

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

Jovica M. Mikić

**Korelacija udžbenika i programa
u nastavi stranih jezika
u osnovnim školama Srbije**

doktorska disertacija

Beograd,

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Jovica M. Mikić

**Correlation of Textbook and Curricula
in Teaching Foreign Languages
in Elementary Schools of Serbia**

Doctoral Dissertation

Belgrade,

Mentor:

Prof. dr Julijana Vučo, redovni profesor, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Članovi komisije:

Datum odbrane:

Posebna zahvalnost mentorki, prof. dr Julijani Vučo

Korelacija udžbenika i programa u nastavi stranih jezika u osnovnim školama Srbije

Rezime:

Predmet ovog rada je međusobni odnos između zvaničnih programa i odgovarajućih udžbenika u nastavi stranih jezika. Koncept programa razložen je na četiri osnovne komponente: ciljeve, sadržaje, metodološka uputstva i naznake o evaluaciji. U udžbeniku su izdvojene linearne komponente (uvodni, središnji i završni deo i rubrike u nastavnom segmentu) i nelinearno raspoređene komponente (tekstovi, nastavne aktivnosti, ilustracije i aparatura orijentacije). Iste strukturno-funkcionalne komponente razmotrene su i u vezi sa radnom sveskom, zvučnim materijalom i priručnikom za nastavnika. Hipoteze o korelaciji iskazane su na osnovu delatnosti u izradi udžbenika: u *selekciji* građe pretpostavljen je visok stepen usaglašenosti, ali ne i potpuna podudarnost sa programskim sadržajima; u *gradaciji* je nagovešten transverzalni odnos, što znači da u nastavnu celinu ulaze elementi iz više tipova programskih sadržaja; u *egzemplifikaciji* je takođe predviđen nizak stepen usaglašenosti, odnosno raznovrsna opredeljenja pri izboru ili izradi udžbeničkih tekstova; u *didaktizaciji*, koja obuhvata izradu vežbanja i određivanje faza rada, pretpostavljena je načelna usaglašenost sa naznakama iz programa, ali ne i linearna korelacija. Provera pretpostavki izvršena je kvalitativnom analizom korpusa, koji čine programi i udžbenici za strane jezike izučavane u osnovnim školama u Srbiji u poslednje dve decenije. Rezultati analize ukazuju na činjenicu da je u nastavi stranih jezika korelacija udžbenika i programa specifična u odnosu na druge nastavne predmete, iz čega proističe potreba da se primene posebni kriterijumi za izradu i analizu udžbenika, kao i za planiranje i realizaciju nastave.

Ključne reči: nastava stranih jezika, program, udžbenik, korelacija, selekcija, gradacija, egzemplifikacija, didaktizacija

Naučna oblast: Primenjena lingvistika

Uža naučna oblast: Metodika nastave stranih jezika

UDK broj:

Correlation of Textbooks and Curricula in Teaching Foreign Languages in Elementary Schools of Serbia

Abstract:

The topic of this work is the relationship between official curricula in teaching foreign languages and corresponding textbooks. A curriculum is segmented into four basic components: objectives, contents, methodological instructions and evaluation guidelines. A textbook is broken down into linear components (introduction, middle and closing section, and teaching segments) and non-linearly distributed components (texts, learning activities, illustrations and orientation tools). The same structural and functional components were considered in relation to workbooks, audio materials and teaching manuals. The hypothesis on correlation stems from the work on textbooks preparation: in materials *selection*, a high degree of conformity but not complete congruence with curriculum contents is presumed; in *gradation*, transversal relationship is emphasized, meaning that various types of curriculum contents become a part of a teaching unit; in *exemplification*, low degree of conformity, i.e., diverse choices in selection and preparation of textbooks materials, is also presumed; in *didactisation*, which encompasses preparation of exercises and determination of work phases, conformity in principle, but not linear correlation, with curriculum guidelines is presumed. Verification of the presumptions was accomplished through qualitative analysis of corpus of curricula and textbooks for teaching foreign languages in elementary schools in Serbia over the past two decades. The analysis shows that in teaching foreign languages, the correlation between textbooks and curricula is different in comparison to other courses, thus resulting in the need to apply specific criteria for the preparation and analysis of textbooks, as well as for planning and realization of teaching.

Key Words: teaching foreign languages, curriculum, textbook, correlation, selection, gradation, exemplification, didactisation

Academic Expertise: Applied linguistics

Field of Academic Expertise: Methodology of Teaching Foreign Languages

UDK number:

SADRŽAJ

I. UVOD	1
PRVI DEO	6
II. PROGRAM ZA STRANI JEZIK	6
II.1. Program, kurikulum i silabus	6
II.2. Ciljevi	10
II.3. Sadržaji	14
II.4. Metodološka uputstva	19
II.5. Naznake o evaluaciji	23
II.6. Zaključak	27
III. UDŽBENIK ZA STRANI JEZIK	30
III.1. Operacije u izradi udžbenika	31
III.2. Sastav udžbeničkog kompleta	35
III.3. Struktura udžbenika	36
III.3.1. Makrostruktura.....	36
III.3.2. Struktura nastavnih segmenata.....	38
III.3.3. Tekstovi.....	40
III.3.4. Nastavne aktivnosti.....	45
III.3.5. Ilustracije.....	51
III.3.6. Aparatura orijentacije.....	53
III.4. Ostale komponente udžbeničkog kompleta	55
III.4.1. Radna sveska.....	55
III.4.2. Zvučni materijal.....	56
III.4.3. Priručnik za nastavnika.....	58
III.5. Zaključak	59
IV. REFERENTNI DOKUMENTI	62
IV.1. Pragovi znanja	62
IV.2. Zajednički evropski referentni okvir za žive jezike	65
IV.3. Zaključak	71
DRUGI DEO	74
V. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	74
V.1. Predmet i cilj istraživanja	74
V.2. Opseg i struktura korpusa	75
V.3. Način analize	77
VI. PRVI PERIOD	79
VI.1. Program iz 1991. godine	79
VI.1.1. Komponente Programa.....	79
VI.1.2. Zajednički deo.....	81
VI.1.3. Sadržaji.....	82
VI.1.3.1. Sadržaji za engleski jezik.....	82

VI.1.3.2. Sadržaji za francuski jezik.....	82
VI.1.3.3. Sadržaji za nemački jezik.....	83
VI.1.3.4. Sadržaji za ruski jezik.....	83
VI.1.4. Uputstvo za ostvarivanje Programa.....	84
VI.2. Udžbenički komplet za engleski jezik: <i>Ready for english 3</i>	86
VI.2.1. Udžbenik	86
VI.2.2. Radna sveska	89
VI.2.3. Odlike udžbeničkog kompleta.....	90
VI.3. Udžbenički komplet za francuski jezika: <i>Bonjour la France! 3</i>	90
VI.3.1. Udžbenik	91
VI.3.2. Radna sveska	94
VI.3.3. Zvučni materijal	95
VI.3.4. Odlike udžbeničkog kompleta.....	96
VI.4. Udžbenički komplet za nemački jezik: <i>Viel Erfolg! 3</i>	96
VI.4.1. Udžbenik	97
VI.4.2. Radna sveska	100
VI.4.3. Odlike udžbeničkog kompleta.....	101
VI.5. Udžbenički komplet za ruski jezik: <i>Давайме дру́жум! 3</i>	102
VI.5.1. Udžbenik	102
VI.5.2. Radna sveska	107
VI.5.3. Odlike udžbeničkog kompleta.....	108
VI.6. Korelacija sa Programom.....	108
VI.6.1. Selekcija	109
VI.6.2. Gradacija	110
VI.6.3. Egzemplifikacija.....	111
VI.6.4. Didaktizacija.....	112
VII. DRUGI PERIOD	115
VII.1. Program iz 2003. godine (Radni nacrt)	115
VII.1.1. Komponente Programa	115
VII.1.2. Ciljevi nastave.....	115
VII.1.3. Ishodi na kraju 7. razreda	116
VII.1.4. Sadržaji	117
VII.2. Program iz 2009. godine.....	119
VII.2.1. Komponente Programa	119
VII.2.2. Zajednički deo.....	120
VII.2.3. Sadržaji	122
VII.2.3.1. Sadržaji za engleski jezik (prvi strani jezik).....	123
VII.2.3.2. Sadržaji za francuski jezik	123
VII.2.3.3. Sadržaji za italijanski jezik	123
VII.2.3.4. Sadržaji za nemački jezik.....	123
VII.2.3.5. Sadržaji za ruski jezik	124
VII.2.3.6. Sadržaji za španski jezik	124
VII.2.4. Način ostvarivanja Programa	124
UDŽBENICI DOMAĆIH IZDAVAČA.....	128
VII.3. Udžbenički komplet za engleski jezik: <i>Enjoy English 3</i>	128
VII.3.1. Udžbenik	128

VII.3.2. Radna sveska.....	133
VII.3.3. Zvučni materijal	135
VII.3.4. Knjižica sa testovima (<i>Test booklet</i>)	135
VII.3.5. Priručnik za nastavnika	136
VII.3.6. Odlike udžbeničkog kompleta	137
VII.4. Udžbenički komplet za francuski jezik: <i>Le français pour nous 3</i>	137
VII.4.1. Udžbenik	138
VII.4.2. Radna sveska.....	141
VII.4.3. Zvučni materijal	144
VII.4.4. Priručnik za nastavnika	144
VII.4.5. Odlike udžbeničkog kompleta	146
VII.5. Udžbenički komplet za italijanski jezik: <i>Amici 3</i>	147
VII.5.1. Udžbenik	147
VII.5.2. Radna sveska.....	152
VII.5.3. Zvučni materijal	153
VII.5.4. Priručnik za nastavnika	154
VII.5.5. Odlike udžbeničkog kompleta	157
VII.6. Udžbenički komplet za nemački jezik: <i>Hurra, wir lernen deutsch! 3</i>	158
VII.6.1. Udžbenik	158
VII.6.2. Radna sveska.....	163
VII.6.3. Zvučni materijal	165
VII.6.4. Priručnik za nastavnika	165
VII.6.5. Odlike udžbeničkog kompleta	169
VII.7. Udžbenički komplet za ruski jezik: <i>Opóuma 3</i>	169
VII.7.1. Udžbenik	170
VII.7.2. Radna sveska.....	174
VII.7.3. Zvučni materijal	175
VII.7.4. Priručnik za nastavnika	176
VII.7.5. Odlike udžbeničkog kompleta	178
VII.8. Udžbenički komplet za španski jezik: <i>¿Hablamos? 3</i>	179
VII.8.1. Udžbenik	179
VII.8.2. Radna sveska.....	183
VII.8.3. Zvučni materijal	184
VII.8.4. Priručnik za nastavnika	185
VII.8.5. Odlike udžbeničkog kompleta	187
VII.9. Korelacija sa Programom	187
VII.9.1. Selekcija	188
VII.9.2. Gradacija	190
VII.9.3. Egzemplifikacija	191
VII.9.4. Didaktizacija	194
UDŽBENICI STRANIH IZDAVAČA	198
VII.10. Udžbenički komplet za engleski jezik: <i>Project 4</i>	198
VII.10.1. Udžbenik	198
VII.10.2. Radna sveska.....	203
VII.10.3. Zvučni materijal	205
VII.10.4. Priručnik za nastavnika	205
VII.10.5. Odlike udžbeničkog kompleta	208

VII.11. Udžbenički komplet za francuski jezik: <i>Oh là là! Collège 3</i>	209
VII.11.1. Udžbenik	210
VII.11.2. Radna sveska	214
VII.11.3. Zvučni materijal	217
VII.11.4. Priručnik za nastavnika	217
VII.11.5. Odlike udžbeničkog kompleta	220
VII.12. Udžbenički komplet za nemački jezik: <i>Wir 3</i>	221
VII.12.1. Udžbenik	221
VII.12.2. Radna sveska	226
VII.12.3. Zvučni materijal	228
VII.12.4. Priručnik za nastavnika	229
VII.12.5. Odlike udžbeničkog kompleta	230
VII.13. Udžbenički komplet za ruski jezik: <i>Диалог 3</i>	231
VII.13.1. Udžbenik	232
VII.13.2. Radna sveska	236
VII.13.3. Zvučni materijal	238
VII.13.4. Priručnik za nastavnika	239
VII.13.5. Odlike udžbeničkog kompleta	240
VII.14. Korelacija sa Programom	241
VII.14.1. Selekcija	242
VII.14.2. Gradacija	243
VII.14.3. Egzemplifikacija	244
VII.14.4. Didaktizacija	246
VIII. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PEDAGOŠKE IMPLIKACIJE	251
BIBLIOGRAFIJA	262
PRILOZI	282
PRILOG 1. Upitnik za autore udžbenika	282
PRILOG 2: Strukturno-funkcionalne komponente u udžbenicima	291
Biografija autora	309

I. UVOD

Program i udžbenik spadaju među suštinski važne glotodidaktičke pojmove jer u znatnoj meri usmeravaju sprovođenje nastave u okviru školskog sistema. Sa razvojem opšteobrazovne teorije i prakse menjala su se poimanja programa i udžbenika i njihovog međusobnog odnosa. Prema tradicionalnim postavkama, udžbenik nastaje na osnovu programa i konkretizuje sadržaje navedene u njemu. Sa kurikularnog stanovišta, program ili silabus pripadaju planiranom kurikulumu, dok je nastavni materijal sastavni deo realizovanog kurikuluma. Na koncepciju programa i udžbenika nužno se odražava i razvoj didaktike stranih jezika, naročito smenjivanje opšteprihvaćenih metoda i pristupa. Navedene okolnosti – značaj pojmova i evolucija pedagoških i glotodidaktičkih shvatanja – nameću potrebu da se složena problematika programa i udžbenika proučava kontinuirano, sistematski i sa različitih stanovišta.

Istraživanje programa i udžbenika za različite strane jezike u Srbiji ima dugu tradiciju i predstavlja predmet brojnih monografija, zbornika, doktorskih disertacija, okruglih stolova, kongresa. Pomenućemo samo nekoliko vidova ove problematike kojima su se bavili domaći autori:

- aspekti planiranja nastave stranih jezika (Filipović 2007; Točanac 1990; Vučo 2008), zastupljenost jezika tokom razvoja školskog sistema u Srbiji (Ignjačević 2006), uporedna analiza važećih programa (Đurić 1999), analiza strukture programa (Milićević 2012), promene u programima izazvane smenjivanjem nastavnih metoda (Stojnić 1987), potencijalni uticaj referentnih dokumenata na planove i programe (Đurić 2001);

- istorijski prikaz udžbenika za pojedine strane jezike korišćenih na našem govornom području (Damljanović 2000; Polovina 1964), teorijske osnove izrade udžbenika (Jeftić 2000), primenljivost lingvističkih teorija u udžbenicima (Točanac 2003, 2007), zastupljenost književnih tekstova, sociokulturnih sadržaja, diskurzivnih elemenata ili leksičkih elemenata u udžbenicima (Đolić 1990; Hrkalović 1974; Raičević 1995; Stević 1995; Šafranjan 2006; Vučo 1998; Vujović 2004), funkcije udžbenika (Radošević 1970), nastavne aktivnosti u udžbenicima (Prica-Soretić 1974), struktura i sadržaj udžbenika (Končarević 2002, 2007).

Ovaj rad nadovezuje se na dosadašnja istraživanja, ali za predmet ima međusobni odnos između udžbenika i programa. Umesto izraza *uticaj* programa na udžbenike,

opredelili smo se za izraz *korelacija* jer je on primereniji našem korpusu, koji obuhvata i strane udžbenike izrađene nezavisno od normativnih dokumenata. Opšti cilj istraživanja jeste da se utvrdi u kojim aspektima i u kom stepenu su udžbenici usaglašeni sa postavkama iz odgovarajućih programa. Postupak u njegovom ostvarivanju obuhvata sledeće etape ili posebne ciljeve: a) izdvojiti i ispitati strukturno-funkcionalne komponente programa i udžbenika; b) odrediti moguće vidove korelacije; c) analizirati pojedinačne programe i udžbenike; d) utvrditi koji su aspekti korelacije promenjivi, a koji su, za razliku od toga, ustaljeni bez obzira na različitu koncepciju programa i udžbenika.

Rad je podeljen na: **I.** teorijski deo u kojem su program i udžbenik raščlanjeni na strukturno-funkcionalne komponente kako bi se uspostavili parametri za analizu korelacije; **II.** empirijsko istraživanje gde je model analize primenjen na uzorku nastavnog materijala korišćenog u osnovnim školama u Srbiji u poslednje dve decenije.

U **drugom poglavlju** razmotren je koncept programa za strani jezik i predstavljeni su njegovi sastavni delovi. Istaknuta je činjenica da se termini kurikulum i silabus, ustaljeni u anglosaksonskoj literaturi, samo u nekim značenjima mogu dovesti u vezu sa programom kao zvaničnim dokumentom. Iako takav dokument nema jedinstven naziv, u pedagoško-didaktičkoj i glotodidaktičkoj literaturi navodi se da on treba da sadrži sledeće delove: ciljeve, sadržaje, metodološka uputstva i naznake o evaluaciji. U pojedinačnim dokumentima navedene komponente mogu se kombinovati na različite načine, ali će u ovom poglavlju one biti predstavljene izdvojeno sa ciljem da se razrade precizni kriterijumi za analizu korelacije sa udžbenikom.

Predmet **trećeg poglavlja** jeste udžbenik za strani jezik. U ovom poglavlju najpre se razmatraju nužne delatnosti u izradi udžbenika: a) utvrđivanje obima i klasifikacija sadržaja (selekcija); b) raspoređivanje građe po nastavnim segmentima (gradacija); c) izbor tekstualnih jedinica koje predstavljaju primere za uvrštene sadržaje (egzemplifikacija); d) određivanje faza rada u nastavnom postupku i razrada vežbanja (didaktizacija). Udžbenik kao rezultat navedenih operacija razmatra se u više ravni: a) na najopštijem nivou ispituju se elementi udžbeničkog kompleta (udžbenik, radna sveska, zvučni materijal i priručnik za nastavnika); b) u makrostrukturi udžbenika izdvajaju se uvodni deo, središnji korpus sa nastavnim segmentima i završni deo sa priložima; u strukturi nastavnog segmenta ispituju se rubrike ili etape rada; kao

nelinearne komponente analiziraju se tekstovi, nastavne aktivnosti, ilustracije i aparatura orijentacije); c) radna sveska, zvučni materijal i priručnik za nastavnika raščlanjuju se na iste elemente (makrostruktura, struktura segmenta i nelinearne komponente) sa osnovnim ciljem da se ispituju njihove posebne namene u udžbeničkom kompletu. Izdvajanje osnovnih operacija doprinosi preciznijem iskazivanju hipoteza, a iscrpno razmatranje delova udžbeničkog kompleta omogućuje sveobuhvatnu analizu korelacije između programa i udžbenika

U **četvrtom poglavlju** dat je prikaz referentnih dokumenata, *Pragova znanja i Zajedničkog evropskog okvira*, u kojima su razrađivani modeli nastave i učenja stranih jezika. Sedamdesetih godina prošlog veka izrađen je osnovni model u kojem su ciljevi definisani prema funkcionalno-pojmovnim kategorijama. Početkom 90-tih godina dodate su diskurzivna kompetencija, sociokulturni elementi, kompenzacione strategije i sposobnost učenja. U *Evropskom okviru*, objavljenom početkom 21. veka, uobičen je sveobuhvatan model, čije su osnovne komponente jezičke aktivnosti, opšte i jezičko-komunikativne kompetencije (horizontalna dimenzija) i šestostepena skala sa nivoima (vertikalna dimenzija). Zahvaljujući tako razrađenim kategorijama, referentni dokumenti bitno utiču na strukturu i sadržaj programa i nastavnog materijala za učenje stranih jezika.

U drugom delu rada prikazani su rezultati empirijskog istraživanja obavljenog na programima i udžbenicima korišćenim u višim razredima osnovne škole u Srbiji. Budući da korelacija obuhvata splet raznorodnih i promenljivih odnosa, pretpostavke su iskazane na osnovu delatnosti u izradi udžbenika.

Selekcija. U određivanju obima i klasifikacije građe pretpostavlja se visok stepen usaglašenosti sa programskim sadržajima, ali se očekuju i odstupanja, znatno veća u stranim nego u domaćim udžbenicima.

Gradacija. U raspoređivanju udžbeničke građe nagoveštava se transverzalni odnos sa programskom građom, što znači da u nastavnu celinu ulaze elementi iz više tipova sadržaja. Osim toga, pretpostavlja se da će elementi iz svakog tipa sadržaja u udžbeniku biti uvedeni drugačijim redosledom nego u programu. U ovom aspektu predviđa se potpuno odstupanje od programa, zbog čega se ne može govoriti o korelaciji.

Egzemplifikacija. U egzemplifikaciji sadržaja, odnosno u izradi udžbeničkih tekstova, očekuje se takođe nizak stepen usaglašenosti. Ukoliko se u programu

preporučuje korišćenje određenih vrsta tekstova, autori udžbenika imaju punu slobodu u njihovom izboru ili izradi.

Didaktizacija. Opšta pretpostavka glasi da će u udžbenicima biti sprovedene metodološke napomene iz programa, ali da se neće ispostaviti linearna i jednostruka korelacija. Ova pretpostavka raščlanjena je na nekoliko stavki: a) u programima se daju samo uopštene naznake o *redosledu faza* u nastavnom postupku, što znači da autori udžbenika samostalno određuju etape rada; b) mada se može procenjivati da li su u udžbeniku zastupljene *nastavne tehnike* preporučene u programu, pretpostavlja se da izbor i razrada vežbanja umnogome zavise od faze rada u nastavnom postupku; c) hipoteze u vezi sa *evaluacijom* ne mogu se precizno iskazati jer su naznake u programu obavezujuće za nastavnika, dok izbor postupaka za evaluaciju nije nužna delatnost u izradi udžbenika; d) ukoliko se usaglašenost ciljeva razmatra na deklarativnom nivou, kod domaćih kompleta predviđa se neposredno pozivanje na ciljeve iz programa, dok se kod kompleta stranih izdavača očekuje da ciljevi budu iskazani slično kao u programu; ispitivanjem faza rada i nastavnih aktivnosti moguće je zaključiti da realno ostvarljivi ciljevi odstupaju od iskazanih ciljeva.

Za proveru navedenih hipoteza u empirijskom delu istraživanja biće korišćena kvalitativna metoda, odnosno analiza strukture i sadržaja prema uspostavljenim kriterijumima.

Osnovna podela u ispitanom didaktičkom materijalu biće izvršena, prema važenju programa, na dva razdoblja: od 1990. do 2007. godine (**šesto poglavlje**) i od 2007. do 2013. godine (**sedmo poglavlje**). U prvom periodu biće analizirani programi za 7. razred i udžbenici za engleski, francuski, nemački i ruski jezik koje je objavila domaća izdavačka kuća. U drugom periodu biće predstavljeni novi programi za 7. razred i zasebno će se ispitati a) domaći udžbenici za engleski, francuski, italijanski, nemački, ruski i španski jezik i b) udžbenici stranih izdavača za engleski, francuski, nemački i ruski jezik. U okviru tri podgrupe korpusa biće izvršena analiza pojedinačnih programa i udžbenika prema strukturno-funkcionalnim komponentama izdvojenim u prvom delu rada. Aspekti korelacije biće predstavljeni za tri perioda zbirno, kako bi se ispitalo u kojoj meri na nju utiču promene u programu i odobravanje stranih udžbenika.

Prikaz pojedinačnih udžbenika i zaključci u okviru tri podgrupe omogućiće da se provere iznete hipoteze, odnosno da se izvede opšti zaključak o ustaljenim vidovima i

stupnjevima korelacije udžbenika i programa u nastavi stranih jezika. Na kraju rada biće obrazložen stav da poseban odnos između programa i udžbenika ima značajne implikacije u nekoliko oblasti: 1. izradi udžbenika, 2. odobravanju, recenziranju i vrednovanju udžbenika, 3. izboru udžbenika, 4. planiranju i realizaciji nastave.

Od brojnih mogućnosti da se ispituju udžbenici za strane jezike i njihov odnos sa programima, u ovom radu će biti primenjena analiza strukturno-funkcionalnih komponenti u objavljenom materijalu. Istraživanjem nije obuhvaćen drugi važan aspekt: upotreba udžbenika i ostvarivanje ciljeva utvrđenih programom. Takva istraživanja zahtevaju potpuno drugačiji pristup jer se u njima moraju razmotriti i činioci kao što su: način na koji nastavnici i učenici u praksi postupaju sa udžbenicima, mesto i uloga dodatnog materijala u nastavi i učenju, sposobnost nastavnika da tumače i sprovode u delo postavljene ciljeve. Empirijska istraživanja takve vrste, komplementarna sa našim radom, malobrojna su u našoj sredini, ali su neophodna da bi se dobila potpuna slika o odnosu između programa i udžbenika u nastavi stranih jezika.

PRVI DEO

II. PROGRAM ZA STRANI JEZIK

U ovom poglavlju biće razmotrena koncepcija dokumenta na osnovu kojeg se u okviru školskog sistema organizuje i realizuje nastava pojedinačnih predmeta. U kontinentalnom delu Evrope za takav dokument tradicionalno se upotrebljava izraz *program*, ali u drugoj polovini 20. veka, pod uticajem anglosaksonske pedagoške tradicije, počinju da se koriste izrazi *silabus* i *kurikulum*. Ovim kompleksnim terminima pridaju se različita značenja, od kojih se samo neka podudaraju sa tradicionalno shvaćenim programom ili pojedinim delovima programa.

II.1. Program, kurikulum i silabus

Pun naziv takvog dokumenta u Srbiji glasi **nastavni plan i program**. U *planu* se određuju predmeti izučavani po razredima ili nivoima školovanja, njihov status (obavezni, izborni, fakultativni) i sedmični i godišnji fond časova. U *programu* se navode: a) ciljevi ili obrazovni i vaspitni zadaci, b) opseg, dubina i redosled nastavnih sadržaja i c) metodološke naznake za realizaciju sadržaja (Poljak 1988: 37; Renal i Rijenije [Raynal et Rieunier] 1997: 300; Trnavac i Đorđević 2010: 244).

U opšteobrazovnoj teoriji postoje veoma različita poimanja **kurikuluma**, koja se mogu klasifikovati u nekoliko kategorija. Prema Smitu (Smith 2000), moguće je izdvojiti četiri pristupa: a) kurikulum kao *silabus* (korpus znanja); b) kurikulum kao *produkt* (usmeren na ciljeve koje učenici treba da postignu); c) kurikulum kao *proces*; d) kurikulum kao *praksa*. Ornstajn i Hankins (Ornstein, Hunkins 2004: 10–11) navode pet shvatanja: a) kurikulum kao plan za delovanje ili pisani dokument koji uključuje strategije za ostvarivanje postavljenih ciljeva; b) kurikulum kao planirano iskustvo koje će učenici steći u školi i van nje; c) kurikulum kao sistem koji se bavi akterima i procesima i njihovom organizacijom radi implementiranja sistema; d) kurikulum kao naučna oblast sa sopstvenim poljem istraživanja, teorijom, principima i stručnjacima; e) kurikulum kao gradivo nastavnih predmeta, tj. organizovanje, stepenovanje i usvajanje sadržaja.

U glotodidaktičkoj literaturi takođe postoje različita određenja kurikuluma, čija se prividna protivrečnost može prevazići (up. Stern 1992: 21) ukoliko se uspostavi razlika između *kurikularnih procesa* i *kurikuluma kao plana*.

Jedan od najranijih i najuticajnijih modela *kurikularnog procesa* predstavio je Kejt Džonson, po kome kurikulum obuhvata sve bitne etape i učesnike u procesu odlučivanja (Džonson [Johnson] 1989: 2). Rezultati procesa lakše se uočavaju jer uglavnom postoje u nekoj konkretnoj formi: dokumenti obrazovnih vlasti, silabusi, programi za obuku nastavnika, čin nastave i čin učenja. Procesi se teže analiziraju jer obuhvataju, između ostalog, pitanja potencijalnih i realnih aktera, njihovih kompetencija i shvatanja i raspoloživih resursa. Organizovanje kurikuluma se odvija kroz četiri etape: pojedine odluke donose se pre nego što otpočne izrada i sprovođenje programa; zatim se postavljaju ciljevi i određuje metodologija; u narednoj fazi program se implementira obukom nastavnika i izradom nastavnog materijala; na kraju se donose odluke o aktivnostima nastavnika i učenika. Džonson ističe da celovit kurikularni proces obuhvata i evaluaciju, koja sama po sebi nije izdvojena etapa, već je uključena u sve navedene faze (Isto: xiii).

Na osnovu etapa u organizovanju nastavnog procesa uspostavlja se razlika između tri vrste kurikuluma (Čiliberti [Ciliberti] 1994: 100; Nunan 2004: 6): a) kurikulum kao plan ili planirani kurikulum; b) kurikulum kao akcija ili sprovedeni kurikulum; c) kurikulum kao ishod ili procenjeni kurikulum. Kako ističe Ričards (Richards 2001: 2), organizovanje jezičkog kurikuluma (*curriculum development*) uključuje sve delatnosti koje se obavljaju da bi se ustanovile potrebe učenika, da bi se postavili ciljevi nastave i učenja, da bi se odredili nastavni sadržaji, struktura kursa, metode i materijali i da bi se obezbedila evaluacija realizovanog programa. Francuski glotodidaktičar Kost (Coste 1995: 81) smatra da kurikulum kao sistem objedinjuje, na linearan ili sistemski način, sledeće komponente: analizu potreba, definisanje ciljeva, kategorizaciju nastavnih sadržaja, odlučivanje o metodološkom implementiranju i evaluaciju rezultata. Kost, inače, ne navodi izričito da li su ovo koraci u razradi kurikuluma ili dokumenti, tj. da li je reč o procesima ili o produktima.

Ovakvom shvatanju kurikularnih procesa veoma je sličan način na koji se u domaćoj literaturi određuje sveukupno organizovanje nastave. Prema Raičeviću (2007: 98), planiranje i organizacija nastave predstavljaju sled sistematičnih i logičnih

operacija koje obuhvataju sledeće korake: a) određivanje i operacionalizaciju ciljeva nastave; b) razradu sadržaja nastavnog programa i proučavanje udžbenika i referentne literature; c) identifikovanje osposobljenosti nastavnika za realizaciju nastave i opštih uslova rada; nastavni materijal, vreme predviđeno za realizaciju programa, izbor metoda, postupaka i oblika rada; d) evaluaciju uslovljenu postavljenim ciljem i sadržajima, kao i stalno prilagođavanje radi poboljšanja efikasnosti nastave.

Na osnovu prethodnih objašnjenja uočljivo je da se *kurikulum* može shvatiti kao celovit proces koji uključuje sve aspekte planiranja, organizovanja, realizacije i evaluacije nastave. Sa tog stanovišta, *program* je jedan od produkata u kojem prethodno obavljene aktivnosti – odluke i izbori – dobijaju konkretan i konačan oblik (up. Kik [Cuq] 2003: 203).

Među autorima koji kurikulum definišu kao *obrazovni plan* postoje delimična razmimoilaženja u vezi sa komponentama koje taj dokument treba da sadrži. Prema Nunanu (2004: 6), planirani kurikulum obuhvata planove i silabuse, udžbenike i druga nastavna sredstva, kao i evaluacione instrumente. Ovakvo shvatanje uže je od definicije kurikularnog procesa, a ujedno prevazilazi značenje nastavnog programa i silabusa. Ričards, Plat i Plat (Richards, Platt, Platt 1992: 94) navode da u kurikulumu kao obrazovnom programu treba odrediti: a) obrazovne namere (ciljeve); b) sadržaje i postupke u nastavi i učenju neophodne za ostvarivanje namere (sredstva); c) instrumente kojima se procenjuje da li su obrazovni ciljevi realizovani ili nisu. Prema Sternu (1992: 19), kurikulum kao plan i program za određeni nastavni predmet treba da obuhvati najmanje tri aspekta: a) utvrđivanje ciljeva, b) određivanje sadržaja i c) naznake o sekvenciranju i progresiji. Mecadri (Mezzadri 2003: 1) ističe da kurikulum predstavlja proširenje programa jer osim ciljeva, sadržaja i metodologije obuhvata i naznake o evaluaciji, nastavnim sredstvima itd.

Ukoliko se zanemari pomenuto Nunanovo određenje planiranog kurikulumuma, iz navedenih shvatanja proizlazi da kurikulum kao plan ima slično značenje i funkciju koji se u domaćoj literaturi pripisuju nastavnom programu. Ipak, podudarnost nije potpuna jer postoje razlike u ustrojstvu školskog sistema: manje ili više obavezujući karakter programa, nivo na kojem se program donosi, oblast ili institucija za koju važi.

Iako se u nekim sredinama ne pravi razlika između kurikulumuma i silabusa, i uprkos delimičnom preklapanju pojmova, **silabus** se ustaljeno smatra delom kurikulumuma koji se

odnosi na sadržaje nastave i učenja (up. Balboni 1999: 99; Čiliberti 1994: 100; Kik 2003: 230; Ričards 2001: 2; Rodžers [Rodgers] 1989: 26). Međutim, počev od 80-tih godina prošlog veka shvatanje silabusa se proširuje. Nunan (1988a: 10–11) navodi da postoje nedoumice oko toga da li silabus treba da se bavi samo pitanjem *šta* se uči ili i time *kako* se uči. Iako se uobičajeno pravi razlika između *izrade silabusa* (jezičkih sadržaja i ishoda) i *metodologije* (procesa u učenju), pojedini autori smatraju da se sadržaji silabusa mogu iskazati na osnovu nastavnih aktivnosti i zadataka. Takav stav obrazložen je činjenicom da komunikacija predstavlja pre svega proces, a ne sam produkt. (O vrstama silabusa biće reči u odeljku namenjenom programskim sadržajima.)

Dabin i Olštajn (Dubin, Olshtain 1986: 27–28) govore o dokumentu kojim obrazovne vlasti svima zainteresovanima (nastavnicima, autorima udžbenika, ispitnim komisijama i učenicima) pružaju informacije o organizovanju nastave. Ove autorke ga nazivaju *silabusom*, ali ističu da, u zavisnosti od sredine, dokument može da ima i nazive kao što su *kurikulum* ili *nastavni plan*. Prema njihovom stanovištu, u silabusu treba navesti: a) operacionalizovane ciljeve nastave; b) popis sadržaja koji se predaju i uče tokom kursa; c) redosled uvođenja sadržaja prema nivoima; d) procedure, tehnike i materijale koji se primenjuju u nastavi; e) postupke testiranja i evaluacije.

Poslednje određenje *silabusa* odgovara terminu *plan i program*, kako se on shvata i koristi u pedagoško-metodičkoj praksi u nas (up. Ivić 1996: 25). Ostala određenja uglavnom se odnose na deo programa u kojem se specifikuju sadržaji nastave i učenja.

Pregled literature ukazuje na to da, u zavisnosti od obrazovne tradicije i ustrojstva školskog sistema, dokument kojim se reguliše institucionalizovana nastava stranih jezika može imati različite nazive. Za taj dokument u nastavku rada koristićemo izraz *nastavni plan i program*, budući da je on i dalje u upotrebi u Srbiji. Kao što je pomenuto, u nastavnom planu navode se pojedinačni predmeti u datom razredu ili nivou školovanja, njihov status i fond časova. U strukturi programa izdvojeno razmatramo četiri komponente koje se pominju u glotodidaktičkoj i opštepedagoškoj literaturi (Dabin i Olštajn 1986: 28; Ornstajn i Hankins 2004: 235; Raičević 2011: 116), a to su: **1.** ciljevi, **2.** sadržaji, **3.** metodološka uputstva, **4.** naznake o evaluaciji.

II.2. Ciljevi

Iako se značaj ciljeva ponekad dovodi u pitanje (up. Milanović-Nahod i Šaranović-Božanović 1996; Ričards 2001: 135), u obrazovnoj teoriji i praksi preovlađuje stav da ciljevi imaju važnu, čak i najbitniju ulogu u planiranju nastave i učenja. Na izbor i formulaciju ciljeva utiču faktori kao što su šira društveno-politička opredeljenja, potrebe učenika i priroda nastavnog predmeta (Levi [Lewy] 1978: 21). Ciljevi su, sa svoje strane, polazište za razradu obrazovnog programa, za njegovo ostvarivanje i procenu (Ornstajn i Hankins 2004: 273). Formulisanje i klasifikacija ciljeva predstavlja kompleksno područje istraživanja u kojem i dalje vlada terminološka i pojmovna neujednačenost, ali se na najopštijem nivou mogu izdvojiti dva različita usmerenja: **1.** ciljevi i zadaci izraženi sa stanovišta nastave i nastavnika i **2.** ciljevi usmereni na učenika ili očekivani ishodi.

1. Ciljevi i zadaci. Sa pedagoško-didaktičkog stanovišta (Đorđević 1997: 15; Vilotijević 1999: 166–167), **ciljevi** označavaju ono što škola teži da ostvari, odnosno smatra poželjnim u obrazovanju i vaspitanju svojih učenika. Na temelju opšteg cilja za odgovarajuću vrstu škole, u nastavnom programu se utvrđuju **zadaci**, koji se svrstavaju u tri opšta domena: a) *obrazovni zadaci* označavaju obavezu škole da kroz nastavu učenicima omogući da stiču znanja, veštine i navike; b) *funkcionalni zadaci* proističu iz potrebe da se kod učenika, osim pamćenja, razvijaju još i rasuđivanje, uopštavanje, zaključivanje, pažnja i mašta; c) *vaspitni zadaci* označavaju obavezu da se kroz nastavu učenik vaspitava i priprema za aktivan i kritički odnos prema stvarnosti.

Na osnovu opšte podele, ciljevi i zadaci se razrađuju u saglasnosti sa prirodom pojedinačnog predmeta, što u metodici nastave stranih jezika rezultira sledećom klasifikacijom (Raičević 2011: 224): a) *opšteobrazovni ciljevi* – sticanje i proširivanje znanja o zemlji i narodu čiji se jezik uči; b) *vaspitni ciljevi* – formiranje osećanja razumevanja i uvažavanja u odnosu na nosioce stranog jezika i tekovine strane kulture; c) *komunikativni ciljevi* – osposobljavanje učenika za komunikaciju na stranom jeziku, kao i formiranje znanja, umenja i predstava o sistemu datog jezika; d) *razvojni ciljevi* – razvijanje govornih sposobnosti i ostalih psihičkih funkcija relevantnih u govornoj delatnosti (pamćenje, logičko mišljenje, emocije, motivacija); e) *strateški ciljevi* – formiranje jezičke kompetencije na nivou koji poseduje izvorni govornik.

Mada se to ne navodi uvek eksplicitno, ciljevi i zadaci označavaju ono što nastavnik treba da radi tokom vaspitno-obrazovnog procesa, a ne ono što učenik treba da zna i ume na kraju određenog nastavnog ciklusa. Takve formulacije izložene su brojnim kritikama (Mejdžer [Mager] 2005: 20; Porčeli [Porcelli] 1994: 135–136; Ričards 2001: 123–124; Tajler [Tyler] 1949: 44), zbog činjenice da je krajnja svrha obrazovanja da dovede do značajnih promena u ponašanju učenika. Osim toga, izrazi *sticati znanje, razumeti, uvažavati, shvatiti smisao* mogu se tumačiti na različite načine i zato ne predstavljaju pouzdane smernice za izbor nastavnog materijala, za primenu odgovarajućih tehnika i, pogotovu, za evaluaciju postignuća.

2. Ishodi. Proučavanje obrazovnih ciljeva sa biheviorističkog stanovišta, započeto sredinom 20. veka, dovelo je do razrade taksonomija za kognitivno, afektivno i psihomotoričko područje. Najpoznatiju taksonomiju sačinio je Blum (Bloom 1981: 140–146) za kognitivni domen, gde je izdvojio šest nivoa: znanje, razumevanje, primenu, analizu, sintezu i evaluaciju. Ove kategorije sadrže dodatne podgrupe ciljeva, a raspoređene su hijerarhijski – od jednostavnijih ka složenijim – tako da se svaki naredni stupanj nadovezuje na prethodni. U taksonomiji za afektivno područje ciljevi su raspoređeni na pet nivoa: svest o postojanju fenomena, reagovanje, usvajanje vrednosti, uspostavljanje vrednosnog sistema i potpuno internalizovanje sistema vrednosti. Taksonomija za psihomotoričko područje sastoji se od refleksnih pokreta, bazično-fundamentalnih pokreta, perceptivne sposobnosti, fizičke sposobnosti, spretnih pokreta i neverbalne komunikacije.

Prvi pokušaj da se navedeni modeli primere nastavi stranih jezika predstavlja taksonomija američkog lingviste Rebeke Valet (Valet i Dizik [Valette, Disick] 1972). Deskriptivne kategorije raspoređene su na pet nivoa: mehaničke veštine, znanje, transfer, komunikacija, kritički duh. Kognitivno i psihomotoričko područje spojeni su u tzv. predmetnu oblast, koja je podeljena na receptivne i produktivne aktivnosti u učenju jezika. U afektivnom području razmatra se stepen emocionalnog uključivanja učenika u nastavni proces. Francuska glotodidaktičarka Kristin Taglijant (Tagliante 2005: 27) kombinuje Blumovu taksonomiju sa tzv. trilogijom V. i Ž. de Landšir i izdvaja tri nivoa: *poznavanje* odgovara nižim stupnjevima koje je Blum nazvao znanjem i razumevanjem; *transfer* obuhvata analizu i sintezu i odnosi se na srednje, a delimično i na više

intelektualne sposobnosti; *izražavanje* odgovara složenim intelektualnim mehanizmima i od učenika zahteva ispoljavanje ličnih osobina i kreativnosti.

Prema nivou opštosti, u nastavi stranih jezika razlikuju se tri vrste ciljeva. **Opšti cilj** izražava pedagošku nameru, odnosno globalne promene koje se nastavom žele postići kod učenika. Ričards (2001: 120) smatra da je u nastavi stranih jezika korist od iskazivanja opštih ciljeva višestruka: njima se jasno definišu namere programa i ukazuje se na šta treba staviti težište, daju se smernice nastavnicima, učenicima i autorima nastavnog materijala i opisuju se ostvarljive promene kod učenika. **Specifični cilj** nastaje detaljnijim određivanjem opšteg cilja. Osim što je nužno usaglašen sa opštim ciljem, specifični cilj treba da bude precizan i izvodljiv i da navede rezultat učenja, a ne ono što učenici rade tokom nastave (Isto: 123–125)¹. **Operacionalizovani cilj**, kao rezultat dodatnog raščlanjavanja, uobličena je tako da obuhvati sledeće komponente (Mejdžer 2005: 23): a) performansu, tj. ono što je učenik u stanju da ostvari; b) okolnosti pod kojima treba izvesti performansu; c) kvalitet ili nivo performanse koji se smatra prihvatljivim.

Planirani ishodi nastave i učenja mogu biti usmereni na **znanja** ili na **veštine** (Dabin i Olštajn 1986: 49–50). Ukoliko se polazi od znanja, u programu se nabrajaju sadržaji kojima učenici treba da ovladaju, a sami ishodi označavaju ono što se očekuje da učenici znaju na kraju nastavnog ciklusa. Kao sadržaji mogu se navesti tekstovi, jezičke strukture, komunikativne funkcije, kvalitativno ili kvantitativno definisana leksika. U nastavi se obično insistira na pravilnoj upotrebi jezičkih formi, dok se pri testiranju očekuje vladanje pojedinačnim gramatičkim elementima. Ukoliko se autori programa opredele da definišu jezičke veštine, ishodi će se odnositi na stvarnu upotrebu stranog jezika, za šta je nužno poznavati sadašnje i buduće jezičke potrebe učenika (Isto: 50). Ciljevi nastave dele se, osim toga, na **realne** i **pedagoške** (Nunan 1988a: 69–71). Prvim tipom ishoda (*real-world objectives*) opisuju se zadaci koje će učenici potencijalno obavljati u realnoj komunikaciji na stranom jeziku. Druga vrsta ciljeva (*pedagogic objectives*) odnosi se na upotrebu stranog jezika tokom komunikacije u učionici.

Uprkos rasprostranjenoj upotrebi u planiranju nastave, ciljevi usmereni na rezultate nisu univerzalno prihvaćeni. Kao osnovni nedostaci navode se prekomerno isticanje

¹ Ričards navodi i ishode izražene u vidu **kompetencija**, ali smatra da su to u stvari ciljevi povezani sa specifičnim domenima ili aktivnostima (Isto: 130).

efikasnosti, trivijalizacija i dehumanizacija nastave i neprimerenost mnogim aspektima učenja jezika (Nunan 1988a: 67, 1988b: 16–17; Ričards 2001: 127–128). Naime, ishodi navode na pomisao da je jedina svrha nastave da dovede do vidljivih promena u učenikovom jezičkom ponašanju. Pri tome se zanemaruju neke bitne funkcije učenja koje se nazivaju **procesualnim** ciljevima: smisljeno učenje, istraživanje, kritičko mišljenje, saradnja pri rešavanju zadataka, strategije učenja itd. U školskim programima za strane jezike potrebno je navesti i vaspitne ciljeve (Stojnić 1987: 35), jer znanja i veštine koje učenik stiče treba da doprinesu formiranju ličnosti i da utiču na način mišljenja, rasuđivanja i ponašanja.

Osim dva navedena pristupa – među kojima se ne može uvek povući oštra granica – u glotodidaktičkoj teoriji i praksi postoje i razrađeniji modeli ciljeva. Klasifikacija kanadskog autora **H. H. Sterna** (1992: 70–99) predstavlja celovit model kojim se prevazilazi suprotstavljanje bihevioralnih i procesualnih ciljeva. Prema ovom autoru, četiri opšte kategorije ciljeva jesu: a) *sposobnost komuniciranja*: korišćenje jezika bez izričitog poznavanja jezičkih formi, vladanje jezičkim veštinama i realizovanje jezičkih funkcija; b) *kognitivni ciljevi*: posedovanje implicitnih ili eksplicitnih znanja o stranom jeziku i kulturi; c) *afektivni ciljevi*: razvijanje pozitivnog odnosa prema stranom jeziku, kulturi i njenim pripadnicima, razvijanje veštine učenja, osposobljavanje za samostalno i neprekidno učenje; d) *transfer*: generalizacija veština, znanja i stavova stečenih u nastavi jednog stranog jezika na učenje bilo kog drugog jezika, računajući i maternji (transfer je, po mišljenju ovog autora, naročito važan kada se strani jezici uče u okviru školskog sistema). Jedna od mogućnosti za šire iskazivanje ciljeva jeste i definisanje **standarda**, a takav pristup primenjen je u Sjedinjenim Američkim Državama tokom reforme obrazovnog sistema 90-tih godina prošlog veka. U nastavi stranih jezika standardi su razvrstani u pet oblasti: a) osposobljavanje za komunikaciju, tj. za realizaciju jezičkih aktivnosti; b) poznavanje i razumevanje stranih kultura; c) sticanje vanjezičkih znanja zahvaljujući poznavanju stranog jezika; d) upoređivanje jezika i spoznavanje različitih pogleda na svet; e) osposobljavanje učenika da se na primeren način uključe u višejezične zajednice u svojoj zemlji ili u inostranstvu (Bajram 2004: 654–657).

II.3. Sadržaji

U proces nastave i učenja nužno je uključeno određeno gradivo koje se bira prema društvenim, naučnim, psihološkim i pedagoškim kriterijumima. Sadržaji nastave i učenja dele se u dve opšte kategorije (up. Demez i Stroven [Demeuse, Strauven] 2006: 111; Ornstajn i Hankins 2004: 216): a) činjenice, pojmovi, generalizacije i njihovi odnosi i b) operacije i metodologija. Usvojenost prvog tipa sadržaja naziva se deklarativno znanje, dok vladanje drugim tipom predstavlja proceduralno znanje. Struktura gradiva znatno se razlikuje među nastavnim predmetima, budući da svaki od njih crpi građu iz odgovarajuće naučne, umetničke ili tehničke oblasti. (Na specifičan odnos između glotodidaktike i referentnih nauka osvrnućemo se u zaključku ovog poglavlja.) U nastavi stranih jezika sadržaji se, pod uticajem anglosaksonske pedagoške tradicije, nazivaju silabusima (Bajram 2004: 590–594; Čiliberti 1994: 100–110; Nunan 1988a: 27–60). Modeli silabusa svrstavaju se u dva opšta tipa, u okviru kojih se razlikuju dodatne podgrupe: **a)** silabusi usmereni na proizvode, tj. na znanja i veštine koje učenici treba da steknu; **b)** silabusi zasnovani na procesima, tj. na operacijama, procedurama i aktivnostima u učenju.

a) Tradicionalna klasifikacija sadržaja zasniva se na nivoima jezičke analize (fonološkom, morfosintaksičkom, leksičkom), dok se za odgovarajući tip koriste nazivi **formalni, gramatički ili strukturalni silabus**. Novina u shvatanju nastavnih sadržaja uvodi se sedamdesetih godina 20. veka: primena **pojmovno-funkcionalnog silabusa** znači da se sadržaji iskazuju na osnovu komunikativnih namera i logičkih koncepata (o ovom tipu silabusa biće više reči u odeljku posvećenom tzv. pragovima znanja). Za razliku od formalnog i pojmovno-funkcionalnog silabusa, gde se jezik razlaže na pojedinačne elemente, u **analitičkom silabusu** navode se vanjezički sadržaji (teme i situacije) ili se građa organizuje prema ustrojstvu drugih nastavnih predmeta (istorija, matematika, fizika itd.). **b)** Svi prethodno navedeni silabusi usmereni su na rezultate, bilo da su to naučeni jezički elementi ili ispoljene jezičke kompetencije. U **procesualnim silabusima**, zasnovanim na pedagoškim i psiholingvističkim postavkama, težište se premešta na proces usvajanja znanja i razvijanja veština. U takvim silabusima navode se komunikativni i pedagoški zadaci ili se određuju strategije i sazajni procesi koje učenici razvijaju tokom učenja. Budući da se u tom slučaju briše granica između sadržaja i metodologije, pojedini autori (up. Nunan 1988a: 52–53)

smatraju da to više nije silabus u užem smislu. U skladu sa takvim stanovištem, u ovom radu zadatke ćemo razmatrati kao sastavni deo metodoloških odrednica u programu.

Poseban tip **integrisanog silabusa** razradio je Stern (1992) u saglasnosti sa klasifikacijom ciljeva predstavljenom u prethodnom odeljku. U nastavi jezika, pre svega drugog ali i stranog, ovaj autor predlaže objedinjavanje četiri oblasti: a) upoznavanje sa ciljnim jezikom, b) upoznavanje sa ciljnom kulturom, c) komunikativne aktivnosti i d) opšte jezičko obrazovanje. Prva tri silabusa odnose se na pojedinačne jezike, dok četvrti silabus ima transverzalni karakter jer važi za bilo koji izučavani jezik.

Navedeni silabus predstavlja opšte modele i povezani su, kao i tipovi ciljeva, sa primenom odgovarajuće metode ili pristupa u nastavi stranih jezika (vidi naredno potpoglavlje). S druge strane, silabusima se smatraju i pojedinačne lingvističke kategorije koje služe za klasifikaciju građe. U glotodidaktičkoj literaturi (Džonson i Morou [Johnson, Morrow] 1981: 39; Fredi [Freddi] 1994: 100–103; Ričards 2001: 152–165) izdvajaju se sledeće vrste tako shvaćenih silabusa:

Gramatika. Morfosintaksički sadržaji tradicionalno predstavljaju osnovu jezičkih kurseva, a njihov izbor obavlja se na osnovu nekoliko kriterijuma (Ričards 2001: 11–14): *jednostavnost i važnost* – najpre se uvode strukture koje su jednostavne i imaju središnje mesto u jezičkom sistemu; *frekvencija* – biraju se elementi koji se češće javljaju u jeziku; *komunikativne potrebe* – pojedine složene strukture uvode se ranije jer je bez njih teško uspostaviti komunikaciju; *savladvost* – raspored elemenata određuje se prema redosledu usvajanja u prirodnim uslovima; *razlike između dva jezika* – strukture slične u maternjem i stranom jeziku imaju prednost jer su lakše za usvajanje, a razlike između dva jezika utvrđuju se kontrastivnom analizom. Pri raspoređivanju gramatičkih sadržaja primenjuju se sistematsko-paradigmatski i situacioni pristup (Durbaba 2011: 166). U okviru prvog pristupa progresija može biti linearna (gramatička jedinica uvodi se istovremeno u svim paradigmatskim oblicima) i ciklična (ista jedinica uvodi se više puta uz uzastopno proširivanje i produblivanje). S druge strane, situacioni pristup nalaže da se uvode isključivo pravila koja pomažu u obavljanju određene komunikativne aktivnosti. Mada se značaj gramatike dovodi u pitanje u metodama koje ističu funkcionalno-pragmatičke aspekte jezika, gramatički elementi zastupljeni su i u savremenim programima za strane jezike. Prema Ričardsu (2001: 153–154), najvažniji razlozi za to su sledeći: nastava gramatike za mnoge nastavnike i učenike predstavlja

dobro poznat pristup; gramatički sadržaji mogu se lako spojiti sa drugim komponentama silabusa kao što su funkcije, teme ili situacije; gramatika predstavlja osnovu za sposobnost jezičke komunikacije. Prema Skljarovu (1987: 120), u osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj nastavi stranih jezika, gramatičko gradivo predstavlja kohezionu silu koja povezuje sve ciljeve i oblike rada.

Fonetika i pravopis. Pod ovim silabusom podrazumevaju se pojedinačni glasovi, akcenat, ritam i intonacija u ciljnom jeziku, kao i odgovarajući pravopisni elementi. Fonetske sadržaje potrebno je uključiti u program kako bi učenici razvili sledeće kompetencije (Stern 1992: 116): a) prepoznavanje glasova i njihovih bitnih odlika; b) produkovanje razumljivih i prihvatljivih glasova, kako sa stanovišta segmenata glasova tako i u vezi sa prozodijom; c) fonološko tumačenje pisanog jezika (npr. glasno čitanje) i grafičko prikazivanje usmenog jezika (npr. hvatanje beleški). U planiranju nastave, fonetski i ortografski sadržaji uobičajeno se biraju na osnovu manje ili veće razlike u odnosu na maternji jezik učenika i najčešće se povezuju sa gramatičkim i leksičkim elementima.

Leksika. U ovom tipu silabusa kvantitativno se određuje leksika koju tokom određenog perioda učenici treba da usvoje na receptivnom i produktivnom nivou. Polazište za izradu leksičkog silabusa često predstavljaju frekvencijske liste ili osnovni rečnici za pojedinačne jezike. Pri izboru odgovarajućih reči i izraza primenjuju se kriterijumi jezičke i nejezičke prirode (Vučo 1998: 25–40). Jezički kriterijumi mogu biti statistički merljivi (frekventnost i distribucija), iskustveni (disonibilnost), zasnovani na semantičkim osobenostima (obuhvatnost) ili na psihopedagoškim postavkama (savladivost). Nejezički kriterijumi odnose se na potrebe učenika, ciljeve učenja stranog jezika, kao i na uzrast i profil ciljne grupe. Odgovarajući fond reči neophodan je za predstavljanje svih drugih jezičkih sadržaja i zato leksički elementi mogu biti samo jedan deo šireg i razrađenijeg silabusa.

Komunikativne funkcije. U funkcionalnom silabusu jezički sadržaji se klasifikuju na osnovu značenja i upotrebe, a ne u vidu formi i struktura. Presudan uticaj na primenu takvog silabusa u programima izvršila je publikacija *Threshold Level*, u kojoj je specifikovan osnovni nivo kompetencije na engleskom kao stranom jeziku. Komunikativne funkcije u ovom dokumentu razvrstane su u šest kategorija (Van Ek i Alegzander [Van Ek, Alexander] 1975: 26–28): a) traženje i davanje faktičkih

informacija (identifikovanje, postavljanje pitanja); b) davanje i traženje informacija o intelektualnim stavovima (slaganje, neslaganje, ispitivanje da li je nešto moguće ili nemoguće, da li je ponuda prihvaćena); c) davanje i traženje informacija u vezi sa emocionalnim stavovima (zadovoljstvo, nezadovoljstvo, zahvalnost, želja); d) davanje i traženje informacija u vezi sa moralnim stavovima (čestitanje, žaljenje, odobravanje, neodobravanje); e) podsticanje na delatnost (sugerisanje, upozorenje, savetovanje); f) društveni kontakti (pozdravljanje, skretanje pažnje). (Ostale kategorije zastupljene u delu *Threshold Level*, kao i u njegovim adaptacijama, biće predstavljene u poglavlju o referentnim dokumentima.) Komunikativne funkcije se u nastavi uvode ciklički, uz menjanje i usložnjavanje pojedinačnih jezičkih realizacija. Ovaj tip sadržaja često se koristi kao polazište u izradi programa i nastavnog materijala (Ričards 2001: 155) jer su komunikativne funkcije usmerene na upotrebu jezika, lako se mogu povezati sa drugim tipovima sadržaja i pružaju pogodnosti pri izradi nastavnog materijala. Međutim, uočeno je da one predstavljaju neprirodno usitnjavanje komunikativne kompetencije i da kriterijumi za njihov izbor i raspoređivanje nisu sasvim precizni.

Situacije i tekstovi. U ovom tipu silabusa navode se situacije u kojima će se učenik naći pri realnoj komunikaciji na stranom jeziku (*na železnikoj stanici, u pošti, u restoranu, u prodavnici*). Situacije su pogodno polazište za definisanje programskih sadržaja zato što se njima jezik predstavlja u kontekstu i zato što podstiču funkcionalno učenje. S druge strane, za izbor situacija ne postoje egzaktni kriterijumi, te se selekcija najčešće zasniva na intuiciji. Osim toga, isključivo zasnivanje programa na situacijama može da prouzrokuje nedovoljno vladanje gramatikom. Posebnom vrstom situacionog pristupa smatra se i silabus zasnovan na tekstovima (Ričards 2001: 162), budući da se i on razrađuje prema kontekstu u kojem će se jezik upotrebljavati. Ovim silabusom mogu biti obuhvaćeni razni tekstualni tipovi i žanrovi u pisanoj i usmenoj formi (dijalozi, monolozi, pesme, narativni, deskriptivni ili argumentativni tekstovi, priče, novinski članci, reklamni materijal itd.).

Teme. Mada svaki jezički kurs obuhvata određene teme, one mogu da budu i osnovni silabus. U tom slučaju teme predstavljaju okvir za uvođenje ostalih tipova sadržaja, pre svega leksičkih (up. Skljarov 1987: 56), ali i gramatičkih, funkcionalnih ili fonetsko-ortografskih. Silabus zasnovan na temama pogodan je za organizovanje nastave jer doprinosi razvoju svih jezičkih veština i podstiče upotrebu autentičnih

dokumenata. Druga prednost je to što teme primerene uzrastu i interesovanjima učenika jačaju i održavaju motivaciju za učenje stranog jezika. Postoje, međutim, velike nedoumice u vezi sa kriterijumima za izbor tema, njihovim povezivanjem sa ostalim tipovima sadržaja i sa načinom procene postignuća.

Jezičke veštine. Polazište za ovu vrstu silabusa predstavljaju slušanje, govor, čitanje i pisanje kao *makroveštine*. U okviru svake od njih određuju se odgovarajuće *mikroveštine*, kao što su prepoznavanje ključne informacije u tekstu, korišćenje odgovarajućih naznaka kojima se identifikuje tok govora ili praćenje brzog govora (Ričards 2001: 159–161). Navođenje jezičkih veština takođe ima moguće prednosti i nedostatke: s jedne strane, težište se stavlja na jezičku performansu i na komunikativne zadatke; s druge strane, isticanjem pojedinačnih jezičkih veština ne razvija se objedinjena komunikativna kompetencija.

U nastavnim programima retko se navode sve pomenute vrste sadržaja, a jedan silabus često je posebno razrađen i predstavlja polazište za selekciju ostalih sadržaja. Izbor umnogome zavisi od tipa jezičkog kursa, s tim što se u opšteobrazovnim programima najčešće kombinuju komunikativne funkcije, jezičke strukture, situacije i jezičke veštine (Ričards 2001: 165).

Iz prethodnih razmatranja proizlazi da termin *silabus*, koji se ponekad smatra sinonimom za program (up. Dimitrijević 2001: 29), u glotodidaktici može da označava i *zbir programskih sadržaja* i *pojedinačnu vrstu sadržaja*. Ni u ovom slučaju stanovišta nisu ujednačena. Pojedini autori smatraju da se u izradi silabusa obavljaju i **gradacija** i **međusobno povezivanje različitih vrsta sadržaja**. Kako navodi Ričards (2001: 2), u silabusu se navode sadržaji, ali se određuje i redosled njihovog uvođenja tokom nastave. Nunan (1988a: 158) takođe smatra da u izradi silabusa treba sprovesti obe operacije, a gradaciju definiše kao raspoređivanje sadržaja od lakših ka težima. U evropskoj literaturi navodi se uže shvatanje silabusa, bliže koncepciji programa u našoj sredini. Kako se ističe u italijanskim i francuskim rečnicima glotodidaktike (Balboni 1999: 99; Kik 2003: 230), u silabusu se određuju samo obim i vrsta sadržaja, a oni se naknadno raspoređuju prema datoj progresiji.

II.4. Metodološka uputstva

Dok ciljevi i sadržaji predstavljaju odgovor na pitanja *zašto* i *šta* se predaje i uči, metodološkim napomenama odgovara se na pitanje *kako* treba organizovati vaspitno-obrazovni proces. Za ovu komponentu programa ili kurikuluma koriste se termini kao što su *metode nastave i učenja, didaktičke strategije i procesi* ili *iskustva u učenju*. Bez obzira na naziv, najčešće se ističe (Demez i Stroven 2006: 99; Ivić 1996: 26; Ornstajn i Hankins 2004: 221) da njome treba obuhvatiti aktivnosti nastavnika i aktivnosti učenika jer su to komplementarni aspekti nastavnog procesa. Povezanost ova dva vida aktivnosti pominje se i u samoj definiciji nastavne metode; metoda, naime, predstavlja naučno utemeljeni način na koji učenici, pod rukovodstvom nastavnika, stiču i primenjuju znanja, veštine i navike i razvijaju svoje sposobnosti i interesovanja (Vilotijević 2000: 209). Na osnovu takve definicije, u opštedidaktičkoj teoriji i praksi izdavaju se metode usmenog izlaganja, razgovora, ilustrativnih radova, demonstracije, praktičnih i laboratorijskih, radova, pisanih radova, čitanja i rada na tekstu.

Osim prethodnog određenja, u glotodidaktici postoji i šire shvatanje, prema kojem **metoda** predstavlja skup teorijski zasnovanih i međusobno usklađenih principa i strategija čija je svrha da potpomognu učenje. U drugoj polovini 20. veka razrađeno je nekoliko teorijskih okvira za analizu, istorijski prikaz i poređenje metoda, a jedan od najčešće citiranih jeste trostepeni model Ričardsa i Rodžersa (Richards, Rodgers 1986: 16–28). Ovi autori razlažu koncept metode na pristup (*approach*), plan (*design*) i postupak (*procedure*). Na nivou **pristupa** stvaraju se teorijske osnove nastave time što se određuju postavke o jeziku (model jezičke kompetencije i organizovanje jezičko-komunikativnih sadržaja) i postavke o učenju jezika (psiholingvistički i kognitivni procesi i okolnosti pod kojima se odvija učenje). U skladu sa teorijskim postulatima, na nivou **plana** razmatraju se pitanja bitna za organizaciju nastave: izbor opštih i specifičnih ciljeva, kriterijumi za selekciju i organizaciju sadržaja, vrste nastavnih aktivnosti, uloge učenika i nastavnika, funkcija nastavnog materijala. Najzad, metoda se praktično realizuje kroz **postupak** u učionici ulančavanjem aktivnosti za predstavljanje i uvežbavanje građe, kao i tehnikama kojima nastavnik pruža učenicima povratnu informaciju.

Ostali modeli za analizu metoda (Bes [Besse] 1985; Larsen-Frimen [Larsen-Freeman] 2000; Sera Borneto [Serra Borneto] 1998; Žermen [Germain] 1993) imaju

sličnosti sa prethodnim modelom, ali se svaki od njih odlikuje specifičnim formulacijama, različitim grupisanjem i posebnim isticanjem pojedinih elemenata. Osim toga, uzimaju se u obzir i pojedini aspekti nastave i učenja koje Ričards i Rodžers na navode izričito: zastupljenost i funkcija maternjeg jezika, način procene učeničkih postignuća, odnos nastavnika prema greškama. Klasifikacije izrađene na osnovu pomenutih parametara obuhvataju desetak opšteprihvaćenih ili rasprostranjenih metoda, od kojih su u školskoj nastavi stranih jezika (up. Durbaba 2011: 92) najzastupljenije gramatičko-prevodna, direktna, audiooralna i komunikativna. Navedeni redosled ujedno odražava i hronologiju njihovog pojavljivanja i primene u nastavi stranih jezika.

Gramatičko-prevodna metoda. Prema tradicionalnom modelu nastave klasičnih jezika, pisana jezička forma ima dominantno mesto, a osim osposobljavanja učenika za čitanje i prevođenje, teži se i razvijanju opštih intelektualnih sposobnosti. Temeljnu jedinicu za predstavljanje jezičkih sadržaja čini pisani, uglavnom književni tekst, na osnovu kojeg se sprovodi sledeći nastavni postupak: glasno čitanje → prevođenje rečenica iz teksta → memorisanje leksike → predstavljanje i objašnjenje gramatičkih pravila → uvežbavanje gramatičkih pravila transformacijom rečenica, diktatom ili prevođenjem na strani jezik. Nastavnik je dominantna ličnost u odeljenju jer poseduje znanje i autoritet, dok je uloga učenika da izvršavaju zadate aktivnosti. Greška se smatra odrazom neznanja i mora se ispraviti čim je učenik načini. Osim u prevođenju, maternji jezik učenika koristi se i u usmenoj komunikaciji u odeljenju, kao i za davanje naloga ili gramatičkih objašnjenja.

Direktna metoda. Ova metoda nastala je krajem 19. veka kao reakcija na nedostatke prethodne metode, odnosno zbog njene neprimerenosti nastavi živih jezika. Pošto se u direktnoj metodi jezik shvata kao sredstvo komunikacije, težište je na svakodnevnom govoru, dok kulturne datosti obuhvataju istoriju, geografiju i svakodnevni život u zemljama čiji se jezik uči. Smatra se da strani jezik treba učiti na isti način kao i maternji, što znači podražavanjem a ne analizom. Cilj učenja je osposobljavanje za usmenu interakciju, pri čemu je neophodno da učenici sve vreme razmišljaju na stranom jeziku. Najvažniji tip jezičkih sadržaja je leksika, a ona se uvodi kroz odgovarajuće teme ili situacije. Pošto se u radu ne koristi maternji jezik, nove reči i izrazi objašnjavaju pokretima koji zamenjuju izraze, ili se pak koriste slike, crteži i predmeti iz neposrednog okruženja. Ukoliko se učenje gramatike uopšte smatra potrebnim, ono

se obavlja na induktivan način, tako što učenici sami uočavaju pravilnosti na osnovu prethodno datih primera. Najzastupljeniji tipovi usmenih vežbanja jesu odgovaranje na pitanja, konverzacija i simulacija stvarnih govornih situacija; u pisanom obliku zastupljeni su dopunjavanje rečenica, diktat i pisanje kratkih sastava na zadatu temu. Greške u govoru ispravljaju se tako što nastavnik različitim tehnikama navodi učenike na autokorekciju. U skladu sa postavljenim ciljevima, u nastavi se procenjuje upotreba jezika kroz razgovor učenika sa nastavnikom i kroz pisanje kratkih sastava.

Audiooralna metoda. Naučno utemeljenje ove metode, nastale sredinom prošlog veka, obezbedili su strukturalna lingvistika i neobihevizizam u psihologiji. Jezik se posmatra kao sistem elemenata strukturalno povezanih na fonološkom, morfološkom i sintaksičkom nivou, dok se pod kulturnim sadržajima podrazumevaju obrasci ponašanja u svakodnevnom životu. Učenje predstavlja sticanje navika i odvija se prema sekvenci stimulus → respons → povratna informacija. Cilj učenja je osposobljavanje za komunikaciju na stranom jeziku prema redosledu kojim se usvajaju jezičke veštine na maternjem jeziku: slušanje, govor, čitanje, pisanje. Selekcija i gradacija sadržaja vrše se na osnovu kontrastivne analize, odnosno sistematskim poređenjem maternjeg i stranog jezika. U nastavnoj celini primenjuje se sledeći postupak: slušanje, ponavljanje i memorisanje dijaloga → uvežbavanje izgovora → usmeno i pismeno uvežbavanje jezičkih struktura i leksike. Na početku rada u nastavnoj celini koristi se samo zvučni materijal kako se ne bi odvlačila pažnja sa usmene jezičke forme; naknadni rad sa udžbenikom obuhvata čitanje dijaloga i izradu strukturalnih vežbi u pisanoj formi. Da bi se izbegla interferencija sa maternjim jezikom, u učionici se koristi samo strani jezik, a za objašnjenje nepoznate leksike koriste se slike, predmeti, gestovi i mimika. Zadatak nastavnika je da kontroliše jezičko ponašanje učenika koji, sa svoje strane, treba pre svega da izvršavaju naloge i odgovaraju na stimulse. Greška se mora ne samo ispraviti već i predvideti i preduprediti, u čemu takođe pomaže prethodno kontrastiranje dva jezika. Pri evaluaciji ili testiranju koriste se nizovi zadataka od kojih se svaki odnosi na po jedan element jezičkog sistema.

Šezdesetih godina prošlog veka u Francuskoj je razrađena metoda SGAV², u kojoj se poseban značaj pridaje društvenom kontekstu upotrebe jezika. Osim što se ova

² Méthode audio-visuelle structuro-globale (audio-vizuelna strukturalno-globalna metoda).

metoda smatra razradom audiooralne metode, postoji mišljenje (up. Bajram 2004: 61; Žermen 1993: 161) da se ona može dovesti u vezu i sa direktnom metodom.

Komunikativni pristup. Za ovo metodološko opredeljenje češće se koristi izraz pristup nego metoda, a razlog je postojanje raznih varijanti kojima su zajedničke neke osnovne postavke. Teorijsko utemeljenje komunikativnog pristupa obezbedili su rezultati sociolingvističkih istraživanja i, naročito, teorija govornih činova. Jezik se shvata kao sredstvo društvene interakcije, s tim što komunikativna kompetencija obuhvata, osim gramatičke, još i sociolingvističku i stratešku dimenziju. Pod kulturom se podrazumeva svakodnevni život ljudi koji koriste dati jezik, računajući i njihovo neverbalno ponašanje. Komunikativni pristup nije nastao pod neposrednim uticajem određene psihološke škole, ali se saglasno kognitivističkim postavkama ističe aktivno učešće pojedinca u izgradnji kompetencija. Osnovni cilj predstavlja osposobljavanje za efikasnu komunikaciju primerenu datoj situaciji i nameri. Ovaj uopšteno formulisani cilj dodatno se razrađuje prema komunikativnim potrebama date grupe učenika. Polazište za izbor sadržaja čine pojmovno-funkcionalni silabusi ili, preciznije, pragovi znanja izrađeni za pojedinačne jezike na osnovu pomenutog dokumenta *Threshold Level*. Pedagoške aktivnosti osmišljavaju se tako da budu bliske realnoj interakciji na stranom jeziku, što znači: da se pruža nepoznata informacija; da sagovornici mogu da biraju sadržaj i formu svog iskaza; da međusobno procenjuju ostvarenost komunikativne namere (Džonson i Morou [Johnson, Morrow] 1981: 62–63). Mada se nastavne aktivnosti mogu ulančavati na različite načine, sveobuhvatni postupak u nastavnoj sekvenci sastoji se od sledećih etapa: najava sadržaja, aktivnosti i ishoda → slušanje ili čitanje tekstova → analiza i uvežbavanje jezičkih mehanizama → sintetička primena stečenih znanja u produktivnim jezičkim aktivnostima → procena rezultata rada. Osnovna uloga nastavnika jeste da obezbedi povoljne uslove za komunikaciju u odeljenju; osim toga, on savetuje učenike, procenjuje njihove potrebe i sam učestvuje u interakciji na stranom jeziku. Nastavni materijali treba da budu toliko raznovrsni da odgovaraju potrebama i mogućnostima svakog pojedinačnog učenika, a posebno se zagovara upotreba autentičnih dokumenata čija osnovna namera nije korišćenje u nastavi stranih jezika. Komunikacija na času odvija se mahom na stranom jeziku, ali je po potrebi, i u razumnoj meri, dozvoljena i upotreba maternjeg jezika. Greška se smatra normalnom pojavom u razvoju komunikativne veštine, te se ona dopušta sve dok ne

počne da ugrožava prenošenje poruke. Pošto se pažnja posvećuje i tačnosti i preciznosti, u nastavi se procenjuje i obavljanje jezičkih aktivnosti i vladanje jezičkim sistemom.

Navedene metode uticale su u manjoj ili većoj meri na planiranje i sprovođenje nastave stranih jezika u međunarodnim razmerama. Međutim, reč je o postulatima teorijske prirode koji se u programima i nastavnom materijalu primenjuju uz manja ili veća odstupanja. Isključivo i dosledno sprovođenje postavki jedne metode dovodi se u pitanje naročito u školskom kontekstu, gde se moraju uzeti u obzir vaspitni i razvojni aspekti učenja, kao i okolnosti pod kojima se izvodi nastava. Stoga se u školskim programima za strane jezike primenjuju razne varijacije *eklektičke* metode (up. Durbaba 2011: 99), u kojima se kombinuju elementi više ustanovljenih metoda ili pristupa.

II.5. Naznake o evaluaciji

Naznake o evaluaciji treba da budu sastavni deo programa jer je u različitim etapama nastavnog procesa neophodno procenjivati razvoj i napredovanje učenika prema postavljenim ciljevima. Budući da funkcije, metode i tipovi evaluacije, koji su navedeni u programu, usmeravaju izbor sadržaja i odgovarajućih metodoloških postupaka, naznake o evaluaciji mogu bitno da utiču i na realizaciju nastave. Kao i u opštepedagoškoj teoriji, (Marš [Marsh] 1994: 121–122; Ornstajn i Hankins 2004: 328) i u teoriji nastave stranih jezika na različite načine se određuje evaluacija i tumači njena veza sa proveravanjem, ocenjivanjem i testiranjem.

Pojedini glotodidaktičari (Raičević 2011: 129–130) ističu da se **ocenjivanje** obavlja na osnovu prethodno izvršenog proveravanja i da ono može biti *tekuće* (kontinuirano tokom nastavnog procesa), *periodično* (posle obrade pojedinačne teme ili nastavne jedinice) i *završno* (na kraju polugodišta, školske godine ili dužeg nastavnog ciklusa). Dodeljena ocena treba da bude objektivna, tj. da predstavlja realan iskaz rezultata učenja i celokupne aktivnosti učenika. S druge strane, brojčano ocenjivanje smatra se potpuno neprimerenim u nastavi stranih jezika (Točanac 1997: 75–76; Taglijant 2005: 12–13), i to zbog nekoliko razloga: raspon ocena (u našem školskom sistemu od 1 do 5) premali je za broj učenika u odeljenju; programski ciljevi suviše su rastegljivi da bi se podveli pod jedinstven sistem vrednovanja; na ocenjivanje utiču tzv. parazitski faktori (npr. efekat stereotipa, halo efekat, tipski opseg); ocena sama po sebi ne pruža učeniku povratnu informaciju ili obrazloženje rezultata.

Adekvatniji način procene učeničkih postignuća jeste da se nastavnikova ocena dopuni ocenom dobijenom na osnovu **testiranja**. Prethodno pomenuti nedostaci ocenjivanja mogu se prevazići ukoliko test poseduje sledeće merne karakteristike (Dimitrijević 1999: 73–81; Durbaba 2011: 154–155; Lado 1973: 23–24): *valjanost* – meri ono što zaista treba da meri; *pouzdanost* – pri ponavljanju testa pod istim uslovima dobijaju se istovetni rezultati; *objektivnost* – ocene ne zavise od ocenjivača; *osetljivost* – test pokazuje razlike među ispitanicima; *primerenost* – odgovori na pitanja mogu se dati zahvaljujući poznavanju jezika, a ne na osnovu opšteg znanja ili nagađanjem; *ekonomičnost* – u obzir se uzimaju vremenski okvir i okolnosti pod kojima se vrši testiranje. Navedene uslove treba da ispunjavaju pre svega standardizovani testovi, koje izrađuju specijalizovani stručnjaci, ali i neki nastavnički testovi. Ukoliko test priprema nastavnik, on naročito treba da vodi računa o njegovoj izvodljivosti i o uticaju na nastavnu praksu (Milanovic 2002: 3).

Mada se testiranjem mogu manje ili više pouzdano utvrditi ishodi nastave i učenja, testovi ne objašnjavaju proces, tj. ne daju informacije o tome kako je i zašto učenik postigao određene rezultate. Odgovori na ta pitanja dobijaju se **evaluacijom**. Evaluacija je složenija delatnost od ocenjivanja i testiranja, budući da ona može da obuhvati i razne druge postupke, kao što su posmatranje ili snimanje časa, upitnici, dnevne beleške nastavnika i učenika. Sveobuhvatan proces evaluacije odvija se kroz četiri etape (Kik 2003: 90): a) *određivanje svrhe*, b) *merenje*, c) *procena* i d) *odlučivanje*. **a)** U početnoj fazi definiše se cilj, biraju se merni instrumenti i tipovi zadataka, planiraju se koraci koje treba preduzeti u daljem toku evaluacije i razmatraju se odluke koje će se doneti na osnovu dobijenih rezultata. **b)** Posmatranjem učeničkih performansi ili razmatranjem rezultata postignutih na testovima prikupljaju se podaci, a zatim se oni organizuju i analiziraju kako bi se izveli odgovarajući zaključci. **c)** Na osnovu dobijenih informacija iznosi se mišljenje o jezičkoj performansi učenika i o nivou progresije u oblasti koja je predmet evaluacije. U ovoj fazi može se procenjivati da li su, i u kojoj meri, korišćeni evaluacioni instrumenti primereni datoj nastavnoj situaciji. **d)** U poslednjoj fazi donose se odluke o daljem organizovanju nastave i učenja: prelazak na narednu nastavnu sekvencu ili obnavljanje i utvrđivanje, prelazak učenika u naredni razred ili dopunske individualizovane aktivnosti.

Bez obzira na navedene razlike, *testiranje* i *evaluacija* su povezani u tolikoj meri da se ovi termini često koriste paralelno, a ponekad i kao sinonimi. Budući da je vrednovanje postignuća oblast u kojoj se ukrštaju brojni faktori lingvističke, psihometrijske i pedagoško-didaktičke prirode, klasifikacije se uspostavljaju na osnovu različitih kriterijuma (Dimitrijević 1999: 64–73; Durbaba 2011: 150– 54; Kik i Grika [Cuq, Gruca] 2003: 204–206; Taglijant 2005: 9–20).

Sadržaj evaluacije i testiranja mogu da predstavljaju sve vrste deklarativnih i proceduralnih znanja: *lingvistička kompetencija* ili usvojenost jezičke građe (izgovor, morfosintaksa, leksika, elementi strane kulture) i *komunikativno-pragmatička kompetencija* ili vladanje jezičkim veštinama (razumevanje usmenih i pisanih tekstova, usmeno i pisano izražavanje, prevođenje i medijacija).

Prema funkciji i hronologiji razlikuju se tri opšta tipa evaluacije: sumativna, formativna i prognostička. *Sumativna* evaluacija odnosi se na protekli period; njome se proveravaju ishodi rada nakon niza nastavnih celina, na kraju polugodišta ili na kraju školske godine. Sumativnim testiranjem ili evaluacijom pravi se bilans obrazovnog ciklusa, a dobijeni rezultati pretvaraju se u ocenu ili diplomu i time dobijaju formalnu vrednost. Osnovna funkcija sumativne evaluacije jeste da se sačini inventar znanja i veština stečenih tokom određenog nastavnog perioda i da se na osnovu tog inventara izdaju sertifikati. *Formativna* evaluacija je usredsređena na sadašnjost; ona predstavlja kontinuirani proces koji omogućava da se prikupe informacije o jačim i slabijim stranama učenika. Analiza postignutih rezultata koristi se za preusmeravanje nastave i učenja, a ne za kontrolu znanja, te nije nužno da se na osnovu nje daju ocene. *Formativna* evaluacija ima izrazito obrazovni karakter i vodi ka individualizaciji nastavnog procesa. Njena osnovna funkcija je dijagnostička, kako u odnosu na nastavnika tako i u odnosu na učenika. *Prognostička* ili *prospektivna* evaluacija orijentisana je na predstojeći nastavni period. Ovaj vid evaluacije može se obavljati pre početka nastave, da bi se predvidele mogućnosti učenika i definisale metode rada, ili tokom nastave, kako bi se ustanovili i otklonili problemi u učenju. *Prognostička* evaluacija služi uglavnom za usmeravanje nastave i učenja, a ponekad i za određivanje međusobnog odnosa među učenicima.

Prema učestalosti kojom se obavlja testiranje, razlikuju se *kontinuirana* evaluacija ili stalno praćenje nastavnog procesa i *periodična* evaluacija, koja se sprovodi u određenim trenucima tokom školske godine (npr. na kraju tromesečnog perioda).

Na osnovu toga kako se prikazuju rezultati, uspostavlja se razlika između testova rangiranja i testova bodovanja, odnosno između *normativne* i *kriterijumske* evaluacije. U prvom slučaju rezultati testa se međusobno porede, a učenici se rangiraju prema broju osvojenih bodova. U drugom tipu evaluacije procenjuju se postignuća za učenike pojedinačno, a svaka ocena obuhvata određeni broj bodova na unapred ustanovljenoj skali.

Ako se razmatra *ko* sprovodi testiranje i evaluaciju, moguće je razlikovati *eksternu* evaluaciju za koju su zadužene vanškolske instance, *internu* evaluaciju koju priprema i sprovodi nastavnik i *autoevaluaciju* u kojoj učenik sam testira i procenjuje svoja znanja i veštine.

Navedeni tipovi ocenjivanja, testiranja i evaluacije ne isključuju jedni druge i u praksi se mogu kombinovati na različite načine. Pri opredeljenju za pojedine vidove procene neophodno je imati u vidu konkretne okolnosti pod kojima se odvija nastava i obrazovnu tradiciju u datom školskom sistemu. Kao sastavni deo programa, naznake o evaluaciji treba da budu usaglašene sa svim ostalim komponentama: da upute na procenu onih znanja i veština koje predstavljaju cilj nastave i učenja, da obuhvate najvažnije vrste sadržaja i da sugerišu aktivnosti i metodološke postupke primenjivane u ostalim etapama nastavnog procesa.

Važan aspekt evaluacije jeste i to što se proverom rezultata učenja vrednuje sam program i njegova primerenost nastavnoj situaciji. Balboni (2002: 95) smatra da pri proceni kurikuluma ili programa treba uzeti u obzir mišljenje nastavnika kao organizatora i učenika kao neposrednih aktera nastavnog procesa. Prema ovom autoru, učenike treba podsticati da iznose svoje stavove i zapažanja o raznim aspektima programa: da upoređuju ono što je trebalo da nauče sa onim što su uistinu naučili; da tokom nastave uviđaju potrebe kojih nisu bili svesni na početku; da vremenom stiču jasniju predstavu o tome šta znači učiti strani jezik. Na taj način učenici pružaju povratnu informaciju onima koji planiraju i realizuju kurikulum, a ujedno i razvijaju sposobnost učenja stranog jezika.

II.6. Zaključak

Razmatranja u prvom delu rada zasnovali smo na postavci da program za strane jezike predstavlja kompleksnu i dinamičnu kategoriju, čiju koncepciju određuju opredeljenja glotodidaktičke, pedagoške i opšteobrazovne prirode. Sa ciljem da preciznije odredimo predmet istraživanja, najpre smo predstavili različita shvatanja silabusa i kurikuluma. Ukazali smo na činjenicu da samo neka značenja ovih termina predstavljaju sinonim za program shvaćen kao dokument na osnovu kojeg obrazovne vlasti organizuju nastavu stranih jezika. Tako definisan koncept programa raščlanili smo na četiri komponente (ciljeve, sadržaje, metodološka uputstva i naznake o evaluaciji), a zatim smo u vezi sa svakom od njih razmotrili naknadne podele i odlike potkomponenti. Time smo uspostavili osnovne parametre za empirijsku analizu u drugom delu rada, gde ćemo u svakom programu izdvojiti navedene komponente bez obzira na moguće varijacije u nazivu ili redosledu.

Takav način analize ne znači da se može govoriti o jedinstvenom modelu programa, u čijoj bi strukturi bili zastupljeni svi navedeni delovi, i samo oni. Kao što je slučaj i sa ostalim nastavnim predmetima, programi za strane jezike uklapaju se u opštu koncepciju programa ili kurikuluma kakva preovlađuje u datom školskom sistemu. U skladu sa opštim pedagoškim pristupom, jedna komponenta programa može biti posebno istaknuta i predstavljati polazište za razradu svih ostalih delova (up. De Ketel i dr. [De Ketele et al.] 1989: 175; Demez i Stroven 2006: 61–88; Durbaba 2011: 134–135; Fini [Finney] 2002: 70–73). Središnje mesto mogu da imaju neki od sledećih elemenata: gramatičke strukture i vokabular kao glavne vrste sadržaja; pedagoški ciljevi izraženi kroz govorne činove ili jezičke veštine; kompetencije čija formulacija obuhvata sadržaje, aktivnosti učenika i situacije u kojima se aktivnosti obavljaju; pedagoški zadaci i procesi u usvajanju znanja i veština, odnosno metodološki aspekti nastave i učenja. Dakle, programi mogu da budu strukturno veoma različiti jer četiri osnovne komponente nisu nužno razrađene na uravnotežen način. Razrađenost pojedinih komponenti programa bitno određuje i aspekte u kojima se može razmatrati korelacija između programa i udžbenika.

Stavke uključene u program za strani jezik mogu se kombinovati i ukrštati na različite načine. Budući da se strani jezici uče tako što se na njima komunicira, iste kategorije jezičko-komunikativne građe koriste se da bi se izrazili ciljevi, sadržaji i

postupci u učenju. Ova tri aspekta međusobno su ukrštena u tolikoj meri da se ponekad ističe (Nunan 1988a: 61) kako ciljevi nisu ništa drugo nego preformulisani predmetni sadržaji i aktivnosti koje učenici na njima obavljaju. Posledica toga jeste mogućnost da se ista komponenta ili potkomponenta (npr. govorni činovi, tekstovi, jezičke veštine ili strategije) u programima za strane jezike navodi u različitim rubrikama i pod različitim nazivima. Ova činjenica takođe ukazuje na višeslojne veze između udžbenika i pojedinih komponenti programa.

Pri analizi programa treba imati u vidu da se u okviru školskog sistema izučava više stranih jezika i da oni imaju različit status. Neke vrste sadržaja, kao što su leksika ili morfosintaksički elementi, po prirodi stvari moraju biti navedene za svaki jezik zasebno. Za razliku od toga, teme ili komunikativne funkcije, kao univerzalne kategorije, obično su iste za sve strane jezike uključene u program za isti obrazovni ciklus. Ostali delovi programa mogu takođe biti istovetni za sve jezike, ali nije isključeno da neki jezik (npr. engleski kao svojevrsna *lingua franca*) iziskuje posebne ciljeve i metode u nastavi i učenju. Još značajnije strukturne razlike mogu se uočiti ukoliko se posmatraju programi za prvi, drugi ili treći strani jezik: osim drugačijeg iskazivanja pojedinih stavki, moguće je i potpuno pomeranje težišta sa jedne na drugu komponentu. Iz navedenih razlika proizlazi mogućnost da korelacija podrazumeva više nivoa i aspekata, bilo da se posmatra horizontalna ravan (odnos između programa i udžbenika za isti razred) ili vertikalna ravan (odnos između programa i udžbenika za više uzastopnih razreda).

Što se tiče izbora i razvrstavanja sadržaja, neophodno je ukazati na specifičnosti stranih jezika kao nastavnog predmeta. U pedagoškoj i opštedidaktičkoj literaturi (Poljak 1988: 46–47, Šimleša i Potkonjak 1989/2: 101; Vilotijević 2000: 44) izdvajaju se sledeći delovi nastavnog programa: *predmetna područja* su zasebni delovi izvedeni iz strukture nauke čijom je didaktičkom transformacijom nastao dati predmet; *nastavne celine* ili *nastavne teme* predstavljaju složene delove programa povezane središnjom tematikom i prožete zajedničkom naučnom postavkom; *nastavna jedinica* je po opsegu najmanji deo programa jer obuhvata građu koju treba obraditi na jednom ili dva školska časa. Takva hijerarhijska organizacija sporna je u programima za strane jezike budući da nastavni predmet nije izveden iz neke od referentnih nauka. Osim toga, vladanje stranim jezikom ne svodi se na fonetska, gramatička, leksička, pragmatička ili kulturološka

znanja (up. Balboni 2002: 26; Bes 1989: 38). Budući da su silabusi formirani na drukčiji način, u empirijskom istraživanju ispitaćemo da li sadržaji predstavljaju nastavne teme, celine ili jedinice u smislu koji im se pridaje u pedagoško-didaktičkoj teoriji. U vezi sa tim, osvrnućemo se i na prethodno pomenutu gradaciju i kombinovanje različitih vrsta sadržaja. U analizi programa neophodno je potražiti odgovor na dva pitanja: a) Da li su u svakom silabusu elementi navedeni redosledom kojim će se uvoditi tokom nastavnog precesa? i b) Da li je uspostavljena veza između pojedinačnih elemenata u okviru svakog silabusa? Dobiti odgovor na ova pitanja znači ustanoviti da li je u programu formirana nastavna sekvenca, što predstavlja jedan od bitnih aspekata korelacije između programa i udžbenika.

III. UDŽBENIK ZA STRANI JEZIK

Tema ovog poglavlja je **udžbenik** kao poseban žanr knjige u čijim se određenjima eksplicitno ili implicitno navodi veza sa nastavnim programima. Udžbenik predstavlja osnovnu i obaveznu školsku knjigu koja preuzima i didaktički transponuje teme i obrazovno-vaspitne ciljeve navedene u odgovarajućem programu (up. Jakšić 1996: 522; Makević 2001: 106; Šopen [Chopin] 1992: 16; Trebješanin i Lazarević 2001: 16). Osim veze sa programom, u pedagoškoj literaturi ističe se i razvojno-formativna funkcija udžbenika (Ivić i dr. 2008: 27): udžbenikom se može smatrati svako nastavno sredstvo koje sadrži sistematizovana znanja iz određene oblasti, ali ona moraju biti primerena nivou obrazovanja i uzrastu učenika i didaktički tako oblikovana da doprinose izgradnji učenikovih znanja. U glotodidaktičkoj literaturi postoje definicije pod koje se mogu podvesti i školske knjige i materijali korišćeni na kursevima ili za samostalno učenje stranih jezika. Pod udžbenikom se, naime, podrazumeva nastavno sredstvo u kojem su dokumenti i aktivnosti organizovani u funkciji cilja nastave i učenja prema određenim metodičko-didaktičkim principima (Bajram 2004: 626; Kik 2003: 161–162).

Iz navedenih definicija izdvajamo dva aspekta bitna za naše istraživanje: školskim udžbenikom smatramo samo knjigu koja je usaglašena sa odgovarajućim nastavnim programom, ali korelacija sa programom može postojati i u udžbenicima (npr. stranih izdavača) koji nisu izrađeni na osnovu važećeg programa.

Termin udžbenik u užem smislu označava knjigu iz koje đaci uče, a u širem smislu to je sinonim za **udžbenički komplet** koji, osim osnovne knjige, može da obuhvati i radnu svesku, priručnik za nastavnika, audiovizuelna sredstva, elektronski materijal itd. Svi delovi udžbeničkog kompleta treba da budu jedinstveno osmišljeni i usaglašeni sa programskim ciljevima i sadržajima (Končarević 2002: 74), a najčešće su im zajednički i autorski tim i vreme izdavanja. Na osnovu takvog određenja može se uspostaviti razlika između udžbeničkog kompleta i **dodatnog nastavnog materijala**. U nastavi stranih jezika koriste se i priručnici koji imaju specijalizovane namene, kao što su hrestomatije, gramatički priručnici ili rečnici; takvi materijali mogu se izraditi u saglasnosti sa pojedinim odrednicama iz programa, ali oni nisu sastavni deo udžbeničkog kompleta jer imaju specijalizovane ciljeve i sadržaje i didaktičku

konceptiju sasvim drugačiju od udžbenika. Razlika između udžbenika i priručne literature precizno se uspostavlja prema načinu integrisanja u proces nastave i učenja (Rišodo [Richaudeau] 1979: 51–53). U udžbenicima u užem smislu, sadržaji i nastavni postupci organizovani su tako da odgovaraju redosledu učenja. Ova vrsta nastavnog materijala mora da zadovolji četiri zahteva: 1. validnost informacija; 2. prilagođenost informacija nastavnom kontekstu; 3. pristupačnost informacija; 4. pedagošku koherentnost koja obuhvata ulančavanje nastavnih segmenata, uravnotežen odnos između informacija, vežbanja i kontrole, usaglašenost sa propisanim pedagoškim modelom, primerenost nivou nastave i učenja. Rišodo navodi da priručna literatura sadrži informacije koje učenik traži po potrebi i da ona ne podrazumeva organizaciju učenja. Prva tri zahteva (validnost, prilagođenost i pristupačnost informacija) u priručnoj literaturi se ne moraju strogo poštovati, dok četvrti zahtev (pedagoška koherentnost) nije ispunjen.

U skladu sa prethodnim određenjima, našom analizom biće obuhvaćeni svi elementi udžbeničkog kompleta, ali u analizu neće biti uključena priručna literatura.

III.1 Operacije u izradi udžbenika

U nastavi stranih jezika udžbenik ili udžbenički komplet karakteriše autonomija i sveobuhvatnost u razvijanju komunikativne kompetencije, što se postiže **operacijama u izradi udžbenika**. Prema aktivnosti koja se obavlja na jezičko-komunikativnim sadržajima, u izradi udžbenika izdvajaju se četiri funkcionalno različite procedure: selekcija, gradacija, egzemplifikacija i didaktizacija.

Selekcija. U izradi udžbenika neophodno je izvršiti odabir građe jer se u određenom periodu može obraditi samo jedan deo nastavnih sadržaja. Udžbenička građa mora da dobije odgovarajuću *strukturu* (kategorije kao što su morfosintaksa, leksika, tekstovi, komunikativne funkcije itd.) i *obim* (kvantitet elemenata u svakoj od izabranih kategorija). Struktura se određuje prema usvojenom lingvističkom modelu i metodološkim opredeljenjima, dok na obim utiču period predviđen za rad sa udžbenikom, tip nastave, uzrast publike, početni nivo kompetencija i nivo koji se želi

dostići. Rezultat selekcije jeste pregled sadržaja, bez obzira na njegovu formu i mesto u udžbeničkom kompletu³.

Gradacija. Ovom operacijom određuje se redosled uvođenja odabranih sadržaja kako bi se obezbedila postupnost u nastavi i učenju. Pri gradaciji je neophodno obaviti dve komplementarne aktivnosti koje Bes (Besse 1995: 101–102) naziva *grupisanje* i *sekvenciranje*. Grupisati sadržaje znači odrediti koji će se elementi uvrstiti u isti nastavni segment, a gradirati ih znači odlučiti šta će se uneti u prvi nastavni segment, šta u drugi itd. Rezultat gradacije jeste takođe pregled sadržaja svih lekcija, nastavnih celina ili modula u udžbeniku, raspoređenih prema redosledu uvođenja tokom nastavnog procesa.

Egzemplifikacija. Izvršiti ovu operaciju znači odrediti u kojoj će formi jezička građa biti predstavljena u udžbeniku. U glotodidaktičkoj literaturi ona se označava kao *prezentacija* (Bes 1995; Maki [Mackey] 1972), ali je naše terminološko opredeljenje zasnovano na činjenici da je reč o izradi jezičkog inputa kojim se *egzemplifikuju* odabrani i raspoređeni sadržaji. Egzemplifikacija je neophodna da bi učenici ostvarili kontakt sa ciljnim jezikom i da bi se obezbedili predlošci za nastavne aktivnosti (Beako [Beacco] 2007: 23). U udžbenik se mogu uvrstiti usmeni ili pisani tekstovi, rečenice date u širem kontekstu ili van konteksta, pojedinačne reči ili nizovi reči. Autori se pri tom opredeljuju za samostalnu izradu predložaka ili za preuzimanje i adaptaciju autentičnih dokumenata. Proizvod egzemplifikacije jeste zbir tekstualnih jedinica, kako štampanih tako i zvučnih, zastupljenih u svim komponentama udžbeničkog kompleta.

Didaktizacija. Umesto izraza *repeticija* (Maki 1972), *eksploatacija* (Bes 1995), *pedagoška realizacija* (Džoli i Bolito [Jolly, Bolitho] 1998: 97) opredelili smo se za termin didaktizacija jer smatramo da on preciznije označava razradu i ulančavanje nastavnih aktivnosti u vezi sa građom predstavljenom u udžbeniku. Svrha didaktizacije jeste da učenici shvate značenje iskaza na stranom jeziku, da ovladaju pravilnostima lingvističke i kulturološke prirode i da se osposobe za usmenu i pisanu produkciju. Osim izrade aktivnosti, didaktizacija označava i određivanje etapa rada. Ovu operaciju neophodno je obaviti da bi se obezbedio koherentan sled aktivnosti unutar jedne

³ Posmatrano sa stanovišta razrade kurikuluma (up. Ričards 2001: 264), selekcija odgovara izradi silabusa i obavlja se pre nego što započne pisanje udžbenika.

nastavne sekvence i u udžbeniku kao celini (Beako 2007: 25–26). Proizvod didaktizacije jesu pojedinačne nastavne aktivnosti sa predloškom, korpusom vežbanja i nalogom, kao i faze rada u nastavnom postupku istaknute različitim sredstvima za signaliziranje strukture. Didaktizacija može da obuhvati još dva aspekta koji nisu zastupljeni u svim udžbenicima: a) određivanje ciljeva za rad sa udžbenikom u celini i za pojedinačne nastavne segmente (up. Hopkins 2002: 268) i b) izbor postupaka za evaluaciju i ocenjivanje (Jeftić 2003: 49).

Pomenute operacije predstavljaju neophodne intervencije u izradi udžbenika i zato se smatraju fundamentalnim i inherentnim karakteristikama ovog žanra knjige (Maki 1972: 218). Osim njih, celokupan proces izrade udžbenika podrazumeva i određivanje izdavačkih parametara (Hopkins 2002: 268) kao što su: vrsta predložaka i komponente kompleta, obim udžbenika (odnos između broja strana i vremena predviđenog za rad sa udžbenikom), odnos između stranice i školskog časa, likovno-grafičko oblikovanje stranice i udžbenika u celini.

Rezultat navedenih operacija jeste udžbenik kao proizvod sastavljen od spleta **strukturno-funkcionalnih komponenti**. U pedagoško-didaktičkoj literaturi postoje razrađeni instrumenti za analizu udžbenika, među kojima najpre navodimo model ruskog teoretičara Zujeva (1988: 82–83). Ovaj autor u udžbeniku uspostavlja osnovnu razliku između sistema tekstova i sistema vantekstualnih komponenti. Prvi sistem sastavljen je od teorijsko-saznajnih i instrumentalno-praktičnih tekstova, koji zajedno omogućuju predstavljanje gradiva u skladu sa programom. Drugi sistem obezbeđuje usvajanje sadržaja tekstova, a čine ga aparatura za organizaciju usvajanja, ilustrativni materijal i aparatura za orijentaciju. Prema osnovnoj funkciji, udžbeničke komponente razvrstavaju se u tri kategorije (Kocić 2001: 131–134): a) elementi koji služe za tekstualno i vizuelno *izlaganje sadržaja* (tekstovi i ilustracije); b) elementi usmereni na *usvajanje sadržaja i efikasnije učenje* ili didaktičko-metodička aparatura (pitanja, zadaci i vežbe, zaključci, pregledi, likovno-grafički prilozi, rečnik, instrukcije); c) elementi čija je funkcija *orijentisanje* u radu sa udžbenikom ili pomoćna aparatura (predgovor, sadržaj, predmetni i imenski registri, bibliografija, znakovi i simboli).

Na slične postavke nailazimo i u domaćoj glotodidaktičkoj literaturi, naročito kada je reč o udžbenicima za ruski jezik (Damljanović 2000; Končarević 2002). Zasnivajući svoje tumačenje udžbenika na pregledu ruske glotodidaktičke i opštedidaktičke

literature, Končarević ističe da strukturu udžbenika za strani jezik sačinjavaju samo elementi nezavisni od modifikacija u nastavnoj teoriji i praksi i od individualnih opredeljenja autora. Prema ovoj autorki (Končarević 2002: 69–72), struktura udžbenika deli se na a) spoljašnju i b) unutrašnju. **a)** U spoljašnjoj strukturi izdvajaju se tri nivoa: *metastruktura*, tj. veze između komponenti udžbeničkog kompleta; *makrostruktura*, koju čine lekcijски deo, prilozi, tekstovi, vežbanja, ilustracije i aparatura orijentacije; *mikrostruktura*, tj. sastav lekcije kao osnovne jedinice udžbenika. **b)** U unutrašnjoj strukturi ova autorka takođe izdvaja tri aspekta: *prakseosemiotički aspekt* upućuje na tipologiju audio-materijala, njegove kvalitativne aspekte i integraciju sa drugim kodovima; *prakseoinformacijski aspekt* karakteriše udžbenik sa stanovišta odabira i organizacije jezičkog sadržaja; *prakseometodički aspekt* označava korelaciju lekcije sa nastavnim časom i sa etapama rada u nastavnoj aktivnosti.

Svoj prikaz konstitutivnih elemenata Kordije-Gotije (Cordier-Gauthier 1999, 2002) zasniva na proučavanju korpusa udžbenika za francuski kao drugi i kao strani jezik. U opštoj strukturi udžbenika ova autorka u prvoj instanci izdvaja grafičke (tekstualne) i ikoničke (likovne) komponente. Među tekstualnim komponentama razlikuju se periferni elementi, strukturni organizatori i središnji korpus. *Periferni* ili *paratekstualni* elementi nalaze se na početku i na kraju udžbenika. *Strukturni organizatori* su naslovi i podnaslovi kojima se ističe opšta organizacija udžbenika, nastavnog postupka i sadržaja. *Središnji korpus* udžbenika sačinjava zbir lekcija ili nastavnih celina, a svaka od njih obuhvata *globalne, analitičke i pokretačke tekstove*. *Ikonički elementi* ili *ilustracije* olakšavaju pristup značenju odgovarajućeg teksta i služe kao pedagoško sredstvo.

Sa ciljem da obuhvati sve značajne aspekte udžbenika, Litldžon (Littlejohn 1998: 192–194) predlaže model analize u kojem razdvaja materijalne komponente (*publication*) i načela na kojima se zasniva udžbenik (*design*). Prvi aspekt obuhvata formu osnovne knjige i njen odnos sa ostalim delovima kompleta, podelu udžbenika na opšte delove, artikulaciju nastavnog segmenta i sredstva koja ukazuju na organizaciju sadržaja. Pod principima na kojima se zasniva udžbenik ovaj autor podrazumeva ciljeve, selekciju i sekvenciranje sadržaja i zadataka, tipove nastavnih aktivnosti, oblike rada, ulogu nastavnika i učenika i funkciju udžbenika kao celine.

Svoj način analize udžbenika izvešćemo poređenjem i sažimanjem tri navedena modela, u kojima se, bez obzira na terminološke i konceptualne razlike, uočavaju suštinske sličnosti: 1. osim što je implicirano središnje mesto udžbenika, naznačena je potreba da se razmotre i ostale komponente udžbeničkog kompleta; 2. u udžbeniku se izdvajaju dva nivoa *linearno* raspoređenih strukturnih komponenti: opšti delovi udžbenika i odeljci u nastavnoj celini; 3. kao *nelinearno* raspoređene, ali funkcionalno povezane komponente, pojavljuju se tekstovi, nastavne aktivnosti, ilustracije i aparatura orijentacije. Uz napomenu da naredna klasifikacija podrazumeva preklapanje nivoa i ukrštanje elemenata, strukturno-funkcionalne komponente udžbenika predstavimo na sledeći način:

1. Na najopštijem nivou biće predstavljen **sastav udžbeničkog kompleta**, čije komponente preuzimaju različite funkcije u realizaciji predviđenog nastavnog postupka.

2. Razmatranje ostalih komponenti najdetaljnije će biti izvršeno u vezi sa **udžbenikom** kao najvažnijim i najkompleksnijim delom kompleta. Strukturu osnovne knjige razlažemo na sledeće komponente: **a. makrostruktura** ili podela na uvodni deo, središnji korpus i priloge; **b. struktura nastavne sekvence**, tj. njena podela na rubrike ili etape rada; **c. tekstovi** kojima su egzemplifikovani jezičko-komunikativni sadržaji; **d. nastavne aktivnosti** kao osnovne jedinice za realizaciju nastavnog procesa; **e. ilustracije** ili ikonički elementi koji mogu imati različitu prirodu i didaktičku funkciju; **f. aparatura orijentacije** čija je osnovna funkcija da olakša rad sa udžbenikom i pronalaženje informacija.

3. Ostali delovi udžbeničkog kompleta, **radna sveska, audio-materijal i priručnik za nastavnika**, biće razmotreni prema tačkama navedenim u vezi sa udžbenikom (**a – f**)⁴, ali sa osnovnim ciljem da se istakne specifičnost pojedinačnih strukturno-funkcionalnih komponenti.

III.2. Sastav udžbeničkog kompleta

Svi elementi udžbeničkog kompleta usmereni su ka istom cilju nastave i učenja, a pojedinačne komponente preuzimaju različite i komplementarne funkcije u njegovoj realizaciji. Mada navedeno načelo važi za udžbenik uopšte, sastav kompleta treba da

⁴ Uz izuzetak zvučnog materijala koji ne sadrži ilustracije.

odgovara specifičnoj prirodi nastavnog predmeta (Ivić i dr. 2008: 33), zbog čega različiti predmeti mogu imati i različite kombinacije komponenti. Za svaki nastavni predmet poželjno je, osim toga, utvrditi šta čini minimalni a šta optimalni udžbenički komplet (Isto): u prvom slučaju reč je o elementima bez kojih se ne može obezbediti kvalitetan ishod, a u drugom slučaju o sastavu kompleta kojem treba težiti ukoliko za to postoje materijalni uslovi.

U glotodidaktičkoj literaturi navode se razne mogućnosti u komponovanju udžbeničkog kompleta, ali se osnovnim (up. Durbaba 2011: 140; Hopkins 2002: 250; Kik 2003: 161; Končarević 2002: 77–80) smatraju sledeći delovi: a) *knjiga za učenika* ili udžbenik u užem smislu sadrži sav materijal neophodan za rad u odeljenju; b) *radna sveska* predstavlja zbirku zadataka koje učenici najčešće izrađuju pojedinačno; c) *zvučni predložak* sadrži audio-materijal koji se odnosi na udžbenik ili na radnu svesku; d) *priručnik za nastavnika* ima funkciju da pomogne nastavniku tako što predlaže detaljno razrađen pedagoški postupak i nudi dodatne materijale i aktivnosti. Pri analizi korpusa u drugom delu rada uzećemo u obzir sve navedene komponente jer ih smatramo neophodnim za izvođenje savremene nastave stranih jezika i za realizaciju postavljenih ciljeva. Osim osnovnih delova, u sastav kompleta mogu da uđu i posteri, fleš-kartice, video-materijal, zbirka dodatnih tekstova ili zadataka. Ove komponente nećemo razmatrati u daljoj analizi jer njihovo uključivanje umnogome zavisi od materijalnih uslova ili opredeljenja izdavača. Osim toga, u radu zastupamo stav da prisustvo tih komponenti nije *neophodno* za obavljanje nastave.

III.3. Struktura udžbenika

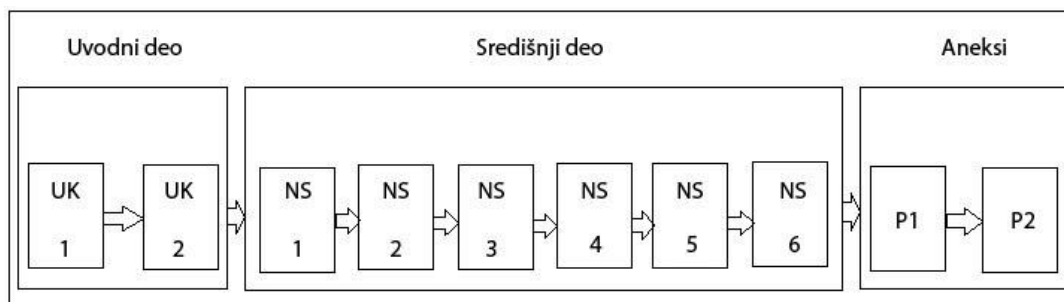
III.3.1. Makrostruktura

Mada uz izvesne terminološke razlike, makrostruktura udžbenika tumači se na sličan način u pedagoškoj i glotodidaktičkoj literaturi. U prikazu strukture udžbenika za bilo koji nastavni predmet, Pešić (1998: 189–205) izdvaja tri opšta bloka: strukturne komponente na početku udžbenika (formalni sadržaj, uvod, predgovor), u okviru pojedinačne tematske celine (lekcije ili poglavlja) i na kraju udžbenika (komponente sa pojašnjavajućom funkcijom, registri, bibliografija itd). Končarević (2002: 89) ističe da se u opisu makrostrukture udžbenika može primeniti *distributivni model*, koji obuhvata analizu globalnih kompaktnih celina u linearnom poretku. Ova autorka navodi primer

udžbenika za ruski jezik: okosnicu čini središnji ili lekcijski deo, ispred kojeg su dati sadržaj i predgovor, a iza njega dodatni tekstualni deo i rusko-srpski rečnik. Distributivnom modelu odgovara ono što Kordije-Gotije (1999, 2002) naziva *prvim hijerarhijskim nivoom* ili *opštom arhitekturom udžbenika za strani jezik*. Kordije-Gotije izdvaja elemente na periferiji i elemente u središnjem korpusu udžbenika. Periferni elementi navode informacije u vezi sa izdanjem, a obuhvataju još i predgovor, uputstvo za korišćenje, sadržaj, tabelu sa pregledom građe. Na kraju udžbenika mogu se naći tekstovi povezani sa središnjim korpusom: blokovi namenjeni rekapitulaciji, tabele sa konjugacijom, gramatički i leksički podsetnici. Središnji korpus udžbenika sastavljen je od niza lekcija ili nastavnih celina, a svaka od njih sadrži podelemente kojima se označava unutrašnja organizacija i raspored sadržaja (Kordije-Gotije 2002: 27).

U svojoj analizi makrostrukture udžbenika mi ćemo takođe primeniti distributivni model u kojem su periferni deo i središnji korpus raščlanjeni i predstavljeni u linearnom nizu. Globalna struktura udžbenika šematski se može prikazati na sledeći način:

Shema 1. – Globalna struktura udžbenika

Skraćenice: UK – Uvodna komponenta; NS – Nastavna sekvenca; P – Prilog.

Prethodna shema prikazuje makrostrukturu udžbenika u svedenom obliku, budući da postoje brojne mogućnosti za variranje i usložnjavanje komponenti. Periferni delovi nisu prisutni u svakom udžbeniku, oni mogu da obuhvate samo neke od elemenata koje pominje Kordije-Gotije, a mogu da sadrže i razne druge komponente. Središnji korpus sastoji se od različitog broja jednoobraznih, ali ponekad i heterogenih nastavnih sekvenci. Razlika između središnjeg korpusa i perifernih delova važna je pre svega sa stanovišta nastavnog procesa. U središnjem delu konkretizovan je i linearno raščlanjen postupak koji su predvideli autori udžbenika, a koji se u samoj nastavi realizuje u

vremenskoj dimenziji. Ostale komponente su periferne u prostornom smislu i imaju sekundarnu funkciju u realizaciji nastavnog procesa.

III.3.2. Struktura nastavnih segmenata

U pedagoško-didaktičkoj literaturi za ovu komponentu ustaljeno se koriste nazivi *tema*, *lekcija* ili *poglavlje*. Nastavni segment smatra se osnovnom komponentom udžbenika jer se njegovim oblikovanjem sprovodi didaktičko oblikovanje knjige u celini. Prema Poljaku (1980: 34–50), u strukturi nastavnog segmenta treba da budu zastupljene sve bitne komponente nastavnog procesa: uvođenje u novu temu, izlaganje sadržaja, aktivnosti za sticanje znanja i sposobnosti, ponavljanje sadržaja, proveravanje rezultata. Žerar i Rugirs (Gerard, Roegiers 2003: 68) navode slične metodološke etape, ali ističu da ne postoji idealan sklop nastavnog segmenta i da su, u zavisnosti od nastavnog konteksta, moguće razne kombinacije i varijante.

U glotodidaktičkoj literaturi, osim navedenih naziva, često se koristi i izraz **nastavna celina** (eng. *unit*, fr. *unité*, ital. *unità*). Prema Kiku (2003: 242–243), izraz *celina* odnosi se s jedne strane na grupisanje sadržaja, a sa druge strane na koherentan skup pedagoških aktivnosti artikuliranih kroz faze rada. Po analogiji sa lingvističkom analizom, Fredi (1994: 113) ova dva aspekta naziva paradigmatikom i sintagmatikom *osom*. *Paradigmatska osa* označava nizanje jezičkih elemenata, didaktičkih operacija i glototehnoških instrumenata, dok *sintagmatska osa* predstavlja ulančavanje pet funkcionalno različitih etapa rada: stvaranje motivacije, globalni pristup tekstu, utvrđivanje, promišljanje i kontrola. Zadržavajući naziv *lekcija*, Končarević (2002: 141–158) u nastavnom segmentu takođe analizira razvrstavanje sadržaja (strukturu) i faze rada (prakseometrički aspekt). U strukturi lekcije razmatraju se kompozicija, organizaciona osnova, opseg i redosled obuhvaćenog materijala. U vezi sa prakseometričkim aspektom, Končarević ističe da se može izdvojiti deset etapa nastavnog procesa, od kojih svaka treba da bude zastupljena u okviru udžbeničke lekcije:

Tabela 1. – Struktura nastave i struktura lekcije (Končarević 2002: 153)

Komponente nastavne delatnosti		Komponente lekcije
1.	motivisanje za planiranu aktivnost	naziv lekcije
2.	određivanje ciljeva aktivnosti	anons lekcije
3.	komentarisanje ciljeva	pripremna vežbanja, zadaci za obnavljanje gradiva
4.	recepcija novih informacija	prezentacija
5.	dešifrovanje i identifikacija	semantizacija
6.	razumevanje	pritekstualne vežbe
7.	reprodukovanje	pretkomunikativne vežbe
8.	primena	komunikativne vežbe
9.	prenos navika i umenja	zadaci za transfer
10.	kontrola i generalizacija	zadaci za kontrolu i generalizaciju

Ukoliko se prethodni prikaz uopšte može smatrati modelom za oblikovanje nastavne celine, u udžbenicima za strane jezike postoje razne mogućnosti za kombinovanje pojedinačnih komponenti (up. Raičević 2011: 211), što u velikoj meri zavisi od metodoloških opredeljenja autora. Obim, vrsta i struktura nastavnih segmenata mogu se u znatnoj meri razlikovati od udžbenika do udžbenika, ali u okviru jednog udžbenika interna organizacija nastavne celine uglavnom se ciklično ponavlja. Prednost jedinstvene strukture jeste prepoznatljivost i predvidljivost, što učenicima olakšava korišćenje knjige. S druge strane, u nekim udžbenicima struktura nastavnih segmenata u manjoj ili većoj meri varira kako bi se izbegla monotonija i održala motivacija učenika.

U jednom udžbeniku mogu da postoje segmenti sa više različitih struktura. Na početnom stadijumu može se predvideti blok namenjen usmenoj obradi sa ciljem da učenici upoznaju glasovni sistem, osnovnu leksiku i najvažnije jezičke strukture. U neke udžbenike uvrštena je uvodna nastavna celina, čija je funkcija da učenici angažuju postojeće znanje, da dobiju osnovne podatke o zemlji čiji jezik uče, da upoznaju korišćene naloge, da obnove poznato gradivo ili obave neku vrstu dijagnostičkog testa. Posebnu strukturu imaju i blokovi namenjeni obnavljanju, utvrđivanju i integrisanoj upotrebi stečenih znanja i veština.

Osim pojedinačnih nastavnih celina, u udžbenicima je moguće i grupisanje nekoliko nastavnih celina u širi segment, za koji ćemo u nastavku rada koristiti naziv **modul** (up. Balboni 2002: 106–109; Mikić 2008: 42–43). Prednost modula je to što se iz pojedinačnih nastavnih celina izmeštaju pojedini sadržaji (npr. civilizacijski elementi ili strategije učenja) i određene faze nastavnog postupka (npr. najava ishoda ili evaluacija

postignuća). U okviru istog modula, organizacija pojedinačnih nastavnih celina može da varira tako što se težište stavlja na različite vrste jezičko-komunikativne građe, kao što su usmeni ili pisani tekstovi, gramatika, govorni činovi ili leksika.

III.3.3. Tekstovi

Prema opštem modelu udžbenika (Kocić 2001: 135; Zujev 1988: 97–110), verbalna komponenta obuhvata osnovni i dopunski tekst. *Osnovni tekst* je najvažniji strukturni element udžbenika jer pruža naučno utemeljene informacije i izlaže gradivo predviđeno nastavnim programom. U tekstovima *teorijsko-saznajne* prirode izlažu se ključni pojmovi, činjenice i zakonitosti i predstavljaju se vodeće ideje u datoj naučnoj disciplini. *Instrumentalno-praktični* tekstovi uglavnom ukazuju na samostalne aktivnosti učenika i na metode rada kojima se stiču znanja. *Dopunski tekst* može da prevazilazi programske okvire jer je njegova funkcija da podstakne interesovanje za određeni problem i da olakša diferencijaciju i individualizaciju nastavnog rada.

Koncepcijski sličnu klasifikaciju Končarević (2002: 94–95) primenjuje u analizi udžbenika za strani (ruski) jezik. Prema ovoj autorki, u *teorijsko-spoznajnim tekstovima* didaktički se transponuju ključni lingvistički pojmovi i definicije i izlažu se predstave i generalizacije vezane za strukturu i funkcionisanje jezičkog sistema. *Instrumentalno-praktičnim tekstovima* predstavlja se jezički i govorni materijal i oni služe za razvijanje komunikativne kompetencije. Koristeći drugačiju terminologiju, Kordije-Gotije (2002: 28–34) takođe razvrstava tekstove prema tome da li se u njima predstavlja jezik kao sistem ili upotreba jezika. *Analitički tekstovi* razlažu jezik na sastavne elemente, uvode metajezičke koncepte i operacije i daju objašnjenja o strukturi i funkcionisanju jezika. *Egzemplifikatorski tekstovi* nazivaju se tako jer egzemplifikuju jezik kao predmet nastave i učenja i predstavljaju ga na globalan i neanalitičan način. (Za treći tip tekstualnih jedinica ova autorka koristi naziv *pokretački tekstovi* (*textes déclencheurs*); pošto su to nastavne aktivnosti, oni će u našem radu biti razmotreni kao zasebna komponenta udžbenika.)

Terminološka opredeljenja obe autorke smatramo zasnovanim, ali ćemo u svom radu koristiti izraze koji su primereniji prirodi tekstova u udžbenicima za strane jezike. Najpre ukazujemo na činjenicu da prisustvo teorijsko-saznajnih tekstova, kao i njihova funkcija i forma, u udžbenicima za strane jezike umnogome zavisi od uzrasta i nivoa

znanja učenika i od metodoloških opredeljenja autora. Stoga je sporno njihovo svrstavanje u osnovne tekstove, kao što je slučaj sa udžbenicima za ostale predmete (up. Mikić 2010: 93). Instrumentalno-praktični tekstovi doista služe za razvijanje komunikativne kompetencije i mogu se svrstati u osnovne tekstove, ali za razliku od ostalih udžbenika oni ne moraju da ukazuju na samostalne aktivnosti i na metode rada u sticanju znanja. Po našem mišljenju, primerenije je koristiti termine koji odražavaju način izlaganja jezičko-komunikativne građe. Iz tog razloga zadržavamo izraz *analitički tekstovi* koji koristi Kordije-Gotije, dok ćemo za drugi tip upotrebljavati izraz *globalni tekstovi*, budući da i analitički tekstovi *egzemplifikuju* određenu vrstu sadržaja.

Osim dva osnovna tipa, u nastavku ćemo razmotriti i vrstu tekstova koju Končarević (2002: 94–95) naziva *instruktivnim tekstovima*. Njih sačinjavaju uputstva, instrukcije i saveti koji učenicima pomažu da razvijaju autonomiju u radu. Poseban tip čine tekstualne jedinice koje olakšaju korišćenje udžbenika i razvijaju kulturu služenja knjigom i ostalim izvorima informacija. Zbog posebne didaktičke funkcije, ovaj tip ćemo zasebno razmotriti kao *aparaturu orijentacije* (up. Damljanović 2000; Končarević 2002; Pešić 1998; Zujev 1988), uz napomenu da se za njega koriste i nazivi *pomoćna aparatura* (Kocić 2001) ili *organizzazione componente* (Ivić i dr. 2008).

Globalni tekstovi. Razmatranje ove vrste tekstova počecemo postavkom da tekst predstavlja osnovnu jedinicu govorne komunikacije čije su odlike celovitost, jedinstvo teme i smisla i unutrašnja struktura. Tekstovi obuhvataju i pisanu i usmenu formu, s tim što među njima postoje brojna preklapanja i ukrštanja. Tako shvaćeni tekstovi u udžbenicima se mogu pojavljivati u najraznovrsnijim vidovima, a razlike se uspostavljaju na osnovu dužine, izvora i autorstva, predmeta saopštenja i tipa iskaza.

Globalni tekstovi se prema obimu dele na kratke i duge (Kordije-Gotije 2002: 29–30). Kratki tekstovi služe za egzemplifikaciju jezičkih struktura i leksike, a obuhvataju oglase, reklame, legende i rečenice koje su autori udžbenika posebno izradili za tu svrhu. Duži tekstovi dele se, na prvom hijerarhijskom nivou, na dijaloške i monološke, a zatim prema tipu diskursa i tekstualnom žanru: narativni, informativni ili transkribovani dijalog, dijalog umetnut u priču; narativni, informativni, deskriptivni monolozi i autentični dokumenti koji pripadaju određenom žanru (Isto).

Autorstvo globalnih tekstova u osnovi može biti dvojako: tekstovi eksternog porekla (autentični dokumenti) preuzimaju se iz drugih izvora, dok tekstove internog porekla

(koji se nazivaju i fabrikovanim ili neautentičnim tekstovima) izrađuju sami autori udžbenika. Upotreba obe vrste tekstova ima didaktičko opravdanje, ali podrazumeva i potencijalne nedostatke (Beako 2007: 29–31; Durbaba 2011: 184; Semplici [Semplici] 2001: 205–206). Materijali preuzeti u izvornoj formi obezbeđuju jezičku, diskurzivnu i društvenu autentičnost, ali su često neprimereni nastavnim okolnostima jer prevazilaze trenutne kompetencije učenika i otežavaju uspostavljanje progresije. Neautentični tekstovi omogućuju postupno uvođenje jezičkih elemenata, ali po formi i sadržaju mogu znatno da odstupaju od upotrebe jezika u realnim komunikativnim situacijama. Zbog navedenih nedostataka, autori udžbenika često pribegavaju pojednostavljenju i adaptaciji preuzetih dokumenata ili izradi kvaziautentičnih tekstova usaglašenih sa odlikama datog tekstalnog žanra.

Prema predmetu saopštenja ili modalitetu spoznaje (Končarević 2002: 116; Vedoveli 2002: 90–91) izdvajaju se tipovi tekstova, među kojima su osnovni narativni, deskriptivni i argumentativni tip. U narativnom tipu preovlađuje dinamična dimenzija, što znači da se događaji nižu i postavljaju na vremenskoj osi. Tekstovi deskriptivnog tipa imaju statičan karakter u tom smislu što se u njima uspostavlja pre svega prostorni raspored. Argumentativni tip podrazumeva uzročno-posledično izlaganje i strukturisano baratanje apstraktnim pojmovima. Globalne tekstove odlikuje velika žanrovska raznovrsnost, čemu posebno doprinosi upotreba autentičnih dokumenata. U udžbenicima su zastupljeni književni žanrovi i nefikcionalne forme kao što su novinski članci, propagandni materijal, pesme, stručni i naučni tekstovi. Kao posebna vrsta neliterarnih tekstova ponekad se izdvajaju i tzv. udžbenički tekstovi (Toma 2001: 154), koji služe za prenošenje znanja i koje autori udžbenika pišu samo za tu svrhu.

Tipološko diferenciranje globalnih tekstova može se sprovesti i na osnovu drugih kriterijuma (up. Končarević 2002: 112–121), među kojima ćemo, za potrebe ovog rada, pomenuti usmerenost na određene vidove govorne delatnosti i kanal veze. Mnogi udžbenički tekstovi ujedno su i odštampani i snimljeni, što znači da su namenjeni i čitanju i slušanju, bez obzira na to kojem su vidu jezičke realizacije bliži. Smatramo da je ukrštanje jezičkih formi jedan od razloga što se u usmenim tekstovima često gube odlike autentične komunikacije (fonološke, leksičke, sintaksičke i diskurzivne prirode), dok se u pisanim tekstovima u manjoj ili većoj meri menjaju tipološke i žanrovske karakteristike.

Analitički tekstovi. Za razliku od prethodne vrste, u analitičkim tekstovima jezik se prikazuje u razloženoj i konceptualizovanoj formi. Ovom vrstom tekstova na implicitan ili eksplicitan način prikazuju se pravilnosti u funkcionisanju i upotrebi jezika, čime se formira lingvistička kompetencija učenika. U okviru analitičkih tekstova Kordije-Gotije (2002: 31–32) izdvaja dve podgrupe: a) *metajezički tekstovi* obuhvataju termine koji označavaju gramatičke i pojmovno-funkcionalne kategorije i tekstualne jedinice u kojima se iznose pravila i daju objašnjenja; b) *posredni analitički tekstovi* predstavljaju jezik u vidu tabele, liste reči ili rečenica sa tipografski istaknutim jezičkim elementom. Po našem mišljenju, lingvistički termini najčešće predstavljaju naslove ili podnaslove i zato ih treba razmatrati kao organizatore strukture. Osim toga, elementi jezičkog sistema mogu se prikazivati i izdvojeno i u sklopu šire celine. Iz navedenih razloga primenićemo donekle izmenjenu podelu zasnovanu na prevashodnoj nameni teksta: a) elementi kojima se izolovano predstavlja sadržaj kao rezultat lingvističke klasifikacije; b) tekstovi u kojima se daju objašnjenja i napomene o klasifikaciji, građenju, strukturi i upotrebi jezičkog elementa; c) primeri elementa dati u širem jezičkom i komunikativnom kontekstu. Ove tri vrste tekstova najčešće su povezane u tolikoj meri da samo njihova kombinacija čini didaktički funkcionalnu celinu.

Odlike analitičkih tekstova predstavimo prema nivou lingvističke analize, odnosno prema vrsti jezičko-komunikativnih sadržaja koju egzemplifikuju.

Fonetsko-ortografski elementi. Za izdvojeno prikazivanje fonetskih i ortografskih elemenata koriste se slova abecede/azbuke, grafije sa određenom glasovnom vrednošću, pravopisni i dijakritički znaci, reči, sintagme i rečenice. Uz grafičko isticanje elemenata, ove tekstualne komponente često su dopunjene simbolima i ilustracijama koji imaju funkciju neverbalnog objašnjenja. Moguća su, osim toga, i verbalna objašnjenja i napomene. Zavisno od dužine elementa, fonetsko-ortografski sadržaji daju se u kontekstu reči, sintagmi i rečenica, a ponekad i u dijaloškim ili monološkim tekstovima.

Morfosintaksički elementi. Izdvojeni i klasifikovani elementi egzemplifikuju se nekom od sledećih tekstualnih komponenti: lista reči, sintagmi ili rečenica, tabelarni prikaz paradigme, tabele sa prikazom paradigmatskih i sintagmatskih odnosa. Objašnjenja se daju verbalno (rečenicama i kraćim tekstovima), ali se koriste i likovno-grafička sredstva (različita boja i oblik slova, podvlačenje i prostorno izdvajanje,

uokvirivanje, matematički simboli). Širi kontekst za predstavljanje gramatičkih sadržaja jesu rečenice i tekstovi u kojima je obrađeni element često grafički istaknut.

Leksičko-semantički elementi. Izdvojeni elementi jesu reči i izrazi iz globalnog teksta ili elementi koji čine određeno leksičko-semantičko polje. Analitičkim tekstom ove vrste smatramo i leksički dodatak, često dat u vidu zbirnog rečnika, u kojem su odrednice navedene abecednim/azbučnim redom ili raspoređene prema nastavnim segmentima. Objašnjenje značenja nepoznate leksike, odnosno semantizacija, obavlja se vizuelnim i verbalnim sredstvima (Durbaba 2011: 171; Skljarov 1987: 114–118). U slučaju vizuelne semantizacije, za svaku leksemu prilaže se po jedna ilustracija ili se na složenijoj ilustraciji obeležava više predmeta. Semantizacija verbalnim sredstvima obuhvata definiciju ili parafraziranje na ciljnom jeziku, dovođenje u vezu sa sinonimom, antonimom, hiperonimom ili hiponimom, prevod na maternji jezik učenika i kolokaciju, tj. ustaljenu kombinaciju više reči koje čine semantičku celinu. Uz leksičke elemente mogu se davati dodatne napomene, npr. o pripadnosti određenom jezičkom registru. Za kontekstualizovano predstavljanje koriste se rečenice i nadrečenične celine.

Funkcionalno-diskurzivni elementi. Nazivi govornih činova formulišu se ponekad kao tekstualne komponente (npr. pitanje ili eliptična rečenica), dok se eksponenti izlažu u vidu nedovršenih ili celovitih iskaza. Za objašnjenja se mogu koristiti verbalni iskazi i shematski prikazi. Ustaljeni primeri za upotrebu govornih činova u širem kontekstu jesu kraći i duži dijalozi u kojima se povezuje po nekoliko činova. Što se tiče pisane forme, eksponenti i kontekstualizovani primeri daju se u vidu kratkih poruka. Pomenute tekstualne jedinice mogu se tumačiti i kao globalni tekstovi, ali ih svrstavamo u analitičke tekstove zbog učestalosti istorodnih eksponenata i njihovog grafičkog isticanja. Mada je teško dosledno razgraničiti komunikativne funkcije i diskurzivne elemente, navešćemo da se za potonje koriste tabele sa izdvojenim delovima pisanog teksta, šeme monološkog ili dijaloškog izlaganja, lista vremenskih ili logičkih konektora.

Instruktivni tekstovi. Udžbenici za strane jezike mogu da sadrže i instruktivne tekstove koji su, zbog usmerenosti na izgrađivanje praktičnih umenja i navika, bliski globalnim tekstovima. Međutim, između ove dve vrste tekstova postoji bitna razlika: dok je cilj globalnih tekstova razvijanje komunikativne sposobnosti, instruktivni tekstovi vezuju se za razvijajuće ciljeve u tom smislu što ukazuju na strategije učenja

stranih jezika, odnosno osposobljavaju učenike za samorad, samoučenje i samokontrolu (Končarević 2003: 89–90).

Strategije učenja obuhvataju skup operacija koje učenici primenjuju pri usvajanju, integrisanju i upotrebi stranih jezika, a dele se u tri opšte kategorije: metakognitivne, kognitivne i socioafektivne (Sir [Cyr] 1998: 41–63). *Metakognitivne strategije* odnose se na smisleno organizovanje i procenu sopstvenog učenja. One obuhvataju planiranje rada, usmeravanje pažnje, samoorganizovanje i samoregulaciju, uočavanje problema i autoevaluaciju. *Kognitivne strategije* podrazumevaju interakciju između učenika i predmeta, fizičko i mentalno baratanje ciljnim jezikom, kao i primenu odgovarajućih tehnika u obavljanju nastavnih aktivnosti. U njima spadaju učešće u komunikaciji na stranom jeziku, memorisanje, hvatanje beleški, induktivno i deduktivno zaključivanje ili korišćenje priručne literature. *Socioafektivne strategije* odnose se na aspekte interakcije koji doprinose učenju stranog jezika i na upravljanje afektivnom dimenzijom u učenju. Pod njima se podrazumevaju postavljanje pitanja i traženje objašnjenja, saradnja u obavljanju zadataka i vladanje emocijama.

Instruktivni tekstovi imaju veoma važnu ulogu u izgradnji strategija učenja jer eksplicitno ukazuju na misaone i govorne operacije i na praktične radnje usmerene na razvoj autonomije i kontrolu sopstvenih sposobnosti (Končarević 2003: 89–90). U ovoj vrsti tekstova učenici dobijaju uputstva, instrukcije i savete za efikasno obavljanje jezičkih aktivnosti, za primenu paralingvističkih sredstava u komunikaciji, za ovladavanje leksikom ili gramatikom, za korišćenje udžbenika i dodatnog nastavnog materijala.

Instruktivni tekstovi strukturno se izdvajaju od ostalih vrsta tekstova i ističu naslovima ili specifičnim likovno-grafičkim rešenjima. Da bi se olakšali razumevanje i primena predloženih postupaka, u instruktivnim tekstovima često se koristi maternji jezik učenika.

III.3.4. Nastavne aktivnosti

Osim tekstova kojima se izlažu nastavni sadržaji, udžbenik kao poseban žanr knjige obuhvata i komponente čija je namena da podstaknu usvajanje znanja, sticanje kompetencija i izgradnju stavova. Prema opštoj teoriji udžbenika, ove strukturne komponente svrstavaju se u didaktičko-metodičku aparaturu ili aparaturu organizacije

usvajanja i za njih se koriste nazivi *pitanja*, *vežbanja* i *zadaci* (predlog terminološkog razgraničenja dat je u: Končarević 2002: 97–98). Kako ističe Kocić (2001: 150–154) pitanja i zadaci su izuzetno važan strukturni element udžbenika jer učenicima omogućuju da steknu znanja, da usvoje metode logičkog mišljenja i da se osposobe za praktičnu primenu znanja. Plut i Pešić (Plut 2007: 15–20) razmatraju prihvatljiv kvalitet *naloga*, pod kojima podrazumevaju zadatke, vežbanja, akcije i istraživanja. Svaki nalog, posmatran pojedinačno, treba da sadrži pitanje za koje nije unapred poznat odgovor, da se odnosi na bitne aspekte sadržaja, da bude precizno formulisan i primeren sposobnostima učenika. Postoje i odlike koje se mogu uočiti ako se posmatra grupa naloga, a to su: raznovrsnost prema formi i prema kompetencijama koje razvijaju, pravilan raspored i usmerenost na istu temu ili problem.

U glotodidaktičkoj literaturi takođe se naglašava važnost komponenti koje neposredno podstiču aktivnost učenika i omogućuju im da stupe u interakciju sa udžbeničkim tekstovima. Za ovu komponentu koriste se nazivi *vežbanje* (Končarević 2002), *jezička vežba* (Prica-Soretić 1974), *aktivnost* (Sempliči 2001, 2007), *tehnika* (Bes 1995), *zadatak* (Hopkins 2002; Litldžon 1998), *pokretački tekst* (Kordije-Gotije 2002). U daljem radu mi ćemo koristiti izraz *nastavna aktivnost* jer se prema savremenoj glotodidaktičkoj terminologiji (Raičević 2011: 115) njome označava delatnost koja ima određeni cilj i zadatak i usmerena je na formiranje znanja, navika i umenja. Na veoma sličan način Litldžon (1998: 198–199) definiše zadatke u udžbeniku. Ovaj autor smatra da su takvim određenjem obuhvaćeni raznovrsni postupci (od horskog ponavljanja do projekata ili rešavanja problema), a ujedno su isključene radnje koje nisu neposredno usmerene na učenje jezika (npr. izrada tabele kao priprema za vežbu usmenog razumevanja). U tako shvaćenim nastavnim aktivnostima Litldžon razmatra tri ključna aspekta. **1.** Prvi aspekt odnosi se na ono što učenik treba da uradi. Pod time se podrazumeva uloga učenika u komunikaciji (da li se učenik izražava samoinicijativno ili odgovara na pitanja i stimulse), fokus aktivnosti (da li učenik usmerava pažnju na jezičku formu ili na značenje) i angažovana mentalna operacija (da li je zadatak učenika da ponavlja, klasifikuje ili izvodi pravilo). **2.** Drugo važno pitanje jeste u kojem se obliku realizuje aktivnost: da li učenik radi samostalno, u grupi, u paru ili istovremeno sa celim odeljenjem. **3.** Treći aspekt tiče se sadržaja na kojima se obavlja nastavna aktivnost: koji je input ponuđen učeniku i koji se autput od njega očekuje (forma

sadržaja); da li sadržaje određuje udžbenik, nastavnik ili sam učenik (poreklo sadržaja); da li su uključena opšta znanja, lične informacije ili gramatička objašnjenja (priroda sadržaja).

Mada nastavne aktivnosti u udžbenicima mogu da poprime veoma različite forme, u njihovoj strukturi uočava se nekoliko ustaljenih delova. Ruska autorka Bim (1981: 15–16) izdvaja tri standardne komponente: a) verbalna instrukcija kojom se učeniku nalaže određena radnja; b) reči, rečenice i tekstovi koji sadrže jezičke i vanjezičke informacije na stranom jeziku; c) neverbalni materijal kojim se dopunjavaju ili preciziraju informacije. Ova autorka smatra da je prva komponenta obavezni deo nastavne aktivnosti, dok se ostale dve pojavljuju fakultativno. Prema Kordije-Gotije (1999: 314, 2002: 32–33), dva osnovna strukturna elementa nastavnih aktivnosti jesu nalog i korpus. Nalog je najvažniji element jer sadrži napomenu o tome šta učenik treba da izvrši, dok je korpus sačinjen od nekoliko ikoničkih i tekstualnih elemenata: model može biti jednostruk ili višestruk; tok aktivnosti predstavlja niz elemenata koji označavaju etape u realizaciji aktivnosti; podaci su elementi koji čine materijalni izvor za obavljanje vežbe.

Navedene postavke predstavljaju polazište za našu analizu nastavnih aktivnosti, ali smo uvidom u osnovnoškolske udžbenike za šest stranih jezika ustanovili postojanje sledećih komponenti: *nalog* je iskaz kojim se učenici podstiču na konkretnu operaciju u učenju stranog jezika; *model* ili *primer* je element u kojem je operacija iz naloga izvršena; *predložak* je zvučni, pisani ili ilustrativni element u vezi sa kojim se daje nalog; *korpus* je komponenta na kojoj se obavlja operacija iz naloga. Kao što ističu i pomenute autorke, nastavna aktivnost ne mora da sadrži svaki od ovih elemenata.

Nalog je suštinski važna komponenta u udžbeniku jer neposredno i eksplicitno podstiče učenike na obavljanje konkretne i svrsishodne delatnosti. Nalog predstavlja specifičnu komunikativnu situaciju (Vučo 2003: 104) u kojoj autor udžbenika, kao davalac uputstva, navodi primaoca poruke, tj. učenika, da izradom vežbe postigne dati cilj nastave. U formulaciji ove komponente udžbenika postoji niz karakteristika leksičke, sintaksičke i stilske prirode, koje su uslovljene posebnom ulogom u realizaciji nastavnog procesa.

Na očekivanu operaciju ukazuju *glagoli*, koji su standardno iskazani u zapovednom načinu. Upotreba određenog lica imperativa ukazuje na stepen formalnosti u obraćanju učenicima (up. Vučo 2003: 106). Imperativ u 2. licu množine ima zvanični karakter, ali

se ponekad ne može utrditi da li se autor obraća pojedincima u formalnom registru ili svim učenicima istovremeno, ili pak ima na umu grupnu izradu aktivnosti. Zbog neposrednosti i utiska da je nalog upućen pojedinačnom učeniku, imperativ u 2. licu jednine može da bude podsticajan, naročito ukoliko je reč o udžbenicima za školski uzrast. Još neposredniji kontakt sa učenicima može se ostvariti upotrebom imperativa u 1. licu množine, koji se uglavnom sreće u opštim nalogima. Glagol se ponekad daje i u infinitivu, ali njegovo korišćenje nije rasprostranjeno u udžbenicima za sve jezike.

Uz glagole se prilažu *dodatne odredbe*, koje su u mnogim slučajevima neophodne za razumevanje naloga. U dodatnim odredbama može se navesti korišćeni predložak, jezičko-komunikativni sadržaj koji je predmet uvežbavanja, očekivana jezička ili nejezička produkcija, komunikativna situacija ili oblik rada. Podsticaj za aktivnost dat u formi *pitanja* naizgled ne predstavlja nalog u pravom smislu, budući da se njime ne ukazuje na konkretnu delatnost koju treba obaviti. Međutim, učenicima uglavnom nije teško da na osnovu konteksta razumeju šta se od njih očekuje, tj. da shvate impliciranu instrukciju: *Odgovorite na pitanja*. Kordije-Gotije (1999: 319) navodi da pitanja data u nalogu treba razlikovati od pitanja koja čine korpus vežbanja, ali dodaje da se ta razlika ne može uvek pouzdano utvrditi. U udžbenicima se javljaju i *složeni nalozi*, pod kojima podrazumevamo više odredbi uz jedan glagol, više glagola koji upućuju na različite aktivnosti, kombinaciju različitih rečeničnih modaliteta. U nekim aktivnostima *formalni nalog nije iskazan*, ali u tom slučaju na očekivanu operaciju može da ukaže naziv rubrike ili jezičkog elementa koji se uvežbava, uvodna rečenica koja upućuje na komunikativnu situaciju, priloženi model ili korpus vežbanja.

Posebno pitanje predstavlja razumevanje naloga kao preduslov za izvršavanje očekivane operacije. Da bi se predupredilo nerazumevanje, naročito na početnim stadijumima učenja, u udžbenicima se može pribeći raznim rešenjima: prevođenju naloga na maternji jezik učenika (pri čemu se može zadržati i nalog na stranom jeziku), ustaljenoj upotrebi jednostavnih i konciznih formulacija na ciljnom jeziku, upotrebi piktograma koji imaju vrednost simboličkog naloga.

Osnovna odlika **modela** jeste to što je u njemu izvršena operacija koju učenici u nastavku treba da obavljaju samostalno. On nije obavezan deo svih nastavnih aktivnosti, ali predstavlja ključni element u vežbanjima gde se samo jedan odgovor može smatrati tačnim (up. Kordije-Gotije 1999: 322). U nekim drugim tipovima vežbi priložen je

primer, koji po našem mišljenju ima veoma sličnu funkciju kao i model. Razlika se ne može uvek uspostaviti, ali se načelno sastoji u sledećem: u modelu se navode i stimulus i respons (rečenica u kojoj je izvršena supstitucija ili transformacija), dok se u primeru daje očekivani rezultat operacije iz naloga (spojeni izrazi, dopunjena ili dovršena rečenica, egzemplifikovani dijalog).

Predložak je potreban za izvršenje naloga u tom smislu što se mora slušati, čitati ili posmatrati. Percipiranje predložka je osnova za izvršavanje naložene operacije, ali se na predlošku ne obavlja intervencija. Predloški su tekstovi i ilustracije u udžbeniku, kao i razni predmeti i pojave u okruženju (tzv. realije). Predložak je najčešće dat neposredno uz nalog i korpus vežbanja, ali postoje i izuzeci (npr. nalog se odnosi na tekst snimljen na kompakt-disku). Ukoliko se na predlošku interveniše (npr. u globalnom tekstu izostavljene su reči koje učenici upisuju tokom slušanja i čitanja), on istovremeno predstavlja i korpus vežbanja.

Korpus nastavne aktivnosti čine pre svega tekstualne jedinice na kojima se izvršava eksplicitni ili implicitni nalog. Bez težnje da obuhvatimo sve vrste, i uz napomenu da su moguće razne kombinacije, tekstualne komponente u korpusu nastavne aktivnosti podelićemo prema vrsti očekivane operacije: upitne rečenice na koje treba *odgovoriti*; rečenice u kojima je za jedan segment ponuđeno više mogućnosti, a od kojih treba *izabrati* jednu; započete rečenice ili tekstovi koje treba *dovršiti* i, eventualno, reči i izrazi koje treba koristiti; nepotpune rečenice ili tekstovi koje treba *dopuniti* i, eventualno, reči i izrazi koje treba koristiti; nizovi reči, izraza i rečenica između kojih postoji odnos ekvivalentnosti ili komplementarnosti, a koje treba *spojiti*; reči, izrazi i rečenice koje treba *razvrstati* prema određenom kriterijumu; reči, izrazi i rečenice koje treba *poređati* prema određenom kriterijumu; popis reči, izraza ili rečenica koje treba *koristiti* u usmenoj ili pisanoj produkciji; tekstualne jedinice koje čine okosnicu za izražavanje, a koje treba *egzemplifikovati* u govornoj ili pisanoj produkciji.

Ilustracije se takođe uključuju u korpus vežbanja i na njima se može obavljati većina navedenih operacija: dopunjavanje rečenica na osnovu crteža, spajanje tekstualne i likovne komponente, razvrstavanje slika itd. Korpus nastavne aktivnosti čine i grafičke komponente kao što su tabele, tačkice, linije, kvadratići, strelice i zagrade.

Tipovi nastavnih aktivnosti. U udžbenicima za strane jezike koristi se veoma širok opseg nastavnih aktivnosti, u čijem se klasifikovanju koriste delimično ukrštena

stanovišta. Mada koriste različitu terminologiju, Kordije-Gotije (2002: 33) i Končarević (2002: 123) uspostavljaju podelu prema stepenu samostalnosti učenika. Kordije-Gotije koristi izraze obavezujuća vežba (*exercice contraignant*), vođena vežba (*exercice guidé*) i slobodna vežba (*exercice libre*). *Obavezujuće vežbe* nalažu ponavljanje ili samo jedan tip manipulacije morfosintaksičkog elementa, iz čega proizlazi njihov repetitivni i mehanički karakter. *Vođene vežbe* ostavljaju mogućnost izbora među ponuđenim jezičkim elementima. Rezultat vođenih vežbi je šira smisaona celina, a ne niz jednoobraznih iskaza. U *slobodnim vežbama* odgovori nisu predvidljivi, a rezultat aktivnosti u velikoj meri zavisi od ukupnih kompetencija učenika. Komponente nastavne aktivnosti najčešće se svode na složen nalog i na pitanja kojima se podstiče delatnost. U svojoj klasifikaciji Končarević razlikuje dve etape u ovladavanju komunikacijom: pripremu samostalnog vezanog iskaza i realizovanje samostalnog vezanog iskaza. U okviru obe etape, vežbe mogu imati *potpuno zadat sadržaj*, *delimično zadat sadržaj*, ili mogu od učenika da zahtevaju *samostalno oblikovanje sadržaja*.

Prema učešću učenika u izradi, što je povezano sa prethodnim klasifikacijama, Prica-Soretić (1974: 41–60) deli nastavne aktivnosti na *dril* i *vežbu*. Prvi tip je aktivnost mehaničkog učvršćivanja jezičkih navika, dok se drugim tipom uvežbavaju i stvaraju jezičke navike i proverava se već predstavljeni jezički materijal. Na osnovu sličnih kriterijuma uspostavlja se podela na vežbe, aktivnosti i zadatke (Kik i Grika 2003: 404; Kordije-Gotije 2002: 33): *vežbe* se izvode prema unapred utvrđenom redosledu operacija i usmerene su na sticanje jezičkih automatizama; *aktivnosti* se obavljaju sa ciljem da se poboljša efikasnost usmene ili pisane komunikacije; u *zadacima* je težište na rezultatu koji treba postići, u njima se podstiče inicijativa učenika i kooperativni rad (konceptija zadataka detaljno je predstavljena u: Nunan 1989; Vilis [Willis] 1996).

Ukoliko se unutar nastavne celine razmatra odnos pojedinačnih aktivnosti, one se mogu razvrstati prema osnovnoj funkciji u procesu učenja (Pandanks [Pendanx] 1998: 69): aktivnosti za *senzibilizaciju*, tj. upoznavanje novih značenja, komunikativnih vrednosti i kulturoloških informacija; aktivnosti za *strukturisanje*, tj. za izvođenje pravilnosti o strukturi, upotrebi i organizaciji jezičkih formi i tekstualnih jedinica; aktivnosti za *uvežbavanje*, koje podrazumevaju pronalaženje i izdvajanje jezičkih oblika

i značenja, njihovo manipulisanje, memorisanje i automatizaciju; aktivnosti za *evaluaciju*, koje pomažu učeniku da utvrdi nivo svojih znanja i veština.

U analizi udžbenika primenjuju se klasifikacije izvedene na osnovu još nekoliko kriterijuma (Bajram 2004: 215–216): ukoliko se posmatraju formalne odlike, primeri aktivnosti mogu biti višestruki izbor, povezivanje, klasifikacija, supstitucija, transformacija itd. (up. prethodno predstavljene operacije na korpusu vežbanja); prema vrsti sadržaja razlikuju se aktivnosti kojima se uvežbavaju elementi jezičkog sistema, jezičke veštine, veština samostalnog učenja, interkulturalna kompetencija ili kompenzacione strategije; aktivnosti se mogu razvrstavati i prema tome da li imaju pretežno receptivni, reproduktivni ili produktivni karakter; u aktivnostima produktivnog karaktera težište se može staviti na ispravnost ili na tečnost iskaza.

III.3.5. Ilustracije

Ilustrativni materijal uvrštava se u udžbenik jer, osim što pruža informacije, može da podstiče učenike na misaone aktivnosti i da pojača motivaciju za učenje (Ivić i dr. 2008: 94–97; Šopen [Chopin] 1992: 160–161). Da bi bile smislene i funkcionalne (Plut 2003: 182), ilustracije treba da prate tekst, da doprinose njegovoj preglednosti i razumljivosti i da zadovolje estetičke kriterijume. U udžbenicima za strane jezike ilustrativni materijal ima važnu vaspitno-obrazovnu funkciju jer prikazuje jezičke i civilizacijske sadržaje, olakšava razumevanje tekstova, podstiče učenike na govornu i pisanu produkciju i služi kao sredstvo za evaluaciju postignuća (Končarević 2002: 102–103; Vujović 2004: 74).

Prema likovno-grafičkom načinu prikazivanja (Gašić-Pavišić 2001: 172–173; Šopen 1992: 157–158), udžbeničke ilustracije se svrstavaju u tri opšte kategorije: fotografije; crteži i slike; dijagrami, tabele i sheme. *Fotografije* odlikuje visok stepen realističnosti, ali ne i apsolutna objektivnost, budući da odnos sa stvarnošću zavisi od izbora kadra, ugla posmatranja, osvetljenja i drugih fotografskih tehnika. Neke fotografije, kao što su satelitski ili mikroskopski snimci, predočavaju segmente stvarnosti koji nisu neposredno dostupni ljudskom oku. *Crteži i slike* su manje realistični, ali mogu da prikažu stvarnost na primereniji način jer su na njima uklonjeni nevažni detalji i istaknuti bitni aspekti. Crteži i slike olakšavaju razumevanje pojava i uočavanje bitnih svojstava, što povećava njihovu didaktičku funkcionalnost. *Dijagrami, tabele i sheme* prikazuju apstraktne

pojave udaljene od konkretne stvarnosti. Njihova didaktička vrednost sastoji se u tome što na ekonomičan način osvetljavaju prostorne, vremenske ili logičke odnose i doprinose dubljem i jasnijem usvajanju gradiva.

Na osnovu odnosa između slike i teksta, uspostavlja se razlika između vodećih, istoznačnih i pomoćnih ilustracija (Karlavaris 1984: 174; Zujev 1988: 137–142). *Vodeće ilustracije* samostalno prikazuju nastavne sadržaje i služe kao zamena za osnovni tekst. Ilustrativni materijal ovog tipa, iako predstavlja osnovni izvor informacije, nije u potpunosti nezavisan od tekstualne komponente. Vodeće ilustracije koriste se ukoliko se njima postiže ekonomičnije i efikasnije usvajanje znanja, kao što je slučaj sa novim rečima i pojmovima u udžbeniku za strani jezik. *Istoznačne ilustracije* koriste se u situacijama kada samo spoj teksta i slike obezbeđuje efikasno usvajanje nastavnog gradiva. Ilustracije ove vrste imaju uglavnom naučno-saznajni karakter, a u udžbenicima za strane jezike mogu se koristiti u gramatičkim vežbanjima. *Pomoćne ilustracije* koriste se da bi se sadržaj tekstova i drugih vantekstualnih komponenti dopunio, konkretizovao, otkrio i emocionalno pojačao. Ove ilustracije treba da učine gradivo pristupačnijim i zanimljivijim i njihov sadržaj najčešće je izražen na umetnički način.

U svojoj analizi udžbenika za strani (francuski) jezik, Kordije-Gotije (1999: 239–251) razmatra odnos između slike i teksta prema svrsi koju ilustracija ima u predviđenom metodološkom postupku. Na najopštijem nivou, ova autorka ukazuje na dve različite, ali ne i strogo razdvojene funkcije slike: a) da ilustruje tekstualnu komponentu i da olakša njeno razumevanje; b) da posluži kao pedagoški instrument čije se korišćenje usmerava pratećim nalogima. **a)** U okviru prve funkcije, odnos između slike i teksta može biti istoznačan (ekvivalentan) i dopunski (komplementaran). Ekvivalentan odnos imaju ilustracije na kojima su prikazani konkretni predmeti, radnje, mimika i gestovi, kao i legende uz fotografije date u vidu imeničke sintagme. U slučaju komplementarnog odnosa, ilustracije sadrže elemente koji ne postoje u odštampanom ili snimljenom tekstu. Ilustracije služe da se prikaže komunikativna situacija, pri čemu jedna ili dve ilustracije odgovaraju čitavom tekstu, ili se pak svaka ilustracija odnosi na po jedan iskaz. Slike i tekst mogu se spojiti i prikazati u formi stripa. **b)** Drugu grupu ikoničkih elemenata čine ilustracije nezavisne od tekstova, čije se mesto u nastavnom procesu određuje nalogima u samom udžbeniku ili uputstvima u priručniku za

nastavnika. Ukoliko uz ilustracije ne postoji tekst, one mogu da posluže za stvaranje motivacije, za prikaz teme ili kulturološkog elementa ili za podsticanje govorne produkcije. Kada je ilustracija kao pedagoški instrument praćena tekstem, ona služi kao predložak za vežbe razumevanja i izražavanja i za aktivnosti kognitivnog tipa.

III.3.6. Aparatura orijentacije

Aparatura orijentacije ugrađuje se sa ciljem da udžbenik postane pregledna knjiga čija je struktura jasno istaknuta i lako uočljiva. Njome je obuhvaćen skup elemenata tehničko-informativne prirode koje učeniku pomažu da se brže orijentiše u radu i da efikasnije koristi udžbenik (Ivić i dr. 2008: 36; Kocić 2001: 155–156; Končarević: 2002: 100–102; Zujev 1988: 89). Takvu ulogu imaju periferne komponente u makrostrukturi udžbenika, kao što su predgovor, pregled sadržaja, gramatički podsetnik, kumulativni rečnik ili bibliografija. Veoma sličnu funkciju obavljaju i sredstva za signaliziranje strukture koju čine naslovi, nazivi rubrika i likovno-grafička rešenja.

Svrha **predgovora** je da pruži osnovne informacije o udžbeniku: publika kojoj je namenjen, ciljevi čijem se ostvarenju teži, metodološke postavke na kojima je zasnovan, funkcija pojedinačnih komponenti kompleta, struktura nastavnih segmenata, značenje korišćenih simbola i oznaka. Predgovor može da obuhvati i instruktivni deo namenjen prevashodno učenicima (up. Končarević 2002: 100–101), gde se predlaže optimalan način rada sa udžbenikom u celini i sa pojedinačnim elementima njegove strukture.

Pregled sadržaja podrazumeva popis naslova i podnaslova uz koje se navode odgovarajuće strane u knjizi. Ovaj element omogućuje uvid u strukturu udžbenika i pojedinačnih segmenata i time povećava operacionalnost služenja knjigom. Prema opštem modelu udžbenika (Ivić i dr. 2008: 59), pregled sadržaja predstavlja sažetak udžbenika u celini jer navodi smislene celine organizovane prema logičkom, hronološkom ili problemskom principu. Time se predočava struktura znanja u datoj oblasti i ukazuje se na značaj koji pojedinačne teme imaju u programu i udžbeniku. Pregled sadržaja u udžbeniku za strani jezik takođe je suštinski važan za tumačenje korelacije sa odgovarajućim programom, ali ima drugačiju prirodu u odnosu na udžbenike za ostale nastavne predmete. Uvidom u korpus ustanovili smo da se u udžbenicima za strane jezike javljaju dve vrste pregleda sadržaja. 1. Sadržaj u užem smislu navodi nastavne segmente na linearan način; u njemu mogu biti pomenuti samo

naslovi segmenta, a mogu se navesti i pojedinačne stavke (tekstovi, gramatički, leksički ili funkcionalni elementi) u okviru svake nastavne celine. 2. Sadržaj drugog tipa odgovara jednom od značenja termina silabus (up Bajram 2004: 590). Da bismo je razlikovali od prvog tipa, za ovu strukturno-funkcionalnu komponentu korist ćemo naziv *sinoptička tabela*. U sinoptičkoj tabeli svi nastavni segmenti raščlanjeni su na istovetne rubrike koje odražavaju način razvrstavanja jezičko-komunikativne građe. U okviru svake rubrike može se pratiti progresija u uvođenju pojedinačnih elemenata, što ukazuje na transverzalni odnos sa programskim sadržajima.

U udžbenik se ponekad uključuje i pregled ciljeva i sadržaja pojedinačnih segmentata, za koji se koristi naziv **anons** (up. Končarević 2002: 154). Anonsi se mogu smatrati aparaturom orijentacije utoliko što specifikovani ciljevi olakšavaju proces učenja, dok kratak pregled sadržaja pomaže učeniku da stekne uvid u strukturu gradiva.

Posle središnjeg dela, udžbenik za bilo koji predmet može da sadrži indekse i registre, spisak ilustracija i razne vrste tabela. U udžbeniku za strani jezik postoje **prilozi** koji se ponekad nazivaju leksikografskim registrima (Končarević 2002: 101–102): kumulativni rečnik, gramatički podsetnik i tabela sa konjugacijom, lista govornih činova, popis naloga upotrebljenih u nastavnim aktivnostima. Prilozi ove vrste mogu da pomognu u efikasnom korišćenju udžbenika, što je osnovna namena aparature orijentacije; s druge strane, oni imaju i didaktičku funkciju jer pomažu pri usvajanju gradiva i obavljanju nastavnih aktivnosti. S obzirom na to da je u pomenutim priložima jezik predstavljen u raščlanjenoj i konceptualizovanoj formi, smatramo da oni ujedno predstavljaju i analitičke tekstove. U priloge se, najzad, mogu uvrstiti i globalni tekstovi, koji takođe imaju značajnu ulogu u ostvarivanju nastavnih ciljeva.

Orijentaciju pri korišćenju udžbenika olakšavaju i komponente koje ukazuju na organizaciju sadržaja, kako u knjizi kao celini tako i u okviru nastavnog segmenta (Pešić 1998: 146). Na nivou celog udžbenika, praćenje organizacije olakšavaju sistem **naslova i podnaslova i likovno-grafička rešenja** kao što su grafička pauza, upotreba različitih ikoničkih oznaka ili posebne boje za svaku nastavnu sekvencu. Na nivou pojedinačnog segmenta, sve strukturne komponente treba da budu prostorno izdvojene i istaknute da bi se obezbedili preglednost i jasan tok izlaganja. Kao sredstva za signaliziranje strukture u pojedinačnim nastavnim celinama koristi se više elemenata sa specifičnim funkcijama (Isto: 147–148): *naslovi i podnaslovi* obezbeđuju opštu

orijentaciju tokom čitanja; *zaglavlja na vrhu ili bočnoj margini* ukazuju na šire segmente udžbenika ili izdvajaju ključni pojam; *reči koje organizuju diskurs* olakšavaju praćenje složenih tekstova jer se pomoću njih nabrajaju i označavaju pojedini elementi; *kompozicija stranice* može da učini tekst privlačnijim ukoliko su naslovi istaknuti, tekst podeljen na manje celine, a veličina teksta, praznog prostora i margina skladno uklopljena; *sredstva za naglašavanje* pomažu da se signalizira i prati struktura tako što se koriste razne vrste i veličine slova, razmak među slovima, različite boje za slova, simbole i podlogu.

III.4. Ostale komponente udžbeničkog kompleta

III.4.1. Radna sveska

Osnovna svrha ove komponente udžbeničkog kompleta jeste da se znanja i veštine produbljuju i utvrđuju na novim sadržajima i primenjuju u drugačijim situacijama (up. Jakšić 1996: 421). Osim dodatnih vežbi, aktivnosti i zadataka, radna sveska može da sadrži prostor za beleženje zapažanja, kao i rešenja vežbanja koja učeniku pružaju povratnu informaciju o rezultatima rada (Končarević 2002: 78; Tomlinson 1998: xiii). Aktivnosti u radnoj svesci učenici mahom obavljaju u pisanoj formi bez neposredne pomoći nastavnika.

Dok je prema obimu i rasporedu građe radna sveska okvirno usaglašena sa udžbenikom, u načinu predstavljanja i didaktizacije sadržaja postoje manja ili veća odstupanja. Struktura radne sveske i njena veza sa ostalim delovima kompleta zavise od postavki autora i opredeljenja izdavača, tako da se ne može govoriti o njenoj univerzalnoj koncepciji. U nastavku ćemo naznačiti različite mogućnosti i opšte tendencije uočene u korpusu, i to prema strukturno-funkcionalnim komponentama razmotrenim u vezi sa udžbenikom.

Kada se posmatra *mesto radne sveske u udžbeničkom kompletu*, uočava se da je ona najčešće materijalno izdvojena, ali je ponekad data u istom tomu sa udžbenikom. Udžbenički komplet može da obuhvati i poseban zvučni materijal uz radnu svesku.

U *makrostrukтури* radne sveske središnji korpus je obavezan deo, pri čemu se broj i raspored nastavnih segmenata poklapa sa strukturom udžbenika. Uvod i dodaci načelno su manje obimni nego u udžbeniku, a ponekad se periferni deo sastoji jedino od sadržaja sa naslovima nastavnih celina.

Struktura nastavnih segmenata razlikuje se u manjoj ili većoj meri od udžbenika. U radnoj svesci nikada nisu zastupljene sve rubrike iz udžbenika, a mogu postojati i rubrike ili podrubrike kojih u udžbeniku nema. Pri obeležavanju delova nastavnih segmenata mogu se primeniti i postupci potpuno različiti od osnovne knjige: upotreba drugačijih naziva, obeležavanje brojevima, izdvajanje dela sa osnovnim vežbama i dela sa dodatnim vežbama.

U radnoj svesci po pravilu ima manje *tekstova* nego u udžbeniku. Globalni i analitički tekstovi su retki, dok instruktivnih tekstova i organizacionih tekstualnih komponenti najčešće nema. Malo je globalnih i analitičkih tekstova uz koje nisu dati nalog i korpus vežbanja.

Za razliku od tekstova, *nastavne aktivnosti* mogu biti znatno brojnije i raznovrsnije nego u udžbeniku. Da bi se obezbedilo razumevanje pri individualnom radu, nalozi su najčešće dati u 2. licu jednine i načelno su kratki i jezgroviti. Uz nalog se skoro uvek daje korpus nastavne aktivnosti. Predlošci mogu biti odštampani tekstovi, tekstovi snimljeni na kompakt-disku ili ilustracije. Nastavne aktivnosti se retko ulančavaju i nije ustaljeno da se za isti predložak daje više naloga.

Radna sveska ima manje *likovnih elemenata* od udžbenika, a postoje i radne sveske bez ilustracija. Najzastupljeniji su crno-beli crteži koji sadrže veoma malo detalja. Ponekad su crteži toliko svedeni i ujednačeni da imaju vrednost simbola.

Koncepcija radne sveske, njena korelacija sa udžbenikom i funkcija u sklopu udžbeničkog kompleta najočitije se odražavaju u *aparaturi orijentacije*, a posebno u sistemu naslova, naziva i podnaslova rubrika.

III.4.2. Zvučni materijal

Tehnološki napredak u drugoj polovini 20. veka doprineo je medijskom obogaćivanju udžbenika: integralni deo udžbeničkog kompleta postaju najpre gramofonska ploča i magnetofonska traka, zatim audio-kaseta, a u najnovije vreme kompakt-disk. Zahvaljujući zvučnom materijalu, nastavnikov glas prestaje da bude jedini usmeni input i učenici dobijaju priliku da se upoznaju sa različitim pojavnim aspektima govornog jezika (Durbaba 2007: 115). Snimljeni tekstovi moraju biti pažljivo odabrani i adekvatno prezentovani, a neophodno je didaktizovati ih vežbanjima pre slušanja, tokom slušanja i nakon slušanja. Takva koncepcija zvučnog materijala u

udžbeničkom kompletu povećava motivaciju za učenje stranog jezika i doprinosi osposobljavanju učenika za interakciju u realnim govornim situacijama (Isto: 116).

Kada se posmatra *struktura udžbeničkog kompleta*, zvučni materijal može biti izdvojen i dostupan samo nastavniku, ali je ponekad priložen uz udžbenik ili radnu svesku, što znači da ga učenici mogu koristiti samostalno.

Makrostruktura zvučnog materijala zavisi od mesta u udžbeničkom kompletu. Ukoliko je snimljeni materijal dat samo uz udžbenik ili samo uz radnu svesku, on je podeljen na iste nastavne segmente. Kada zvučni materijal sadrži snimke u vezi sa udžbenikom i sa radnom sveskom, ti snimci mogu biti razdvojeni (najpre snimci iz udžbenika a zatim iz radne sveske) ili integrisani (u istoj nastavnoj celini dati su snimci i iz udžbenika i iz radne sveske). U pojedinim slučajevima neke tekstualne komponente (npr. pesme) date su u prilogu.

Struktura operativnih modela bitno odstupa od udžbenika i radne sveske. Zvučni materijal ima prevashodnu ulogu da predstavi usmeni input, pa su zastupljene tekstualne jedinice iz pojedinih odeljaka u nastavnim segmentima.

Snimljeni materijal obuhvata globalne i analitičke *tekstove*. Mada među globalnim tekstovima ima najviše dijaloga, javljaju se i monološki usmeni tekstovi. Postoje i snimci tekstova koji pripadaju pisanoj formi: pisma, recepti, informativni tekstovi o civilizacijskim elementima. Od analitičkih tekstova najzastupljeniji su oni koji služe za prezentovanje fonoloških sadržaja, ali se daju i gramatičke, leksičke ili pragmatičke tekstualne jedinice. Svi snimljeni tekstovi redovno se daju i u pisanoj formi, najčešće u udžbeniku, ređe u radnoj svesci, a često u priručniku za nastavnika.

Nastavne aktivnosti retko postoje u celovitoj formi, što znači da snimci predstavljaju predložak čiji nalog i korpus postoje u udžbeniku ili radnoj svesci. Najčešći je opšti nalog *slušajte*. Ukoliko se daje precizniji nalog, on se poklapa sa nalogom iz udžbenika ili radne sveske. Jedna tekstualna komponenta može istovremeno da predstavlja predložak u snimljenoj formi i korpus vežbanja u štampanoj formi. Primer za to je tekst snimljen u integralnoj verziji, a odštampan sa izostavljenim pojedinim rečima. Ponekad je snimljen i korpus vežbanja ili njeno rešenje.

Sredstva za signaliziranje strukture imaju specifičnu prirodu i vrlo su svedena. Neizostavni su jedino naslov udžbeničkog kompleta praćen podacima o izdanju, kao i naslovi nastavnih segmenata. Ukoliko postoje druga sredstva za signaliziranje strukture,

ona se uglavnom podudaraju sa odgovarajućim naslovom ili nazivom u udžbeniku i radnoj svesci: rubrika, podrubrika, naslov teksta, redni broj aktivnosti, broj strane. Funkciju strukturnih organizatora imaju i zvučni signali i muzički motivi kojima se uvodi nastavna celina ili najavljuje naredni snimak.

III.4.3. Priručnik za nastavnika

Osnovna funkcija ove komponente je da nastavnika usmerava u realizaciji predviđenog pedagoškog postupka, pri čemu ona indirektno utiče i na delatnost učenika. U nastavi bilo kog predmeta, priručnik može da pruži nekoliko vrsta pomoći nastavniku (Trebješanin 2007: 334–336): da shvati kako je osmišljen udžbenik, koja je koncepcija nastave i učenja i kakav je odnos osnovne knjige sa ostalim komponentama kompleta; da shvati odnos između udžbenika i programa, kako u vezi sa zastupljenim sadržajima, tako i u vezi sa postavljenim ciljevima i očekivanim ishodima; da na osnovu opštih metodičkih preporuka i konkretnih predloga lakše planira i realizuje nastavu i učenje; da poveća svoju stručnu i profesionalnu kompetentnost, a time i samopouzdanje.

U predlogu za realizaciju nastavnog postupka priručnik daje uputstva za korišćenje svih ostalih komponenti udžbeničkog kompleta, i u tom smislu ima koordinativnu i usmeravajuću ulogu (Končarević 2002: 80). Iz takve uloge proizlaze posebne odlike strukturno-funkcionalnih komponenti.

U *makrostrukтури* savremenih priručnika izdvajaju se uvodno poglavlje, osnovni deo i prilozi (ostale varijante u koncipiranju priručnika navedene su u: Poljak 1980: 67–71). Uvodni deo obuhvata pregled sadržaja, opšte metodičke postavke, podatke o udžbeničkom kompletu i funkciji pojedinačnih komponenti i prikaz strukture nastavnog segmenta. Središnji deo sledi podelu na module i nastavne celine iz udžbenika, radne sveske i zvučnog materijala. Poslednji deo može da sadrži transkripciju snimaka sa zvučnog materijala, rešenje vežbanja, dodatne aktivnosti, testove, portfolio, podatke o civilizacijskim elementima, korišćenu literaturu ili preporučene sajtove.

Struktura nastavnih segmenata veoma je raznovrsna. Na samom početku uobičajeno se navode jezički sadržaji i ciljevi ili očekivani ishodi. U prikazu nastavnog postupka primenjuju se sledeće mogućnosti: rubrike su iste kao u udžbeniku, a u okviru svake od njih upućuje se na odgovarajuću komponentu radne sveske ili zvučnog materijala;

napomene u vezi sa udžbenikom i sa radnom sveskom prostorno su razdvojene; umesto rubrika navodi se redni broj časa ili faza rada (obrada, uvežbavanje, utvrđivanje).

U priručniku mogu biti reprodukovani *tesktovi* iz ostalih komponenti kompleta, a moguće je uvrstiti i druge tekstove namenjene učenicima. Što se tiče uputstava nastavniku, koja čine glavninu priručnika, ona su u domaćim izdanjima najčešće napisana na maternjem jeziku (uporedi stav iznet u: Dimitrijević 1967: 41), dok su u kompletima stranih izdavača izrađena na ciljnom jeziku.

Nastavne aktivnosti zastupljene u udžbeniku i radnoj svesci često su u priručniku dodatno razrađene navođenjem cilja, rešenja i različitih mogućnosti u realizaciji. Priručnici mogu da sadrže, bilo u središnjem delu ili u priložima, dodatne aktivnosti sa raznim funkcijama (npr. vežbe za testiranje znanja i veština ili ludičke aktivnosti).

Priručnik za nastavnika načelno sadrži veoma malo *ilustracija*, osim ako su u njemu reprodukovani segmenti udžbenika ili ukoliko dodatne aktivnosti podrazumevaju upotrebu crteža.

Aparatura organizacije može da obuhvati veoma različita rešenja, uslovljena makrostrukturom priručnika i strukturom nastavnih segmenata.

III.5. Zaključak

U trećem poglavlju razmotrena je koncepcija udžbenika, posebnog žanra knjige u čijim se određenjima eksplicitno ili implicitno ukazuje na vezu sa nastavnim programom. Pri definisanju udžbenika istakli smo dva aspekta bitna za naše istraživanje: 1) školski udžbenik može da bude knjiga izrađena *na osnovu programa*, ali i knjiga nastala *nezavisno od programa*; 2) sve komponente udžbeničkog kompleta čine jedinstvenu celinu usaglašenu sa odgovarajućim programom. U ovom poglavlju najpre su predstavljeni postupci koji se obavljaju na jezičko-komunikativnoj građi: selekcija, gradacija, egzemplifikacija i didaktizacija. Prikaz strukturno-funkcionalnih komponenti započet je sastavom udžbeničkog kompleta, a zatim su u vezi sa osnovnom knjigom razmotreni makrostruktura, artikulacija nastavnih segmenata, sistem tekstova, nastavne aktivnosti, ilustracije i aparatura orijentacije. Ostali delovi kompleta predstavljeni su prema istim komponentama sa ciljem da se ukaže na njihovu specifičnost u odnosu na glavnu knjigu. Na osnovu iznetih postavki upostavljeni su parametri za empirijsko istraživanje, gde ćemo analizom strukturno-funkcionalnih komponenti utvrditi koje su

operacije pri izradi udžbenika izvršene u saglasnosti sa naznakama iz programa i koji su nivoi i aspekti usaglašenosti.

Da bismo naznačili postupak primenjen u drugom delu rada, ukratko ćemo se osvrnuti na model analize koji je razradio Litldžon (1992: 32, 1998: 195) u skladu sa pomenutim aspektima udžbenika (vidi str. 34). Ovaj autor predlaže trostepenu deskripciju u kojoj se ispituje: a) šta se nalazi u udžbeniku, b) šta se zahteva od korisnika i c) šta je implicirano. **a)** Na prvom nivou treba ustanoviti kakva je „eksplicitna priroda“ udžbenika. Najpre se utvrđuju datum izdavanja, ciljna grupa i vreme predviđeno za rad sa udžbenikom, a nakon toga se razmatraju sastav udžbeničkog kompleta, širi delovi udžbenika i rubrike ili odeljci u nastavnim celinama. Na ovom deskriptivnom nivou može se poći od navoda koje daju sami autori udžbenika, ali je njih neophodno proveriti uvidom u strukturu udžbenika. **b)** Na drugom nivou udžbenik se razlaže na pojedinačne zadatke. U vezi sa svakim od njih ispituje se koja je operacija naložena učeniku, na kojim se sadržajima obavlja aktivnost, kakva je socijalna forma rada i ko odlučuje o načinu realizacije. Ovaj nivo analize dublji je od prvog jer osim opisa podrazumeva i izvođenje zaključaka o prirodi zadataka. **c)** Na trećem nivou zalazi se u još dublju analizu tako što se izvode zaključci o implicitnim aspektima udžbenika: realno ostvarljivim ciljevima, principima selekcije i gradacije sadržaja, principima selekcije i gradacije nastavnih aktivnosti, ulozi nastavnika i učenika, funkciji nastavnog materijala kao celine. Na ovom nivou takođe se može poći od deklarativnih postavki autora, ali se nalazi istraživača mogu u određenoj meri razlikovati od tih navoda.

Kao što se može uočiti u predstavljenom modelu, pojedine strukturalno-funkcionalne komponente udžbenika lakše su uočljive (deskripcija na prvom nivou), dok neke druge zahtevaju detaljniju analizu uz prethodno postavljanje kriterijuma i naknadno izvođenje zaključaka (analiza na drugom nivou). Što se tiče operacionalizacije ciljeva, odabira i razvrstavanja sadržaja i primene pedagoškog postupka, oni predstavljaju implicitne aspekte udžbenika o kojima se zaključci iznose nakon analize na prethodna dva nivoa. Zaključci o ovim aspektima udžbenika predstavljaju, sa svoje strane, osnovu za poređenje sa odgovarajućim komponentama nastavnog programa.

Mada je svoj model Litldžon primenio na analizu udžbenika kao osnovne knjige, treba imati u vidu da i ostale komponente udžbeničkog kompleta imaju ulogu u

realizaciji ciljeva, predstavljanju sadržaja i sprovođenju nastavnog postupka: nastavne aktivnosti mogu biti najbrojnije i najraznovrsnije u radnoj svesci; zvučni materijal može da sadrži tekstove koji učeniku nisu dostupni u pisanoj formi; u priručniku za nastavnika mogu se predstaviti opšte metodološke postavke ili aktivnosti za procenu postignuća. To znači da je za sveobuhvatnu analizu korelacije sa programom neophodno primeniti isti model na sve komponente udžbeničkog kompleta.

Navedene konstatacije ukazuju na činjenicu da između programa i udžbenika postoji splet raznorodnih odnosa i da na korelaciju, osim načina na koji je uobičen program, bitno utiče i koncepcija udžbeničkog kompleta. Imajući u vidu takvu kompleksnost, smatramo da je najsvrsishodnije relacije razmotriti prema delatnostima u izradi udžbenika. Polazište za analizu korpusa u drugom delu rada predstavlja postavka da korelacija sa programom ima različitu prirodu kada se izdvojeno razmatraju sledeći aspekti udžbenika: 1) određivanje obima i klasifikacija sadržaja; 2) horizontalno i vertikalno raspoređivanje sadržaja; 3) izbor tekstualnih jedinica kojima se predstavlja jezičko-komunikativna građa; 4) artikulacija nastavnih segmenata kroz faze rada; 5) izrada aktivnosti kojima se sprovodi postupak nastave i učenja.

IV. REFERENTNI DOKUMENTI

U ovom poglavlju biće predstavljene publikacije koje su u poslednje četiri decenije obeležile evoluciju glotodidaktičke teorije i prakse i izvršile snažan uticaj na planiranje jezičkog obrazovanja. Iako postoje dela bitna za pojedinačne jezike (npr. Gugenem [Gougenheim] 1958), u ovom poglavlju predstavimo *Pragove znanja* i *Zajednički evropski okvir za žive jezike* jer su oni, zahvaljujući prevodima i adaptacijama, usmeravali učenje i nastavu stranih jezika na međunarodnom nivou. Ovi dokumenti smatraju se referentnim u tom smislu što sadrže popis jezičkih znanja i veština i što navode usaglašene nivoe jezičke progresije (up. Kik i Grika 2003:126; Rober [Robert] 2008: 178). Zahvaljujući tako razrađenim kategorijama, oni su u znatnoj meri, neposredno ili posredno, uticali na osmišljavanje i razradu programa i nastavnog materijala za učenje stranih jezika.

IV.1. Pragovi znanja

U okviru projekta *Živi jezici (Modern Languages/Langues vivantes)*, početkom sedamdesetih godina 20. veka definisana su osnovna načela jezičke politike Saveta Evrope, usmerena na povećanje mobilnosti i uzajamnog razumevanja građana i na demokratizaciju procesa nastave i učenja (Bajram 2004: 148). Na osnovu takve orijentacije izveden je niz istraživanja koja su za predmet imala analizu potreba, pojmovno-funkcionalni pristup u određivanju ciljeva, minimalni nivo jezičke kompetencije i jezičko obrazovanje shvaćeno kao doživotni proces. Navedeni koncepti objedinjeni su i konkretizovani najpre u publikaciji *Threshold Level* (Van Ek i Alekzander [Van Ek, Alexander] 1975), namenjenom nastavi i učenju engleskog jezika. Autori su imali u vidu odrasle osobe sa kratkotrajnim neprofesionalnim kontaktima na stranom jeziku u inostranstvu i u svojoj zemlji. Ciljevi učenja stranog jezika izraženi su na osnovu osam kategorija (Van Ek i Alegzander 1975: 8–9): situacije u kojima će se strani jezik koristiti; jezičke aktivnosti u kojima će učenik učestvovati; jezičke funkcije (vidi str. 16–17) koje učenik treba da realizuje; ono što treba da uradi u vezi sa pojedinačnim temama; opšti i specifični pojmovi kojima treba da barata; jezičke forme koje treba da koristi; očekivani stepen komunikativne veštine.

Autori dokumenta na engleskom jeziku ističu (Isto: 10) da se identični ili veoma slični ciljevi mogu određivati i za ostale jezike. U svakom pojedinačnom slučaju neophodno je specifikovati konkretne jezičke forme, dok su komunikativne funkcije, opšti i specifični pojmovi zajednički svim jezicima koji se govore u zemljama članicama Saveta Evrope. Pragovi znanja izrađeni za razne nacionalne i regionalne jezike⁵ ne predstavljaju doslovan prevod početne verzije na engleskom jeziku. Mada se u njima sledi opšta orijentacija, uočljive su manje ili veće strukturne razlike. Pomeranje težišta i razrada pojedinih komponenti naročito su uočljivi u francuskoj varijanti *Un Niveau seuil* (Kost i dr. [Coste et al.] 1976). U ovom dokumentu uzima se u obzir raznovrsnija publika (turisti, privremeni radnici, stručnjaci koji strani jezik koriste u svojoj zemlji, stariji adolescenti koji uče jezik u školi ili na fakultetu) i izdvojeni su domeni upotrebe jezika (porodični i profesionalni odnosi, kratkotrajni kontakti sa strancima, civilni i trgovački kontakti i praćenje medija). Govorni činovi razvrstani su prema redosledu pojavljivanja u razgovoru i prema društvenoj funkciji, a prikaz gramatike zasnovan je na semantičkim kategorijama.

Fleksibilnost modela potvrđena je u prerađenom i proširenom izdanju dokumenta *Threshold Level* (Van Ek i Trim [Van Ek, Trim] 1991a). Promene su izvršene na osnovu iskustva stečenog primenom prvobitne verzije i rezultata novijih istraživanja u oblasti komunikativnog pristupa. Pojedine kategorije iz prvog izdanja (jezičke funkcije, gramatički elementi, specifični pojmovi) pretrpele su manje ili veće prerade, a novinu predstavljaju intonacioni obrasci. Osnovna razlika sastoji se u tome što su u ciljeve uvrštene komponente povezane sa širim obrazovnim kontekstom (Isto: 4): diskurzivna kompetencija, sociokulturni elementi, kompenzacione strategije i sposobnost učenja. Pod *diskurzivnom kompetencijom* podrazumeva se sposobnost upotrebe odgovarajućih strategija u recepciji i produkciji tekstova kao nadrečeničnih celina: primena interakcionih obrazaca, opšte i detaljno razumevanje pisanih i usmenih tekstova, pisanje jednostavnih tekstova. *Sociokulturna kompetencija* obuhvata poznavanje društvenih normi i svest o njihovom značaju u datoj jezičkoj zajednici. Ovu kompetenciju čine opšte iskustvo, jezičke i nejezičke konvencije i pravila učtivosti. *Kompenzacione strategije* predstavljaju suštinski važnu komponentu komunikativne sposobnosti budući

⁵ Predgovori i uvodi svih verzija izrađenih između 1975. i 2005. godine dostupni su na sajtu Saveta Evrope. Adresa: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Tlevels_EN.pdf. Konsultovano 3.4.2013.

da u mnogim situacijama učenik ne poseduje ili nije u stanju da upotrebi odgovarajuća jezička sredstva. Pri čitanju i slušanju učenik treba da naslućuje značenje nepoznatih reči na osnovu konteksta ili poznatih elemenata, dok pri usmenom i pisanom izražavanju može da primenjuje parafraziranje, opisivanje ili pokazivanje. Bilo da je reč o receptivnim ili produktivnim jezičkim aktivnostima, kompenzacione strategije obuhvataju korišćenje rečnika i traženje pomoći od sagovornika. *Sposobnost učenja (learning to learn)* sama po sebi ne predstavlja cilj, ali je uvrštena u opšti model jer olakšava dostizanje osnovnog nivoa kompetencije i doprinosi efikasnom i autonomnom učenju bilo kog stranog jezika. Ova komponenta obuhvata, između ostalog, svest o sopstvenim komunikativnim potrebama, upotrebu odgovarajućeg nastavnog materijala, praćenje sopstvenog napredovanja i planiranje učenja u skladu sa rezultatima evaluacije.

Osim dodatne razrade u horizontalnoj ravni, osnovni model proširen je i u vertikalnoj dimenziji. Nivo između potpunog početnika i praga znanja razrađen je u dokumentu pod nazivom *Waystage*. Ovaj dokument prvi put je objavljen 1977. godine, a naknadno je prerađen i upotpunjen (Van Ek i Trim 1991b) komponentama iz drugog izdanja dela *Threshold Level*. Napredni nivo, *Vantage Level*, namenjen je onima koji su već dostigli osnovni prag znanja i žele da nastave učenje kako bi se osposobili za učešće u složenijim komunikativnim situacijama. Na taj način stvoren je trostepeni sistem ciljeva u učenju engleskog jezika primenljiv na veoma širok opseg potencijalne publike.

Na osnovu modela namenjenog odraslima, prag znanja prilagođen je školskoj nastavi, pri čemu je uzet u obzir uzrast publike i manje ili više obavezujući karakter nastavnih programa. U vezi sa opšteobrazovnim kontekstom, ciljevi su definisani (Van Ek 1976: 3) tako da iskazuju minimalni nivo kompetencija, da budu dostižni za većinu učenika i da omogućuju komunikaciju u svakodnevnim situacijama. Osim pragmatičkih aspekata, ciljevima je obuhvaćeno i osposobljavanje za kontinuirano učenje datog jezika i za učenje drugih stranih jezika. Osnovno jezgro (*common core*) bilo kog kursa treba da čine jezičke funkcije i opšti pojmovi, dok se specifični pojmovi, povezani sa pojedinačnim temama, prilagođavaju posebnim ciljnim grupama (Isto: 8).

Izrada praga znanja za školski kontekst podrazumevala je proširenje i razgranavanje elemenata iz opšteg modela, što je obrazloženo specifičnim komunikativnim potrebama dece i adolescenata. U engleskoj verziji (Isto: 10–11; 25–26), usmenim jezičkim aktivnostima dodati su čitanje i pisanje zbog pretpostavke da će učenici često

uspostavljati komunikaciju u pisanoj formi. U francuskoj verziji (Porše [Porcher] 1980: 4, 7–8), proširen je izbor ekspanenata za funkcionalne i pojmovne kategorije uz obrazloženje da deca uspostavljaju komunikaciju i sa odraslima i sa vršnjacima.

Već od pojave prvog engleskog izdanja iz 1975. godine, pragovi znanja počeli su da se koriste pri sprovođenju kurikularnih reformi i u izradi komunikativno orijentisanog nastavnog materijala. U skladu sa prethodno navedenim postavkama, ističe se (Porše 1980: 10–13; Van Ek 1976: 22) da polazište za izradu **programa** i **udžbenika** predstavljaju funkcionalno-pojmovne kategorije. Smatra se da takvo opredeljenje ne isključuje gramatičku progresiju, pošto brojni ekspanenti za komunikativne funkcije i pojmove omogućuju postepeno uvođenje sve složenijih gramatičkih struktura. Kao posledica pomeranja težišta, lekcija se više ne razrađuje na osnovu morfosintaksičkih elemenata, već prema govornim činovima i pojmovima. Za koncepciju udžbenika poseban značaj ima izdvajanje osnovnog jezgra (Van Ek 1976: 23). Prvi korak u izradi nastavnog materijala trebalo je da bude izbor komunikativnih funkcija i opštih pojmova, koji čine neizostavne elemente jezičke sposobnosti. Nakon toga je trebalo odabrati teme i odgovarajuće specifične pojmove sa ciljem da se kontekstualizuju elementi iz osnovnog jezgra i da se podstakne interesovanje za učenje.

IV.2. Zajednički evropski referentni okvir za žive jezike

Sledeći značajan korak u sprovođenju jezičke politike Saveta Evrope predstavlja objavljivanje publikacije *Zajednički evropski referentni okvir za žive jezike: učenje, nastava i evaluacija* (Council of Europe 2003; u nastavku: *Evropski okvir*). Stvaranje ovog dokumenta može se shvatiti kao još jedna faza u realizaciji projekta *Živi jezici* (up. Bajram 2004: 150; Mecadri 2004: 7), dok je sama izrada trajala deset godina. Odluka o stvaranju referentnog okvira doneta je 1991. godine na međunarodnom simpozijumu koji je za temu imao transparentnost i koherentnost u učenju jezika u Evropi. Pet godina kasnije, elektronska verzija stavljena je na uvid stručnjacima i zainteresovanim osobama, čiji su komentari i predlozi doprineli dodatnom uobličavanju dokumenta. Štampana verzija pojavila se 2001. godine, najpre na engleskom i na francuskom⁶,

⁶ Pri navođenju odgovarajuće strane iz *Evropskog okvira* pozivaćemo se na francusko izdanje (Conseil de l'Europe 2001).

nakon čega su objavljeni prevodi na 39 nacionalnih i regionalnih jezika⁷. *Evropski okvir* izrađen je sa ciljem da se olakša saradnja obrazovnih institucija na međunarodnom nivou, da se stvore uslovi za uzajamno priznavanje diploma i da se omogući koordinirano delovanje svih institucija i pojedinaca uključenih u proces nastave i učenja jezika. Kako bi ostvarili postavljene ciljeve, autori su težili da izrade dokument koji je istovremeno dovoljno obuhvatan (specifikuje što širi opseg jezičkih znanja i veština), transparentan (sadrži jasno formulisane i lako razumljive informacije) i koherentan (uključeni elementi nisu međusobno protivrečni).

Pristup za koji su se autori *Evropskog okvira* opredelili nazvan je *akcioni* (Evropski okvir: 15). Po tom pristupu, svaki korisnik ili učenik je akter čije se jezičke aktivnosti odvijaju u društvenom kontekstu i tek u njemu dobijaju svoju vrednost. Iz te perspektive izrađen je model komunikacije, validan za upotrebu i učenje jezika, sačinjen od jezičkih aktivnosti, opštih i jezičko-komunikativnih kompetencija.

Jezičke aktivnosti. U četvrtom poglavlju *Evropskog okvira* razmotrena je jezička komunikacija koja obuhvata četiri osnovne aktivnosti: *slušanje, govor, čitanje i pisanje*. *Interakcija* je aktivnost u kojoj dva ili više aktera razmenjuju usmene ili pisane poruke. Faze recepcije i produkcije se smenjuju, a u usmenom obliku ponekad i preklapaju. Posebna jezička aktivnost je *medijacija*, pod kojom se podrazumeva usmeno i pisano prevođenje i prenošenje poruke za lica koja nemaju pristup prvobitnom tekstu. Jezičke aktivnosti razmatraju se u širem kontekstu, u kojem se na najopštijem nivou uspostavlja razlika između lične, javne, profesionalne i obrazovne oblasti. U svakoj oblasti specifikuju se komunikativne situacije, koje se određuju prema mestu, vremenu, institucijama, mentalom kontekstu sagovornika, temama, zadacima i komunikativnim namerama. U realizaciji jezičkih aktivnosti primenjuju se *strategije* koje, kako u recepciji tako i u produkciji, podrazumevaju planiranje, izvršenje, procenu i korekciju. Posebna pažnja posvećena je *tekstu*, segmentu usmenog ili pisanog govora koji korisnici i učenici primaju, proizvode ili razmenjuju. Tekstovi imaju različite karakteristike zavisno od kanala, funkcije i strukture, na osnovu čega se uspostavlja žanrovska tipologija. Klasifikacija koju nudi *Evropski okvir* ne pretenduje da bude iscrpna, već da posluži kao polazište pri izboru tekstova u didaktičke svrhe.

⁷ Podatak preuzet sa sajta Saveta Evrope. Adresa: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Cadre1_en.asp. Konsultovano 3.4.2013.

Opšte i jezičko-komunikativne kompetencije. Predmet petog poglavlja predstavljaju kompetencije angažovane pri realizaciji jezičkih aktivnosti. U klasifikaciji *opštih kompetencija* primenjen je kognitivistički psihološki model: deklarativna znanja obuhvataju opštu kulturu, sociokulturna znanja interkulturnu svest; veštine se dele na praktične i interkulture; stavovi se odnose na lične crte kao što su navike, verovanja, vrednosti ili kognitivni stil. Dodata je kategorija važna u obrazovnoj oblasti, sposobnost učenja, koja obuhvata svest o jeziku i komunikaciji, fonetsku sposobnost, veštinu učenja i sposobnost otkrivanja.

U *jezičko-komunikativnim kompetencijama* primenjeno je dodatno razvrstavanje po lingvističkim domenima. Jezička kompetencija sastoji se od leksičke, gramatičke, semantičke, fonološke, ortografske i ortoepske komponente. Sociolingvistička kompetencija obuhvata obeležja društvenih odnosa, učtive izraze, narodne izreke, različite dijalekte i jezičke registre. Pragmatička kompetencija sastoji se od diskurzivne kompetencije (organizovanje rečenica i tekstova), funkcionalne kompetencije (govorni činovi i tipovi tekstova) i interakcionih šema.

U *Evropskom okviru* uspostavlja se i vertikalno segmentiranje kompetencije, s tim što se progresija može stepenovati i procenjivati u odnosu na sve aspekte horizontalne dimenzije. Pri izradi skale sa nivoima, kao polazište je poslužio prethodno razmotreni prag znanja, a autori su hteli da izbegnu suviše usitnjavanje i preteranu opštost. Skala počinje najnižim nivoom na kome učenik ima ograničenu komunikativnu kompetenciju, a završava se nivoom na kome u potpunosti vlada jezikom. Za pojedinačne nivoe koriste se sledeće oznake (Evropski okvir: 24–25): A1 – uvodni nivo, A2 – srednji ili nivo „preživljavanja”, B1 – osnovni prag znanja, B2 – napredni nivo, C1 – nivo autonomije, C2 – vladanje jezikom. Najviši nivo ne izjednačava se sa kompetencijom izvornog govornika. Takav stupanj *Evropski okvir* ne predviđa kao cilj učenja i nastave, što je u skladu sa konceptom *plurilingvizma*. Po tom shvatanju, svaki pojedinac proširuje komunikativne kompetencije znanjima i skustvima na raznim jezicima, među kojima postoji korelacija i interakcija (Isto: 11). Prihvatljivo je da učenik u različitom stepenu poznaje više jezika i da u okviru svakog od njih ima različito razvijene jezičke aktivnosti i kompetencije.

U *Evropskom okviru* daju se deskriptori za svaki nivo i za sve komponente horizontalne dimenzije. Oni su pretežno izraženi kroz funkcionalne kategorije (opisuju

šta je učenik u stanju da uradi) i skoro bez izuzetka su pozitivno formulisani (ne opisuju šta učenik *nije* u stanju da uradi). Uvrštena je i skala na osnovu koje učenik samostalno procenjuje stepen svoje kompetencije (Isto: 26–27). Ona predstavlja polazište za *Evropski jezički portfolio* (Little i Perclova [Little, Perclová] s.d.), namenjen svima koji žele da prate i beleže različite aspekte svog višjezičkog i plurikulturnog iskustva. Portfolio je sačinjen od tri odeljka: *jezička biografija* omogućuje planiranje učenja i praćenje napredovanja kroz kategorije jezičkih aktivnosti; *dosije* sadrži radove koje je učenik realizovao i koji dokazuju nivo kompetencije; *jezički pasoš* se popunjava stečenim diplomama i sertifikatima.

U šestom poglavlju predstavljene su opšte i posebne **metodološke opcije** u vezi sa kategorijama izloženim u četvrtom i petom poglavlju⁸. Autori se ne opredeljuju ni za jednu metodološku opciju, već iznose ustaljena shvatanja. Kako se navodi (Evropski okvir: 109), većina teoretičara i praktičara misli da je učenicima potreban kontekstualizovan i razumljiv nastavni materijal, kao i prilika da koriste jezik u interakciji. Ustaljeno se smatra da je učenje olakšano kombinovanjem svesnog učenja i praktične primene jezika. U šestom poglavlju predstavljeni su i pojedinačni aspekti pristupa: uloga nastavnika, učenika i tekstova; tretman zadataka, aktivnosti i strategija; značaj opštih kompetencija; vrste jezičko-komunikativnih kompetencija koje treba uključiti u nastavu i način njihovog razvijanja. Na kraju poglavlja razmotrene su greške i omaške: dok se pod greškama podrazumevaju odstupanja od norme usled nedovoljno razvijene kompetencije, omaške se dešavaju kada učenik iz nekog razloga nije u stanju da primeni usvojene kompetencije.

U sedmom poglavlju razmotreni su **zadaci**, koji se u obrazovnoj oblasti dele u dve opšte grupe: a) one u kojima preovlađuje aspekt autentičnosti i koji su usmereni na značenje i b) one koji imaju pedagoški karakter i pretežno su usmereni na formu. Zadatkom u užem smislu smatra se komunikativna aktivnost u kojoj učenici angažuju svoje jezičke i opšte kompetencije i koja se obavlja sa ciljem da se postigne konkretan rezultat. Prednost zadataka je po autorima višestruka: jezička razmena približava se

⁸ U pregledanim izdanjima *Zajedničkog evropskog okvira* stoji da se metodološke opcije odnose na kategorije izložene u 3. i 4. poglavlju (Conseil de l'Europe 2001: 7, Council of Europe 2001: xv, Council of Europe 2002: XVIII). Uvidom u sam dokument došli smo do zaključka da su to kategorije iz 4. i 5. poglavlja: *Upotreba jezika i učenik/korisnik* i *Kompetencije učenika/korisnika*. Smatramo da je reč o omašci, a moguće objašnjenje je sledeće: u izdanju iz 1996. godine nivoi su predstavljeni u 8. poglavlju, a u izdanju iz 2001 u 3. poglavlju (up. Mecadri 2004: 42).

autentičnoj komunikaciji, zajedničkim radom razvija se kolektivni duh, svaki učesnik doprinosi izboru i organizaciji aktivnosti, učenici više sarađuju nego što se takmiče. U istom poglavlju razmatra se splet faktora važnih za izradu zadataka: kompetencije, strategije, kognitivne i afektivne osobine ličnosti; vreme, cilj, predvidljivost, predložak i nalog. Smatra se (Mecadri 2004: 88) da su autori *Evropskog okvira* istraživanja o zadacima sprovodili istovremeno sa razradom pristupa *Task Based Learning*, a dobrim delom i pre njega.

Deveto poglavlje *Evropskog okvira* posvećeno je **evaluaciji**, čija je tipologija sačinjena od trinaest suprotstavljenih parova. Ukoliko se zanemare pojedine terminološke inovacije i delimična preklapanja pojmova (up. Taglijant 2005: 56–60), klasifikacijom su obuhvaćeni poznati tipovi evaluacije predstavljeni u prethodnom delu našeg rada (potpoglavljje I.4). U istom poglavlju *Evropskog okvira* razmotreni su i odnos između evaluacije i nivoa kompetencije, razrada evaluacionih instrumenata i pitanja izvodljivosti evaluacije.

Program i kurikulum. Imajući u vidu koherentnost obrazovnog sistema, autori *Evropskog okvira* (Isto: 13), pominju usklađivanje svih aspekata uključenih u razradu **kurikuluma**: identifikovanje potreba, određivanje ciljeva, definisanje sadržaja, izbor nastavnog materijala, izradu nastavnih programa, izbor metoda za nastavu i učenje, evaluaciju i kontrolu. Posebna uputstva data su obrazovnim vlastima koje sastavljanju kurikularne smernice ili izrađuju **programe**⁹. Autori kurikuluma ili programa mogu se usredsrediti pre svega na definisanje ciljeva učenja, ali mogu detaljno da specifikuju sadržaje ili da navedu opšte metodološke smernice i napomene o napredovanju učenika (Isto: 109)¹⁰. Time su praktično obuhvaćene sve četiri komponente nastavnog programa izdvojeno predstavljene u prvom delu našeg rada.

U saglasnosti sa konceptom plurilingvizma, u osmom poglavlju *Evropskog okvira* razmotrena je diversifikacija kurikuluma i programa u okviru školskog sistema. Po

⁹ Smatramo da se u ovom slučaju *kurikulum* (ili kurikularne smernice) i *program* mogu shvatiti kao sinonimi, uprkos činjenici da terminološke razlike odražavaju drugačije pristupe obrazovnoj teoriji i praksi. U engleskom izdanju navodi se: “when drawing up curricular guidelines or formulating syllabuses”, u francuskom “quand elle donnent des orientations curriculaires ou établissent des programmes” i italijanskom “delineando le indicazioni per i curricoli o formulando i programmi”, u crnogorskom “prilikom sastavljanja opšteobrazovnih uputstava ili definisanja programa pojedinačnih predmeta”.

¹⁰ O potencijalnom i realnom uticaju *Evropskog okvira* na izradu nastavnih programa vidi: Beako 2004.

mišljenju autora, potrebno je razrađivati raznovrsne kurikulume i nastavu jednog jezika dovoditi u vezu sa nastavom ostalih jezika. Cilj diversifikacije kurikuluma jeste da se izbegnu preklapanja, da se poveća ekonomičnost i da se obezbedi transfer kompetencija. Upotreba *Evropskog okvira* pri izradi kurikuluma ili programa predstavlja osnovnu tematiku još nekoliko pratećih dokumenata (Stoks 1996, Stoks 2002, Makoš [Makosch] 2002). U jednom od njih (Stoks 1996: 6), navodi se da su u većini nastavnih programa zastupljene leksičke i gramatičke kategorije (formalni aspekti), jezičke funkcije i pojmovi (funkcionalni aspekti) i zadaci i aktivnosti (procesualni aspekti). Prema ovom autoru, na izbor kategorija u nastavnom programu utiču vreme posvećeno nastavi i nivo školovanja, odnos između maternjeg i stranog jezika, koncepcija nastave i učenja i predviđeni ispiti.

Udžbenici. U vezi sa izradom **udžbenika**, u *Evropskom okviru* daju se preporuke koje obuhvataju sve operacije navedene u trećem poglavlju našeg rada. Kako se ističe (Evropski okvir: 109), autori udžbenika nisu obavezni da eksplicitno navedu ciljeve, ali, ukoliko to žele, mogu ih formulirati na osnovu zadataka, kompetencija ili strategija. S druge strane, njihova je obaveza da donesu konkretne odluke u vezi sa prezentovanjem tekstova, leksičkih i gramatičkih elemenata, da razrade aktivnosti koje će učenici obavljati i da daju detaljna uputstva za rad u odeljenju. Budući da nastavni materijal bitno usmerava proces nastave i učenja, po autorima bi koncepcija udžbenika morala da se zasniva na jasnim metodološkim postavkama.

U jednom od pratećih dokumenata (Hopkins 2002) detaljno se opisuje upotreba *Evropskog okvira* pri izradi didaktičkog materijala. Autori udžbenika treba najpre da ispitaju kontekst u kojem će se udžbenik koristiti. Među institucionalnim faktorima (Hopkins 2002: 236) navode se kurikulum, program i vreme predviđeno za rad sa udžbenikom, što neposredno upućuje na korelaciju između programa i udžbenika. U ovom dokumentu razmatraju se praktično sve operacije u izradi i komponente udžbenika koje smo predstavili u trećem poglavlju rada. Pre početka izrade nastavnog materijala neophodno je odrediti koje će komponente i predloške obuhvatiti udžbenički komplet. Prva etapa u izradi jeste podela kursa na nastavne segmente (Isto: 252). Svaki segment odlikuju pre svega specifični ciljevi i sadržaji, a ostale bitne odlike jesu početak i kraj, unutrašnja koherencija i veza sa ostalim celinama. Određivanje opšteg pristupa znači opredeljenje u vezi sa nastavom i učenjem, sa ulogom nastavnog

materijala i sa strukturom lekcije. Izrada zadataka izuzetno je važna jer sami tekstovi nemaju naročitu vrednost ukoliko nisu praćeni odgovarajućim aktivnostima (Isto: 257). Jednostavan način da se odredi tip zadatka, ali i da se zadaci klasifikuju, jeste razmatranje izolovanih reči koje se u udžbenicima koriste za davanje radnih naloga. Ukrštanjem tih reči sa samom svrhom zadatka dobija se matrica koja, prema ovom autoru, omogućuje da se stvori skoro beskonačan broj pojedinačnih zadataka (Isto: 258).

Shema 2. – Sredstvo za koncipiranje zadataka (Prema: Hopkins 2002: 260)

TIPOVI ZADATAKA	SVRHA ZADATKA
Anticipirati	Vokabular Gramatika Slušanje itd.
Odgovoriti	
Ispitati	
Prekinuti	
Imenovati	
Spariti	
Prebaciti	
Odabrati	
Pronaći/Identifikovati	
Grupisati/Klasifikovati	
Itđ.	

Strukturisanje nastavne celine postiže se ulančavanjem pojedinačnih zadataka. Osim što pominje klasičnu sekvencu i faze rada u metodi *Task Based Learning*, Hopkins predlaže sopstveni način organizovanja lekcije (Isto: 263): a) priprema za rad na tekstu; b) razvoj strategija za razumevanje teksta; c) povezivanje teksta sa prethodno stečenim znanjima i sa ličnim iskustvom; d) izrada vežbanja usmerenih na značenje i provera razumevanja novih tekstova; e) integrisanje i upotreba stečenog znanja u izradi personalizovanih komunikativnih zadataka.

IV.3. Zaključak

U ovom poglavlju predstavljeni su *Pragovi znanja* i *Evropski okvir*, publikacije koje su u međunarodnim razmerama bitno uticale na teoriju i praksu učenja i nastave stranih jezika. Posebno razmatranje referentnih dokumenata omogućuje, s jedne strane, da se detaljnije sagledaju poreklo, značenje i odlike pojmova izloženih u drugom i trećem poglavlju. S druge strane, ono doprinosi da se preciznije analiziju programi i udžbenici

u drugom delu rada: da se protumače njihova opšta koncepcija, funkcija pojedinih strukturno-funkcionalnih komponenti i razlozi za određena terminološka opredeljenja.

Kada se hronološki posmatra objavljivanje referentnih dokumenata, uočava se kontinuitet u razradi jedinstvenog jezičko-komunikativnog modela. Sredinom 70-tih godina prošlog veka postavljen je minimalni nivo jezičke kompetencije i izrađen je model za definisanje ciljeva čiju osnovu predstavljaju funkcionalno-pojmovne kategorije. Nakon 15 godina model je proširen tako što su u njega uvrštene diskurzivna kompetencija, sociokulturni elementi, kompenzacione strategije i sposobnost učenja. U *Evropskom okviru*, objavljenom na početku 21. veka, navedene kategorije dodatno su razrađene i uobličene u celovit model jezičke komunikacije. U horizontalnoj dimenziji osnovu modela čine jezičke aktivnosti, opšte kompetencije i jezičko-komunikativne kompetencije. U vertikalnoj dimenziji model sačinjava šest nivoa, koji se kreću od elementarne kompetencije (A1) do potpunog vladanja stranim jezikom (C1). Analizom programa i udžbenika objavljenih poslednjih decenija može se utvrditi da li su u njih sukcesivno uvrštavane kategorije iz referentnih dokumenata i u kojoj je meri ovaj pristup našao svoju konkretnu primenu u školskoj nastavi.

Uprkos pomenutom kontinuitetu, između *Pragova znanja* i *Evropskog okvira* postoji bitna razlika koja takođe ima potencijalni uticaj na programe i nastavni materijal. Pragovi znanja izrađeni su na osnovu jedinstvenog shvatanja o učenju i upotrebi jezika, ali se za uključene kategorije daju eksponenti na određenom jeziku. U tom smislu, *Pragovi znanja* predstavljaju silabuse iz kojih autori programa ili udžbenika mogu da preuzimaju eksponente primerene ciljnoj grupi. S druge strane, *Evropski okvir* ima „transverzalni“ karakter (up. Gulije [Goullier] 2006: 10) jer su deskriptori za aktivnosti i kompetencije podjednako validni za sve jezike. Sam dokument nije dovoljan za detaljnu razradu nastavnog materijala, što znači da autori programa i udžbenika moraju da egzemplifikuju odabrane kategorije. Osim što egzemplifikaciju mogu da obave samostalno, na raspolaganju im stoje i referentna dela ili silabusi izrađeni za pojedine evropske jezike (up. Beako i Porkije [Beacco, Porquier] 2007, Lo Duka [Lo Duca] 2006; Šove [Chauvet] 2008).

Jedinstveni jezičko-komunikativni obrazac i koncept plurilingvizma impliciraju zalaganje za ravnopravan status svih evropskih jezika računajući i regionalne jezike. Međutim, eksperti Saveta Evrope (Beako i Bajram [Beacco, Byram] 2002: 24–25) ističu

činjenicu da je engleski *lingua franca*, što može da se odražava i na planiranje nastave u okviru školskog sistema. Prema ovim autorima, engleski se može uvesti od početka školovanja kako bi se kasnije učili i drugi jezici. Osim toga, na engleskom je moguće organizovati nastavu drugih predmeta da bi se ostavilo dovoljno prostora i vremena za druge strane jezike. Najzad, engleskom jeziku se u školi može posvetiti samo kratak period, a učenicima prepustiti da kompetencije stiču mimo obrazovnog sistema. Primena ovakvih stavova, povezanih sa diversifikacijom kurikuluma, može se neposredno odraziti na koncepciju programa, a posredno i na osmišljavanje nastavnog materijala.

Mada pitanje metodologije u referentnim dokumentima ima sekundaran značaj, *Pragovi znanja* presudno su uticali na rasprostiranje komunikativnog pristupa, dok se ze *Evropski okvir* vezuje primena akcionog pristupa. Oba pristupa zasnovana su na pragmatičkoj dimenziji učenja jezika: komunikativni pristup osposobljava učenike za komunikaciju tokom kratkotrajnih kontakata sa govornicima ciljnog jezika, dok akcioni pristup priprema učenike za duže boravke u stranoj zemlji i za integrisanje u datu jezičku zajednicu (Rozen [Rosen] 2007: 23). Neizbežno se postavlja pitanje da li su takvi pristupi u izvornom obliku primereni svim školskim sistemima, a pogotovu da li su primenljivi u sredinama gde se realne komunikativne potrebe učenika ne mogu precizno definisati. Ukoliko se programi i udžbenici eksplicitno ili implicitno zasnivaju na referentnim dokumentima, važno je ispitati u kojoj meri su oni prilagođeni datoj sredini i okolnostima pod kojima se odvija nastava.

DRUGI DEO

V. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

V.1. Predmet i cilj istraživanja

U drugom delu rada, iznete teorijske postavke primenićemo na nastavni materijal korišćen u poslednje dve decenije u višim razredima osnovne škole u Srbiji. Predmet empirijskog istraživanja je odnos između udžbenika i programa u nastavi stranih jezika. Umesto izraza *uticaj* programa na udžbenike, opredelili smo se za izraz *korelacija* jer osim domaćih udžbenika razmatramo i strane udžbenike koji su izrađeni nezavisno od programa. Cilj istraživanja je da se utvrdi u kojim aspektima i u kojoj meri su odobreni udžbenici usaglašeni sa važećim programima, a u kojim aspektima su nezavisni u odnosu na programe. Pretpostavke su formulisane na osnovu delatnosti u izradi udžbenika, budući da korelacija obuhvata splet raznorodnih i promenljivih odnosa.

Selekcija. U određivanju obima i klasifikacije građe očekujemo visok stepen usaglašenosti sa programskim sadržajima. Pretpostavljamo da korelacija ipak neće biti potpuna: u udžbenicima se može koristiti drugačija terminologija, mogu se izostavljati pojedine stavke iz programa ili uključivati elementi koji u programu nisu navedeni. Očekujemo da će udžbenički kompleti domaćih izdavača, zbog neposrednog uticaja programa, biti međusobno sličniji nego strani udžbenički kompleti.

Gradacija. U vrsti programa kakva je ustaljena u našoj obrazovnoj praksi ne daju se precizna uputstva o raspoređivanju sadržaja po nastavnim sekvencama, te se ne može govoriti o korelaciji. Prema našoj pretpostavci, u horizontalnoj dimenziji ispostaviće se transversalno grupisanje sadržaja, što znači da u nastavnu sekvencu ulaze elementi iz više tipova sadržaja. U vertikalnoj dimenziji, redosled uvođenja stavki iz svakog tipa sadržaja razlikovaće se od redosleda kojim su one navedene u programu. U ovom aspektu očekujemo znatne razlike, kako među udžbeničkim kompletima domaćih izdavača, tako i među stranim udžbeničkim kompletima.

Egzemplifikacija. Budući da se u programima ne propisuju vrste tekstova, u egzemplifikaciji udžbeničkih sadržaja predviđamo takođe nizak stepen usaglašenosti. Čak i kada su u programu pomenuti neki tipovi tekstova, autori imaju veliku slobodu u izboru ili samostalnoj izradi tekstualnih jedinica. U svim udžbeničkim kompletima

predviđamo obavezno prisustvo raznovrsnih globalnih i analitičkih tekstova; za razliku od toga, instruktivni tekstovi ne moraju biti zastupljeni u svakom udžbeničkom kompletu. Pretpostavljamo da će se u egzemplifikaciji sadržaja takođe ispostaviti znatne razlike između udžbeničkih kompleta.

Didaktizacija. **a)** U programima se daju samo implicitne i veoma uopštene naznake o redosledu postupaka u nastavnom segmentu, što znači da su autori udžbenika autonomni u određivanju faza rada. Očekujemo da će se iz tog razloga ispostaviti značajne razlike među udžbeničkim kompletima. **b)** Nastavne tehnike preporučene u programu mogu da predstavljaju smernice za izradu aktivnosti u udžbeničkom kompletu, ali u programu se navode i tehnike koje ne podrazumevaju upotrebu udžbenika. Mada se okvirno može procenjivati u kojoj meri su zastupljene preporučene nastavne tehnike, o neposrednoj korelaciji se ne može govoriti. U ovom aspektu predviđamo i sličnosti i razlike među udžbeničkim kompletima. **c)** Pretpostavke u vezi sa evaluacijom ne mogu se precizno definisati iz dva razloga: 1. naznake u programu obavezujuće su pre svega za nastavnika i 2. izbor postupaka za evaluaciju ne predstavlja nužnu operaciju u izradi udžbenika (up. Bes 1995: 102; Jeftić 2003: 49). Zbog toga očekujemo da će se po zastupljenosti evaluacionih aktivnosti udžbenički kompleti razlikovati. **d)** Usaglašenost ciljeva može se razmatrati na dva nivoa: 1. deklarativni i 2. implicitni. 1. Ukoliko se u udžbeničkom kompletu navode ciljevi, kod domaćih kompleta očekujemo neposredno pozivanje na ciljeve iz programa, a kod kompleta stranih izdavača predviđamo da će ciljevi biti formulisano slično kao u programu. 2. Detaljnom analizom faza rada i nastavnih aktivnosti izvode se zaključci o realno ostvarljivim ciljevima (Litldžon 1998: 195), koji u određenoj meri mogu odstupati od iskazanih ciljeva. Na nivou realno ostvarljivih ciljeva pretpostavljamo manje ili veće razlike među udžbeničkim kompletima.

V.2. Opseg i struktura korpusa

U korpus su uvršteni programi i udžbenici za sve jezike koji su se u poslednje dve decenije izučevali u Srbiji u višim razredima osnovne škole. Za početnu i završnu godinu (1990-2010) opredelili smo se zato što one omeđuju objavljivanje dve serije programa. Program za 5. razred, za strani jezik kao obavezni predmet, objavljen je 1990. godine. Naredne godine na snagu su stupili programi za strane jezike (kao

obavezni i kao izborni predmet) za sve ostale razrede. Dvanaest godina kasnije, 2003. godine, pokrenuta je izrada nove serije programa tako što je izrađen program za 1. razred. Svake godine objavljuvan je program za naredni razred, što znači da je program za 8. razred osnovne škole objavljen 2010. godine.

U prvom periodu obavezni ili prvi strani jezik učio se u svim školama od 5. do 8. razreda. Drugi strani jezik imao je status obaveznog izbornog predmeta, a učio se u pojedinim školama od 3. do 8. razreda. U poslednja dva razreda obavezni i izborni strani jezik izučavali su se prema istovetnom planu i programu. Kao obavezni i izborni strani jezik mogli su se učiti engleski, francuski, nemački i ruski. Od 2003. godine u osnovnim školama uče se dva strana jezika kao obavezni predmeti: prvi strani jezik od 1. do 8. razreda, a drugi strani jezik od 5. do 8. razreda¹¹. Prvi i drugi strani jezik mogu biti engleski, francuski, italijanski, nemački, ruski i španski. Posle niza promena u planu i programu, ovaj režim nastave u višim razredima osnovne škole počeo je da se primenjuje od 2007. godine.

Tokom prvog razdoblja, na osnovu programa objavljen je po jedan udžbenik domaćeg izdavača. U drugom razdoblju udžbenici domaćih izdavača objavljuvani su iste godine kada i odgovarajući program. U isto vreme koriste se i udžbenici stranih izdavača: najpre je bila odobrena njihova eksperimentalna upotreba, da bi kasnije bilo ozvaničeno i korišćenje u redovnoj nastavi.

Pri formiranju korpusa bilo je neophodno odabrati određene programe i udžbeničke komplete. Opredelili smo se za 7. razred jer su, zbog stupnja kognitivnog razvoja učenika, programi i udžbenici strukturno složeniji nego u prethodnim razredima. U korpus je uvršteno 4 programa i 14 udžbenika za sve strane jezike. U prvom periodu analizirali smo jedan program i po jedan udžbenik za svaki od izučavanih jezika. U drugom periodu zastupljena su tri programa. Što se tiče prvog stranog jezika, izdvojili smo engleski jer on ima taj status u skoro svim osnovnim školama u Srbiji. Za ostale jezike reč je o programu za drugi strani jezik. U korpus je uvršten i program za 7. razred iz 2003. godine (Radni nacrt) jer smo u jednom udžbeničkom kompletu ustanovili neposredan uticaj tog dokumenta. Za svih šest jezika analizirali smo udžbenike

¹¹ Reformom obrazovnog sistema bilo je predviđeno da učenje drugog stranog jezika otpočne u drugom ciklusu, odnosno u 4. razredu.

domaćeg izdavača, a za četiri jezika (engleski, francuski, ruski i španski) i po jedan odobreni udžbenik stranog izdavača¹².

U strukturisanju prikaza polazimo od podele na dva navedena razdoblja, i to zbog činjenice da razlike u programima uslovljavaju različite vidove korelacije. U okviru drugog perioda zasebno grupišemo domaće i strane udžbenike jer u domaćim udžbenicima očekujemo viši nivo korelacije sa programom. Za oba perioda najpre predstavljamo program, a zatim udžbeničke komplete za sve izučavane jezike. Prikaz pojedinačnih udžbeničkih kompleta ima dvostruku svrhu: a) da se predoče posebne odlike strukturno-funkcionalnih komponenti u odnosu na udžbenike za ostale predmete i b) da se prikažu raznovrsna konstrukcijska rešenja i time obrazlože zaključni stavovi i predlozi za dalja istraživanja.

V. 3. Način analize

U drugom delu rada sproveli smo kvalitativno istraživanje, koje se u metodološkoj literaturi (Nunan 1992: 4–6) naziva istraživačko-interpretativnom paradigmom: neeksperimentalnim postupkom prikupljeni su kvalitativni podaci koji se analiziraju interpretativno. U istraživanju smo primenili tehniku analize strukture i sadržaja, a pri određivanju instrumenta najpre smo razmotrili postojeće tabele za analizu i procenu programa i udžbenika. Instrumenti za procenu programa (De Ketel i dr. [De Ketele et al.] 1989; Đurić 2000: 31–40; Hrkalović 1988; Levkov 2010: 194–200; Vedoveli 2002: 211–220) međusobno se razlikuju po zastupljenim rubrikama i po razradi pojedinih stavki, što proističe iz različitih namena i ciljeva istraživanja. Međutim, u svima su zastupljene komponente koje smo izdvojili u prvom delu rada: ciljevi, sadržaji i metodološke opcije, a u nekima i evaluacija. Tabele za analizu i procenu udžbenika stranih jezika mnogo su brojnije i raznovrsnije (Ansari i Babai [Ansary, Babai] 2002; Berar [Bérard] 1991: 67–68; Bertoleti i Dale [Bertoletti, Dahlet] 1989: 198–205; Biral 2000: 257–265; Demenikini [Domenichini] 2006: 129–133; Kik i Grika 2003: 254–259; Krnjaić 2007: 283–301; Mecadri 2003: 102–104; Mekgrat [McGrath] 2002: 236–242; Sempliči 2001: 208–209, 2007: 136–146; Skijerso [Skierso] 1991: 432–453). Reč je o tabelama koje ubuhvataju sve bitne aspekte udžbenika, ali su to instrumenti koji služe

¹² Prema važećem Zakonu o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima (*Službeni glasnik RS, br. 72/2009*), izdavač mora imati sedište u Republici Srbiji. U skladu sa tom odredbom, strani udžbenici moraju nositi oznaku domaće izdavačke kuće, bez obzira na to da li su i u kojoj meri adaptirani.

pre svega za procenu i izbor udžbenika. Kako ističe Litldžon (1998: 191), u većini tabela podrazumevaju se poželjne odlike udžbenika, a procena se zasniva više na opštim utiscima nego na detaljnom ispitivanju sadržaja.

U svojoj tabeli za analizu programa mi prikazujemo opštu strukturu i pojedinačne komponente. Dobijene podatke dovodimo u vezu sa postavkama iz prvog dela rada, tj. tumačimo odlike ciljeva, sadržaja, metodoloških uputstava i naznaka o evaluaciji. Analiza udžbeničkih kompleta podrazumeva primenu više tabela kojima se obuhvataju sledeći aspekti svake komponente: a) makrostruktura b) pregled sadržaja; c) struktura nastavnih segmenata. Prikazane podatke takođe tumačimo na osnovu postavki iz prvog delg rada, s tim što je tumačenje najdetaljnije u vezi sa udžbenikom. Za svaki udžbenički komplet navodimo najvažnije odlike sa stanovišta selekcije, gradacije, egzemplifikacije i didaktizacije sadržaja.

Posle zasebne analize programa i udžbenika, za svaki od tri dela korpusa dat je zbirni komentar o sličnostima i razlikama u navedenim operacijama. Na taj način proveravamo iznete pretpostavke o korelaciji.

VI. PRVI PERIOD

VI.1. Program iz 1991. godine

Nastavnim planom bilo je predviđeno da se strani jezik izučava sa ukupno 74 časa godišnje, odnosno 2 časa nedeljno. U skladu sa opštedidaktičkom klasifikacijom, časovi su raspoređeni prema tipovima: *0,5 čas obrade + 1,5 časa uvežbavanja, provere i sistematizacije nedeljno, odnosno 19 časova obrade + 55 časova uvežbavanja i dr. godišnje.*

VI.1.1 Komponente Programa

Program ima tradicionalnu strukturu (Tabela 2) u kojoj se izdvajaju tri opšta dela: ciljevi i zadaci nastave, sadržaji i uputstvo za realizaciju. Specifičnost u odnosu na ostale nastavne predmete jeste to što prvi i treći deo obuhvataju sve jezike, dok su pojedini sadržaji dati za svaki jezik posebno. Svaki od tri dela sadrži po nekoliko rubrika, što strukturu Programa čini veoma složenom. U prvom delu dati su operativni zadaci, koji odgovaraju razrađenim ciljevima, ali i neke vrste sadržaja istih za sve jezike. Rubrike uključene u drugi deo Programa ukazuju na to da je reč o integrisanim sadržajima, ali se način klasifikacije razlikuje od jezika do jezika. Uputstva za ostvarivanje Programa podeljena su prema dvogodišnjim ciklusima i u njima postoje naznake o evaluaciji.

Tabela 2. – Komponente Programa za strani jezik iz 1991. godine

Zajednički deo za sve jezike			
<p><i>Za četvorogodišnji ciklus obrazovanja:</i> <u>Cilj i zadaci</u>¹³ <i>Za svaki razred:</i> Operativni zadaci po razredima Tematika Komunikativne funkcije Naznake o pismenim zadacima</p>			
Deo Programa za svaki jezik pojedinačno – Sadržaji programa			
<p>Engleski I. Rečenica II. Imenička grupa 1. Član 2. Imenice 3. Zamenički oblici 4. Pridevi 5. Brojevi III. Glagolska grupa 1. Glagoli 2. Prilozi 3. Predlozi IV. Leksikologija Derivacija Izrazi Komunik. funkcije Grafološke promene</p>	<p>Francuski Morfosintaksa Složena rečenica Direktan i ind. govor Imenska grupa Imenica Neodr. determinativi Zamenice Brojevi Predlozi Glagolska grupa Glagoli Prilozi Predlozi Fonetika Pravopis Komunik. jedinice Leksika</p>	<p>Nemački Rečenice Imenice Član Zamenice Pridevi Brojevi Glagoli Prilozi Predlozi Veznici Novi modeli Komunik. Jedinice</p>	<p>Ruski Rečenica Imenice Zamenice Pridevi Brojevi Glagoli Prilozi Predlozi Izgovor, čitanje, pisanje Rečenični modeli Komunik. jedinice</p>
Zajednički deo za sve jezike			
<p>DODATNI RAD <u>Predlozi za rad u VI razredu</u> <u>Predlozi za rad u VII i VIII razredu</u> <u>Objašnjenje za ostvarivanje dodatnog rada</u> UPUTSTVO ZA OSTVARIVANJE PROGRAMA (V-VIII) Objasnenje programa <u>Realizacija programa stranog jezika u V i VI razredu: a) razumevanje govora i usmeno izražavanje; b) razumevanje pis. oblika jezika i pismeno izražavanje</u> Realizacija programa stranog jezika u VII i VIII razredu: a) razumevanje govora i usmeno izražavanje; b) razumevanje pis. oblika jezika i pismeno izražavanje <u>Lektira</u> Bitne pretpostavke za realizaciju programa od V do VIII razreda Obrazovni standardi Vrednovanje rada učenika</p>			

¹³ Podvučene stavke nećemo razmatrati u daljem prikazu jer su manje važne za analizu odnosa između programa i udžbenika.

VI.1.2. Zajednički deo

Operativni zadaci. U uvodnom delu navedeno je da u 7. razredu učenici treba da:

- usvoje oko 300 novih reči i izraza osnovnog rečnika i ovladaju odabranim rečeničnim modelima u sadašnjem, budućem i prošlom vremenu za usmeno izlaganje, pripovedanje, opisivanje, učestvovanje u dijalogu i izražavanje ličnog stava i zapažanja u vezi sa obrađenim temama;
- se slobodno i spontano usmeno izražavaju i učestvuju u razgovoru;
- razumeju usmeno izlaganje sagovornika i zvučne snimke šire od obima produktivnog usmenog iskaza;
- se osposobe za čitanje u sebi sa razumevanjem pročitanoog teksta;
- se osposobe za pismenu reprodukciju savladanih rečeničnih modela i leksike, za pisanje vođenih sastava i kraćih rezimea;
- se osposobe za korišćenje rečnika i za samostalni rad (slušanje sa razumevanjem, čitanje, samostalno rešavanje zadataka, praćenje RTV-emisija i sl.).

Formulacija uključenih stavki ukazuje na zadatke učenika tokom nastave, a ne na ishode očekivane na kraju nastavnog perioda. Česta je upotreba mentalističkih glagola ili glagolskih imenica (*upoznaju, usvoje, osposobe se, savladavanju*), ali ima i onih kojima se izražavaju jezičke aktivnosti (*razumeju, izlaganje*). Sadržaji ili kompetencije najpre se navode za usmenu jezičku formu, a zatim za pisanu formu. Mada se termin *interakcija* ne koristi, usmena forma obuhvata i učešće u razgovoru. U operativnim zadacima se navode sledeće vrste sadržaja: fonetsko-pravopisni, leksički, gramatički i funkcionalni. Jezička znanja istaknuta su mnogo više nego jezičke aktivnosti ili veštine. U vezi sa prvom i petom stavkom postoji sledeća nedoumica: da li *usvajanje novih reči i izraza, ovladavanje rečeničnim modelima i osposobljavanje za pisanu reprodukciju rečeničnih modela i leksike* predstavljaju nezavisne zadatke? Po našem mišljenju, to osposobljavanje ne predstavlja autonomni zadatak, već bi trebalo da bude podređeno usmenom izlaganju i pisanju vođenih sastava.

Tematika. Četiri teme date su sa odgovarajućim podtemama: **Porodica:** *običaji i ishrana; slobodno vreme; pripremanje za put.* **Škola:** *slobodne aktivnosti učenika.* **Svakodnevni život:** *dopisivanje, telefonski razgovor; na aerodromu; saobraćaj u glavnom gradu – na ulici i u podzemnoj železnici; odlazak u bioskop; praznici.* **Priroda:** *znamenitosti glavnog grada; poznato turističko mesto.* **Kultura i umetnost:** *vidovi stvaralaštva; poznata dela i stvaraoci.* Uvodnom rečenicom naznačeno je da se teme odnose na zemlju čiji se jezik uči i na našu zemlju.

Komunikativne funkcije. Komunikativne funkcije iskazane su glagolskim imenicama, a razvrstane su u nekoliko celina: *započinjanje telefonskog razgovora; započinjanje i završavanje pisma; upozorenje; obaveštenje; predlaganje; odobravanje i neodobravanje; izražavanje želje, zadovoljstva i nezadovoljstva*. Pretpostavljamo da je ovaj tip sadržaja uključen u nastavni program pod neposrednim ili posrednim uticajem Pragova znanja. Način razvrstavanja se ne poklapa sa referentnim dokumentima, ali je primetno da su uvrštene i komunikativne funkcije za pisanu jezičku formu (*započinjanje i završavanje pisma*), navedene u adaptaciji dokumenta *Threshold Level* za školski kontekst.

U zajedničkom delu Programa navode se još *Pesme, recitacije, igre*, kao i po jedan školski pismeni zadatak u svakom polugodištu.

VI. 1.3. Sadržaji

VI.1.3.1. Sadržaji za engleski jezik

U programu za engleski jezik navedena su tri tipa sadržaja: **morfosintaksički, leksikološki i funkcionalni**. Gramatički sadržaji podeljeni su u tri dela: *Rečenica, Imenička grupa i Glagolska grupa*. U okviru svake od njih uspostavljena je naknadna klasifikacija i dati su primeri na engleskom jeziku (*Uzročna klauza sa veznikom because; Množina imenica na –o (potato, tomato); Modalni glagoli. Can – značenje dozvole*). U delu *Leksikologija*, zastupljeni su derivacija (*Obrazovanje složenica morfemom –man*), izrazi (*When the plane take off? I'm good at...*), komunikativne funkcije (*Obaveštenje; Predlaganje*) i fonološko-grafološki elementi (*Fonemska transkripcija na produktivnom nivou radi samostalnog korišćenja rečnika*).

VI.1.3.2. Sadržaji za francuski jezik

Za francuski jezik navedeni su **gramatički, fonetsko-ortografski, funkcionalni i leksički** sadržaji. U prvom delu date su morfosintaksičke kategorije (*Morfosintaksa, Glagolska grupa i Imenska grupa*) sa naknadnim podelama i primerima na francuskom jeziku (*Relativne rečenice sa qui i que; Imenice koje označavaju geografske pojmove; Prezent, futur, perfekat (passé composé) i imperfekat glagola: finir, partir, ouvrir, rendre, attendre, descendre, conduire, boire, dire*). U rubrici *Fonetika* navedeni su prozodijski elementi (*Intonacija najjednostavnijih složenih rečenica predviđenih*

rogramom za VII razred), dok se pravopisni elementi povezuju sa gramatičkim kategorijama (*Pravopis imperfekta i drugih oblika predviđenih programom za VII razred*). U narednom odeljku navedene su komunikativne funkcije (*obraćanje, oslovljavanje*) i glagolski izrazi (*avoir peur, être en train de...*). U rubrici *Leksika* navedeno je desetak reči i izraza (*même, chacun, aucun; ne... que, ne... jamais; jamais; quand, pendant que, donc, puis, par, ici*).

VI.1.3.3. Sadržaji za nemački jezik

U programu za nemački jezik postoje **gramatički i funkcionalni** sadržaji. U prvom delu najpre se navode sintaksički elementii (*Zavisno složena rečenica sa veznicima: als, weil, ob, wann, dass*), a zatim su date vrste reči sa naknadnim klasifikacijama (**Zamenice**. *Utvrdjivanje ličnih i prisvojnih zamenica. Pokazne zamenice: dieser i jener. Neodređena zamenica man u dativu.*). Sintaksi je posvećen i deo *Novi modeli (S-P-O. Pronomen –Os-O4; Imperativ –O, O4/O4 – P S; Nezavisno složene rečenice sa dann, darum*). U poslednjem delu navedene su komunikativne funkcije (*Započinjanje telefonskog razgovora; Predlaganje, odobravanje i neodobravanje; Izražavanje zadovoljstva i nezadovoljstva*).

VI.1.3.4. Sadržaji za ruski jezik

U program za ruski jezik uvršteni su **gramatički, fonetsko-ortografski i funkcionalni** sadržaji. Najpre su date gramatičke kategorije: rečenica (*Zavisno-složene rečenice sa vezničkim rečima: кто, что, как, где, куда, откуда, когда, сколько, который*) i vrste reči sa naknadnim podelama i primerima (*Glagoli kretanja: плыть-плавать; лететь-летать; бегать-бежать; Rekijske nepodudarnosti sa maternjim jezikom: играть во что, работать кем, быть кем, готовится к чему, болеть чем, поздравить кого с чем*). U delu *Izgovor, čitanje, pisanje* navedeni su fonetski i pravopisni elementi (*Učenici treba da: nauče sistem obeležavanja mekoće u ruskom jeziku, kao i da savladaju njegovu praktičnu primenu, shvate razdvojnu funkciju znakova: ъ,ъ ispred slova: ъ, е, ё, ю, и*). Treći deo naziva se *Rečenični modeli* i u njemu su dati gramatički elementi (*Iskazivanje vremena prilogom; Direktan i indirektan govor; Tipovi odričnih rečenica kao i u prethodnom razredu*). U četvrtom delu navedene su komunikativne funkcije (*Obraćanje preko telefona; Odobravanje i neodobravanje*).

VI.1.4. Uputstvo za ostvarivanje Programa

U ovom delu Programa razmotreni su raznovrsni metodološki aspekti: odnos prema jeziku, nastavi i učenju, nastavne tehnike i materijal, evaluacija. Za potrebe rada izdvajamo postavke značajne za korelaciju između udžbenika i programa.

Odnos prema jeziku i nastavi. Jezički program se zasniva na sintaksičkoj progresiji i kumulativan je u tom smislu što se u svakom razredu građa nadovezuje na znanja stečena u prethodnom razredu. Tokom učenja i usvajanja stranog jezika učenik mora da stiče i razvija sve veštine po navedenom redosledu: slušanje, govor, čitanje i pisanje. Dok je u 5. i 6. razredu težište na usmenoj formi uz postupno opismenjavanje, u dve završne godine značajno mesto dobija pisana forma. U ovim naznakama prepoznatljive su postavke audiooralne metode, koje potencijalno utiču na makrostrukturu udžbenika i strukturu nastavnih segmenata.

Za određivanje faza rada značajne su naznake o uvođenju jezičkih veština i o tretmanu gramatičkih sadržaja. Učenik: *prvo mora da prepozna zvučnu sliku iskaza i da razume njegov sadržaj, zatim da ponavlja iskaz (imitira, reprodukuje) da bi savladao glasnost, akcenat, intonaciju i ritam i najzad, dugim i složenim procesom vežbanja, da se osposobi da samostalno pravilno sastavlja i saopštava svoje iskaze.* Gramatičke sadržaje treba obrađivati na induktivan način: *Učenici vežbaju upotrebu gramatičkog oblika ili strukture u prirodnom kontekstu, zatim se struktura u sklopu rečenica izdvaja iz teksta i piše na tabli; podvlačenjem ili zaokruživanjem ističu se formalna obeležja strukture i na kraju učenici uz pomoć nastavnika dolaze do pravila o građenju i upotrebi strukture u datoj situaciji. Nakon toga slede vežbe iz udžbenika ili ih sam nastavnik priprema.*

Nastavne aktivnosti. U putstvima za 7. i 8. razred nastavne aktivnosti date su razdvojeno za usmenu i pisanu formu. Slušajući govor nastavnika ili spikera sa zvučne trake, učenici treba da obavljaju sledeće aktivnosti: *uočavanje i izdvajanje pojedinih glasova, reči i rečenica u saslušanom nizu; određivanje na koga se dati iskaz odnosi i uočavanje bitnih karakteristika ličnosti, situacije, radnje o kojima se u saopštenom sadržaju govori.* Za usmeno izražavanje koriste se tehnike iz prethodna dva razreda: *ponavljanje, vođenje dijaloga, opisivanje, supstitucija delova rečenica, dopunjavanje rečenica, transformacija rečenica, odgovaranje na pitanja i postavljanje pitanja.* Osim

njih, primenjuju se i nove tehnike: *sažimanje teksta, prepričavanje po datom planu, podela uloga, igranje uloga u dijalozima i situacijama.*

U 7. razredu učenici se osposobljavaju za informativno čitanje. Razumevanje pročitano teksta proverava se sledećim tehnikama: *odgovori na pitanja, višestruki izbor odgovora, određivanje smisaonih celina, davanje naslova za svaku smisaonu celinu, izdvajanje osnovnih teza/ideja teksta u celini ili pojedinih njegovih delova, davanje rezimea i sl. (na stranom jeziku ili maternjem).* U pismenom izražavanju takođe se pominju ranije korišćene tehnike: *prepisivanje reči i rečenica, dopunjavanje izostavljenih slova u rečima ili reči u rečenicama, kraći diktat, odgovoravanje na pitanja i postavljanje pitanja, sastavljanje rečenica od datih reči, transformacija rečenica, dovršavanje rečenica i pisanje kraćih sastava.* Ovim tehnikama dodaju se: *pismeno prepričavanje teksta, proširivanje rečenica, pisanje pisma, vođenje dnevnika, sastav ili dijalog na teme iz svakodnevnog života.*

U pomenutim tehnikama kao predložak se najčešće navodi rečenica, dok se nadrečenične celine pominju uglavnom za slušanje i ponavljanje i za diktat.

Evaluacija. U vezi sa evaluacijom ističemo naznake o školskim pismenim zadacima i o ocenjivanju. Pismeni zadaci predstavljaju priliku da nastavnik proveri koliko su učenici osposobljeni da primene ono što su naučili, a prepuručene su pojedine aktivnosti za pismeno izražavanje (*odgovori na pitanja, dopunjavanje ili variranje rečenica, pisanje kraćih sastava*). Po našem mišljenju, posebno isticanje pismenog zadatka nije u saglasnosti sa postavljenim ciljevima i operativnim zadacima. Pismeni zadaci su obavezni vid evaluacije još od II polugodišta 5. razreda, mada se u prve dve godine težište stavlja na usmenu jezičku formu. I u 7. i 8. razredu izlišno je nametati pismeni zadatak, budući da usmeno razumevanje i izražavanje ostaju važan aspekt nastave i učenja. Naše postavke potvrđuju i naznake o ocenjivanju. Kako se navodi u Programu, u nastavi treba ocenjivati *stepen osposobljenosti učenika za razumevanje govora i usmeno izražavanje, kao i stepen osposobljenosti za razumevanje pisanog jezika i pismeno izražavanje.* Do ocene se dolazi sistematskim praćenjem aktivnosti učenika uz uvažavanje individualnih sposobnosti. Četiri osnovne jezičke veštine predstavljaju komponente za vrednovanje, a zahtevi variraju prema programskim zadacima za svaki razred. Zahtevi za najvišu ocenu, odličan (5), glase:

Razume sagovornika i usmena izlaganja u normalnom tempu; tečno se izražava koristeći odgovarajuće reči i izraze; vlada osnovnim elementima izgovora i aktivno učestvuje u razgovoru; razume tekst koji je u okvirima usvojene leksike i morfosintaksičkih struktura i ume da ga pročita korektno i tečno; samostalno se pismeno izražava uz eventualne manje ortografske i gramatičke greške; poznaje kulturne tekovine zemlje čiji jezik uči u stepenu koji je programom predviđen; lektiru savladava samostalno; nastoji da bude samostalan i kreativan u radu; ume da se služi knjigom i ostalom priručnom literaturom; veoma odgovorno se odnosi prema svojim radnim obavezama

Po svojoj formulaciji, kriterijumi za vrednovanje bitno se razlikuju od operativnih zadataka jer imaju odlike očekivanih ishoda. Zahtevi su iskazani prevashodno kroz jezičke aktivnosti, ali su obuhvaćeni i sociokulturni i vaspitni aspekti. Ovi kriterijumi formulisani na sličan način kao i deskriptori po jezičkim aktivnostima u *Evropskom okviru*, dokumentu objavljenom 10 godina kasnije.

VI.2. Udžbenički komplet za engleski jezik: *Ready for english 3*

Tabela 3. – *Ready for english 3*: sastav udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	23,5x16,5 cm, 159 str
Radna sveska	26,5x20,2 cm, 50 str.

U ovom udžbeničkom kompletu uspeli smo da dođemo samo do udžbenik i radne sveske. Sudeći prema dimenzijama, udžbenik sadrži višestruko obimniji materijal nego radna sveska.

VI.2.1. Udžbenik

Tabela 4. – *Ready for english 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	<i>Contents</i>
Središnji deo	<i>Unit 1 – 30</i>
	<i>Revision 1 – 6</i>
Završni deo	<i>Read on!</i>
	<i>English-serbian vocabulary</i>

U uvodnom delu dat je pregled sadržaja; središnji deo sastoji se od 30 nastavnih celina i 6 segmenata posvećenih obnavljanju; zaključni deo sadrži dodatne tekstove i aneks sa leksičkim elementima.

Uvodni deo

U linearnom pregledu sadržaja, za nastavni segment date su dve različita komponente: naslov i jedan ili više morfosintaksičkih elemenata.

U uvodnom delu udžbenika može se uočiti način selekcije i gradacije sadržaja.

Središnji deo

Naslovi nastavnih segmenata na figurativan način upućuju na zastupljene teme, situacije i civilizacijske sadržaje: *Coming home – povratak sa raspusta; A good game of tennis – sportske aktivnosti; Christmas Eve – praznici i proslave.*

Nastavna celina (*Unit*) proteže se na 4 strane označene kao momenti rada (*step*): prva strana sadrži početni tekst; na drugoj strani izdvojena je leksika iz prethodnog teksta, posle čega sledi prikaz gramatičkog elementa i prva nastavna aktivnost; na trećoj i četvrtoj strani data su preostala vežbanja; u većini nastavnih celina postoje i kraće tekstualne jedinice. Odeljak namenjen obnavljanju (*Revision*) obuhvata dve strane sa strukturom sličnom kao prve dve strane u nastavnoj celini. Pošto se strane ne poklapaju sa fazama rada, svoj prikaz strukturisaćemo prema didaktičkoj funkciji odeljaka.

Tabela 5. – *Ready for english 3*: struktura nastavne celine

Segment	Didaktička funkcija
Početni tekst i leksika	Recepcija tekstova i semantizacija leksike
Prikaz gramatičkog elementa	Uočavanje gramatičke pravilnosti
Kraći tekstovi	Recepcija dodatnih tekstova
Nastavne aktivnosti	Uvežbavanje različitih sadržaja

Početni tekst i leksika. Na prvoj strani naveden je naslov nastavne celine, što je ujedno i naslov početnog teksta. Globalni tekstovi su monološki, dijaloški ili kombinovani. Pojedini tekstovi objedinjuju dijalog (neformalni razgovor) i informativni deo (podatke o kulturno-istorijskim znamenitostima). Zastupljeni su sledeći tekstualni žanrovi: priča, basna, legenda, anegdota, lični dnevnik, poezija. Pojedini tekstovi slični su udžbeničkim tekstovima i publicističkim člancima. Osim dve autentične pesme, sve tekstove su izradili autori udžbenika. Uz tekstove su priložene različite ilustracije: na crtežima se dočarava situacija iz teksta, a na fotografijama su prikazane znamenitosti ili ličnosti o kojima je reč u tekstu. Na početku druge strane dati su analitički tekstovi leksičkog tipa: reči, skraćenice, izrazi i rečenice praćene fonetskom transkripcijom i prevodom.

Prikaz gramatičkog elementa. Na početku odeljka struktura se signalizira na dva načina: simbolom (ključ i slovo G) i nazivom gramatičkog elementa. Uz neke gramatičke partije stoji oznaka *R* koja označava obnavljanje. Za gramatičke sadržaje daju se sledeće tekstualne jedinice: rečenice sa primerima, strukturalne tabele i liste reči. U prikazu jezičkih pravilnosti ne koriste se verbalna objašnjenja, već samo grafičko isticanje i matematički simboli.

Kraći tekstovi. Na svim stranama osim prve javljaju se kratki globalni tekstovi: *Did you know?* (zanimljive informacije), *Riddle* (zagonetke), *For a laugh* (šale), *A rhyme* (stihovi).

Nastavne aktivnosti. Vežbe su obeležene slovima abacede, a u nekima se koriste i piktogrami: dve figure označavaju rad u paru, olovka nalaže pisanje, a knjiga upućuje na čitanje. Većina aktivnosti uvedena je kratkim nalogom u kojem se navodi samo očekivana operacija: *Ask and Answer, Practice, Write, Answer, Spell, Match*. Pojedini nalozi označavaju tip aktivnosti: *The odd word out, Right or wrong, What is it?*.

Tipove nastavnih tehnika navodimo prema stepenu zastupljenosti: transformacija rečenica, supstitucija elemenata u dijalogu, pronalaženje reči na osnovu definicije, dopunjavanje rečenica (uz eventualni izbor ili transformaciju ponuđenih elemenata), odgovaranje na pitanja u vezi sa sadržajem teksta, povezivanje komplementarnih delova rečenice, odgovaranje na personalizovana pitanja u vezi sa temom. Mestimično su zastupljene i sledeće tehnike: pronalaženje reči u osmosmerci, određivanje redosleda rečenica radi rekonstruisanja teksta, pronalaženje „uljeza“, spelovanje, izbor tačnog odgovora. Mada se navedeni tipovi vežbanja nižu bez utvrđenog redosleda, uočili smo sledeće pravilnosti: posle prikaza gramatičkog elementa najpre se daje vežba transformacije (nalozi *Ask and answer* i *Practice*); pitanja u vezi sa sadržajem teksta nalaze se u sredini ili na kraju nastavne celine; vežbe supstitucije i pronalaženje reči na osnovu dijaloga uvek su spojene.

Središnji deo predstavlja rezultat svih operacija, s tim što se najvažniji podaci mogu dobiti o egzemplifikaciji i didaktizaciji sadržaja.

Završni deo

Read on!. Prvi dodatak sadrži 8 autentičnih poetskih tekstova (umetnička ili tradicionalna poezija) i 7 proznih tekstova. Autor se pominje samo uz jedan prozni tekst, zbog čega pretpostavljamo da je većina tekstova internog porekla. Uz sve tekstove

data je leksika sa transkripcijom i prevodom. Tekstovi su ilustrovani crtežom ili fotografijom na kojima se prikazuju razni motivi u vezi sa temom.

English-serbian vocabulary. Drugi prilog sadrži oko 430 reči i izraza predstavljenih abecednim redom. Za sve uključene stavke dati su fonetska transkripcija i prevod na srpski jezik.

U završnom delu udžbenika uočava se egzemplifikacija, tj. izrada dodatnih globalnih i analitičkih tekstova.

VI.2.2. Radna sveska

Tabela 6. – *Ready for english 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	
Središnji deo	<i>Unit 1 – 30</i>
	<i>Revision 1 – 6</i>
Završni deo	

Radna sveska sadrži samo središnji deo sastavljen od istovetnih segmenata kao i u udžbeniku.

Središnji deo

Nastavne celine date su na jednoj strani, dok se odeljci za obnavljanje protežu na tri strane. Unutar nastavnih segmenata nije uspostavljena podela na rubrike, već samo numerisanje vežbanja. Uz sve nastavne aktivnosti stoje piktogrami, a najzastupljenija je olovka koja upućuje na pisanje. Aktivnosti počinju kratkim verbalnim nalogom (*Write, Answer, Choose, Complete*), a izrađuju se individualno i u pisanom obliku.

U više od 1/3 aktivnosti zahteva se neki vid transformacije na nivou rečenice. Nešto manje vežbanja nalaže dopunjavanje rečenica, koje se ponekad obavlja uz izbor ili transformaciju ponuđenih izraza. Zastupljeni su i sledeći tehnike: povezivanje komplementarnih elemenata, odgovaranje na pitanja, izbor jednog od dva ponuđena odgovora, određivanje redosleda rečenica, pisanje sastava na zadatu temu, pronalaženje reči u osmosmerci, klasiranje reči i izraza.

U radnoj svesci nismo ustanovili precizan redosled u smenjivanju navedenih tehnika niti smo uočili bitnu strukturnu razliku između nastavne celine i odeljka posvećenog obnavljanju.

Najčešći predmet uvežbavanja su gramatički sadržaji iz odgovarajućeg segmenta u udžbeniku.

U nekoliko nastavnih segmenata date su zagonetke (*Riddle*).

U radnoj svesci može se razmotriti izrada nastavnih aktivnosti kao jedan od aspekata didaktizacije.

VI.2.3. Odlike udžbeničkog kompleta

Na osnovu pregleda sadržaja, datog na početku udžbenika, zaključujemo da je izvršena **selekcija** gramatičkih sadržaja, koji su zatim dovedeni u vezu sa temama. Sadržaji su **gradirani** tako da svaka nastavna celina obuhvata jedan ili dva gramatička elementa, iz čega proizlazi broj segmenata mnogo veći nego u ostalim udžbenicima iz ovog perioda. **Egzemplifikacija** ima sledeće odlike: a) postoji velik broj globalnih tekstova srednje dužine, u kojima se učestalo javljaju gramatički elementi obrađivani u datoj nastavoju celini; b) u završnom delu udžbenika postoji i dodatno štivo; c) pošto se izvori navode samo uz nekoliko tekstova, smatramo da su autori udžbenika izradili većinu tekstova; d) analitički tekstovi leksičkog tipa nisu rezultat prethodno razrađenog leksičkog silabusa, već proizlaze iz izrade globalnih tekstova. Glavna obeležja **didaktizacije** jesu: a) nastavna celina ima ustaljenu strukturu; b) osnovne faze rada su recepcija tekstova, usvajanje leksike i uvežbavanje jezičkih sadržaja; c) i u udžbeniku i u radnoj svesci strukturalne vežbe su najzastupljenije i najrazrađenije; d) u udžbeničkom kompletu ne postoji nijedna komponenta namenjena bilo kom vidu evaluacije. Na osnovu strukture nastavne celine i zastupljenih tehnika zaključujemo da su osnovni ciljevi rada razvijanje receptivnih jezičkih veština i postizanje automatizma u upotrebi jezika. Osim toga, smatramo da broj i dužina tekstova, kao i broj nastavnih aktivnosti, prevazilaze godišnji fond časova.

VI.3. Udžbenički komplet za francuski jezika: *Bonjour la France!* 3

Tabela 7. – *Bonjour la France!* 3: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	23,5x16,5 cm, 78 str.
Radna sveska	23,5x16,5 cm, 46 str.
Zvučni materijal	2 audio-kasete, trajanje: 65 minuta

Komplet se sastoji od udžbenika, radne sveske i zvučnog materijala. Dimenzije ukazuju na to da udžbenik sadrži obimniju građu nego radna sveska, ali da ukupan

materijal dostupan udžbeniku nije toliko obiman kao u ostalim kompletima iz ovog perioda. Trajanje audio-kasete pokazuje da je snimljeno obilje tekstova.

VI.3.1. Udžbenik

Tabela 8. – *Bonjour la France! 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	<i>Ensemble didactique</i>
	<i>Structure d'une unité</i>
	<i>Abréviations</i>
	<i>Contenu</i>
	Geografska karta
Središnji deo	<i>Unité 1 – 7</i>
Završni deo	<i>Rappel grammatical</i>
	<i>Index des auteurs</i>

U uvodnom delu predstavljene su komponente udžbeničkog kompleta i rubrike u nastavnoj celini, objašnjeno je značenje skraćenica, priložen je pregled sadržaja i data je administrativna karta Francuske; središnji deo sastoji se od 7 jednoobraznih nastavnih celina; u završnom delu postoji dodatak sa gramatičkim sadržajima i autorski indeks.

Uvodni deo

Ensemble didactique. Na prvoj strani navedene su komponente udžbeničkog kompleta (računajući i priručnik za nastavnika, do kojeg nismo uspeli da dođemo).

Structure d'une unité. Na istoj strani predstavljene su rubrike u nastavnoj celini.

Abréviations. Na narednoj strani dato je značenje 6 skraćenica korišćenih u udžbeniku: *unité (u.)*, *verbe (v.)*, *nom masculin (n.m.)*, *nom féminin (n.f.)*, *adjectif (adj.)*, *exemple (ex.)*.

Sinoptička tabela sadrži pet rubrika koje ukazuju na vrstu sadržaja.

Tabela 9. – *Bonjour la France! 3*: sinoptička tabela

Rubrike	Uvrštene stavke
<i>Titre</i>	naslov povezan sa temom
<i>Orthographe</i>	fonetski ili ortografski element
<i>Grammaire</i>	gramatički sadržaj
<i>Les aventures d'un mot</i>	leksički element ili vrsta teksta
<i>Poésie</i>	naslov povezan sa temom

Po svom nazivu i po uključenim stavkama, svaka rubrika posvećena je zasebnom tipu jezičkih sadržaja. U svaku nastavnu celinu uvršteno je više gramatičkih elemenata i po jedan element iz ostalih rubrika.

U uvodnom delu udžbenika uočava se način selekcije sadržaja (sinoptička tabela) i strukturisanje nastavnog segmenta kao vid didaktizacije (rubrike u nastavnoj celini).

Središnji deo

Naslovi nastavnih celina doslovno označavaju opštu tematiku: *La langue – jezik; La nature – priroda; La culture – kultura.*

Strukturu nastavne celine razmotrili smo prema rubrikama najavljenim u uvodnom delu udžbenika.

Tabela 10. – *Bonjour la France! 3*: struktura nastavne celine u udžbeniku

Rubrika	Didaktička funkcija
<i>Dialogue</i>	Recepcija dijaloških tekstova
<i>Document</i>	Recepcija pisanih tekstova
<i>Les secrets de la langue</i>	Semantizacija i uvežbavanje leksike
<i>Le coin de l'orthographe</i>	Uočavanje i uvežbavanje fonetsko-ortografskih elemenata
<i>Le coin de la grammaire</i>	Uočavanje i uvežbavanje gramatičkih elemenata
<i>Le coin de vos sujets d'intérêts</i>	Raznovrsne funkcije
<i>Poésie</i>	Recepcija poetskih tekstova

Dialogue. Uz naslov nastavne celine dat je piktogram kasete, što znači da učenici mogu i da slušaju početni dijalog. Dijaloge je izradila autorka, a ličnosti su članovi jedne francuske porodice. Na crtežu ispod teksta prikazani su učesnici u dijalogu, kao i ličnosti i predmeti o kojima se razgovara. U uvoju rubrici nisu date nastavne aktivnosti.

Document. Uz naziv rubrike stoji takođe piktogram kasete. Rubrika sadrži po jedan ili više kraćih autentičnih tekstova: poeziju, novinski članak, odrednicu iz enciklopedije, rečenice iz romana. Tekstovi su povezani sa temom nastavne celine, na šta ponekad ukazuje i naslov: *La langue de chez nous; Paris, Marseille, Lyon; L'amour.* Ispod svake tekstualne jedinice navodi se izvor ili autor (*Larousse des jeunes, 1990; Joe Dassin*). Uz tekstove su priloženi crteži ili fotografija čiji je sadržaj povezan sa datom temom. Nastavne aktivnosti nisu uvrštene ni u ovu rubriku.

Les secrets de la langue. Na početku rubrike, koja postoji u prvih šest nastavnih celina, izdvojene su pojedine reči iz tekstova u prethodnoj rubrici. Zastupljena su dva vida semantizacije: a) sinonim ili primer u rečenici i b) ilustracija. U rubrici postoje i raznovrsni kratki tekstovi povezani sa tematikom nastavne celine: tabela sa zemljama i jezicima, izreke o stanovnicima evropskih zemalja, rečenice na datu temu. U rubrici postoji nekoliko nastavnih aktivnosti: odgovaranje na pitanja u vezi sa tekstom (iz

rubrike *Document*), odgovaranje na personalizovana pitanja, spajanje komplementarnih elemenata, pisanje teksta na zadatu temu.

Le coin de l'orthographe. I ova rubrika postoji u prvih šest nastavnih celina, a uz njen naziv stoji piktogram usta koji upućuje na usmeno izražavanje. Na početku se daju verbalna objašnjenja o izgovoru i pisanju i odgovarajući primeri. Fonetsko-ortografski element egzemplifikovan je i u širem kontekstu: najčešće u izrekama (*proverbes*), a u nekim nastavnim celinama u brzalicama (*dictons*) ili u kraćem autentičnom tekstu (*Astérix*). U četiri nastavne celine predviđene su aktivnosti: diktat, klasiranje reči, pronalaženje reči sa odgovarajućom grafijom.

Le coin de la grammaire. U ovom segmentu dati su nazivi gramatičkih elemenata najavljeni u sinoptičkoj tabeli. Zastupljene su sledeće tekstualne jedinice: a) objašnjenja o građenju i upotrebi, u kojima se koriste i strelice, matematički simboli i ilustracije; b) izdvojeni primeri (nizovi reči i tabelarni prikazi); c) primeri u rečenicama. Za nekoliko gramatičkih elemenata predviđene su nastavne aktivnosti: čitanje brojeva napisanih ciframa, podvlačenje određene vrste reči u rečenicama ili tekstu, pronalaženje reči na ilustraciji, transformacija rečenica ili teksta, dopunjavanje rečenica, prevođenje teksta.

Le coin de vos sujets d'intérêts. Uz naziv rubrike stoji piktogram kasete, a u rubrici su dati odlomci iz književnih dela koje učenici treba da prevedu (nalog *Traduisez*). U nastavnoj celini br. 2 postoje dodatni tekstovi vezani za zastupljenu temu, a u poslednjoj nastavnoj celini data su pitanja za proveru razumevanja teksta, nalog za pisanje teksta i personalizovano pitanje na temu buduće profesije. Drugi deo rubrike ima naziv *Les aventures d'un mot* i u njemu je navedena stavka iz istoimene rubrike u sinoptičkoj tabeli. Data su značenja pojedinih izraza, primeri u rečenicama, izrazi za počinjanje i završavanje pisma. U pojedinim nastavnim celinama učenicima se nalaže da iznesu svoje mišljenje o slici ili da smisle rečenice sa datim glagolom.

Poésie. U rubrici postoje autentični poetski tekstovi praćeni fotografijama. Nastavne aktivnosti u ovoj rubrici nisu predviđene.

Kao i u ostalim kompletima, središnji deo udžbenika je najkompleksniji, ali je za ovaj udžbenik karakteristično to što jedan vid didaktizacije (izrada nastavnih aktivnosti) nije obavljena u punoj meri, tj. za sve uključene sadržaje.

Završni deo

Rappel grammatical. Prvi dodatak sadrži četiri dela: *I. Les prépositions*, *II. Les pronoms*, *III. Les adverbes* i *IV. Conjugaisons des verbes*. U prva tri dela uspostavljena je naknadna podela i dati su odgovarajući eksponenti. Četvrti deo sadrži 40 glagola u sledećim oblicima: *présent*, *imparfait*, *passé composé*, *futur simple*, *conditionnel présent*, *impératif*.

Index des auteurs. U drugom prilogu navedeni su autori, njihova najpoznatija dela i nastavna celina u kojoj su pomenuti.

U završnom delu udžbenika može se razmotriti dodatna izrada gramatičkih tekstova kao jedan vid egzemplifikacije.

VI.3.2. Radna sveska

Tabela 11. – *Bonjour la France! 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	<i>Contenu</i>
Središnji deo	<i>Unité 1 – 7</i>
Završni deo	

U uvodnom delu data je sinoptička tabela; središnji deo sadrži nastavne segmente kao i u udžbeniku; završni deo ne postoji.

Uvodni deo

Contenu. Sinoptička tabela ista je kao u udžbeniku, što znači da se u uvodnom delu radne sveske može uočiti selekcija i gradacija sadržaja.

Središnji deo

Središnji korpus radne sveske predstavljamo prema rubrikama u nastavnim celinama.

Tabela 12. – *Bonjour la France! 3*: struktura nastavne celine u radnoj svesci

Rubrika	Didaktička funkcija
<i>Contrôle de la compréhension</i>	Provera razumevanja udžbeničkih tekstova
<i>Le coin de l'orthographe</i>	Uvežbavanje ortografskih elemenata
<i>Le coin de la grammaire</i>	Uvežbavanje gramatičkih sadržaja
<i>Le coin de vos sujets d'intérêts</i>	Uvežbavanje različitih sadržaja

Bez obzira na rubriku, sve vežbe u radnoj svesci imaju sledeće odlike: a) nalozi sadrže glagole u 2. licu množine imperativa, što znači da se od učenika očekuje

individualna izrada; b) linije i prazna polja u korpusu vežbanja ukazuju na to da izrada podrazumeva neki vid pisanja (reči, rečenica, tekstova, strelica, linija itd.).

I. *Contrôle de la compréhension.* Većina aktivnosti odnosi se na tekstove u rubrici *Document* u udžbeniku, a primenjene su sledeće tehnike: odgovaranje na pitanja otvorenog tipa, dopunjavanje rezimea rečima i izrazima, postavljanje pitanja o rečenicama iz pesme, transformacija teksta (upotreba drugog glagolskog oblika). Postoji nekoliko vežbanja koja nisu povezana sa sadržajem udžbenika: prevođenje teksta o Asteriksu, odgovaranje na pitanja u vezi sa kartom Francuske, izrada testa (upitnik sa višestrukim izborom).

II. *Le coin de l'orthographe.* U ovoj rubrici zastupljene su raznovrsne nastavne tehnike: pronalaženje reči na crtežu, podvlačenje reči u rečenicama ili tekstu, klasiranje reči prema ortografskom kriterijumu, izrada diktata, dopunjavanje rečenica.

III. *Le coin de la grammaire.* Većina vežbanja pripada jednom od dva tipa: transformacija rečenica i dopunjavanje rečenica uz izbor ili transformaciju ponuđenih elemenata. Ostale zastupljene tehnike jesu: prevođenje teksta sa francuskog na srpski jezik, povezivanje komplementarnih delova rečenica, pisanje brojeva slovima, pisanje ili dopunjavanje rečenica na osnovu crteža.

IV. *Le coin de vos sujets d'intérêts.* Najzastupljenija aktivnost je diktat, a postoje još i dopunjavanje teksta, upitnik sa višestrukim izborom, povezivanje delova rečenica, pisanje vođenog sastava, rešavanje ukrštenice. Iako naziv rubrike upućuje na teme koje zanimaju učenike, ustanovili smo da su vežbanja usmerena na uvežbavanje pravopisa, kao i gramatičkih, leksičkih i civilizacijskih sadržaja.

U radnoj svesci obavljena je didaktizacija sadržaja: izrada dodatnih vežbanja, ali i određivanje faza rada drugačijih nego u udžbeniku.

VI.3.3. Zvučni materijal

Zvučni materijal odnosi se samo na sadržaj udžbenika. Globalni tekstovi uglavnom pripadaju usmenoj jezičkoj formi (dijalozi), ali su snimljeni i tekstovi koji pripadaju pisanoj jezičkoj formi (novinski članci, enciklopedijski tekstovi ili odlomci iz romana). Snimljen je i sadržaj rubrike *Le coin de l'orthographe*, što znači da na kaseti postoje analitičke tekstualne jedinice fonetskog tipa.

Na osnovu zastupljenih tekstova, na audio-kaseti može se razmotriti egzemplifikacija sadržaja.

VI.3.4. Odlike udžbeničkog kompleta

Sinoptička tabela pokazuje da je **selekcijom** obuhvaćeno nekoliko vrsta sadržaja: teme, gramatika, leksika, izgovor i pravopis. **Gradacija** je izvršena tako da nastavna celina obuhvati nekoliko gramatičkih elemenata i po jedan element iz ostalih tipova sadržaja. Odlike **egzemplifikacije** su sledeće: a) na početku nastavne celine postoje duži dijalozi sa ličnostima koje se pojavljuju u različitim situacijama; b) osim dijaloga koje je izradila autorka udžbenika, postoje i pisani tekstovi preuzeti iz drugih izvora; c) globalni tekstovi su i snimljeni i odštampani, bez obzira na pripadnost usmenoj ili pisanoj jezičkoj formi; d) u središnjem delu udžbenika postoje analitički tekstovi gramatičkog, leksičkog i fonetsko-ortografskog tipa, a na kraju udžbenika tekstovi gramatičkog tipa. **Didaktizacija** ima sledeće karakteristike: a) nastavna celina ima ustaljenu strukturu istaknutu nazivima rubrika; b) izrada nastavnih aktivnosti obavljena je pre svega u radnoj svesci, a mnogo manje u udžbeniku; c) u udžbeničkom kompletu ne postoji komponenta namenjena evaluaciji. Na osnovu tekstualnih predložaka i nastavnih aktivnosti zaključujemo da su osnovni ciljevi rada sa udžbenikom osposobljavanje za recepciju i reprodukciju tekstova i razvoj gramatičke i leksičke kompetencije.

VI.4. Udžbenički komplet za nemački jezik: *Viel Erfolg! 3*

Tabela 13. – *Viel Erfolg 3*: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	23,5x16,5 cm, 155 str.
Radna sveska	23,5x16,5 cm, 67 str.

U ovom udžbeničkom kompletu pregledali smo udžbenik i radnu svesku. Sudeći prema obimu, udžbenik sadrži veoma obiman materijal, dok radna sveska ima mnogo manje dimenzije.

VI.4.1. Udžbenik

Tabela 14. – *Viel Erfolg 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	<i>Садржак</i>
	<i>Предговор</i>
Središnji deo	<i>Lektion 1 – 9</i>
	<i>Wiederholung 1 – 2</i>
Završni deo	<i>Lektüre</i>
	<i>Alphabetische Wortliste</i>
	<i>Sprichwörter - Пословице</i>
	<i>Sprüche der Jugend – Изреке омладине</i>
	<i>Redewendungen – Фразеолошки изрази</i>
	<i>Starke und unregelmässige Verben</i>

U uvodnom delu dat je pregled sadržaja i predstavljen je udžbenik; središnji deo sastoji se od 9 nastavnih celina i 2 segmenta posvećena obnavljanju (posle 5. i 9. nastavne celine); zaključni deo sadrži dodatne tekstove, zbirni rečnik, poslovice i izreke i listu sa glagolima.

Uvodni deo

Садржак. Na početku udžbenika dat je linearni pregled sadržaja u kojem su nastavni segmenti artikulirani kroz četiri odeljka.

Tabela 15. – *Viel Erfolg! 3*: pregled sadržaja

Rubrike	Uvrštene stavke
<i>A</i>	Naslovi tekstova povezani sa temom
<i>B – Wir üben</i>	Rubrika nije dodatno specifikovana
<i>C – Grammatik</i>	Gramatički elementi
<i>D – Wir lesen</i>	Naslovi i vrste tekstova povezani sa raznim sadržajima

Linearni pregled sadržaja ukazuje na strukturu nastavne celine, ali se mogu uočiti i uvršteni sadržaji (teme i gramatika). Nastavni segment obuhvata po jednu temu i više gramatičkih elemenata.

Предговор. U ovom delu predstavljene je funkcija odeljaka u nastavnoj celini, a pomenuti su i prilozi u udžbeniku. Autorka ističe da je udžbenik napisan u skladu sa važećim nastavnim planom i programom.

U uvodnom delu udžbenika može se uočiti način selekcije i gradacije sadržaja (pregled sadržaja) i artikulisanje nastavnog postupka kao vid didaktizacije (predgovor).

Središnji deo

Naslovi nastavnih celina predstavljaju ujedno i naslove početnih tekstova, i oni na figurativan način ukazuju na zastupljenu tematiku: *In Schulgarten – vannastavne*

aktivnosti u školi; *Jeans – Die Hose – odevanje; Familie Matić zieht um – stanovanje (promana mesta boravka); Jugendherbergen – putovanja.*

Strukturu nastavne celine predstavljamo u skladu sa naznakama datim u predgovoru.

Tabela 16. – *Viel Erfolg 3*: struktura nastavne celine u udžbeniku

Rubrika	Didaktička funkcija
A	Recepcija tekstova
B – <i>Wir üben</i>	Uvežbavanje jezičko-komunikativnih sadržaja
C – <i>Grammatik</i>	Usvajanje gramatičkih sadržaja
D – <i>Wir lesen</i>	Recepcija dodatnih tekstova

A. U predgovoru se navodi da tekstovi pripadaju uglavnom narativnom tipu i da sadrže neophodnu gramatičku i leksičku građu. Pregledom udžbenika utvrdili smo sledeće odlike: a) u odeljku se daje jedan duži ili više kraćih tekstova; b) tekstovi pripadaju i usmenoj formi (dijalog ili monolog) i pisanoj formi (dnevnik aktivnosti, novinski članak, oglasi, poruke); c) uz tekstove se ne navode izvori, te se može smatrati da su ih izradili autori udžbenika. Svi tekstovi su praćeni crtežima i fotografijama, koje dočaravaju komunikativnu situaciju ili semantizuju reči i izraze. Posle nekoliko tekstova daje se vežbanje sa ciljem da se proverri razumevanje, da se izdvoje pojedine reči ili da učenici iznesu lično iskustvo u vezi sa temom.

B – *Wir üben.* U ovom delu nastavne aktivnosti su numerisane, a nalozi imaju formu zapovedne rečenice (sa imperativom u 2. licu jednine i 2. licu množine) ili upitne rečenice. Većina vežbanja izrađuje se u usmenoj formi, ali u korpusu nekih vežbi linije ili prazna polja ukazuju na pisanje. U polovini nastavnih aktivnosti dat je model ili primer, što znači da je reč o strukturalnim vežbanjima sa zadatim sadržajem. Transformacija na nivou rečenice ili dijaloga predstavlja najrazrađeniju i najčešće primenjenu tehniku (oko polovine vežbanja). Zastupljene su i sledeće tehnike: dopunjavanje rečenica uz izbor ili transformaciju ponuđenih elemenata, supstitucija delova rečenica ili dijaloga, povezivanje komplementarnih delova rečenica. Skoro sve aktivnosti usmerene su na uvežbavanje gramatičkih sadržaja.

C – *Grammatik.* Odeljak obuhvata od 2 do 6 gramatičkih elemenata za koje se navodi redni broj i naziv na nemačkom jeziku (*I. Adjektive (ohne Artikel), II. Adjektive (mit dem bestimmten Artikel, III. Das Relativpronomen, IV. Das Indefinitepronomen; jemand – niemand*). Gramatički elementi se predstavljaju tabelarno ili nizovima reči. Objašnjenja jezičkih pravilnosti data su verbalno, na nemačkom jeziku, pri čemu se

koriste i matematički simboli. Za kontekstualizovani prikaz gramatičkog elementa koriste se pojedinačne rečenice. U analitičkim tekstovima koriste se raznovrsna likovno-grafička sredstva: podebljana slova, uokvirivanje reči ili delova reči, simbolične ilustracije. U rubrici postoji i nekoliko pitanja na osnovu kojih učenici treba samostalno da izvedu gramatičko pravilo.

D – Wir lesen. Kako se navodi u predgovoru udžbenika, ovaj odeljak sadrži stihove, pesme, anegdote, poslovice i frazeološke izraze u kojima se predstavljaju zanimljivosti o germanofonim zemljama i njihovim stanovnicima. Uvidom u udžbenik utvrdili smo da rubrika sadrži od 5 do 10 delova, čiji naziv najčešće ukazuje na vrstu teksta (*Redewendungen in Wort und Bild, Sprascscherze, Sprichwörter, Rätsel, Ein Witz*). Uz nekoliko poetskih tekstova navode se autori, a zastupljene su i narodne umotvorine; za ostale tekstove može se pretpostaviti da ih je izradila autorka udžbenika. Ilustrativni materijal u ovoj rubrici ima razne didaktičke funkcije, ali i dve specifične odlike: a) za prikaz sociokulturnih sadržaja (znamenite ličnosti ili objekti) koriste se manje fotografije; b) frazeološki izrazi (*durch die Blume sehen, ein Buch mit sieben Siegeln, durch die Fingen sehen*) ilustrovani su crtežima na kojima je prikazano doslovno značenje reči. Nastavne aktivnosti u užem smislu veoma su malobrojne: uz nekoliko tekstova učenicima sa nalaze odgovaranje na pitanja u vezi sa tekstom ili na personalizovana pitanja, pisanje vođenog sastava, prevođenje izraza sa stranog na maternji jezik. Počevši od 3. nastavne celine, odeljak se završava pričom u nastavcima (*Fortsetzungsgeschichte*).

Središnji deo udžbenika pruža uvid u sve operacije, ali se najvažniji podaci mogu dobiti o egzemplifikaciji i didaktizaciji.

Završni deo

Lektüre. Prvi dodatak u udžbeniku sastoji se od 11 autentičnih tekstova koji pripadaju različitim žanrovima (priča, basna, poezija, pesma). Uz pojedine tekstove priložene su ilustracije na kojima je prikazan autor, ličnost o kojoj je reč ili detalj u vezi sa temom.

Alphabetische Wortliste. U drugom prilogu abecednim redosledom je navedena leksika iz tekstova u središnjem delu udžbenika. Rečnik sadrži oko 850 reči i izraza sa prevodom na srpski jezik i oznakom za nastavni segment u kojem se javlja.

Sprichwörter – Пословице. U prilogu su abecednim redosledom navedene nemačke poslovice koje se javljaju u udžbenicima za V, VI i VII razred. Na srpskom jeziku data je ekvivalentna poslovice ili opisni prevod.

Sprüche der Jugend – Изреке омладине i Redewedungen – Фразеолошки изрази. Uz omladinske izreke dat je doslovan prevod, a uz frazeološke izraze navedeni su ekvivalentni izrazi na srpskom ili opisni prevodi.

Starke und unregelmässige Verben. Poslednji prilog sadrži oko 80 nepravilnih i jakih glagola, za koje se navode sledeći oblici: *Infinitiv, 3. P. Sg Präteritum, 3. P. Sg Präsens, 2. P. Sg/Pl Imperativ, Übersetzung* (prevod).

U završnom delu udžbenika dobija se uvid u dodatnu egzemplifikaciju sadržaja, tj. u izradu globalnih tekstova i analitičkih tekstova gramatičkog i leksičkog tipa.

VI.4.2. Radna sveska

Tabela 17. – *Viel Erfolg! 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	
Središnji deo	<i>Lektion 1 – 9</i>
Završni deo	<i>Teste dein Deutsch!</i>

Uvodni deo u radnoj svesci ne postoji; središnji deo obuhvata 9 nastavnih celina, ali ne i segmente namenjene obnavljanju; u završnom delu priložen je test.

Središnji deo

Nastavne aktivnosti obeležene su rednim brojevima, bez naknadnog grupisanja u izdvojene rubrike. U svim vežbanjima predviđen je neki vid pisanja, na šta ukazuju linije ili prazna polja. Na osnovu glagola u nalogima (2. lice jednine imperativa) može se zaključiti da je predviđena individualna izrada.

Vežbe u radnoj svesci veoma su slične vežbama iz segmenta *Wir üben* u udžbeniku. Model ili primer, koji ukazuje na strukturalnu vežbu sa zadatim sadržajem, priložen je u polovini vežbanja. Tehnike transformacije i dopunjavanja obuhvataju oko 2/3 zastupljenih vežbanja. U mnogo manjem broju zastupljene su sledeće tehnike: povezivanje komplementarnih elemenata, odgovaranje na pitanja u vezi sa tekstom, tačno/netačno, određivanje redosleda rečenica, pisanje vođenog sastava. Najčešći predmet uvežbavanja jeste gramatički sadržaj, što se ponekad pominje i u nalogu. Cilj

nekoliko aktivnosti je uvežbavanje leksičkih ili fonetsko-ortografskih elemenata, pisano izražavanje i razumevanje pisanog teksta (iz udžbenika).

Završni deo

Sudeći prema nazivu, *Teste dein Deutsch!*, završni deo radne sveske namenjen je proveriti usvojenosti gradiva. Nastavne aktivnosti obeležene su slovima abecede (A – Q), a u nalogu se uvek navodi gramatički element koji je predmet testiranja. Zastupljene tehnike su dopunjavanje rečenica i, mnogo manje, transformacija rečenica.

Na osnovu radne sveske može se procenjivati izrada nastavnih aktivnosti kao jedan od aspekata didaktizacije sadržaja.

VI.4.3. Odlike udžbeničkog kompleta

Pregled sadržaja i predgovor u udžbeniku ukazuju na to da je **selekcija** izvršena prema gramatičkim elementima i temama, među kojima značajno mesto imaju sociokulturni i sociolingvistički elementi. Pri **gradaciji** sadržaja autorka se opredelila da u nastavni segment uključi opštu temu i nekoliko gramatičkih elemenata; dodata su i dva segmenta namenjena obnavljanju. Posebne odlike **egzemplifikacije** jesu sledeće: a) globalni tekstovi zastupljeni su na početku i na kraju nastavne celine, kao i u završnom delu udžbenika; b) većinu tekstova najverovatnije je izradila autorka udžbenika, a od autentičnih tekstova zastupljeni su poezija i narodne umotvorine; c) analitički tekstovi gramatičkog tipa izdvojeni su u posebnom segmentu nastavne celine, dok je leksika data na kraju udžbenika u vidu zbirnog rečnika. **Didaktizacija** ima nekoliko bitnih obeležja: a) nastavni segmenti imaju ustaljenu strukturu; b) pedagoški postupak u okviru nastavne celine obuhvata recepciju tekstova, uvežbavanje jezičke građe, usvajanje gramatičkih sadržaja i recepciju dodatnih tekstova; c) u udžbeniku i radnoj svesci najbrojnije su strukturalne vežbe kojima se uvežbavaju gramatički sadržaji; d) jedina komponenta namenjena evaluaciji jeste test na kraju radne sveske, kojim se procenjuje usvojenost gramatičkih sadržaja. Na osnovu strukture nastavne celine i zastupljenih tehnika zaključujemo da su osnovni ciljevi rada osposobljavanje za receptivne jezičke veštine i postizanje automatizma u upotrebi jezika. Po našem mišljenju, broj i dužina tekstova i broj nastavnih aktivnosti prevazilaze godišnji fond časova.

VI.5. Udžbenički komplet za ruski jezik: *Давайме дружим! 3*

Tabela 18. – *Давайме дружим! 3*: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	23,5x16,5 cm, 170 str.
Radna sveska	28,5x20,5 cm, 71 str.

U ovom kompletu pregledali smo udžbenik i radnu svesku. Sudeći prema obimu, udžbenik sadrži više građe nego udžbenici u ostalim kompletima iz ove podgrupe korpusa. Radna sveska ima manje strana nego udžbenik, ali je i ona dosta obimna u odnosu na druge udžbeničke komplete.

VI.5.1. Udžbenik

Tabela 19. – *Давайме дружим! 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	<i>Содержание</i>
	<i>Предговор</i>
Središnji deo	<i>Раздел 1 – 9</i>
Završni deo	<i>Пойте с нами! Пойте как мы! Пойте лучше нас!</i>
	<i>Тексты для дополнительного чтения</i>
	<i>Русско-сербский словарь</i>
	<i>Словарик ложных эквивалентов</i>
	<i>Важные грамматические термины в учебнике</i>
	<i>Пословицы и поговорки</i>
<i>Решения загадок и ребусов</i>	

U uvodnom delu dat je pregled sadržaja i predstavljen je način rada sa udžbenikom; središnji deo sastoji se od 9 jednoobraznih nastavnih celina; u završnom delu postoje dodaci posvećeni leksičkim i gramatičkim sadržajima, dodatni tekstovi, pesme i rešenja pojedinih vežbanja.

Uvodni deo

Содержание. U ovom udžbeniku postoji linearni pregled sadržaja sa rubrikama koje posredno ili neposredno ukazuju na vrstu sadržaja.

Tabela 20. – *Давајте дружит! 3*: pregled sadržaja

Rubrike	Uvrštene stavke
Naslovi tekstova	Naslovi povezani sa temom
<i>Грамматика</i>	Gramatički sadržaji
<i>Задания</i>	Bez dodatne specifikacije
<i>Традиции и обычаи</i>	Bez dodatne specifikacije
<i>Звуки и буквы</i>	Bez dodatne specifikacije
<i>Интонация</i>	Fonetski sadržaji
<i>Что говорят русские...</i>	Komunikativne funkcije

Linearni pregled sadržaja ukazuje na strukturu nastavne celine, ali je uočljiv i način selekcije i gradacije sadržaja. Na vrstu jezičko-komunikativne građe ukazuju pre svega nazivi rubrika, jer u nekim rubrikama nisu dodatno specifikovani zastupljeni elementi. Svaka rubrika odgovara jednoj vrsti sadržaja, a pominju se i zadaci kao metodološki aspekt nastave. Osim što nastavna celina obuhvata više tekstova i zadataka, ostale vrste sadržaja navode se samo po jednom. Pojedine rubrike ne postoje u svim nastavnim celinama.

Предговор. Autori ističu da se jedan odeljak obrađuje približno mesec dana, a da je unutar odeljaka zvezdicama obeleženo gradivo po nedeljama¹⁴. Nastavne celine treba obrađivati redosledom koji je dat u knjizi, ali nastavnik bira ono što omogućuje da se obradi čitavo gradivo predviđeno programom. Preporučuje se korišćenje gramatike i rečnika za osnovnu školu, kao i povremeno vraćanje na udžbeničke komplete za peti i šesti razred. Rad sa udžbenikom treba da prati upotreba dodatnih sredstava, pogotovu kada se učenici upoznaju sa ruskom kulturom.

U udodnom delu udžbenika, u pregledu sadržaja, može se neposredno uočiti način selekcije i gradacije sadržaja, a posredno i određivanje nastavnog postupka kao aspekt didaktizacije.

¹⁴ Uvidom u središnji korpus udžbenika ustanovili smo da se u nastavnoj celini simbol javlja od jednog do četiri puta, što bi značilo da je efektivno trajanje nastavne celine neujednačeno. Ipak, ne treba isključiti mogućnost da su zvezdice u pojedinim nastavnim celinama omaškom izostavljene.

Središnji deo

Nastavne celine nemaju izdvojene naslove koji bi ukazivali na zastupljenu tematiku. Uz naznaku da rubrike nemaju ustaljeni redosled, svoj prikaz zasnovaćemo na segmentima u pregledu sadržaja.

Tabela 21. – *Давајте дружит!* 3: pregled sadržaja

Rubrika	Didaktička funkcija
Текстови	Рецепција и провера разумевања текстова
Грамматика	Уочавање и увежбавање граматичких правилности
Звуки и букви	Увежбавање фонетско-ортографских елемената
Интонација	Увежбавање фонетско-ортографских елемената
Что говорят русские...	Усвајање и увежбавање функционалних садржаја
Традиции и обычаи	Усвајање цивилизацијских садржаја

Текстови. Свака nastavna celina sadrži nekoliko dužih tekstova. Naslovi na metonimijski način ukazuju na situaciju ili temu (*В новой квартире Ивановых – stanovanje; Новый год – proslave; За что мы любим природу – природа*) ili predstavljaju civilizacijske elemente (*Сокровища Сибири, Первая русская женщина – математик, Климат России*). Za pojedine usmene tekstove umesto naslova dat je naziv *Диалог*, a za neke monološke naziv *О великих людях России*. Najviše tekstova pripada usmenoj jezičkoj formi, s tim što preovlađuju dijalozi (razgovor uživo ili preko telefona). Postoje raznovrsni žanrovi pisanih tekstova kao što su priča, legenda, anegdota, biografija, lični dnevnik, pismo redakciji, poezija. Zastupljeni su i pisani tekstovi bliski udžbeničkim ili enciklopedijskim tekstovima. Većinu tekstova sastavili su autori udžbenika, a od autentičnih dokumenata zastupljene su pesme i adaptirane priče (*Ландыш, А. Чепуров; Курины бульон, по В. Драгунскому*).

U ovoj rubrici postoje manje ilustracije: crteži sa ličnostima iz dijaloga, geografske karte Rusije, plan grada ili stana, fotografije sa znamenitim ličnostima ili predelima iz Rusije.

Uz globalne tekstove priložene su analitički tekstovi leksičkog tipa: prevod reči i izraza (*Пояснения к тексту*), reči i izrazi iz određenog leksičkog polja (*Запомни!*), poređenje reči i izraza u srpskom i ruskom jeziku (*Внимание!*).

Nastavne aktivnosti izdvojene su u podrubrikama *Задания, Упражнения* i *Скажи!*. U nalogima se koristi glagol u 2. licu jednine imperativa (*скажи, напиши, ответь*), a predviđena je i usmena i pisana izrada. Najčešća nastavna aktivnost je odgovaranje na pitanja u vezi sa tekstom, a ostale tehnike su čitanje dijaloga, postavljanje pitanja u vezi

sa tekstom, razgovor na datu temu, dopunjavanje i transformacija rečenica, opis ilustracije, pronalaženje antonima, prevođenje rečenica sa srpskog na ruski jezik.

U šest nastavnih celina uključena je rubrika *Шутка* sa kratkim šaljivim dijalozima. U četiri nastavne celine ponavlja se rubrika *Знаете ли вы*, koja sadrži tekst o civilizacijskom elementu (početak nove godine, hobi slavnih ljudi, tipična jela). Postoji i nekoliko rebusa, zagonetki i poslovice.

Грамматика. U nastavnoj celini postoji jedan, dva ili tri odeljka, u kojima se najčešće daje naziv gramatičkog elementa. U prvom delu rubrike data su verbalna objašnjenja ili se pravilo objašnjava ilustracijama, grafičkim isticanjem i matematičkim simbolima. Primeri se navode u nizovima reči ili rečenica i tabelarnim prikazima, a za širi kontekst ponekad se koriste dijaloški i monološki tekst ili pesma. Dodatna objašnjenja data su u podrubrici *Запомни*. Drugi deo, namenjen uvežbavanju gramatike, najčešće je izdvojen u zasebnu podrubriku (*Задания*). Vežbanja su numerisana, nalozi su dati u 2. licu jednine imperativa, a predviđena je i usmena i pisana izrada. Zastupljene su sledeće nastavne tehnike: pronalaženje i prepisivanje primera iz tekstova, odgovaranje na pitanja, supstitucija reči u rečenicama, prevođenje rečenica sa srpskog na ruski jezik, dopunjavanje rečenica uz transformaciju ponuđenih reči, pronalaženje antonima, spajanje komplementarnih delova rečenica. Postoje i pitanja metajezičkog tipa u vezi sa gramatičkim pravilima.

Интонация i Звуки и буквы. Prva rubrika postoji u 3 nastavne celine, a u dva slučaja uz njen naziv priložen je piktogram kasete. Priložena su verbalna objašnjenja i rečenice sa grafički istaknutom intonacijom. Osim ponavljanja rečenica, učenicima se nalaže prepisivanje reči ili rečenica uz beleženje intonacije. Druga rubrika postoji u prvih pet nastavnih celina, s tim što je u 2. celini zastupljena dva puta. U njoj se navode reči sa fonetsko-ortografskim elementom, zatim se izdvaja slovo sa odgovarajućom fonetskom transkripcijom i najzad se daje objašnjenje pisanja i izgovora. Zastupljene su sledeće aktivnosti: čitanje reči sa datim slovom i glasom, beleženje transkripcije za date reči i odgovaranje na pitanja.

Что говорят русские... Rubrika postoji u četiri nastavne celine, s tim što je u 7. nastavnoj celini zastupljena tri puta. Uz njen naziv pominje se komunikativna funkcija ili situacija (*когда выражают одобрение, под праздник, когда покупают продукты*), a za svaku od njih daju se primeri u rečenicama ili kratkim dijalozima. U

dve nastavne celine postoje vežbanja: prevođenje rečenica sa srpskog na ruski jezik, pisanje rečenica i izvođenje dijaloga.

Традиции и обычаи. Ova rubrika javlja se 5 puta, i to uglavnom na kraju nastavne celine. U njoj postoje informativni tekstovi povezani sa temom nastavne celine (iskazivanje dobrodošlice, narodna nošnja, ruska peć). Tekstovi su ilustrovani fotografijama koje uglavnom imaju ekvivalentni odnos sa pojedinim rečima. Iz nekih tekstova izdvojena je leksika sa prevodom, a uz pojedine tekstove su data pitanja za proveru razumevanja ili za poređenje sa domaćim običajima.

Od svih operacija koje su izvedene u središnjem delu udžbenika, najznačajnije su egzemplifikacija i didaktizacija.

Završni deo

Пойте с нами! Пойте как мы! Пойте лучше нас! Za uključene pesme (*Отговорила роуца золотая, Мы желаем счастья вам*) date su note i tekst.

Тексты для дополнительного чтения. U ovom prilogu dato je desetak tekstova koje učenik treba da pročita kod kuće i prepriča u školi (*Прочитай дома, расскажи в классе!*). Zastupljeni su informativni tekstovi, adaptirane priče, poezija i šala.

Русско-сербский словарь. Rusko-srpski rečnik sadrži oko 770 reči i izraza raspoređenih azbučnim redom. Za glagole se navode infinitiv i 1. i 2. lice jednine prezenta.

Словарик ложных эквивалентов. U ovom dodatku postoji dvadesetak reči koje imaju sličan oblik, ali različito značenje u ruskom i srpskom jeziku. Učeniku je omogućeno da dopuni spisak dodatnim primerima.

Важные грамматические термины в учебнике. U ovom aneksu predstavljeni su ruski gramatički termini sa prevodom na srpski jezik.

Пословицы и поговорки. Dato je dvadesetak ruskih poslovice sa prevodom na srpski jezik.

Решения загадок и ребусов. Data su rešenja šest zagonetki i rebusa iz središnjeg dela udžbenika.

U završnom delu udžbenika može se razmotriti pre svega dodatna egzemplifikacija (izrada analitičkih i globalnih tekstova), dok rešenja zadataka predstavljaju rezultat didaktizacije.

Mada nismo uspeli da dođemo do audio-kasete, na osnovu odgovarajućeg piktograma može se izneti nekoliko pretpostavki u vezi sa zvučnim materijalom: a) među globalnim tekstovima najzastupljenija je usmena jezička forma (dijaloški, monološki ili kombinovani tekstovi); b) pisana jezička forma zastupljena je sa nekoliko poetskih tekstova, pisama čitalaca ili zapisa iz ličnog dnevnika; c) postoje dva analitička teksta fonetsko-ortografskog tipa: objašnjenja i primeri iz rubrike *Интонация*.

VI.5.2. Radna sveska

Tabela 22. – *Давајте дружим! 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	
Središnji deo	<i>Раздел 1 – 9</i>
Završni deo	

Radna sveska ima samo središnji deo sa istim segmentima kao u udžbeniku.

Središnji deo

Nastavne celine sadrže numerisane aktivnosti bez grupisanja u rubrike. Uz nekoliko izuzetaka, nalozi imaju glagol u 2. licu jednine imperativa, što znači da preovlađuje individualna izrada. U većini aktivnosti predviđeno je pisanje, na šta ukazuju linije i prazna polja u korpusu vežbanja.

Zastupljeni su jednostavni nalozi (*Закончи предложения*), nalozi u kojima se navodi jezički element (*Вставь пропущенные предлоги*) i složeni nalozi sa uvodnim objašnjenjima (*Тамара ученица седьмого класса. Это её комната. Рассмотрю внимательно комнату и вещи в ней, а потом напиши об этой девочке, о её привычках и увлечениях.*).

Najzastupljenija nastavna tehnika (oko polovine vežbanja) jeste dopunjavanje: rečenice ili tekstovi dopunjuju se uz izbor ili transformaciju ponuđenih reči i izraza, a nepotpune reči dopunjuju se slovom ili grupom slova. Ostale tehnike jesu: transformacija (rečenica, reči i izraza), prevođenje tekstova ili rečenica sa srpskog na ruski jezik, spajanje komplementarnih elemenata (reči, izraza ili replika u dijalogu), beleženje akcenta ili fonetske transkripcije, odgovaranje na pitanja u vezi sa jezičkim pravilnostima, pisanje reči, izraza i rečenica, izrada i izvođenje dijaloga, pisanje vođenog sastava.

Na osnovu naloga i korpusa vežbanja ustanovili smo da je najviše aktivnosti namenjeno uvežbavanju gramatičkih elemenata, a zatim leksike i fonetsko-ortografskih sadržaja. U okviru nastavnih celina ne postoji ustaljeni redosled kojim se uvežbavaju pojedinačni tipovi sadržaja.

U radnoj svesci može se razmotriti izrada nastavnih aktivnosti kao jedan od aspekata didaktizacije.

VI.5.3. Odlike udžbeničkog kompleta

Pregled sadržaja na početku udžbenika pokazuje da polazište za **selekciju** predstavljaju gramatički, tematski, fonetsto-ortografski, funkcionalni i civilizacijski sadržaji. Sadržaji su **gradirani** tako da nastavna celina obuhvata po jedan ili više gramatičkih i tematskih elemenata i po jedan element iz ostalih tipova sadržaja. **Egzemplifikacija** ima sledeće odlike: a) u udžbeniku postoji velik broj dugačkih tekstova, od kojih je većina i odštampana i snimljena; b) većinu tekstova verovatno su izradili autori udžbenika, jer se izvori navode samo za nekoliko pesama i adaptiranih priča; c) u udžbeniku postoje različiti tipovi analitičkih tekstova, a u njima se ponekad porede ruski i srpski jezik. Bitni aspekti **didaktizacije** jesu: a) nastavna celina je veoma obimna i nema ustaljenu strukturu; b) nastavne aktivnosti su brojne i raznovrsne; c) u udžbeniku se za isti predložak daje po nekoliko vezanih vežbanja; d) ne postoji nijedna komponenta kompleta eksplicitno namenjena evaluaciji. Na osnovu strukture nastavne celine i zastupljenih aktivnosti zaključujemo da udžbenički komplet doprinosi razvoju svih jezičkih veština; istaknuto mesto ima i razvoj jezičkih kompetencija, pre svega gramatičke. Međutim, smatramo da postizanje ciljeva bitno otežavaju dva faktora: a) neujednačeno smenjivanje faza rada u nastavnoj celini i b) obim građe koji daleko prevazilazi godišnji fond časova.

VI.6. Korelacija sa Programom

Udžbenik i radna sveska za sva četiri jezika imaju iste dimenzije, ali različit broj strana. Udžbenik za francuski jezik ima dvostruko manji broj strana nego udžbenici za ostale jezike, a radne sveske za nemački i ruski imaju po dvadesetak strana manje nego radne sveske za engleski i francuski. Sudeći prema dimenzijama, komplet za francuski jezik sadrži mnogo manji obim građe nego kompleti za ostale jezike.

VI.6.1. Selekcija

a. Klasifikacija sadržaja. Sadržaj udžbenika u ovom periodu prikazivan je na dva načina: linearnim pregledom (engleski, nemački i ruski) i u vidu sinoptičke tabele (francuski). Od tipova sadržaja iz Programa, u svim udžbenicima su navedeni **gramatički sadržaji**, dok na **teme** posredno ukazuju naslovi nastavnih celina ili tekstova. **Fonetsko-ortografski** elementi izdvojeni su u udžbenicima za francuski i ruski, **leksički ili leksikološki** elementi u udžbenicima za engleski, francuski i nemački, **funkcionalni** elementi u udžbeniku za ruski, **sociokulturni i sociolingvistički sadržaji** u udžbenicima za ruski i nemački.

Za razliku od iznete pretpostavke, u klasifikaciji sadržaja možemo konstatovati samo delimičnu korelaciju sa Programom: obavezno uključivanje gramatike i tema i fakultativno uključivanje ostalih vrsta sadržaja.

b. Obim sadržaja. U svim udžbenicima zastupljene su opšte **teme** iz Programa (porodica, škola, svakodnevni život, priroda, kultura i umetnost), ali ne i odgovarajuće specifične teme. Za korelaciju je bitna metonimijska veza između tema iz Programa i naslova segmenata i tekstova u udžbenicima. Od navedenih pravilnosti delimično odstupa udžbenik za francuski jezik, jer je u njemu razrađena jedna tema (porodica), a naslovi nastavnih celina doslovno označavaju opštu tematiku. Prema obimu **gramatičkih sadržaja** svi udžbenici su skoro u potpunosti usaglašeni sa Programom za odgovarajući jezik, s tim što su zastupljeni i gramatički elementi iz prethodnih razreda. Korelacija po obimu **komunikativnih funkcija** ima dva aspekta: a) u pregledu sadržaja komunikativne funkcije se ne izdvajaju u posebnu rubriku; b) u dijaloškim tekstovima postoje eksponenti za pojedine komunikativne funkcije navedene u Programu. Korelacija **fonetsko-ortografskih** sadržaja uslovljena je činjenicom da ovaj silabus nije posebno razrađen ni za jedan jezik i da se on uglavnom vezuje za gramatički silabus. Poređenjem programa i udžbenika ustanovili smo dva aspekata korelacije: a) u udžbeniku za ruski jezik zastupljeni su skoro svi elementi iz Programa, a u udžbeniku za francuski samo neki elementi iz Programa; b) iako se fonetska transkripcija pominje samo u sadržajima za engleski jezik, ona je zastupljena u udžbenicima za engleski, francuski i ruski jezik.

U ovom aspektu selekcije naša pretpostavka takođe je delimično potvrđena: udžbenici su potpuno usaglašeni sa Programom po obimu gramatičkih sadržaja, dok u

ostalim vrstama sadržaja postoje znatna odstupanja od Programa i velike razlike među udžbenicima.

VI.6.2. Gradacija

Tabela 23. – Gradacija sadržaja u udžbenicima iz prvog perioda

	Broj segmenata	Sadržaji obuhvaćeni nastavnim segmentom (horiz. raspoređivanje)	Redosled elemenata (vert. raspoređivanje)
E	30 NC i 6 segmenata za obnavljanje	NC: 1 opšta tema; od 1 do 3 morfosintaksičkih ili leksikoloških elemenata	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
F	7 NC	NC: 1 opšta tema; od 2 do 4 gramatička elementa; 1 fonetsko-ortografski element; 1 leksikološki element	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
N	9 NC i 2 segmenta za obnavljanje	NC: 1 opšta tema; od 2 do 6 gramatičkih ili leksikoloških elemenata	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
R	9 NC	NC: nekoliko tema; 2 gramatička elementa po 1 fonetski, ortografski i lingvokulturološki element (u nekim NC)	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa

Tabela pokazuje veliku neujednačenost u horizontalnom raspoređivanju sadržaja, što se ogleda u sledećem: a) u kompletu za engleski jezik broj nastavnih segmenata višestruko je veći nego u ostalim kompletima; b) u udžbenicima za engleski i nemački jezik izdvojeni su segmenti za obnavljanje gradiva; c) udžbenici se razlikuju po vrsti sadržaja uključenih u jedan segment i po broju elemenata u okviru svake vrste sadržaja. Što se tiče uvođenja elemenata u pojedinačnim silabusima, ni u jednom kompletu redosled nije isti kao u Programu.

Na osnovu iznetog zaključujemo da u gradaciji sadržaja ne postoji usaglašenost između udžbeničkih kompleta i Programa. Potvrđena je pretpostavka o transverzalnom odnosu između sadržaja navedenih u Programu i sadržaja raspoređenih u udžbeničkim kompletima.

VI.6.3. Egzemplifikacija

a. Globalni tekstovi. Ukupan broj tekstova u udžbenicima za engleski, francuski i nemački jezik kreće se između 30 i 40, a u udžbeniku za ruski jezik postoji preko 60 tekstova. Reč je o dužim tekstovima, koji vrlo često prelaze dužinu od 100 reči. U udžbenicima za engleski, nemački i ruski jezik postoje i dodatni tekstovi u završnom delu udžbenika. U svim udžbenicima postoje i kratki tekstovi, kao što su zagonetke, šale ili poslovice. Na osnovu iznetog može se zaključiti da su autori nezavisno od Programa odredili koliko će globalnih tekstova uvrstiti u udžbenički komplet.

O vezi između čitanja i pisanja ne može se izneti precizan stav, budući da nismo uspeli da dođemo do zvučnog materijala u svim kompletima. Ipak, na osnovu piktorograma koji ukazuju na snimljene tekstove pretpostavljamo da su mnogi tekstovi i snimljeni i odštampani u udžbeniku. To bi značilo da se na osnovu istih tekstova učenici osposobljavaju i za razumevanje govora i za razumevanje pisanih tekstova.

Zajednička odlika svih udžbenika jeste to što postoje tekstovi koji pripadaju usmenoj i pisanoj jezičkoj formi. Razlike se ogledaju u sledećem: a) u udžbenicima za ruski i francuski jezik u usmenoj formi zastupljeni su dijalozi, dok u udžbenicima za engleski i nemački postoje i monološki tekstovi; b) u udžbenicima za pojedinačne jezike zastupljene su različite vrste pisanih tekstova.

U sva četiri udžbenika većinu tekstova su izradili sami autori. Zastupljeni su i autentični tekstovi, ali među njima postoje sledeće razlike: a) u udžbenicima za francuski i nemački jezik tekstovi su preuzeti u neizmenjenom obliku, a u udžbenicima za engleski i ruski jezik pojedini tekstovi su adaptirani; b) u udžbeniku za francuski jezik, osim književnih tekstova i pesama, zastupljeni su novinski članci i odrednice iz enciklopedije ili rečnika.

Pošto se u Programu ne daju smernice za izbor ili izradu globalnih tekstova, u ovom aspektu egzemplifikacije ne može se govoriti o korelaciji između Programa i udžbenika. Naša pretpostavka je potvrđena, ali su razlike među pojedinačnim udžbenicima manje od očekivanih.

b. Analitički tekstovi. Za razmatranje analitičkih tekstova gramatičkog tipa značajno je to što se u uputstvima za realizaciju programa navodi induktivni pristup gramatici. Mada je takav pristup načelno primenjen u svim udžbenicima, uočljive su sledeće razlike: a) verbalna objašnjenja su česta u udžbenicima za francuski i ruski, malobrojna u udžbeniku za nemački, a ne postoje u udžbeniku za engleski; b) postoje različiti

dodaci posvećeni gramatičkim sadržajima: gramatički podsetnik i tabela sa konjugacijom (francuski), tabela sa konjugacijom nepravilnih glagola (engleski i nemački), spisak gramatičkih termina (ruski). Osim načelne usaglašenosti može se konstatovati i raznovrsnost u konkretizaciji preporučenog pristupa, čime se potvrđuje pretpostavka u vezi sa izradom tekstova.

Među analitičkim tekstovima leksičkog tipa izdvojili smo zbirne rečnike i povezali ih sa naznakom u Programu da učenici treba da usvoje oko 300 novih reči i izraza. Zbirni rečnici postoje u tri udžbenika i u svakom od njih broj reči je znatno veći: oko 850 za nemački, oko 750 za ruski i oko 430 za engleski. Smatramo da zbog velikog broja reči udžbenici nisu usaglašeni sa Programom, mada ne možemo isključiti mogućnost da su u rečnike uvrštene i reči iz prethodnih razreda.

VI.6.4. Didaktizacija

a. Nastavni postupak. U udžbenicima se koriste sledeća sredstva za signaliziranje strukture nastavnih segmenata: rubrike koje ukazuju na tip jezičko-komunikativne građe (francuski i ruski) i slova abecede (engleski i nemački). U radnoj svesci za francuski koriste se nazivi rubrika drugačiji nego u udžbeniku, a u radnim sveskama za ostale jezike primenjuje se numerisanje aktivnosti. Funkcija pojedinačnih segmenata objašnjena je jedino u udžbeniku za nemački jezik. Na osnovu uvida u sve komponente kompleta, ali bez preciznijih naznaka u priručniku za nastavnika, ustanovili smo da broj i redosled faza rada znatno variraju:

Engleski: recepcija teksta čije razumevanje olakšava prevedena leksika → čitanje/ponavljanje teksta → uočavanje gramatičke pravilnosti → izrada usmenih nastavnih aktivnosti (uvežbavanje gramatičkih, funkcionalnih i leksičkih sadržaja i provera razumevanja početnog teksta) → izrada pisanih vežbanja u radnoj svesci.

Francuski: recepcija početnog dijaloga → recepcija i provera razumevanja dodatnih tekstova → usvajanje fonetsko-ortografskih i morfosintaksičkih pravilnosti i njihovo uvežbavanje u pisanom obliku → recepcija novih tekstova i uvežbavanje leksike → recepcija poetskih tekstova.

Nemački: čitanje početnih tekstova → uvežbavanje gramatičkih sadržaja → usvajanje gramatičkih pravilnosti → čitanje dodatnih tekstova.

Ruski: u svakoj nastavnoj celini obrađuje se po nekoliko dužih tekstova, između kojih se predstavljaju i uvežbavaju gramatički elementi, a ređe i fonetsko-ortografski, civilizacijski i funkcionalni sadržaji

Potvrđena je pretpostavka da se artikulisanje nastavnog postupka, kao vid didaktizacije, u udžbenicima realizuje na različite načine i bez neposrednog uticaja Programa.

b. Nastavne aktivnosti. U udžbeničkim kompletima postoji neujednačen broj nastavnih aktivnosti: preko 400 za engleski, oko 370 za ruski, oko 200 za nemački i oko 120 za francuski. Nastavne aktivnosti mogu biti brojnije u udžbeniku (engleski i ruski), brojnije u radnoj svesci (francuski) ili podjednako zastupljene u udžbeniku i u radnoj svesci (nemački). U svim udžbeničkim kompletima postoji načelna usaglašenost, jer su zastupljene raznovrsne tehnike navedene u Programu. Uprkos tome, ne može se govoriti o potpunoj korelaciji, i to iz sledećih razloga: a) u svim kompletima najrazrađenije i najbrojnije su dve tehnike (transformacija rečenica i dopunjavanje ili dovršavanje rečenica); b) navedene tehnike najčešće se koriste za uvežbavanje gramatike, dok se u Programu preporučuje njihova primena za usmeno i pismeno izražavanje; c) ni u jednom kompletu nisu zastupljene sve tehnike iz Programa, a posebno su retke aktivnosti za usmeno i pisano izražavanje; c) i u udžbenicima i u radnim sveskama najbrojnije su aktivnosti za uvežbavanje gramatičkih sadržaja.

c. Evaluacija. Ni u jednom udžbeničkom kompletu nisu konkretizovane naznake iz Programa o vrednovanju i ocenjivanju. Radna sveska za nemački jezik sadrži segment namenjen testiranju, ali u njemu nisu date naznake o vremenu i načinu realizacije.

d. Ciljevi. Mada se udžbenički kompleti razlikuju po uobličavanju i ulančavanju nastavnih aktivnosti, svaki od njih omogućuje ostvarivanje operativnih zadataka iz Programa. Time je potvrđena pretpostavka u vezi sa ovim aspektom didaktizacije. Osim načelne usaglašenosti, udžbenički kompleti imaju sledeće zajedničke odlike: 1. najviše aktivnosti usmereno je na zadatke koji se ne mogu smatrati jezičkim aktivnostima (*ovladavanje rečeničnim modelima, usvajanje oko 300 novih novih reči i izraza, osposobljavanje za pisanu reprodukciju savladanih rečeničnih modela i leksike*); 2. mnogo manje aktivnosti usmereno je na *razumevanje usmenog izlaganja ili zvučnih snimaka i čitanje teksta sa razumevanjem*; 3. malobrojne su aktivnosti kojima se učenici osposobljavaju za produktivne aktivnosti: *usmeno izlaganje, pripovedanje, opisivanje,*

za slobodno i spontano usmeno izražavanje i učesće u razgovoru, za pisanje vođenih sastava i kraćih rezimea.

VII. DRUGI PERIOD

U ovom delu najpre ćemo razmotriti Program za 7. razred iz 2003. godine (Radni nacrt), budući da je pod njegovim uticajem izrađen udžbenik za francuski jezik (*Le français pour nous 3*). Zatim ćemo prikazati opštu strukturu Programa za 7. razred iz 2009. godine. U analizi pojedinačnih komponenti ukazaćemo na sličnosti i razlike između prvog i drugog stranog jezika.

VII.1. Program iz 2003. godine (Radni nacrt)

Prema ovom dokumentu, koji je trebalo da važi do 2009. godine, predviđen je godišnji fond od 72 časa, to jest nedeljni fond od 2 časa.

VII.1.1. Komponente Programa

Tabela 24. – Komponente Programa (Radni nacrt) iz 2003. godine

Uvod u kojem se navodi cilj nastave
Ishodi nastave stranog jezika kao osnovnog predmeta na kraju sedmog razreda obaveznog obrazovanja Slušanje, Čitanje, Govor, Pisanje, Interakcija, Medijacija, Interpretacija/interakcija sa tekstom, Znanja o jeziku, Medijska pismenost
Teme Komunikativne funkcije

Uučljivo je da je u ovom dokumentu težište na ciljevima i očekivanim ishodima. Oni su navedeni prema jezičkim aktivnostima, od kojih neke imaju istovetan naziv kao u *Evropskom okviru*.

VII.1.2. Ciljevi nastave

Ciljevi nastave predstavljeni su na sledeći način:

Nastava stranih jezika u sedmom razredu predstavlja kontinuitet u odnosu na celokupno gradivo koje je nastavom obuhvaćeno do kraja šestog razreda, kada učenik stiče kompetenciju na nivou A-1. Cilj nastave u trećem ciklusu, koji počinje u sedmom razredu, jeste podizanje kompetencije na nivo A-2.

S obzirom da je učenik formirao svoj stav prema učenju stranog jezika i postigao osnovna znanja i veštine koje mu omogućuju da se snalazi jezički i kulturološki u delimično poznatom prostoru, cilj nastave i učenja stranih jezika na ovom uzrastu usmerava se na usavršavanje jezičkih veština i produblјivanje znanja o jeziku koji uči, kao i saznanja o datostima društava koja govore tim jezikom. Time se posredno i neposredno doprinosi njegovom obrazovanju i opštoj kulturi.

Cilj nastave stranog jezika (L2) na kraju sedmog razreda je da osposobi učenika da komunicira u usmenom i pisanom obliku u skladu sa svojim potrebama i interesovanjima. Nastava je usmerena i na osamostaljivanje učenika u komunikaciji i učenju i na razvijanje svesti o značaju višejezičnosti.

Pošto se u uvodnom delu pominje sedmi razred kao početak trećeg ciklusa, reč je o Programu za prvi strani jezik, koji se uči od prvog razreda. Prema nastavnom planu, drugi strani jezik trebalo je da se uči od četvrtog razreda.

Cilj nastave stranog jezika u ovom trogodišnjem ciklusu usaglašen je sa prethodno stečenim znanjima i veštinama i usmeren je na: a) jezičke veštine, b) znanja o jeziku i c) sociokulturna znanja. U 7. razredu cilj se određuje sa stanovišta nastave, ali reč nije o zadacima tokom rada, već o očekivanom cilju na kraju školske godine.

Uticao *Evropskog okvira* ogleda se u tome što se kao cilj postavlja dostizanje nivoa A1 i A2, i to ne za pojedinačni razred, već za drugi i treći nastavni ciklus. Pominje se i značaj višejezičnosti, a to je koncept koji ima značajno mesto u *Evropskom okviru*.

VII.1.3. Ishodi na kraju 7. razreda

U ovom delu Programa (Tabela 25) predstavljeni su ishodi očekivani na kraju školske godine, ali sa stanovišta učenika. Reč je o ishodima usmerenim na jezičke aktivnosti, što potvrđuje činjenica da se navode tekstovi, poruke i iskazi kao proizvodi jezičkih aktivnosti. Izuzetak predstavljaju ishodi u rubrici *Znanja o jeziku*.

Ishodi su razvrstani po *jezičkim aktivnostima*, što je termin koji se koristi u *Evropskom okviru*. Prvih šest aktivnosti takođe ima iste nazive: *slušanje i čitanje (jezička recepcija)*, *govor i pisanje (jezička produkcija)*, *interakcija* i *medijacija*. Pojedinačni ishodi nisu formulisani na isti način kao u *Evropskom okviru*, ali postoje sličnosti sa nekim deskriptorima za nivo A2 (*govor – monološko izlaganje; slušanje – opšte razumevanje govora; čitanje – čitanje radi orijentisanja; interakcija – opšta usmena interakcija*). Za medijaciju se u *Evropskom okviru* ne navode deskriptori po nivoima, a ishod u toj kategoriji Programa ima elemente deskriptora za *monološko izlaganje* na nivou B1. Tri preostale kategorije (*interpretacija, znanja o jeziku i medijska pismenost*) ne pominju se u *Evropskom okviru*.

Tabela 25. – Ishodi u Radnom nacrtu iz 2003. godine

Jezičke aktivnosti		Po završetku sedmog razreda učenik
Jezička recepcija	Slušanje	<ul style="list-style-type: none"> • razume kraće i jednostavne usmene iskaze iz oblasti svog interesovanja (obaveštenja, uputstva, upozorenja) ako se govore razgovetno i umerenim tempom • razume opšti sadržaj kratkih i jednostavnih tekstova posle ponovljena dva do tri slušanja • pronalazi određenu informaciju u autentičnim tekstovima
	Čitanje	<ul style="list-style-type: none"> • razume kratke pisane poruke (pisma razglednice, uputstva, obaveštenja) • razume osnovne sadržaje i pronalazi određenu informaciju u kratkim i jednostavnim tekstovima
Jezička produkcija	Govor	<ul style="list-style-type: none"> • koristeći jednostavne iskaze izražava i saopštava svoja iskustva, osećanja i mišljenje • ukratko opisuje ličnosti, događaje i situacije iz oblasti svog interesovanja
	Pisanje	<ul style="list-style-type: none"> • sastavlja kratak tekst o poznatoj temi
Interakcija		<ul style="list-style-type: none"> • na jednostavan način se sporazumeva sa sagovornicima koji govore polako i razgovetno u/o svakodnevnim situacijama • razmenjuje jednostavne pisane poruke (kratka neformalna pisma, razglednice, čestitke, obaveštenja, e-mail)
Medijacija		<ul style="list-style-type: none"> • prepričava sadržaj kratkog teksta, kraćeg audio ili vizuelnog zapisa i dotadašnje kraće interakcije na L2
Interpretacija/interakcija sa tekstom		<ul style="list-style-type: none"> • izražava utiske i osećanja o tekstovima različitih vrsta • prepoznaje elemente kulture u tekstu
Znanja o jeziku		<ul style="list-style-type: none"> • prepoznaje i koristi glagolske oblike koji izražavaju sadašnjost, prošlost i budućnost • upotrebljava pravilno priloge i prideve • poznaje i upotrebljava veznike za koordinaciju
Medijska pismenost		<ul style="list-style-type: none"> • koristi razne vrste medijske produkcije namenjene komunikaciji i učenju stranih jezika (štampani mediji, audio i audiovizuelni zapisi, kompakt-diskovi, internet), koristi svoju informatičku pismenost

VII.1.4. Sadržaji

Teme. U Program je uvršteno 8 tema sa odgovarajućim podtemama: *Porodica i prijatelji, Slobodno vreme i hobi, Životna sredina, Sport, Moda i oblačenje, Svet filma i muzike, Slavni ljudi, Svet kompjutera*. U ovom Programu ima dvostruko više tema nego u Programima iz 90-tih godina. Klasifikacija i formulacija tema je slična, ali nije identična. Sledeće razlike izdvajamo kao potencijalno važne za odnos između Programa i udžbenika: a) među teme su uvršteni *kompjuteri*; b) uz svaku od 8 tema date su podteme, za koje se ističe da nisu obavezujuće.

Komunikativne funkcije. U Program je uvršćeno 9 komunikativnih funkcija, nabrojanih bez naknadne klasifikacije: *Traženje i davanje obaveštenja, Davanje saveta i preporuka, Izražavanje pretpostavke i sumnje, Izražavanje osećanja i stava o ličnostima, predmetima, mestima i događajima, Odobravanje/neodobravanje, Iskazivanje i traženje mišljenja, Izražavanje obaveznosti/neobaveznosti, Izricanje zabrane i upozorenja, Započinjanje i završavanje poruka i kraćih neformalnih pisama.* Razlika u odnosu na prethodni Program sastoji se u tome što nisu uvrštene iste komunikativne funkcije i što se sada dosledno koristi glagolska imenica. Nazivi svih komunikativnih funkcija i eksponenti dati su na engleskom jeziku.

Metodološka uputstva i napomene o evaluaciji nisu date u Programu za strani jezik. Međutim, u prvom delu dokumenta (*Posebne osnove školskog programa. Sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Radni nacrt*) postoje sledeći odeljci: *Metode nastave/učenja i aktivnosti nastavnika u novom školskom programu, Aktivnosti nastavnika, Aktivnosti učenika i Praćenje napredovanja i ocenjivanje postignuća učenika.* Preporuke važe za sve predmete, a kao značajne za našu temu izdvajamo nekoliko napomena u vezi sa evaluacijom. Ocenjivanje učenika ima četiri glavna zadatka: *da usmeri i podstakne učenike u učenju; da pomogne nastavniku da unapredi svoj način rada kako bi obezbedio učenicima odgovarajuće uslove da razviju i formiraju ono što je određeno ishodima za različite oblasti; da pomognu učeniku da sam sebe oceni, kako bi mu se omogućilo da uči i napreduje i kada radi samostalno; da rezimira na kraju razreda u kojoj meri su učenici ovladali navedenim ishodima.* U ovim napomenama ocenjivanje i evaluacija dovedeni su u neposrednu vezu, a kao vidovi procene pomenuti su sumativna i formativna evaluacija i autoevaluacija.

U ovom dokumentu primetno je pomeranje težišta u odnosu na prethodni Program, a osnovne razlike se ogledaju u sledećem:

- Umesto operativnih zadataka, koji se odnose na nastavu i nastavnika, navode se očekivani ishodi čiji je subjekat učenik. U formulaciji ishoda prepoznatljiv je uticaj *Evropskog okvira.*

- Sadržaji obuhvataju teme i komunikativne funkcije, a gramatički sadržaji, detaljno razrađeni u prethodnom Programu, nisu uključeni.

- Osim naziva i eksponenata za komunikativne funkcije, sve komponente Programa date su na srpskom jeziku. Iste komponente važe za sve jezike koji se uče u osnovnoj školi.

Na osnovu analiziranih komponenti proizlazi da je težište na očekivanim ishodima to jest ciljevima usmerenim na produkt. Među ishode su uvrštena i *znanja o jeziku*; reč zapravo nije o ishodima usmerenim na znanje jer nije navedeno ono što se očekuje da učenici znaju na kraju školske godine. U Programu postoji naznaka da se pod znanjem o jeziku podrazumeva *funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji*.

VII.2. Program iz 2009. godine

Prvi i drugi strani jezik uče se sa po 2 časa nedeljno, što znači da godišnji fond iznosi 72 časa. Za razliku od nastavnih planova iz 90-tih godina, uz fond časova nije navedena tipologija časova i njihova razmera.

VII.2.1. Komponente Programa

Prema opštoj strukturi (Tabela 26) dokument je sličan tradicionalno strukturisanim Programima: ima tri dela, od kojih prvi i treći važe za sve uključene jezike, dok se drugi deo odnosi na pojedinačne jezike. Na koncepciju Programa delimično je uticao model iz *Evropskog okvira* jer su operativni zadaci razvrstani po jezičkim veštinama, a teme i situacije prema domenima upotrebe jezika¹⁵. Tipovi sadržaja razlikuju se među jezicima: za sve jezike određeni su gramatički sadržaji, s tim što su u korišćenju terminologiji primetne razlike. Fonološko-grafološki elementi određeni su za ruski i španski jezik, a civilizacijski sadržaji samo za španski jezik.

¹⁵ U programima za 5. i 6. razred, koji imaju identičnu strukturu, postoje još dve rubrike u delu sa metodološkim uputstvima: *Strategije za unapređivanje i uvežbavanje jezičkih aktivnosti* i *Vrste tekstova*. Ovo su takođe koncepti detaljno razmotreni u *Evropskom okviru*, i to u 4. poglavlju u vezi sa upotrebom jezika.

Tabela 26. – Komponente Programa za strani jezik iz 2009. godine

Zajednički deo Programa					
<i>Za četvorogodišnji ciklus nastave: Cilj, Zadaci, Standardi</i>					
<i>Za 7. razred: Operativni zadaci na nivou jezičkih veština: Razumevanje govora, Razumevanje pisanog teksta, Usmeno izražavanje, Interakcija, Pismeno izražavanje, <u>Medijacija</u>, <u>Doživljaj i razumevanje književnog teksta</u>, Znanja o jeziku i <u>strategije učenja</u>¹⁶</i>					
<i>Teme i situacije po domenima upotrebe jezika, Komunikativne funkcije</i>					
Deo Programa za pojedinačne jezike					
Engleski	Francuski	Italijanski	Nemački	Ruski	Španski
1. Imenice 2. Član 3. Zamenice 4. Determinatori 5. Pridevi 6. Brojevi 7. Kvantifikatori 8. Glagoli 9. Prilozi i pril. odredbe 10. Predlozi 11. Veznici 12. Rečenica	1. Prezantativi i njihove dopune 2. Sredstva za naglaš. rečeničnih delova 3. Sredstva koja ukazuju na lice 4. Aktualizatori imenice 5. Modaliteti rečenice 6. Parcijalno direktno i indirektno pitanje 7. Sredstva za iskaz. prostornih odnosa 8. Kvalifikacija 9. Sredstva za iskaz. vremenskih odnosa 10. Indikativ 11. Sredstva za iskaz. pogodbe	1. Imenice 2. Član 3. Zamenice 4. Pridevi 5. Predlozi 6. Glagoli 7. Prilozi 8. Rečce 9. Veznici 10. Rečenica	Imenice Član Negacija Zamenice Pridevi Predlozi Prilozi Glagoli Brojevi Rečenica	1. Izgovor i beleženje akcentovanih i redukovanih samoglasnika (...) 2. Slaganje subjekta i imenskog predikata 3. Osnovni pojmovi o značenju i upotrebi glagolskog vida i sistema glagolskih vremena 4. Upotreba sadašnjeg i prošlog vremena 5. Iskaz. zapovesti 6. Iskaz. negacije 7. Iskaz. načina vršenja radnje 8. Iskaz. vremenskih odnosa 9. Iskaz. mesta i pravca 10. Upotreba glagola kretanja	<i>Rečenica</i> Složena rečenica Direktan i indirektan govor <i>Imenska grupa</i> Rod i broj imenica Neodređeni determinativi Zamenice Relativne zamenice Neodređene zamenice Brojevi Predlozi <i>Glagolska grupa</i> Glagoli Prilozi Predlozi <i>Intonacija i izgovor</i> Intonacija Ritmičke grupe <i>Pravopis</i> Pravopis svih oblika predviđenih programom za VII razred <i>Elementi civilizacije</i>
Zajednički deo za sve jezike					
NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA: Tehnike (aktivnosti)					

VII.2.2. Zajednički deo

Operativni zadaci po jezičkim veštinama. U nazivu rubrike zapaža se upotreba izraza *operativni zadaci* i preformulisanje termina *jezičke aktivnosti* u *jezičke veštine*. U odnosu na *Radni nacrt* promenjeni su nazivi samih aktivnosti: *slušanje* → *razumevanje govora*; *čitanje* → *razumevanje pisanog teksta*; *govor* → *usmeno izražavanje*; *pisanje* → *pismeno izražavanje*. U uvodnom iskazu više se na ističe da je reč o očekivanim

¹⁶ Podvučene stavke postoje samo u Programu za prvi strani jezik.

ishodima na kraju razreda, što znači da se mogu navoditi zadaci i aktivnosti tokom nastave.

Uz pojedine razlike u formulacijama, u programima za prvi i za drugi strani jezik postoje mnogobrojne sličnosti.

U receptivnim jezičkim aktivnostima navode se vrste usmenih i pisanih tekstova koje učenik treba da razume: a) *kraće dijaloge, priče, druge vrste tekstova i pesme, kraće autentične tekstove iz svakodnevnog života (obaveštenja sa razglasa na stanici, aerodromu, u supermarketu ili u školi), usmene poruke u vezi sa ličnim iskustvom i sa aktivnostima na času, kraće reklame, radio i TV emisije* (do 15 replika za prvi strani jezik, a do 12 rečenica za drugi strani jezik); b) *kraće tekstove, ilustrovane tekstove (stripove, TV program, bioskopski program, red vožnje, informacije na javnim mestima itd.), tekstove iz svakodnevnog okruženja (pisma, kraći novinski članci, uputstva o upotrebi, oglasi, plakati, katalozi), kraće tekstove u vezi sa gradivom drugih predmeta* (do 200 reči za prvi strani jezik, oko 100 reči za drugi strani jezik).

U usmenoj i pisanoj produkciji navode se aktivnosti i kompetencije: a) *opisuje ili izveštava u nekoliko rečenica o događajima i aktivnostima, učestvuje u komunikaciji i poštuje sociokulturne norme komunikacije* (10 replika za drugi strani jezik); *piše rečenice i kraće tekstove* (do 100 reči za prvi strani jezik); b) *usklađuje intonaciju, ritam i visinu glasa sa sopstvenom komunikativnom namerom i sa stepenom formalnosti govorne situacije, primenjuje oblike obraćanja, molbe, pozdrava i zahvaljivanja.*

Uključena su i znanja o jeziku, formulisana slično kao pojedine odrednice iz Evropskog okvira: *uviđa mogućnosti pozitivnog transfera znanja i strategija stečenih učenjem prvog stranog jezika, koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije, razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima.*

Bitna razlika između prvog i drugog stranog jezika jeste u tome što operativni zadaci za prvi strani jezik obuhvataju i sledeće oblasti:

- medijaciju – *učenik treba da posreduje između osoba koje ne mogu da se sporazumeju i to tako što: usmeno prenosi suštinu poruke sa maternjeg na ciljni jezik i sa ciljnog na maternji, pismeno prenosi jednostavne poruke i objašnjenja itd.*

- doživljaj i razumevanje književnog teksta – učenik može da izrazi utiske i osećanja o kratkom prilagođenom književnom tekstu i prepozna je u tekstu elemente kulture zemalja čiji jezik uči.

- kompenzacione strategije – usmerava pažnju, pre svega, na ono što razume, pokušava da odgonetne značenje na osnovu konteksta i proverava pitajući nekog ko dobro zna (druga, nastavnika, itd.), razmišlja da li odrenena reč koju ne razume liči na neku koja postoji u maternjem jeziku, traži značenje u rečniku itd. Ova stavka odgovara po nazivu rubrici iz dokumenta *Threshold Level 1990*, ali se ne može tvrditi da je on korišćen pri izradi Programa.

Teme i situacije po domenima upotrebe jezika. U ovoj rubrici uočljiv je uticaj *Evropskog okvira* jer su teme i situacije razvrstane po istim domenima (zbog uzrasta učenika izostavljena je profesionalna oblast). Pojedine teme iste su u programima za prvi i za drugi strani jezik: **privatno**: zajedničke aktivnosti i interesovanja u školi i van nje; **javno**: razvijanje pozitivnog odnosa prema životnoj sredini i drugim živim bićima; tradicija i običaji u kulturama zemalja čiji se jezik uči; obroci; stambena naselja. Najveća razlika postoji u **obrazovnoj oblasti** gde se za prvi strani jezik navodi: snalaženje u radu s kompjuterom, upotreba informacija iz medija i jačanje medijske pismenosti, obrazovni sistem u drugim zemljama.

Komunikativne funkcije. U oba programa uvršteno je po 20 istovetnih funkcija iskazanih glagolskom imenicom: *Predstavljanje sebe i drugih, Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti, Izražavanje dopadanja/nedopadanja* itd. Postoje i formulacije koje ne ukazuju na konkretan govorni čin: *Postavljanje i odgovaranje na pitanja, Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama), Opisivanje lica i predmeta.*

VII.2.3. Sadržaji

U programima za prvi i za drugi strani jezik istaknuto je da se gramatički sadržaji uvode sa što manje objašnjenja i da se njihovo poznavanje evaluira na osnovu upotrebe u odgovarajućem komunikativnom kontekstu.

VII.2.3.1. Sadržaji za engleski jezik (prvi strani jezik)

U Programu za engleski jezik navode se pretežno **morfološki** elementi. Sadržaji su podeljeni prema vrstama reči, za koje se daju naknadne podele i primeri (*Pridevi sa nastavcima –ed i –ing (interesting – interested); Upotreba used to - za prošlu naviku, postupak I used to play tennis when I was younger.*). U uvodnoj napomeni ističe se da učenici treba da razumeju i koriste navedene kategorije. Uključene kategorije imaju sličnosti sa elementima iz Programa za engleski jezik iz 90-tih godina, ali nije istaknuta podela na *Rečenicu, Imeničku grupu i Glagolsku grupu.*

VII.2.3.2. Sadržaji za francuski jezik

Sadržaji su podeljeni u 11 **gramatičkih** kategorija sa naknadnim podelama i primerima (*Prezentativi i njihove dopune: c'est/ce sont/ce n'est pas/ce ne sont pas; voici/voilà; il y a/il n'y a pas (de/d')*). U uvodnoj napomeni ističe se da učenici treba da razumeju i koriste navedene kategorije. U pratećoj napomeni navedeno je da su uključene kategorije uglavnom preuzete iz semantičkih gramatika za učenike francuskog kao stranog jezika. Kategorije su namenjene autorima udžbenika i nastavnica, a učenici ne moraju da ih znaju. U Programu za francuski jezik primetna je drugačija klasifikacija u odnosu na Program iz 90-tih godina.

VII.2.3.3. Sadržaji za italijanski jezik

Morfosintaksički sadržaji raspoređeni su u 10 kategorija (9 vrsta reči i rečenica) sa odgovarajućim potkategorijama i primerima (*Glagoli. Sadašnje vreme (Presente Indicativo) triju konjugacija*). Osim nekoliko novih elemenata, gramatički sadržaji skoro su istovetni sa sadržajima za prethodna dva razreda.

VII.2.3.4. Sadržaji za nemački jezik

Morfosintaksički sadržaji raspoređeni su takođe u 10 kategorija (9 vrsta reči i rečenica) sa odgovarajućim potkategorijama i primerima (*Član. Receptivno i produktivno usvajanje određenog i neodređenog člana uz imenice u navedenim padežima. Sažimanje člana im, am, ins (receptivno i produktivno)*). Prema uključenim kategorijama ovaj Program ima sličnosti sa Programom iz prethodnog perioda, ali način podele nije identičan jer nisu uključeni *Novi modeli.*

VII.2.3.5. Sadržaji za ruski jezik

U Programu su date dve vrste sadržaja. Najpre su navedeni **fonetsko-ortografski** elementi, dok ostalih 9 stavki označavaju **morfološke** kategorije (*Upotreba sadašnjeg i prošlog vremena glagola бежать, бегать, плыть, плавать, лететь, летать*). U uvodnoj napomeni ističe se da učenici treba da razumeju i koriste ove kategorije. Postoje sličnosti sa Programom iz prethodnog perioda, ali način podele nije istovetan jer nisu uključeni *Rečenični modeli*.

VII.2.3.6. Sadržaji za španski jezik

U Programu su navedene tri vrste sadržaja. Najbrojniji su **gramatički** elementi, podeljeni na *Rečenicu*, *Imensku grupu* i *Glagolsku grupu*. Uz naknadnu klasifikaciju ponekad se daju eksponenti na španskom jeziku (*Relativne zamenice: que i quien. Neodređene zamenice: esto, eso, aquello, lo*). **Fonetsko-ortografski** sadržaji vezuju se za gramatiku (*Intonacija najjednostavnijih složenih rečenica predviđenih programom za VII razred. Ritmičke grupe koje se javljaju u predviđenim rečenicama*). Elementi **civilizacije** dovode se u vezu sa komunikativnim funkcijama i temama (*Pored upoznavanja, u okviru govornih činova, sa načinima ponašanja svojstvenim kulturi španskog govornog područja, učenici moraju upoznati i sledeće: nekoliko najvećih gradova i njihove znamenitosti; državne praznike; najčuvenija imena hispanske kulture i umetnosti; briga mladih u hispanskom svetu u očuvanju prirode, posebno briga o životinjama*).

VII.2.4. Način ostvarivanja Programa

U ovom delu Programa izdvojićemo tri aspekta bitna za tumačenje metodološkog pristupa i za odnos udžbenika sa Programom.

Pristup nastavi i učenju. Za preporučeni pristup koriste se nazivi: *komunikativna nastava* i *komunikativno-interaktivni pristup*. U uputstvima za primenu komunikativnog pristupa ukršteno je više metodoloških aspekata koje ćemo razvrstati u četiri oblasti:

- Tretman jezika: *jezik se smatra sredstvom komunikacije; ciljni jezik upotrebljava se u učionici u dobro osmišljenim kontekstima od interesa za učenike, u prijatnoj i opuštenoj atmosferi; bitno je značenje jezičke poruke.*

- Uloga nastavnika: *nastavnik i dalje učenicima skreće pažnju i upućuje ih na značaj gramatičke preciznosti iskaza; nastavnik upućuje učenike u zakonitosti usmenog i pisanog koda i njihovog međusobnog odnosa; nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja.*

- Odnos prema učenicima: *učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu.*

- Oblici rada i nastavne tehnike: *rad u učionici i van nje sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama iz različitih izvora (internet, dečiji časopisi, prospekti i audio materijal) kao i rešavanjem manje ili više složenih zadataka u realnim i virtuelnim uslovima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem; usvajanje jezičkog sadržaja kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu; učionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan; rad na projektu kao zadatku koji ostvaruje korelaciju sa drugim predmetima i podstiče učenike na studiozni i istraživački rad.*

U uputstvima se ističe da nastavni program treba shvatiti kao dinamičnu, zajednički pripremljenu i prilagođenu listu zadataka i aktivnosti. U skladu sa tim, udžbenici postaju izvor aktivnosti i uz njih se moraju koristiti autentični materijali.

U vezi sa gramatičkim sadržajima navodi se odnos između usvajanja i učenja. Dok je u nižim razredima zastupljeno usvajanje, od petog razreda počinje i učenje stranog jezika, tj. svestan proces koji omogućuje uočavanje i konceptualizaciju određenih zakonitosti. Za našu temu posebno je važan predlog nastavnicima i autorima udžbenika da sprovode sledeće postavke: *1. ohrabruju učenike da posmatranjem sami pokušaju da otkriju gramatička pravila; 2. otkrivena gramatička pravila prikažu na shematizovan način; 3. u primerima i vežbanjima koriste što je moguće više poznatu leksiku; 4. primere i vežbanja kontekstualizuju; 5. dodatna objašnjenja – samo najneophodnija – zasnuju na analizi najčešćih gramatičkih grešaka svojih učenika; 6. ukazuju učenicima na nerazumevanje ili nesporazum kao moguće posledice gramatičke nepreciznosti / netačnosti.*

U pristupu nastavi i učenju postoje bitne razlike u odnosu na prethodni Program, što znači preusmerenje na komunikativni pristup.

Nastavne aktivnosti. Nazivi *tehnike* i *aktivnosti* u Programu se koriste kao sinonimi. Prema autorima, nijedna tehnika ne bi trebalo da traje duže od 15 minuta, te

se tokom časa preporučuje njihovo dinamično smenjivanje. Tehnike su razvrstane u 15 stavki: prvih 12 odnosi se uglavnom na usmenu jezičku formu i one obuhvataju zajednički rad i nejezičke aktivnosti; stavke br. 13 i 15 obuhvataju po nekoliko tačaka i za njih je navedeno na koju se jezičku aktivnost odnose; stavka br. 14 navodi aktivnosti u vezi sa književnim tekstovima. U 15 navedenih stavki zastupljeni su sledeći aspekti nastavnih aktivnosti: glagoli u nalogu navedeni imperativom (*slušaj, piši, poveži*); tipovi aktivnosti navedeni imenicom (*igra po ulogama, višestruki izbor*); jezičke aktivnosti izražene glagolskom imenicom (*slušanje, pevanje, pisanje*); tipovi nastavnih aktivnosti navedeni infinitivom ili glagolskim imenicama (*selektovati tačne i netačne iskaze, utvrditi hronologiju, pronalaženje nedostajuće reči*); jezički sadržaji (*gramatičke specifičnosti (rod, broj, glagolsko vreme, lice...), glasovi i grupe slova*); zadatak ili projekat kao posebna vrsta aktivnosti (*izrada panoa, prezentacija zidnih novina, postera za učionicu ili roditelje i sl.*).

Naznake o evaluaciji. Autori ističu da su evaluacija i ocenjivanje sastavni deo nastavnog procesa i učenja. Evaluacija i ocenjivanje neposredno su povezani sa operativnim zadacima izraženim prema jezičkim aktivnostima. Kao elementi za proveru i ocenjivanje navode se: *jezičke aktivnosti, jezički sadržaji i vaspitni aspekti: razumevanje govora, razumevanje kraćeg pisanog teksta, usmeno izražavanje, pismeno izražavanje, usvojenost leksičkih sadržaja, usvojenost gramatičkih struktura, pravopis, zalaganje na času, izrada domaćih zadataka i projekata (pojedinačnih, u paru i grupi).*

Vrednovanje gramatičkih znanja trebalo bi predvideti *pre svega u okviru formativne evaluacije, to jest kroz kratke usmene / pismene vežbe kojima se proverava sposobnost učenika da primene određeno otkriveno gramatičko pravilo; ispravak je za učenike prilika da ga bolje upoznaju i zapamte.* Kao vidovi sumativne evaluacije navode se pismeni zadaci i provera sposobnosti usmenog izražavanja na kraju polugodišta i školske godine. U ovim aktivnostima ne bi trebalo davati gramatička vežbanja, već bi *gramatičku tačnost nastavnik trebalo da vrednuje kao jedan od više elemenata kojim se ocenjuju različite receptivne i produktivne jezičke veštine. Elementi i skala vrednovanja, usaglašeni na nivou škole, trebalo bi da budu poznati i jasni učenicima.* U Programu je pomenuto da se predviđa po jedan pismeni zadatak u oba polugodišta.

U navedenim uputstvima zastupljena su dva vida evaluacije: a) ocenjivanje, za koje se podrazumeva da je brojučano i b) evaluacija u užem smislu (formativna i sumativna),

koja zajedno sa ocenjivanjem treba da obezbedi napredovanje učenika i da poboljša kvalitet i efikasnost nastave. Budući da se u vezi sa sumativnom evaluacijom pominju usaglašeni elementi i skala vrednovanja, implicitno je uključeno i nestandardizovano testiranje. Uprkos spornoj funkciji pismenih zadataka u nastavi stranih jezika, oni su zadržani i u ovom Programu. Kao vid sumativne evaluacije dodata je provera usmenog izražavanja.

U formulaciji nekih metodoloških postavki prepoznatljiv je uticaj akcionog pristupa predstavljenog u *Evropskom okviru*: učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni i aktivni učesnici u društvenom činu, a jezički sadržaj usvaja se kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu; rad u učionici i van nje sastoji se od rešavanja realnih i virtuelnih zadataka sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem; među nastavnim aktivnostima daju se i konkretni primeri zadataka; navode se slični vidovi evaluacije.

UDŽBENICI DOMAĆIH IZDAVAČA

VII.3. Udžbenički komplet za engleski jezik: *Enjoy English 3*

Tabela 27. – *Enjoy English 3*: sastav udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	26,5x20,5 cm, 147 str.
Radna sveska	26,5x20,5 cm, 67 str.
Zvučni materijal	1 CD, trajanje: 53 minuta
Priručnik za nastavnika	26,5x20,5 cm, 173 str.

Udžbenički komplet sadrži četiri osnovne komponente. Dimenzije ukazuju na sledeće odlike: udžbenik obuhvata mnogo obimniju građu nego radna sveska, CD sadrži takođe obiman materijal, a uputstva za nastavnika veoma su detaljno razrađena u priručniku.

VII.3.1. Udžbenik

Tabela 28. – *Enjoy English 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	<i>Useful tips</i>
	<i>Plan of the book</i>
Središnji deo	<i>Unit 1 – 8</i>
Završni deo	<i>Grammar summary</i>
	<i>Fun page key</i>
	<i>Listening comprehension texts</i>
	<i>List of irregular verbs</i>
	<i>Word list</i>
	<i>List of proper nouns</i>
	<i>Phonetic symbols</i>

U uvodnom delu udžbenika dati su saveti za učenje i sinoptička tabela; središnji deo sastoji se od 8 jednoobraznih modula; u završnom delu postoje dodaci posvećeni gramatičkim, leksičkim i fonetskim sadržajima, rešenja pojedinih aktivnosti i transkripcija snimaka.

Uvodni deo

Instruktivni tekst u odeljku *Useful tips* sastavljen od saveta za razvijanje komunikativne strategije i sposobnosti učenja (*Always speak to your teacher in English; The first time you read a text, only look for the information you need*).

Sinoptička tabela (*Plan of the book*) sadrži 7 rubrika po modulu.

Tabela 29. – *Enjoy English 3*: sinoptička tabela

Rubrike	Uvrštene stavke
<i>Reading</i>	naslovi ukazuju na temu ili vrstu teksta
<i>Grammar</i>	gramatički elementi
<i>Vocabulary</i>	leksičko polje ili morfološka kategorija
<i>Listening</i>	naslov teksta ukazuje na komunikativnu situaciju ili temu
<i>Writing</i> podrubrika: Project	tekstualni žanr i tema; naziv projekta
<i>Speaking</i>	tema ili vrsta usmene produkcije
<i>Communication</i>	komunikativnu funkcija ili situacija

Osnovna klasifikacija izvršena je prema jezičkim aktivnostima, te se pojedine vrste sadržaja (teme, situacije, komunikativne funkcije) javljaju u više rubrika. Gramatički i leksički sadržaji izdvojeni su u posebnim rubrikama. U jednu od rubrika uključeni su i metodološki aspekti, tj. tema projekta. U okviru većine rubrika broj stavki po modulu varira.

U uvodnom delu udžbenika može se razmotriti jedan vid egzemplifikacije (izrada instruktivnih tekstova) i selekcija i gradacija sadržaja (sinoptička tabela).

Središnji deo

Nazivi nastavnih segmenata ukazuju na zastupljenu tematiku neposredno ili na figurativan način: *A sporting life – sport; Celebrations – proslave i praznici; Home sweet home – stanovanje; Fashion crazy – odeća i moda.*

Na osnovu objašnjenja iz priručnika za nastavnika (str. 7–8), kao i uvidom u udžbenik, ustanovili smo da modul obuhvata anons i tri segmenta (A, B, C) sa ustaljenim rubrikama.

Tabela 30. – *Enjoy English 3*: struktura modula u udžbeniku

	Rubrika	Didaktička funkcija
Anons		Upoznavanje sa sadržajima
A, B	<i>Let's talk</i>	Iznošenje ličnog iskustva o temi
	<i>Reading</i>	Recepcija i provera razumevanja pisanih tekstova
	<i>Grammar</i>	Uvežbavanje gramatičkih sadržaja
	<i>Word formation i Vocabulary</i>	Uvežbavanje leksičkih sadržaja
	<i>Speaking</i>	Usmeno izražavanje
	<i>Writing</i>	Pisano izražavanje
	<i>Listening</i>	Recepcija i provera razumevanja snimljenih tekstova
	<i>Project</i>	Izrada projekta
C	<i>Fun page</i>	Fakultativna izrada dodatnih aktivnosti
	<i>Extra reading</i>	Čitanje dodatnog teksta
	<i>My Progress</i>	Samostalna procena rezultata

Prva dva odeljka u modulu artikulisana su na veoma sličan način i mogu se smatrati nastavnim celinama. Struktura trećeg odeljka bitno se razlikuje i on predstavlja zaključni deo modula. U odeljcima *A* i *B* ustaljeno mesto imaju samo dve početne rubrike, dok se ostale nižu promenljivim redosledom. U okviru modula pojedine rubrike mogu se javiti ili u odeljku *A* ili u odeljku *B*, a neke rubrike nisu zastupljene u svim modulima.

Anons. U anonsu se navode naslov modula i naslovi pisanih tekstova. Autori se obraćaju učeniku (*In this unit, you will*), i predstavljaju sadržaje iz sinoptičke tabele: teme pisanih tekstova (*Read about*), gramatičke sadržaje i komunikativne funkcije (*Practise*), teme za usmenu produkciju (*Discuss*), vrstu i temu usmenog teksta (*Listen*), vrstu očekivane pisane produkcije (*Write*), temu projekta (*Do a project*). Anons sadrži fotografiju ili kolaž koji dočaravaju temu modula.

Let's talk. U nastavnim aktivnostima učenici iznose lično iskustvo ili stav o datoj temi, a najčešća tip je odgovaranje na personalizovana pitanja.

Reading. Iako je rubrika namenjena čitanju, svi tekstovi su ujedno i snimljeni, na šta ukazuje piktogram slušalica. U nastavnim celinama postoji po jedan ili više tekstova koji pripadaju različitim žanrovima: novinski članci, elektronska pošta, intervjui, priče. Budući da se izvori ne navode, smatramo da je reč o tekstovima koje su izradili autori udžbenika. Uz globalne tekstove priložene su analitičke tekstualne jedinice leksičkog tipa: u podrubrici *Word bank* pojedine reči su prevedene na srpski jezik; u podrubrici *Useful language* dati su primeri i objašnjenja za leksičke ili gramatičke elemente. Svi tekstovi su praćeni ilustracijama koje prikazuju ličnosti, radnje, predele, objekte ili pojedinačne predmete.

Prva nastavna aktivnost odštampana je pre teksta i služi za proveru globalnog razumevanja (tačno/netačno, dvostruki ili višestruki izbor, dopunjavanje rečenica, odgovaranje na pitanja, povezivanje iskaza i pasusa). Iza teksta postoji jedna ili više aktivnosti za detaljniju proveru razumevanja, a najzastupljenija tehnika je odgovaranje na pitanja. U nekim nastavnim celinama postoje personalizovana pitanja u vezi sa temom teksta (*What do you think?*) ili zanimljivosti o civilizacijskim sadržajima (*Did you know?*).

Grammar. U nastavnim celinama postoji od jedne do četiri rubrike sa tim nazivom. Za konceptualizaciju gramatičkog pravila koriste se sledeći postupci: pronalaženje

primera u tekstu, posmatranje rečenica, objašnjenja o građenju i upotrebi, dopunjavanje rečenica ili tabela, odgovaranje na pitanja. Za uvežbavanje gramatike koriste se raznovrsne tehnike, a najčešće su pisanje, dopunjavanje ili transformacija rečenica. Učenici se često upućuju na pregled gramatike u aneksu udžbenika.

Word formation i Vocabulary. U prvoj rubrici postoji vežba transformacije reči na osnovu primera, posle čega sledi dopunjavanje rečenica uz izbor reči ili pronalaženje grešaka u rečenicama. U drugoj rubrici zastupljene su sledeće tehnike: pronalaženje „uljeza“, dopunjavanje rečenica, klasiranje izraza, pisanje rečenica.

Speaking. Kao predložak za aktivnosti koriste se snimljeni dijalozi ili izrazi iz podrubrike *Useful language*, a zastupljene su sledeće tehnike: odgovoranje na pitanja, izvođenje dijaloga ili stvaranje iskaza.

Writing. Rubrika postoji u dva modula, a u oba slučaja reč je o pisanju sastava na osnovu priloženog teksta.

Listening. Uz naziv rubrike priložen je piktogram slušalica i naslov teksta. U jednoj nastavnoj celini tekst je odštampan, dok je za ostale snimke transkripcija data u aneksu udžbenika. U ovoj rubrici postoje aktivnosti za proveru globalnog i detaljnog razumevanja sa sličnim odlikama kao u rubrici *Reading*. U nekim nastavnim celinama postoje aktivnosti za dijaloško ili monološko izlaganje na osnovu pitanja ili snimljenog dijaloga i uz upotrebu ponuđenih izraza.

Project. Rubrika postoji u 5 modula na kraju odeljka *B*. U nalogima se daju naznake o oblicima rada, o postupku izrade i uobličavanja materijalnog ishoda (poster, recept, odeljenjska zabava). Izrada projekta obuhvata raznovrsne aktivnosti i kompetencije: prikupljanje informacija iz raznih izvora, čitanje tekstova, fotografisanje, pisanje, pripremanje jela.

Fun page. Rubrika sadrži poslovice, pesme, zagonetke, brzalice, šale, osmosmerke, probleme. Uz neke tekstove ili aktivnosti učenici se upućuju na rešenja u dodatku udžbenika. Kako se navodi u priručniku, sadržaj ove strane može se obrađivati sa celim odeljenjem ili pak neki učenici mogu da ih obrađuju dok ostali učenici završavaju obavezne aktivnosti.

Extra reading. U rubrici postoje duži tekstovi internog porekla pisani u stilu članka za omladinski časopis (*Culture Crew magazine*). Svi tekstovi praćeni su manjom fotografijom na kojoj je prikazan detalj u vezi sa temom.

My Progress. Na kraju modula učenici samostalno procenjuju koliko su savladali sadržaje iz datog modula (*How well did you...? – Very well/OK/Not very well*) i iznose mišljene o tome koliko im je modul bio zanimljiv (*Unit 1 was interesting/OK/boring*).

Na kraju 8. modula postoji strana posvećena znacima interpunkcije (*Punctuation marks and other symbols*), uz čiji naziv se daje objašnjenje o upotrebi i primer u rečenici.

U središnjem korpusu udžbenika može se razmotriti egzemplifikacija sadržaja (izrada globalnih i analitičkih tekstova) i njihova didaktizacija (strukturisanje nastavnih segmenata i izrada nastavnih aktivnosti).

Završni deo

Grammar summary. Sadržaj priloga podeljen je po modulima, a uključeni gramatički elementi imaju isti naziv kao u sinoptičkoj tabeli. Za većinu elemenata predstavljaju se forma i upotreba, a za nekoliko elemenata i izgovor. Zastupljene su tri vrste analitičkih tekstova: a) tabelarni prikazi i liste reči; b) verbalna objašnjenja i objašnjenja pomoću matematičkih simbola; c) primeri u rečenicama.

Fun page key. Prilog je podeljen po modulima, u okviru kojih se daje naziv teksta ili aktivnosti i rešenje.

Listening comprehension texts. Odštampani su tekstovi koji predstavljaju predložak za aktivnosti iz rubrike *Listening*.

List of irregular verbs. U prilog je uključeno oko 100 glagola za koje se navode tri oblika (*Infinitive, Past Tense i Past Participle*), fonetska transkripcija i prevod.

Word list. Reči i izrazi poređani su abecednim redom. Kao i u podrubrici *Word bank*, obeležena je vrsta reči i dati su fonetska transkripcija i prevod.

List of proper nouns. Izdvojeno je nekoliko vlastitih imenica za koje se daje fonetska transkripcija.

Phonetic symbols. Fonetski simboli podeljeni su u četiri dela: *Short vowels, Long vowels, Diphtongs, Consonants*. Za svaki glas navodi se fonetska transkripcija, reč u kojoj se javlja, kao i fonetska transkripcija reči.

U završnom delu udžbenika može se razmotriti egzemplifikacija (izrada analitičkih i globalnih tekstova) i jedan aspekt didaktizacije (izrada rešenja za pojedine aktivnosti).

VII.3.2. Radna sveska

Tabela 31. – *Enjoy English 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	<i>Useful tips for using english in the classroom</i>
Središnji deo	<i>Unit 1 – 8</i>
	<i>Revision</i>
Završni deo	<i>Mini quiz</i>

U uvodnom delu dati su saveti za učenje; središnji deo sadrži isti broj modula kao i u udžbeniku i segmente namenjene obnavljanju posle parnih modula; u završnom delu data su rešenja pojedinih nastanih aktivnosti.

Uvodni deo

U odeljku *Useful tips* data su pitanja koja učenici mogu da postavljaju tokom komunikacije u odeljenju (*Asking your teacher to do something: Can you explain that again?; Making requests: Can you give me a hand with this, please?*).

U uvodnom delu može se razmotriti jedan vid egzemplifikacije (izrada instruktivnih tekstova).

Središnji deo

Moduli u radnoj svesci imaju jednoobraznu strukturu, ali sa rubrikama koje se razlikuju od udžbenika.

Tabela 32. – *Enjoy English 3*: struktura modula u radnoj svesci

Rubrika	Didaktička funkcija
<i>Vocabulary</i>	Uvežbavanje leksike
<i>Grammar</i>	Uvežbavanje gramatike
<i>Everyday Language</i>	Uvežbavanje funkcionalnih sadržaja
<i>Pronunciation</i>	Uvežbavanje fonetsko-ortografskih sadržaja
<i>Writing</i>	Pisano izražavanje
<i>Mini quiz</i>	Slobodna upotreba jezika

Vocabulary. Najzastupljeniji tip aktivnosti za uvežbavanje leksičke kompetencije jeste dopunjavanje rečenica uz eventualni izbor ili transformaciju ponuđenih reči i izraza. Ostali tipovi aktivnosti mnogo se manje koriste, a navešćemo i dve tehnike koje se ne koriste u ostalim udžbeničkim kompletima: pronalaženje reči na osnovu ponuđenih slova (*Rewrite the anagrams*) i raspoređivanje reči u različite rečenice (*The words in italics are in the wrong sentence. Can you put them in the right place?*).

Grammar. U skoro svim aktivnostima za uvežbavanje gramatike zahteva se neki vid transformacije rečenica ili dopunjavanje rečenica uz izbor ili transformaciju ponuđenih elemenata.

Everyday Language. U priručniku za nastavnika (str. 9) navodi se da ova rubrika služi za uvežbavanje izraza i komunikativnih funkcija. U polovini aktivnosti učenicima se nalaže povezivanje replika u kratkim dijalozima. Zastupljeni su i sledeće tehnike: pisanje rečenica, imenovanje zanimanja prikazanih na crtežima, odgovaranje na pitanja u vezi sa tekstom, određivanje redosleda replika. U nekim aktivnostima nalaže se pisanje, a u nekim usmeno izražavanje.

Pronunciation. Osim u 4. modulu, uz nalog postoji piktogram slušalica. Učenici imaju zadatak da obeleže ili razvrstaju reči sa određenim glasom ili grafije. U vežbanjima se koriste znaci fonetske transkripcije.

Writing. U ovoj rubrici, uz nalog postoji prostor za pisanje, podeljen tako da usmerava strukturisanje sastava (*Introduction, Paragraph 1, Paragraph 2, Conclusion*). U modulu br. 2, gde se ova rubrika naziva *Writing and Speaking*, učenicima se nalaže usmena dijaloška produkcija i pisanje sastava. Najčešća nastavna aktivnost je pisanje vođenog sastava, a zastupljene su i sledeće tehnike: transformisanje teksta, rekonstruisanje teksta, pisanje rečenica na osnovu slike, dopunjavanje rečenica ličnim podacima, ispravljanje pravopisnih grešaka u tekstu.

Mini quiz. Rubrika sadrži po jednu nastavnu aktivnost u vezi sa temom modula: klasifikovanje reči i izraza, povezivanje ilustracije i verbalnog iskaza, zagonetke, odgovaranje na pitanja i sl. Učenici se upućuju na rešenja u aneksu radne sveske (*See the KEY for the answers*).

Segmenti namenjeni obnavljanju (Revision 1 – 4). Ovi segmenti dati su na kraju parnih modula. U sva četiri segmenta postoje rubrike *Vocabulary* i *Grammar*, u tri segmenta i rubrika *Writing*, a u prvi segment uključena je i rubrika *Communication*. U prvoj rubrici uglavnom je reč o dopunjavanju rečenica uz izbor i transformaciju ponuđenih elemenata; u rubrici *Grammar* skoro sve vežbe pripadaju dvama tipovima: transformacija rečenica i dopunjavanje rečenica uz izbor ili transformaciju ponuđenih elemenata; u rubrici *Writing* učenici pišu kratak sastav na datu temu; u rubrici *Communication* učenici imaju zadatak da egzemplifikuju komunikativnu funkciju u pisanom obliku.

U središnjem delu radne sveske može se razmotriti didaktizacija sadržaja, što podrazumeva izradu dodatnih nastavnih aktivnosti i strukturisanje nastavnog segmenta na drugačiji način nego u udžbeniku.

Završni deo

Mini quiz. Na kraju radne sveske data su rešenja aktivnosti iz rubrike *Mini quiz*, što predstavlja rezultat didaktizacije.

VII.3.3. Zvučni materijal

U okviru svakog modula izdvojeno se daju: a) snimci u vezi sa sadržajem udžbenika i b) snimci povezani sa radnom sveskom. **a)** Tekstovi koji se odnose na udžbenik identični su sa štampanom verzijom, bilo da se ona nalazi u središnjem delu ili u prilogu. Svi tekstovi su globalni, s tim što tekstovi iz rubrike *Reading* pripadaju pisanoj jezičkoj formi. Jedini analitički tekst je niz brojivih i nebrojivih imenica iz trećeg modula. **b)** Snimci koji se odnose na radnu svesku imaju sledeće odlike: u rubrici *Pronunciation* snimljene su reči iz korpusa vežbanja, a u dva slučaja i nalog; snimci iz ostalih rubrika razlikuju se od štampane verzije jer su to rešenja nastavnih aktivnosti (spojene replike, dopunjene rečenice ili tekst); dva snimljena dijaloga predstavljaju predložak u vezi sa kojim u radnoj svesci postoje nalog i korpus aktivnosti. Snimci u vezi sa radnom sveskom obuhvataju više analitičkih nego globalnih tekstova.

Na CD-u se može razmotriti egzemplifikacija, tj. izrada globalnih i analitičkih tekstova.

VII.3.4. Knjižica sa testovima (Test booklet)

Knjižica sadrži početni test (*Pre-test*) koji obuhvata građu iz udžbenika za prethodni razred, četiri testa posle parnih modula i završni test (*Final test*). U početnom i završnom testu procenjuje se gramatička kompetencija, a u testovima posle parnih modula gramatička i leksička kompetencija (rubrike *Vocabulary* i *Grammar*). U većini vežbanja nalaže se dopunjavanje rečenica uz izbor ili transformaciju ponuđenih elemenata. Za sve vežbe navodi se broj bodova, a na kraju svakog testa i ukupan skor.

Na osnovu ove knjižice može se razmotriti jedan aspekt didaktizacije: izrada nastavnih aktivnosti za fazu evaluacije.

VII.3.5. Priručnik za nastavnika

Tabela 33. – *Enjoy English 3*: makrostruktura priručnika za nastavnika

Uvodni deo	<i>Contents</i>
	<i>Introduction</i>
Središnji deo	<i>Unit 1 - 8</i>
Završni deo	

U uvodnom delu dat je linearan pregled sadržaja priručnika i predstavljen je udžbenički komplet; središnji deo sastoji se od istih nastavnih segmenata kao i udžbenik; završni deo ne postoji.

Uvodni deo

Contents. U linearnom pregledu sadržaja dati su nazivi segmenata u uvodnom i središnjem delu Priručnika.

Introduction. U uvodu se navode sastav udžbeničkog kompleta i komponente jezičko-komunikativna građe koje su njime obuhvaćene. Zatim su dati sadržaji (*Topics and themes, Syllabus*), koji se donekle razlikuju od sinoptičke tabele, i predstavljene su komponente udžbeničkog kompleta.

U uvodnom delu priručnika date su eksplicitne naznake o svim operacijama u izradi udžbeničkog kompleta.

Središnji deo

U svih osam modula najpre se daje pregled jezičko-komunikativne građe (*Overview*) i predlažu se aktivnosti u vezi sa anonsom (*Introduction*). Kao i u udžbeniku, modul je podeljen na segment *A, B* i *C*, a zatim na odgovarajuće rubrike. U prikazu pedagoškog postupka, nastavniku se predlaže kako da učenike podstiče na samostalno otkrivanje jezičkih pravilnosti i na međusobnu saradnju. Stukturno su izdvojene sledeće komponente: dodatne aktivnosti (*Optional Extra!*), vežbe koje se mogu izraditi u radnoj svesci (*Workbook*), predlozi za korišćenje table, upozorenja na moguće probleme i predlozi za ispravljanje grešaka (*Watch out!*), rešenja nastavnih aktivnosti (*Answers*). Na kraju modula priložena su rešenja pojedinih vežbanja iz radne sveske (*Workbook selected answers*).

U središnjem delu priručnika mogu se dobiti dodatne informacije o svim operacijama u izradi udžbeničkog kompleta, ali pre svega o uobličavanju nastavnih aktivnosti kao jednom aspektu didaktizacije.

VII.3.6. *Odlike udžbeničkog kompleta*

Sinoptička tabela pokazuje da je **selekcija** izvršena prema više tipova sadržaja: četiri jezičke veštine, teme, leksika, gramatika i komunikativne funkcije. **Gradacija** je obavljena tako da jedan nastavni segment obuhvata više elemenata iz zastupljenih silabusa; sa tom činjenicom je povezano i grupisanje nastavnih celina u module. Bitna svojstva **egzemplifikacije** jesu sledeća: a) svaki deo modula sadrži po jedan il dva dugačka teksta; b) pisana i usmena jezička forma mogu biti i spojene i razdvojene; c) pošto se izvori tekstova retko navode, smatramo da su većinu tekstova izradili autori udžbeničkog kompleta; d) u udžbeniku postoje analitički tekstovi leksičkog, gramatičkog, fonetsko-ortografskog i funkcionalnog tipa; d) na početku udžbenika i radne sveske dati su i kratki instruktivni tekstovi. **Didaktizacija** sadržaja ima sledeće odlike: a) modul kao širi nastavni segment obuhvata dve nastavne celine i zaključni deo sa posebnim fazama rada; b) nastavne aktivnosti su brojnije i raznovrsnije u udžbeniku nego u radnoj svesci; c) tipovi tehnika mogu se povezati sa didaktičkom funkcijom rubrike; d) evaluaciji je namenjena posebna sveska priložena uz udžbenik. Na osnovu rubrika i nastavnih aktivnosti zaključujemo da udžbenički komplet doprinosi razvoju svih jezičkih veština, kao i razvoju gramatičke, leksičke, fonološke i funkcionalne kompetencije. Osim toga, smatramo da udžbenički komplet sadrži preobimnu građu koja znatno prevazilazi predviđeni fond časova.

VII.4. *Udžbenički komplet za francuski jezik: Le français pour nous 3*

Tabela 34. – *Le français pour nous 3*: sastav udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	26,5x20,5 cm, 110 str.
Radna sveska	26,5x20,5 cm, 59 str.
Zvučni materijal	1 CD, trajanje: 70 minuta
Priručnik za nastavnika	26,5x20,5 cm, 104 str.

Udžbenički komplet sadrži četiri osnovne komponente. Dimenzije pojedinačnih komponenti ukazuju na sledeće odlike: udžbenik sadrži mnogo obimniju građu nego radna sveska, CD sadrži obilje snimljenih tekstova, a uputstva nastavnicima detaljno su razrađena u priručniku.

VII.4.1. Udžbenik

Tabela 35. – *Le français pour nous 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	Pregled sadržaja
Središnji deo	<i>Dossier 1 – 7</i>
Završni deo	<i>Conjugaison des verbes</i>
	<i>Vocabulaire</i>

U uvodnom delu dat je pregled sadržaja bez istaknutog naslova; središnji deo sastoji se od 7 jednoobraznih nastavnih celina; završni deo sadrži dodatke posvećene gramatičkim i leksičkim sadržajima.

Uvodni deo

Sadržaj. Na početku knjige dat je linearni sadržaj sa rednim brojem, naslovom i početnom stranom 7 nastavnih celina i dodataka.

Na osnovu ove komponente ne može se dobiti uvid u selekciju i gradaciju sadržaja, osim što se na osnovu naslova može naslutiti tematika u nastavnim celinama.

Središnji deo

Naslovi nastavnih celina ukazuju na zastupljenu tematiku direktno ili na figurativan način: *Les vacances, c'est la forme! – raspust; Voyager, c'est apprendre – putovanje; La mode, ça compte pour vous – odeća i moda.*

Pošto se u nastavnim celinama ustaljeno javljaju samo dva naziva rubrika, analizu zasnivamo na prikazu segmenata u priručniku za nastavnika (str. 6–7); osim toga, na osnovu uvida u udžbenik izdvojili smo tekstove koji se ne mogu uklopiti ni u jedan odeljak.

Tabela 36. – *Le français pour nous 3*: struktura nastavne celine u udžbeniku

Segment nastavne celine	Didaktička funkcija
Anons	Upoznavanje sa sadržajima
Prvi odeljak	Recepcija i komentarisanje proznih tekstova
Drugi odeljak	Recepcija i reprodukcija dijaloških tekstova
<i>Texte à lire</i>	Recepcija i komentarisanje proznih tekstova
<i>Observez i Retenez</i>	Uočavanje gramatičkih pravilnosti
Ostali tekstovi	Recepcija i reprodukcija proznih tekstova
Pesme, recitacije, stripovi	Recepcija i reprodukcija navedenih vrsta tekstova

Anonsi. U anonsu se autorka obraća učenicima u 2. licu množine bliskog futura (*vous allez...*), posle čega su navedeni pojedini sadržaji iz uvodnog dela nastavne celine u priručniku. U korišćenju glagola utvrdili smo sledeće pravilnosti: za teme se upotrebljava glagol *parler*, za komunikativne funkcije *exprimer*, za tekstove *lire*, za

gramatiku *approfondir vos connaissances grammaticales* ili *apprendre*, a za pesmu *réciter* ili *chanter*. Fotografija koja se proteže na dve strane metonimijski je povezana sa tematikom nastavne celine.

Prvi odeljak. U prvom odeljku postoji ukupno 10 tekstova. Uz naslov stoji piktogram slušalica, a uz početni tekst verbalni nalog *Lisez le texte. Parlez-en en français*. Drugi tekst, ukoliko postoji, uveden je nalogom *Lisez. Discutez*. Zastupljeni tekstovi označeni su u priručniku za nastavnika kao prozni. Osim informativnog tipa, postoje i deskriptivni, regulativni (upotrebljava se imperativ), i narativni (iznosi se lično iskustvo i pisani su u 1. licu jednine). Dva teksta imaju odlike ankete ili foruma na internetu, dok su ostali tekstovi slični novinskim člancima i internet stranicama. Većinu tekstova izradila je autorka udžbenika; u nekoliko slučajeva pominju se internet sajtovi, ali se ne može pouzdano tvrditi da li su tekstovi preuzeti sa interneta i u kojoj meri su adaptirani. Uz većinu globalnih tekstova priložena je analitička tekstualna jedinica (podrubrika *Lexique*), u kojoj su reči i izrazi izdvojeni i prevedeni na srpski jezik. Svi tekstovi praćeni su fotografijama. Njihov sadržaj povezan je sa temom ili situacijom iz teksta (komplementaran odnos) ili prikazuje pojedine reči i izraze (ekvivalentan odnos i semantizacija leksike). Nastavne aktivnosti u užem smislu, sa preciznim nalogom i korpusom vežbanja, u ovoj rubrici ne postoje.

Drugi odeljak. U drugom odeljku ima ukupno 11 dijaloga, uz koje stoji piktogram slušalica i verbalni nalog *Écoutez le dialogue. Répétez. Lisez-le*. Zastupljeni su globalni dijaloški tekstovi, odnosno razgovori. Neki od tekstova mogu se tumačiti i kao analitički, jer replike sadrže istu komunikativnu funkciju sa različitim eksponentima. Većina dijaloga praćena je podrubrikom *Lexique*. Uz svaki tekst postoji jedan ili više crteža, koji dočaravaju situaciju iz dijaloga (komplementarni odnos). Budući da su dati samo opšti nalozi, u ovoj rubrici u udžbeniku nisu zastupljene nastavne aktivnosti u užem smislu.

Texte à lire. Uz naziv rubrike priložen je piktogram slušalica, a u svim nastavnim celinama postoji po jedan tekst za koji je dat naslov. Verbalni nalog uz tekstove glasi: *Lisez le texte. Dites ce que vous en pensez !*. Kao što je označeno u priručniku za nastavnika, u ovoj rubrici dati su prozni tekstovi: odlomak iz romana, priča, informativni tekstovi preuzeti sa interneta. Za svaki tekst naveden je izvor. Uz pomenute globalne tekstove priložene su analitičke tekstualne jedinice (podrubrika

Lexique). Tekstovi su praćeni crtežima ili fotografijama sa različitim sadržajima: ličnosti i scene iz romana, predmeti o kojima je reč, događaji, objekti. U nalogima se ne navodi u kom vidu učenici treba da čitaju, niti se izražavanje usmerava korpusom vežbanja. Zbog tih razloga ne može se preciznije odrediti o kojim se nastavnim aktivnostima radi.

Observez i Retenez. U udžbeniku postoji ukupno 26 odeljaka sa naslovom *Observez* ili *Retenez*. Gramatički elementi podudaraju se sa stavkama u istoimenoj rubrici u priručniku za nastavnika. Izuzetak čine elementi u 6. nastavnoj celini, koji odgovaraju komunikativnim funkcijama: *Exprimer son opinion, Prendre la parole*. Zastupljene su analitičke tekstualne jedinice: odeljak počinje rečenicama sa grafički istaknutim elementima, uz koje se daju verbalna i neverbalna objašnjenja o građenju i upotrebi. Uz neke tekstualne jedinice priložene su manje fotografije čiji je sadržaj povezan sa temom nastavne celine ili prethodnog globalnog teksta. U ovoj rubrici nisu predviđene nastavne aktivnosti. Gramatički elementi samo su egzemplifikovani, dok je njihova didaktizacija izvršena u radnoj svesci.

Ostali tekstovi. Za 13 tekstova, koji se nalaze iza dijaloškog teksta ili iza rubrike *Texte à lire*, nismo uspeli da odredimo u koju od rubrika treba da budu svrstani. Svi tekstovi imaju naslov, a u priručniku za nastavnika označeni su kao prozni. Uz većinu tekstova priložen je piktogram slušalica, dok verbalni nalog postoji samo uz 3 teksta (*Lisez et retenez* ili *Lisez et récitez*). Najviše tekstova pripada informativnom tipu i bliski su udžbeničkim ili enciklopedijskim tekstovima. Zastupljen je i argumentativni tip (anketa) i regulativni tip (povelja UNICEF-a). Uz globalne tekstove priložene su analitičke tekstualne jedinice (podrubrika *Lexique*). Ilustracije prate sve tekstove, a reč je najčešće o fotografijama (prikaz ličnosti, predmeta, objekata u vezi sa temom teksta). Nalozi u ovoj rubrici ne upućuju ni na jednu nastavnu aktivnost u užem smislu.

Pesme, recitacije, stripovi. Rubrika zauzima poslednju stranu u svim nastavnim celinama. Na početku se navodi ime autora ili izvođača i naslov pesme (*Jacques Prévert: En sortant de l'école; Zazie: Double je*). U drugoj nastavnoj celini dati su naziv stripa i naslov epizode (*Titeuf, Le cours d'histoire*). Uz naslov stoji piktogram slušalica. Na osnovu naslova može se zaključiti da su u ovoj rubrici zastupljeni autentični tekstovi. Tematika tekstova odgovara pojedinim stavkama u priručniku i u anonsu u udžbeniku. Ilustracije (fotografije) postoje uz sve tekstove i date su preko cele strane.

One prikazuju pesnika ili pevačicu ili pak prizor u vezi sa temom. U ovoj rubrici dat je samo jedan nalog (*Chantez avec Allain Barrière: Elle était si jolie*), ali on ne upućuje na nastavnu aktivnost u užem smislu.

U središnjem delu udžbenika izvršena je egzemplifikacija (izrada tekstova), s tim oni nisu didaktizovani. Na osnovu anonsa može se naslutiti koji su jezičko-komunikativni sadržaji uključeni u udžbenik i kako su oni razvrstani.

Završni deo

Conjugaison des verbes. Glagoli u ovom prilogu raspoređeni su u tri dela: 1. *Verbes auxiliaires*, 2. *Les verbes se terminant en –er*, 3. *Autres verbes*. U 1. delu dati su pomoćni glagoli *Être* i *Avoir*; u 2. delu dat je osnovni glagol *Travailler*, a ostali glagoli navedeni su zbog specifične promene ili upotrebe (*Acheter, Arriver, Aller*); u 3. deo izvršeno je 30 glagola u sledećim oblicima: *présent, futur, passé composé, imparfait*.

Vocabulaire. Reči i izrazi dati su abecednim redom. Svaka odrednica praćena je skraćenicom za vrstu reči i prevodom na srpski jezik.

Završni deo udžbenika predstavlja rezultat izrade analitičkih tekstova kao aspekta egzemplifikacije sadržaja.

VII.4.2. Radna sveska

Tabela 37. – *Le français pour nous 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	Pregled sadržaja
Središnji deo	<i>Dossier 1 – 7</i>
Završni deo	

U uvodnom delu dat je linearni pregled sadržaja bez izdvojenog naziva; središnji deo sastoji se od nastavnih celina kao u udžbeniku; završni deo nije uključen.

Uvodni deo

Radna sveska počinje, kao i udžbenik, linearnim pregledom sadržaja u kojem su navedeni redni broj, naslov i početna strana 7 nastavnih celina.

Središnji deo

Središnji korpus, kao i u udžbeniku, sastoji se od 7 segmenata, čiju ćemo strukturu razmotriti prema vrstama zadataka, kako je pomenuto u priručniku za nastavnika.

Tabela 38. – *Le français pour nous 3*: struktura nastavne celine u radnoj svesci

Rubrika	Didaktička funkcija
<i>Exercices d'expression orale et écrite</i>	Usmeno i pisano izražavanje
<i>Exercices d'écoute et de compréhension</i>	Razumevanje usmenog teksta
<i>Exercices de grammaire</i>	Uvežbavanje gramatike
<i>Exercices complémentaires</i>	Dodatne aktivnosti za uvežbavanje raznih sadržaja

Exercices d'expression orale et écrite. Osim što su sve aktivnosti obeležene slovima abecede, u pojedinim vežbama koriste se i piktogrami: oblačići za interakciju, olovka za pisanje i knjiga za čitanje teksta. Za formulisanje naloga koristi se uglavnom 2. lice množine imperativa; analizom ostalih komponenti vežbanja utvrdili smo da to ponekad označava rad u parovima i grupama. U polovini naloga postoje dva glagola koji često iziskuju dve različite operacije. Najzastupljenija je kombinacija *parlez en classe* i *écrivez chez vous*. Iz prvog dela naloga jasno je da je radna sveska predviđa i rad u odeljenju, a ne samo individualnu izradu zadataka kod kuće.

Analiza komponenti potvrđuje naziv ove rubrike (vežbe usmenog i pisanog izražavanja), s tim što je pisano izražavanje zastupljenije od usmenog. Osim vođenih sastava, pisanje podrazumeva sastavljanje rečenica na osnovu teme ili komunikativne funkcije, odgovaranje na pitanja u vezi sa tekstom i popunjavanje formulara. U polovini nastavnih aktivnosti učenici angažuju lično iskustvo ili stav pri izražavanju. U pisanom izražavanju najzastupljeniji je izrada vođenog sastava, i to na osnovu opisa komunikativne situacije, pitanja ili interakcione šeme. Usmeni razgovor obavlja se takođe na osnovu opisa situacije i raznovrsnih uputstava.

Exercices d'écoute et de compréhension. U skoro svim aktivnostima postoji piktogram slušalica. Tekstovi koji se pominju u nalogima nisu odštampani u radnoj svesci, što znači da je cilj većine aktivnosti isključivo razumevanje usmenog teksta. Najzastupljenije aktivnosti su odgovaranje na pitanja i dovršavanje rečenica, što podrazumeva prepoznavanje i izdvajanje pojedinačnih informacija iz teksta. Postoji i aktivnost u kojoj se kombinuje odgovaranje na personalizovana pitanja i pisanje kraćeg vođenog sastava.

Exercices de grammaire. U nekim vežbama piktogrami upućuju na opštu jezičku aktivnost: olovka za pisanje, knjiga za čitanje ili slušalice za slušanje. Kao sredstva za signaliziranje strukture koriste se nazivi koji označavaju tip vežbe (*Exercice d'écoute*, *Exercice de lecture*), gramatičkog elementa (*Conjugaison des verbes*) ili naslov teksta

(*Recette de madelaines*). U većini naloga precizira se sadržaj koji se uvežbava, najavljen u priručniku za nastavnika ili u anonsu u udžbeniku (*adjectifs possessifs, pronoms complément direct, même et autre*).

U većini aktivnosti težište je na uvežbavanju gramatičkog elementa. Među njima su i 3 vežbe gde se očekuje neki vid konceptualizacije pravila (*Quels pronoms, employés dans le texte, remplacent ces paroles?*). U nekoliko aktivnosti cilj je uvežbavanje izgovora, što se vidi i na osnovu naloga: *Lisez le texte, répétez phrase par phrase, en faisant attention à la prononciation des sons et à l'intonation*.

Najzastupljenije su vežbe supstitucije i transformacije, koja uključuje i menjanje glagola po licima u datim vremenima. U mnogo manjem broju zastupljeni su čitanje naglas i ponavljanje, dopunjavanje rečenica ili teksta i prepisivanje. Postoje još i odgovaranje na pitanja, pisanje brojeva slovima, klasiranje reči prema gramatičkom kriterijumu.

Exercices complémentaires. Sve aktivnosti obeležene su brojevima. U nekoliko aktivnosti postoje piktogrami: oblačići za dijalog, olovka za pisanje, slušalice za slušanje snimka i knjiga za čitanje teksta.

Dodatne aktivnosti usmerene su na različite ciljeve, a najčešće je reč o razumevanju teksta i o pisanom ili usmenom izražavanju. U dve aktivnosti cilj je uvežbavanje civilizacijskih sadržaja (podaci o Francuskoj ili o frankofonim zemljama), a u jednoj uvežbavanje gramatičkog sadržaja (kondicional glagola *pouvoir*).

Trećina nastavnih aktivnosti pripada tipu pisanje vođenog sastava (na osnovu pitanja, opisa situacije ili interakcione šeme). U nešto manje aktivnosti zastupljeno je odgovaranje na otvorena pitanja (za proveru razumevanja teksta, za iznošenje ličnog mišljenja, za proveru poznavanja civilizacijskih sadržaja i za autoevaluaciju). Postoji i prepisivanje rečenica, dopunjavanje teksta, pisanje pitanja, rečenica i reči i, najzad, crtanje.

Za razliku od udžbenika, radna sveska predstavlja rezultat didaktizacije: izrađene su nastavne aktivnosti sa preciznim nalogom i korpusom vežbanja. Prisustvo tekstova ukazuje i na egzemplifikaciju sadržaja.

VI.4.3. Zvučni materijal

Snimcima na CD-u obuhvaćeni su, bez posebnog izdvajanja: a) tekstovi iz udžbenika i b) aktivnosti iz radne sveske. **a)** Zastupljeni su tekstovi iz svih segmenata osim iz rubrika *Observez* i *Retenez*, što znači da postoje globalni tekstovi koji pripadaju i pisanoj i usmenoj jezičkoj formi. Snimljeni i odštampani tekstovi su identični. **b)** Snimci povezani sa radnom sveskom dati su pre ili posle pesme kojom se završava nastavna celina. Tekstovi pripadaju usmenoj jezičkoj formi (razgovor na recepciji, obaveštenje na stanici, intervju, poruka na telefonskoj sekretarici), ali su neki tekstovi bliži pisanoj formi (pismo ili elektronska pošta, plan izleta). Odnos između zvučnog materijala i radne sveske je komplementaran, budući da snimci predstavljaju predloške za koje je u radnoj svesci dat samo korpus nastavne aktivnosti.

Zvučni materijal predstavlja rezultat egzemplifikacije, tj. izrade globalnih tekstova.

VI.4.4. Priručnik za nastavnika

Tabela 39. – *Le français pour nous 3*: makrostruktura priručnika za nastavnika

Uvodni deo	<i>Содржај</i> <i>Уводна реч</i>
Središnji deo	<i>Dossier 1 – 7</i>
Završni deo	

U uvodnom delu dat je pregled sadržaja priručnika i predstavljenja je metodologija; središnji deo podeljen je na iste nastavne celine kao i u džbenik i radna sveska; završni deo nije uključen.

Uvodni deo

Sadržaj. U pregledu sadržaja linearno su navedeni segmenti u uvodnom i u središnjem delu priručnika.

Uvodna reč. U predgovoru su predstavljene komponente udžbeničkog kompleta, funkcija odeljaka u nastavnoj celini, sadržaj aneksa i koncepcija radne sveske i priručnika. Iz predgovora izdvajamo objašnjenje o korelaciji sa Programom (str. 5):

Udžbenički komplet Francuski jezik za sedmi razred osnovne škole *Le français pour nous* sastavljen je prema zahtevima postavljenim novim planom i programom Ministarstva prosvete RS. Predviđeni ishodi za sedmi razred u Udžbeniku se ostvaruju u sedam celina [...]. Gradivo prikazano u udžbeniku za sedmi razred pokriva, globalno, *jezičke aktivnosti*, kao što je *jezička recepcija* (slušanje i čitanje), *jezička produkcija* (govor i pisanje), *interakcija*, *medijacija* i *interpretacija*, zatim

znanja o jeziku i medijska pismenost. Formulirane jezičke aktivnosti za nivo sedmog razreda osnovne škole sazdane su na Programom definisanim temama i komunikativnim funkcijama, odnosno na propisanom jezičkom materijalu, leksičkom i gramatičkom, koji je neophodan za njihovu realizaciju.

Zbog korišćenih termina (ishodi, jezičke aktivnosti) i zbog načina na koji su razvrstane aktivnosti i sadržaji, navedeni pasus ukazuje da je udžbenički komplet za polazište imao *Radni nacrt*.

Uvodni deo priručnika pruža podatke o različitim aspektima u izradi kompleta, od kojih je najvažnija didaktizacija.

Središnji deo

Na prvoj strani svih sedam nastavnih celina navode se sadržaji razvrstani u pet rubrika, od kojih svaka sadrži po nekoliko stavki.

Tabela 40. – *Le français pour nous 3*: uvodni deo nastavne celine u priručniku

Rubrike	Uvrštene stavke
<i>Teme</i>	teme tekstova u udžbeniku
<i>Komunikativne funkcije</i>	komunikativne funkcije
<i>Forme tekstova</i>	tip i naslov tekstova
<i>Gramatika</i>	gramatički element
<i>Poznavanje civilizacijskih sadržaja</i>	teme tekstova

Svaka rubrika označava posebnu vrstu sadržaja, s tim što su uključeni i tipovi tekstova.

Nastavni postupak podeljen je po časovima, čiji se broj kreće između 6 i 10 po nastavnoj celini. Za svaki čas istaknuti su *Predmet* i *Tema*. Kao *predmet* najčešće se pominje obrada teksta iz udžbenika ili rad na tekstu (*Obrada dijaloga Faites de nouvelles connaissances*). Za pojedine časove navodi se gramatika (*obnavljanje zapovednog načina*) i vežbe ili sistematizacija (*Vežbe slušanja, izražavanja i čitanja*). *Teme* označavaju tipove sadržaja navedenih na početnoj strani nastavne celine: teme (*saobraćajna sredstva*); komunikativne funkcije (*suprotstavljanje shvatanju roditelja*); civilizacija (*elementi francuske istorije*); gramatika (*pronoms adverbiaux y / en*).

Svaki čas podeljen je na prvu, drugu i treću fazu, ali se za njih ne može reći da odgovaraju uvodnoj, središnjoj i završnoj fazi časa. Kako navodi autorka, faze se po potrebi mogu prenositi u naredni čas, a osim toga, nijedna od tri faze nema ustaljenu i ujednačenu funkciju.

Većina metodičkih uputstava po fazama odnosi se na obradu globalnih tekstova iz udžbenika. Celovit postupak obuhvata sledeće korake: nastavnik predstavlja temu ili učenicima postavlja pitanja u vezi sa temom → nastavnik dva puta pušta snimak i pitanjima proverava globalno razumevanje → učenici čitaju tekst a nastavnik objašnjava nepoznatu leksiku → učenici odgovaraju na personalizovana pitanja → učenici izrađuju vežbanja u radnoj svesci na času ili kod kuće.

Za rubrike *Observez* i *Retenez* predlaže se neki od sledećih postupaka: učenici pronalaze primere u tekstu, prepisuju primere, čitaju primere i objašnjenja u udžbeniku; nastavnik daje objašnjenja i primere, a učenici izrađuju vežbanja u radnoj svesci.

Opšte metodičke napomene obuhvataju raznovrsne aspekte: načelna uputstva o organizovanju nastave, odnosu prema učenicima, oblicima rada, ciljevima koji se postižu nastavnim postupcima, odnosu prema greškama itd; napomene o pojedinačnim tekstovima; upućivanje na vežbe u radnoj svesci i njihova rešenja; transkripcija snimka koji nije odštampan u radnoj svesci; primeri nastavnikovog govora na francuskom jeziku (pitanja i teze koje postavlja da bi uveo temu ili tekst, pitanja za proveru razumevanja, personalizovana pitanja i nalozi kao podsticaj na razgovor ili diskusiju, objašnjenja, dodatne informacije i komentari); primeri očekivane produkcije učenika na francuskom (mogući usmeni odgovori na postavljena pitanja ili napisane rečenice i tekstovi).

Priručnik za nastavnika ima bitnu ulogu u ostvarivanju operativnih zadataka. Pošto uz udžbeničke tekstove postoje samo uopšteni nalozi, pitanja za proveru razumevanja i nalozi za podsticanje diskusije predstavljaju neophodan korpus nastavnih aktivnosti. Primeri učeničke produkcije predstavljaju dodatno usmerenje za obavljanje aktivnosti.

Središnji deo priručnika sadrži informacije koje nisu dostupne u ostalim komponentama kompleta: odabir i raspoređivanje sadržaja (u uvodnom delu nastavne celine) i didaktizacija sadržaja (nastavne aktivnosti u vezi sa udžbeničkim tekstovima).

VII.4.5. Odlike udžbeničkog kompleta

Na osnovu uvodnog dela nastavne celine u priručniku za nastavnika uočava se da je izvršena **selekcija** tema, komunikativnih funkcija, tekstualnih žanrova i civilizacijskih elemenata. Uvidom u udžbenik došli smo do zaključka da osnovu za **gradaciju** predstavljaju tekstovi i gramatički sadržaji. **Egzemplifikacija** ima sledeće odlike: a)

zastupljeni su dugački tekstovi internog i eksternog porekla; b) svi tekstovi iz udžbenika ujedno su i snimljeni bez obzira da li pripadaju usmenoj ili pisanoj jezičkoj formi; c) zastupljeni su analitički tekstovi gramatičkog tipa (bez verbalnih objašnjenja) i leksičkog tipa (reči semantizovane prevodom). Za **didaktizaciju** su bitni sledeći aspekti: a) nastavna celina ima potpuno različitu strukturu u udžbeniku i u radnoj svesci; b) izrada nastavnih aktivnosti obavljena je u radnoj svesci, dok u udžbeniku ne postoje vežbanja sa preciznim nalogom i korpusom; c) u udžbeničkom kompletu ne postoji komponenta čija bi eksplicitna namena bila evaluacija. Na osnovu tekstova i nastavnih aktivnosti zaključujemo da udžbenički komplet može da doprinese razvoju svih jezičkih veština, kao i razvoju gramatičke kompetencije. Međutim, smatramo da je ostvarivanje ciljeva u znatnoj meri otežano nedostatkom nastavnih aktivnosti u udžbeniku kao osnovnoj knjizi.

VII.5. Udžbenički komplet za italijanski jezik: *Amici 3*

Tabela 41. – *Amici 3*: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	26,5x20,5 cm, 119 str.
Radna sveska	26,5x20,5 cm, 67 str.
Zvučni materijal	1 CD, trajanje: 53 minuta
Priručnik za nastavnika	23,5x16,5 cm, 139 str.

Udžbenički komplet sadrži četiri osnovne komponente. Obim pojedinačnih komponenti ukazuje na sledeće odlike kompleta: udžbenik sadrži mnogo obimniju građu nego radna sveska, CD sadrži dosta zvučnog materijala, a uputstva za nastavnika detaljno su razrađena u priručniku.

VII.5.1. Udžbenik

Tabela 42. – *Amici 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	<i>Indice</i>
Središnji deo	<i>Unità 1 – 7</i>
Završni deo	<i>Appendice grammaticale</i>
	<i>Vocabolario</i>

U uvodnom delu dat je pregled sadržaja; središnji deo sastoji se od 7 jednoobraznih nastavnih celina; završni deo sadrži dodatke posvećene gramatičkim i leksičkim sadržajima.

Uvodni deo

Indice. Linearni sadržaj sastoji se od rednog broja, naslova i početne strane za 7 nastavnih celina. Na istoj strani postoji i razglednica sa gradovima Toskane.

Pregled sadržaja ne pruža informacije o selekciji i klasifikaciji građe, osim što se na osnovu naslova može naslutiti tematika nastavne celine.

Središnji deo

Naslovi nastavnih celina dati su u vidu uzvične ili upitne rečenice i figurativno ukazuju na zastupljenu tematiku (*Voglio andare a vivere in campagna!* – život u gradu i selu; *Viva lo sport e la vita sana!* – sport; *Che fame, Ragazzi!* – ishrana). Artikulaciju nastavne celine predstavljamo onako kako je najavljena u priručniku za nastavnika (str. 8–10), a to znači prema stranama. Za pojedine segmente navešćemo i ustaljene nazive uočene u udžbeniku.

Tabela 43. – *Amici 3*: struktura nastavne celine u udžbeniku

Odeljak	Didaktička funkcija
Anons	Upoznavanje sa sadržajima
Prva i druga strana	Recepcija i provera razumevanja tekstova; predstavljanje i uvežbavanje komun. funkcija; usmeno izražavanje
Treća strana (<i>Discutiamo!</i>)	Usmeno izražavanje
Četvrta strana (<i>Ascoltiamo!</i>)	Recepcija i provera razumev. snimljenih tekstova
Peta i šesta strana (<i>Osserviamo un po'</i>)	Uočavanje i uvežbavanje gramatičkih pravilnosti
Sedma i osma strana (<i>Leggiamo insieme!</i>)	Recepcija i provera razumev. pisanih tekstova
Deveta strana (<i>In viaggio per</i>)	Upoznavanje civilizacijskih sadržaja
Deseta strana (<i>In italiano si dice</i>)	Upoznavanje sociolingvističkih sadržaja
Jedanaesta strana	Samostalna slobodna procena rezultata

Pregradne strane (anons). U anonsu nastavne celine najavljuju se sledeći tipovi sadržaja: teme i leksika (*dove gli italiani vanno in vacanza*); jezičke strukture (*il futuro di verbi irregolari*); civilizacija i kultura (*un fumetto italiano Alan Ford*). Autorke se obraćaju učenicima u 1. licu množine prezenta, a korišćeni glagoli razlikuju se prema tipu sadržaja: prva tema uvodi se glagolima *parliamo* ili *discutiamo*, a druga glagolom *leggiamo*; jezičke strukture najavljene su glagolima *impariamo* ili *ripassiamo* (koji označava obnavljanje); civilizacijski sadržaji uvode se glagolom *conosciamo*.

Prva i druga strana. U svakoj nastavnoj celini postoji piktogram slušalica, a naslov nastavne celine ne predstavlja naslov inicijalnog teksta. Zastupljeni su globalni tekstovi internog porekla: jedan duži ili nekoliko kraćih, tematski povezanih tekstova. Tekstovi pripadaju i pisanoj i usmenoj formi i povezani su sa temom pomenutom u sinoptičkoj

tabeli u priručniku. Globalni tekstovi praćeni su nizom fotografija koje ilustruju temu, a ponekad predstavljaju i predložak za nastavnu aktivnost. Pre početnih tekstova, u nekoliko nastavnih celina, daju se pitanja na osnovu kojih se uvodi tema i angažuje lično iskustvo učenika. Posle tekstova daje se neka od sledećih nastavnih aktivnosti: povezivanje slike i teksta, odgovaranje na otvorena pitanja, tačno-netačno, upitnik sa višestrukim izborom. Predložak u nekim aktivnostima jeste snimljeni tekst koji u udžbeniku nije odštampan.

U podrubrici *Come fare per...* postoje analitički tekstovi: liste reči i izraza u vezi sa temom, leksičkim poljem ili komunikativnom funkcijom. Uz ove tekstove ponekad su priložene fotografije sa legendom koja semantizuje određeni izraz ili komunikativnu funkciju.

U vezi sa egzemplifikovanom tematikom daju se nastavne aktivnosti sa nazivima *Parliamo un po'!*, *Lavoro in coppia* i, ređe, *Lavoro di gruppo* i *Progetto*. Naziv *Parliamo un po'!* predstavlja ujedno i opšti nalog učenicima, a korpus aktivnosti sastavljen je od personalizovanih pitanja. U aktivnosti *Lavoro in coppia* zadatak dva učenika jeste da izvedu dijalog u situaciji za koju se navode komunikativne namere i izrazi koje treba koristiti. Aktivnosti *Lavoro di gruppo* i *Progetto* imaju odlike zadatka: učenici angažuju i nejezičke aktivnosti i kompetencije, a delatnost ima konkretan materijalni rezultat (organizovanje proslave, izrada jelovnika). Nastavne aktivnosti sa istim nazivima i sa sličnim odlikama ustaljene su i u ostalim segmentima nastavne celine.

Treća strana. Opšti nalog *Discutiamo!* može se tumačiti i kao naziv rubrike koji se ponavlja u svim nastavnim celinama. Na ovoj strani postoji po jedan ili više globalnih tekstova internog porekla. Pojedini tekstovi pripadaju pisanoj formi (novinski naslovi, biografski podaci, obaveštenje), dok neki drugi predstavljaju usmene dijaloge. Skoro svi tekstovi praćeni su fotografijama ili crtežima, sa komplementarnim i ekvivalentnim odnosima. Na ovoj strani najčešća je aktivnost *Parliamo un po'!*, dok u nekim nastavnim celinama postoje i *Lavoro in coppia* i *Lavoro di gruppo*.

Četvrta strana. Nalog *Ascoltiamo!* i piktogram zvučnika upućuju na slušanje snimka sa kompakt-diska. Tekstovi nisu odštampani, već su priložene ilustracije sa komplementarnim sadržajem i korpus aktivnosti. Kako se navodi u priručniku za nastavnika (str. 9), u rubrici su zastupljene sledeće aktivnosti: višestruki izbor,

zaokruživanje tačnog odgovora, izdvajanje tačnih informacija, odgovaranje na pitanja, pronalaženje sinonima određenih izraza i povezivanje ilustracija sa značenjem. Ustanovili smo da postoje i aktivnosti *Parliamo un po'!* i *Lavoro in coppia* (učenicima se nalaže izvedu dijalog u vezi sa određenom komunikativnom situacijom).

Peta i šesta strana. Na vrhu obe strane dat je piktogram lupe koji upućuje na pažljivo posmatranje, odnosno gramatičku analizu. Naziv rubrike, *Osserviamo un po'...*, praćen je nazivom gramatičkog elementa (*il passato prossimo, il condizionale, la comparazione*). Zastupljeni tekstovi mogu se smatrati globalnim: reč je uglavnom o dijalozima srednje dužine u kojima su gramatički elementi grafički istaknuti. Postoje i objašnjenja gramatičkih pravila uz upotrebu matematičkih simbola, kao i upućivanje na informacije u gramatičkom dodatku. Tekstovi su praćeni crtežom koji dočarava situaciju iz dijaloga (komplementaran odnos) ili nizom manjih fotografija sa pojedinačnim predmetima (ekvivalentan odnos). Od ustaljenih nastavnih aktivnosti specifičnost ima *Lavoro in coppia*, jer učenici treba da izvedu pravilnosti u vezi sa gramatičkim elementom.

Sedma i osma strana. Na početku leve strane stoji naziv rubrike u vidu opšteg naloga (*Leggiamo insieme!*), kao i piktogram knjige koji upućuje na čitanje. Globalni pisani tekstovi internog porekla povezani su sa nekom od tema iz sinoptičke tabele u priručniku. Tekstovi su uglavnom pisani u 1. licu jednine i za njih se može odrediti tip ili žanr: preporučavanje događaja, lični dnevnik, uputstva za bezbedno putovanje. Iz globalnih tekstova ponekad se izdvajaju reči i izrazi semantizovani definicijom ili ilustracijom. Ilustracije predstavljaju pojedinačne predmete, objekte ili ličnosti. Osim što služe za semantizaciju, ilustracije ponekad usmeravaju grupni rad i izradu projekta. Uz tekstove se daju aktivnosti za proveru razumevanja: otvorena pitanja ili upitnik sa višestrukim izborom. Od ustaljenih nastavnih aktivnosti najčešća je *Lavoro in coppia*.

Deveta strana. U većini nastavnih celina dat je naziv rubrike: *In viaggio per...* praćen nazivom geografskog pojma ili kulturološkog aspekta (*l'Italia, la Toscana, il mondo della musica, campo di calcio*). Piktogram slušalica označava da su svi tekstovi snimljeni na CD-u. Zastupljeni su globalni pisani tekstovi informativnog tipa i internog porekla. Tekstovi su ilustrovani fotografijama, a neke od njih su praćene legendom. Aktivnosti *Parliamo un po'!* i *Lavoro di gruppo* imaju ustaljene karakteristike. U

aktivnosti *Progetto* učenici dobijaju zadatak da izrade poster ili tabelu u vezi sa predstavljanim civilizacijskim elementom.

Deseta strana. Nazivi dve rubrike na ovoj strani jesu: *In italiano si dice...* (nastavne celine br. 1, 2, 4 i 6) i *Fumetti italiani* (nastavne celine br. 3 i 5). U prvom slučaju dati su tekstovi analitičkog tipa: niz rečenica sa idiomatskim izrazom koji je grafički istaknut. Svaki izraz ilustrovan je manjim crtežom (figurativni ekvivalentni odnos). Nastavne aktivnosti učenicima nalažu da objasne značenje izraza, da povežu ilustraciju i tekst ili da smisle dijalog sa predstavljanim izrazom. U drugom slučaju dati su kratki informativni tekstovi praćeni fotografijom (komplementarni odnos). Aktivnost u trećoj nastavnoj celini je *Lavoro di gruppo* (reč je o izradi stripa), a u petoj nastavnoj celini vežba sparivanja i *Parliamo un po'!*.

Jedanaesta strana. Na ovoj strani učenici imaju zadatak da samostalno procene svoje znanje. Upitnik se sastoji od preformulisanih stavki iz anonsa nastavne celine. Za svaku stavku učenik može da odgovori: *benissimo*, *bene* ili *male*.

Kviz posle sedme nastavne celine. Cilj kviza, osmišljenog kao upitnik sa višestrukim izborom, jeste provera usvojenosti sociokulturnih i sociolingvističkih saržaja. Neki od sadržaja prikazani su i na fotografijama. U priručniku za nastavnika navodi se da kviz treba organizovati po grupama.

U središnjem delu izvršene su sve operacije, od kojih su najvažnije egzemplifikacija i didaktizacija sadržaja.

Završni deo

Appendice grammaticale. U prvom prilogu dati su gramatički sadržaji zastupljeni u središnjem delu udžbenika. Pri egzemplifikaciji uključenih elemenata, kombinovano su korišćenese sledeće vrste tekstova: tabele sa paradigmom (najčešće u kontekstu rečenice); objašnjenja o upotrebi, građenju ili izuzecima od pravila; kontekstualizovani primeri sa grafički istaknutim elementom (lista rečenica, kratki dijalozi ili monolozi praćeni ilustracijom).

Vocabolario. U aneksu je najpre dato značenje skraćenica, leksika je navedena abecednim redom, a sve reči i izrazi su prevedeni na srpski jezik.

U završnom delu izvršen je jedan vid egzemplifikacije, tj. izrada analitičkih tekstova gramatičkog i leksičkog tipa.

VII.5.2. Radna sveska

Tabela 44. – *Amici 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	<i>Indice</i>
Središnji deo	<i>Unità 1 – 7</i>
	<i>Ripassiamo un po'</i>
Završni deo	

U uvodnom delu dat je linearni pregled sadržaja; središnji deo sastoji se od 7 nastavnih celina i segmenta namenjenog obnavljanju posle neparnih segmenata; zaključni deo ne postoji.

Uvodni deo

Indice. Kao i u udžbeniku, u uvodnom delu priložen je linearni sadržaj i razglednica sa gradovima Toskane.

Središnji deo

Nastavne celine u radnoj svesci nemaju rubrike sa ustaljenim nazivima, pa ćemo aktivnosti razmotriti prema sledećim segmentima: **1.** numerisane aktivnosti u svih sedam nastavnih aktivnosti (osnovni deo); **2.** aktivnosti na kraju osnovnog dela u 3. i 6. nastavnoj celini; **3.** segment *Ripassiamo un po'* posle neparnih nastavnih celina.

Osnovni deo. U skoro svim nastavnim aktivnostima nalozi sadrže po jedan glagol u 2. licu jednine imperativa, što upućuje na pojedinačnu izradu vežbi.

Na osnovu komponenti nastavnih aktivnosti ustanovili smo da su predmet uvežbavanja gramatički elementi i leksika, a znatno manje pragmatička kompetencija, pisano izražavanje, razumevanje govora, izgovor, pravopis i usmeno izražavanje. Polazeći od cilja nastavnih aktivnosti, ustanovili smo da u svim nastavnim celinama postoji pravilnost u nastavnom postupku: razvijanje leksičke kompetencije → razvijanje gramatičke i pragmatičke kompetencije → pisano izražavanje.

Kao što se može naslutiti iz naloga i predložaka, oko polovine nastavnih aktivnosti jeste dopunjavanje teksta ili rečenica. Ostale nastavne tehnike mnogo su manje zastupljene: pisanje vođenog sastava, odgovaranje na pitanja, pronalaženje „uljeza“, rekonstruisanje tekstova, sparivanje komplementarnih reči ili izraza, klasiranje reči, rešavanje osmosmerke.

U smenjivanju nastavnih aktivnosti ustanovili smo sledeće pravilnosti: *pronalaženje nedostajuće reči* koristi se najčešće za uvežbavanje gramatičkih sadržaja u središnjem delu nastavne celine, a *pisanje kraćih tekstova* na kraju nastavne celine.

Nenumerisane aktivnosti. Na kraju osnovnog dela u 3. i 6. nastavnoj celini postoje po dve nastavne aktivnosti čiji su nazivi *Crucitalia/Cruciverba* i *Gioco dell'oca*. U prvoj aktivnosti nalog nije dat, ali je zadatak jasan iz samog predloška (ukrštenica). Na osnovu datih definicija zaključili smo da je aktivnost usmerena na uvežbavanje leksičkih elemenata, najčešće vezanih za italijansku civilizaciju i kulturu. U drugoj aktivnosti, sličnoj igri *ne ljuti se čoveče*, najpre se daje jedno od pravila igre (šta je neophodno da bi se pobedilo). U većini polja učenik dobija zadatak da se priseti nekoliko reči, ili iz određenog leksičkog polja ili vezanih za civilizacijski element.

Ripassiamo un po'. Svi glagoli u nalogima formulisani su u 2. licu jednine imperativa. Najčešći cilj aktivnosti (skoro 2/3) jeste uvežbavanje gramatičkih sadržaja, a znatno manje uvežbava se leksika i pisanje rečenica u vezi sa datom temom. Najzastupljeniji tip nastavne aktivnosti je dopunjavanje teksta ili rečenica gramatičkim elementom. Manje su zastupljeni odgovaranje na pitanja, sparivanje komplementarnih reči i izraza, pisanje rečenica na osnovu pitanja ili ponuđene leksike.

Središnji deo radne sveske predstavlja pre svega rezultat didaktizacije, odnosno izrade nastavnih aktivnosti.

VII.5.3. Zvučni materijal

Na CD-u postoje: a) snimci koji se odnose na sadržaj udžbenika (oni su najbrojniji) b) snimci povezani sa sadržajem radne sveske i c) tri pesme. **a)** Snimci u vezi sa udžbenikom predstavljaju globalne tekstove, a to su mahom usmeni monolozi i dijalozi. Neki tekstovi učenicima su dostupni samo u snimljenoj verziji, dok su neki drugi i odštampani u udžbeniku. **b)** Snimljeni tekstovi nisu odštampani, što znači da predstavljaju predložak u vezi sa kojim se u radnoj svesci daje korpus vežbanja. Tekstovi pripadaju usmenoj jezičkoj formi, a zastupljeni su i dijalozi i monolozi. U dve nastavne celine postoje analitički tekstovi fonetskog tipa: reči u kojima treba prepoznati duple suglasnike i rečenice u kojima treba prepoznati intonaciju. **c)** Na kraju nastavnih celina br. 2, 3 i 4 snimljena je po jedna pesma čiji je tekst odštampan u priručniku za nastavnika.

Zvučni materijal nastao je egzemplifikacijom sadržaja, odnosno izradom pre svega globalnih tekstova.

VII.5.4. Priručnik za nastavnika

Tabela 45. – *Amici 3*: makrostruktura priručnika za nastavnika

Uvodni deo	<i>Садржај</i>
	<i>Табеларни приказ садржаја по наставним јединицама</i>
	<i>Увод</i>
	<i>Уџбенички комплет <i>Amici 3</i></i>
Središnji deo	<i>Наставна јединица 1 – 7</i>
Završni deo	<i>Култура и цивилизација</i>
	<i>Тестови</i>
	<i>Додатне вежбе и активности</i>
	<i>Корисни сајтови</i>
	<i>Литература</i>

U uvodnom delu dati su linearni pregled sadržaja i sinoptička tabela i predstavljen je udžbenički komplet; središnji deo sastoji se od nastavnih celina istih kao u udžbeniku; u završnom delu postoje dodaci namenjeni nastavniku (informacije o civilizacijskim sadržajima, korisni sajтови i literatura) i materijal koji treba koristiti u odeljenju (testovi i dodatne aktivnosti).

Uvodni deo

Садржај. U linearnom pregledu sadržaja navedeni su naslov i broj početne strane za sve segmente u uvodnom, središnjem i završnom delu priručnika.

Табеларни приказ садржаја по наставним јединицама. Na početku priručnika priložena je sinoptička tabela sa četiri rubrike.

Tabela 46. – *Amici 3*: sinoptička tabela

Rubrike	Uvrštene stavke
<i>Teme i leksika</i>	opšte teme, leksička polja ili civilizacijski elementi
<i>Komunikativne funkcije</i> podrubrika: RS - pisanje	komunikativne funkcije
<i>Jezičke strukture</i> podrubrika: RS – Ripassiamo un po'	gramatički sadržaji
<i>Civilizacija i kultura</i>	civilizacijski elementi

Svaka rubrika odgovara zasebnom tipu sadržaja, s tim što se u dve rubrike navode i aktivnosti u radnoj svesci. Svaka rubrika obuhvata više stavki po nastavnoj celini.

Увод. Autorke navode da se udžbenik *Amici 3* programski nadovezuje na prethodni udžbenik *Amici 2* i izražavaju nadu da će on omogućiti što lakše ostvarivanje programskih ciljeva. Pominje se da udžbenik omogućava učenicima da utvrde i prošire

prethodno stečena znanja i veštine, što je usaglašeno sa načelima spiralne progresije u okviru komunikativnog pristupa (str. 6).

Уџбенички комплет Amici 3. U ovom segmentu predstavljene su komponente udžbeničkog kompleta, opšta koncepcija udžbenika, funkcija segmenata u nastavnoj celini, uloga ostalih komponenti kompleta, a na kraju su data i opšta metodološka uputstva.

Uvodni deo priručnika suštinski je važan jer je u njemu, u vidu sinoptičke tabele, prikazan rezultat selekcije i gradacije sadržaja. Osim toga, data su i objašnjenja o svim ostalim operacijama u izradi kompleta.

Središnji deo

Sve nastavne celine počinju prikazom sadržaja koji je identičan sa sadržajima u sinoptičkoj tabeli. U predlogu za sprovođenje nastavnog postupka strukturno su izdvojeni a) udžbenik i b) radna sveska.

a) U vezi sa udžbenikom navode se nazivi rubrika (*Discutiamo!*, *Ascoltiamo!*), podrubrika (*Come fare per...*) ili aktivnosti (*Lavodo di gruppo*, *Progetto*). Strukturno su izdvojene i komponente kojih u udžbeniku nema, a to su *Tekst na CD-u* i *Rešenja*. U okviru svakog segmenta opisuje se sadržaj u udžbeniku i daju se objašnjenja o realizaciji aktivnosti. Postoje predlozi za dodatne aktivnosti, naročito u vezi sa sadržajima na početku nastavne celine (personalizovana pitanja ili opis ilustracije). Na kraju druge, treće i četvrte nastavne celine predstavljene su pesme za koje se najpre navode naslov i izvođač (*Voglio andare a vivere in campagna – Toto Cutugno*). U vezi sa dve pesme predlaže se aktivnost za proveru globalnog razumevanja ili razgovor o datoj temi. Za sve tri pesme priložen je tekst sa prazninama, a nastavniku se preporučuje da ga kopira i podeli učenicima radi izrade diktata. U integralnoj verziji pesme podvučene su reči izostavljene iz prethodne verzije, što predstavlja rešenje zadatka. U nastavnoj celini br. 2 predviđeno je i slobodno dopunjavanje pesme na osnovu započetih stihova. Na kraju poslednje nastavne celine data su kratka objašnjenja u vezi sa kvizom, kao i rešenja.

b) U delu posvećenom radnoj svesci navedeni su redni broj i nalog iz svake nastavne aktivnosti. Za sve vežbe data su rešenja, a za one koje predviđaju upotrebu CD-a priložena je transkripcija snimka. U nekim aktivnostima daju se dodatna objašnjenja o toku realizacije. Jedina nastavna aktivnost koja ne postoji u radnoj svesci

jeste kviz u trećoj nastavnoj celini. Samo u desetak slučajeva navedeni su strana, rubrika ili tekst u udžbeniku na koje se data nastavna aktivnost nadovezuje. Korelaciju sa udžbenikom olakšava činjenica da se često navodi cilj aktivnosti ili sadržaj koji se uvežbava; na osnovu toga može se naslutiti, mada ne i pouzdano tvrditi, u kojoj se fazi nastavne celine vežba izrađuje. U segmentu *Ripassiamo un po'* navode se redni broj nastavne aktivnosti, nalog i rešenje, a dodatna objašnjenja nisu priložena.

U središnjem delu priručnika postoje dodatne informacije o raznim aspektima izrade udžbeničkog kompleta.

Završni deo

Культура и цивилизација. Sadržaj aneksa podeljen je po nastavnim celinama. Dodatne informacije odnose se na civilizacijske sadržaje pomenute u rubrici *In viaggio per...*, ali i u ostalim rubrikama u nastavnim celinama (*Jezero Garda, Leonardo da Vinči, Irene Grandi, Dankarlo Bufon, Alan Ford*).

Тестови. Sve aktivnosti su numerisane i imaju nalog sa glagolom u 2. licu jednine imperativa. Na osnovu komponenti ustanovili smo da u većini aktivnosti učenici treba da dopunjuju tekst ili rečenice, i to uz izbor ili transformaciju ponuđenih gramatičkih ili leksičkih elemenata. Zastupljene su i sledeće tehnike: pisanje broja cifrom ili slovima, povezivanje komplementarnih elemenata rečenica, odgovaranje na pitanja, određivanje redosleda replika u dijalogu, upitnik sa višestrukim izborom. Za svaku nastavnu celinu predviđeno je ukupno 40 bodova za tačne odgovore, a broj bodova naznačen je i za svaku pojedinačnu aktivnost. Na kraju svake nastavne celine data su i rešenja zadataka.

Додатне вежбе и активности. Ovaj aneks sadrži 4 aktivnosti, za koje se navodi nastavna celina, naziv vežbe i trajanje (*2. lekcija: Troviamo le differenze! Predviđeno vreme: 15 minuta*). Za sve aktivnosti predviđena je upotreba dodatnog predloška (ilustracije ili tabele) koji nastavnik treba da kopira i podeli učenicima. Aktivnosti se obavljaju u parovima ili grupama i imaju odlike zadatka: pronalaženje razlika na crtežima, izrada spiska stvari koje su potrebne za proslavu, „spremanje” neurednog stana, igra *zanimljiva geografija*. Za dodatne aktivnosti ne navodi se u kojoj fazi nastavne celine treba da se realizuju.

Корисни сајтови. Sajtovi su podeljeni u rubrike posvećene: pretraživačima (*Motori di ricerca*), nastavi i učenju (*Insegnamento, La formazione dell'insegnante di*

italiano, Imparare l'italiano, Dizionari), civilizacijskim aspektima (*Cultura italiana, Geografia, Turismo e viaggi*).

Лумепамыпа. Aneks obuhvata 14 bibliografskih jedinica na italijanskom i srpskom jeziku. Zastupljena su opšta glotodidaktička dela ili dela posvećena pojedinim aspektima nastave i učenja. Među njima je i italijanska verzija *Evropskog okvira*.

Završni deo udžbenika veoma je važan za celovito razumevanje didaktizacije, jer su u njemu date aktivnosti za evaluaciju na kraju nastavne celine.

VII.5.5. Odlike udžbeničkog kompleta

U sinoptičkoj tabeli u priručniku za nastavnika uočava se da je **selekcija** izvršena prema opštim temama, kao i gramatičkim, funkcionalnim i civilizacijskim sadržajima. Bitna odlika **gradacije** jeste to što nastavna celina obuhvata više elemenata iz svakog tipa sadržaja. Glavna obeležja **egzemplifikacije** su sledeća: a) globalni tekstovi su uglavnom veoma dugački; b) budući da se izvori ne navode, smatramo da su tekstove izradile autorke udžbenika; c) usmena i pisana forma mogu biti i spojene i razdvojene; d) za predstavljanje gramatičkih sadržaja koriste se tekstovi koji se mogu smatrati i analitičkim (zbog učestale upotrebe datog elementa) i globalnim (zbog duže dijaloške forme). **Didaktizacija** ima sledeće odlike: a) nastavna celina ima ustaljenu strukturu, koja se uglavnom poklapa sa rubrikama; b) nastavne aktivnosti su podjednako brojne i u udžbeniku i u radnoj svesci, s tim što su tehnike mnogo raznovrsnije u udžbeniku; c) kao korpus vežbanja veoma često se koristi nepotpun tekst, čime se aktivnosti kontekstualizuju; d) etapna evaluacija se obavlja na osnovu aktivnosti priloženih u priručniku za nastavnika, a na kraju nastavne celine u udžbeniku predviđena je samostalna procena rezultata. Na osnovu nastavnih aktivnosti zaključujemo da udžbenički komplet doprinosi razvoju svih jezičkih veština, kao i razvoju gramatičke, leksičke i funkcionalne kompetencije. U udžbeniku postoje aktivnosti čija realizacija zahteva dosta vremena (npr. provera razumevanja veoma dugih tekstova, izrada projekata); zbog toga smatramo da je za realizaciju celovitog nastavnog postupka, odnosno za postizanje ciljeva, potrebno više vremena nego što je predviđeno nastavnim planom.

VII.6. Udžbenički komplet za nemački jezik: *Hurra, wir lernen deutsch! 3*

Tabela 47. – *Hurra, wir lernen deutsch! 3*: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	26,5x20,5 cm, 123 str.
Radna sveska	26,5x20,5 cm, 58 str.
Zvučni materijal	1 CD, trajanje: 60 minuta
Priručnik za nastavnika	23,5x16,5 cm, 150 str.

Udžbenički komplet sadrži četiri osnovne komponente. Obim ukazuje da zastupljene komponente imaju sledeće odlike: udžbenik sadrži mnogo obimniju građu nego radna sveska; CD sadrži obilje zvučnog materijala; uputstva za nastavnika detaljno su razrađena u priručniku.

VII.6.1. Udžbenik

Tabela 48. – *Hurra, wir lernen deutsch! 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	Geografska karta
	<i>Садржај</i>
Središnji deo	<i>Lektion 1 – 7</i>
	<i>Landeskunde</i>
Završni deo	<i>Ratespiele</i>
	<i>Bilderätsel</i>
	<i>Rätsel – Scherz – und Denkfragen</i>
	<i>Einfach zum Lachen!</i>
	<i>Kreuzworträtsel</i>
	<i>Grammatik im Überblick</i>
	<i>Unregelmäßige Verben</i>
<i>Wörterverzeichnis</i>	

U uvodnom delu data je karta germanofonih zemalja i priložena je sinoptička tabela; središnji deo čini 7 jednoobraznih nastavnih celina i segment posle 5. nastavne celine namenjen civilizacijskim sadržajima; završni deo sadrži dodatke posvećene gramatici i leksici, kao i raznovrsne igre.

Uvodni deo

Na trećoj strani udžbenika, uz naslov, priložena je geografska karta na kojoj su istaknute Nemačka i germanofone zemlje (Luksemburg, Švajcarska i Austrija).

Sadržaj. Pregled sadržaja dat je u vidu sinoptičke tabele sa 6 rubrika.

Tabela 49. – *Hurra, wir lernen deutsch! 3*: sinoptička tabela

Rubrike	Uvrštene stavke
<i>Lekcija</i>	naslov nastavne celine povezan sa temom
<i>Tema</i> podrubrika: <i>Das kann ich</i>	naslovi tekstova povezani sa temom; naziv podrubrike označava autoevaluaciju
<i>Komunikativne situacije</i>	komunikativna funkcija ili situacija
<i>Vrste teksta</i>	tekstualni tipovi i žanrovi
<i>Projekti</i>	vrsta i tema projekta
<i>Gramatika</i>	gramatički sadržaji

Svaka rubrika označava zaseban tip sadržaja, s tim što su uključeni i metodološki aspekti nastave (izrada projekta i autoevaluacija). Osim naslova nastavnih celina i tekstova, sve ostale stavke navedene su na maternjem jeziku učenika.

Posle pete nastavne celine postoji segment posvećen civilizacijskim sadržajima: *Landeskunde – Salzburg – die Stadt der Musik Seite 66 – 67*. U rubrici *Komunikativne situacije* navedeni su predložak i komunikativna funkcija (*Geografska karta, Davanje informacija*).

Ispod sinoptičke tabele predstavljeni su aneksi na kraju udžbenika i dato je značenje korišćenih simbola (*Hören, Hörverstehen, Schreiben, Lesen, Sprechen, Merke dir!*).

U uvodnom delu može se dobiti uvid u selekciju i gradaciju sadržaja.

Središnji deo

Naslovi nastavnih celina najčešće doslovno označavaju zastupljenu tematiku (*Schule – škola; Meine Freunde und ich – prijateljstvo; Alltagsleben – svakodnevni život; Essen und trinken – ishrana*).

Nastavna celina nema ustaljene rubrike koje bi ukazivale na vrstu građe ili faze rada, te ćemo izdvojeno prikazati tri segmenta: početna dupla strana, delovi obeleženi slovima abecede, završni segment.

Tabela 50. – *Hurra, wir lernen deutsch! 3*: struktura nastavne celine u udžbeniku

Odeljak	Didaktička funkcija
Početna dupla strana	Upoznavanje sa temom
Segmenti obeleženi slovima	Recepcija i provera razumevanja tekstova; usmeno izražavanje
Završni segment	Evaluacija

Početna dupla strana. Ovaj segment postoji u svim nastavnim celinama osim u četvrtoj, i najčešće ima naslov povezan sa zastupljenom tematikom (*Ferienzeit – die schönste Zeit; Ohne Freunde geht es nicht!; Weter – Wetterbericht – Umwelt*). Dve

nastavne celine sadrže globalne tekstove (vremenska prognoza, informativni tekst o masovnim medijima, pesma), a u dve celine piktogram kompaktdiska upućuje na snimljene tekstove. U četiri nastavne celine postoje analitičke tekstualne jedinice, tj. nizovi reči i izraza povezanih sa temom (strane sveta, masmediji, zdravstvene ustanove). Svi tekstovi praćeni su nizom manjih fotografija ili crteža povezanih sa zastupljenom tematikom.

U svakoj nastavnoj celini postoji jedna ili dve aktivnosti (*Ü 1, Ü 2*), a zastupljene su sledeće tehnike: povezivanje ilustracija sa snimljenim tekstovima ili sa priloženim rečenicama i izrazima, povezivanje istoznačnih izraza na nemačkom i srpskom jeziku, opis ilustracije, popunjavanje tabele radi provere selektivnog razumevanja snimljenog teksta.

Delovi obeleženi slovima abecede. Nastavne celine sadrže od 4 do 6 delova čija dužina varira između jedne i četiri strane. Uz slovo abecede, na početku svakog odeljka dat je i naslov teksta (*A Eine E – Mail aus Österreich, B Jugendherberge in Innsbruck, C Deine Umwelt ist auch meine Umwelt, D Hast du davon gehört, E Was kannst du für die Umwelt tun?, F Weißt du das?*). Uz nekoliko izuzetaka, svaki odeljak sadrži po jedan globalni tekst, koji je odštampan i snimljen na CD-u. Tekstovi pripadaju i usmenoj i pisanoj jezičkoj formi. Kao što je navedeno u sinoptičkoj tabeli, zastupljeni su sledeći tipovi i žanrovi: dijalozi, stihovi, stripovi, novinski članci, pisma čitalaca, stručni tekstovi, prospekti, recepti, elektronska pošta, geografske karte. U okviru nastavne celine ne postoji ustaljen redosled kojim se nižu pojedinačne vrste tekstova. Tekstovi u udžbeniku imaju sledeće odlike: u 2/3 tekstova koristi se 1. lice jednine, a ličnosti su vršnjaci učenika; osim usmene dijaloške forme zastupljena je i pisana interakcija (razmena mejlova, pisma čitalaca i odgovori na ista pisma); većina tekstova sastoji se od nekoliko kraćih i povezanih delova; osim nekoliko pesama, sve tekstove izradile su autorke udžbenika.

Svi globalni tekstovi praćeni su nizom manjih ilustracija. Uz usmene dijaloge mahom su priloženi crteži na kojima je prikazana komunikativna situacija (komplementaran odnos), dok uz tekstove bliske pisanoj formi stoje fotografije na kojima se prikazuju pojedinačne ličnosti, predmeti, objekti ili predeli (ekvivalentan odnos).

Uz svaki globalni tekst daje se po jedna ili dve nastavne aktivnosti obeležene rednim brojem (Ü1, Ü2). Glagol u nalogima dat je najčešće u 2. licu jednine imperativa: *ordne, verbinde, finde, lies, ergänze, schreib*. U nalogima se često precizira očekivana delatnost (*Erzähle. Folgende Fragen sollen dir helfen.; Schreib die Überschriften über die Texte.*), pominje se tekstualni predložak ili korpus vežbanja (*Ordne den Bildern die passenden Worte zu.; Finde Informationen im Text und schreibe sie in die Tabelle.*), a ponekad se postavlja pitanje (*Welche informationen sind richtig?; Mit wem würdest du über das Problemen sprechen?; Was gehört zusammen?*).

Većina aktivnosti služi za proveru razumevanja štampanih i snimljenih tekstova. Često se koristi tehnika povezivanja: tekstova i naslova, tekstova i ilustracija, komplementarnih tekstova, ličnosti iz tekstova i izdvojenih informacija, komplementarnih rečenica. Za proveru razumevanja koriste se još i izbor jedne od dve ponuđene stavke (tačno/netačno), odgovaranje na pitanja otvorenog tipa, dopunjavanje teksta ponuđenim izrazima, pisanje pitanja u vezi sa tekstom, popunjavanje tabele, dopunjavanje rečenica. Sledeće vrste nastavnih aktivnosti nisu neposredno usmerene na proveru razumevanja: povezivanje reči i izraza sa ilustracijama ili definicijama, opis ilustracija, dovršavanje započetih rečenica, sastavljanje rečenica prema modelu. Postoje i aktivnosti za usmeno izražavanje (variranje dijaloga, monološko izlaganje na osnovu personalizovanih pitanja ili tekstualnih predložaka) i za pisano izražavanje (pisanje vođenog sastava ili rečenica). U udžbeniku nismo utvrdili precizan redosled u smenjivanju pomenutih tehnika. U nastavnim celinama br. 2 i 6 postoje zadaci ili projekti: izrada kolaža sa podacima o drugu ili drugarici i izrada panoa sa temom *Moje rodno mesto ili omiljeni grad*.

U udžbeniku postoji petnaestak grafički izdvojenih analitičkih tekstova; oni se nalaze uvek na kraju numerisanog odeljka i imaju naziv *Wir wiederholen* (obnavljamo) i *Merke dir* (upamti). Sastoje se od niza reči ili rečenica kojima se egzemplifikuju pojedini gramatički elementi predstavljeni u aneksu udžbenika (*Temporalangaben, Dass – Satz, Komparation der Adjektive, Präpositionen mit Dativ und Akkusativ, Zahlen*).

Segment namenjen autoevaluaciji. Poslednja strana u nastavnoj celini takođe je obeležena slovom abecede i ima ustaljeni naziv *Das kann ich*. Ispod naziva su ponuđena tri nivoa savladanosti gradiva: *sehr gut, gut, nicht gut*, a učenici imaju zadatak da izrade

od 4 do 6 nastavnih aktivnosti. Nalozi su dati u vidu personalizovanih rečenica, koje najčešće počinju izrazom: *ich kann*. Sve aktivnosti se izrađuju u pisanom obliku, na šta ukazuju i linije u korpusu vežbanja. U izradi pojedinih aktivnosti učenici angažuju lično iskustvo. Na osnovu naloga zaključili smo da su predmet autoevaluacije sledeće vrste znanja i veština: poznavanje reči i izraza iz određenog leksičkog polja (*Ich kann nennen, was unsere Umwelt verschmutzt.*), poznavanje i sposobnost primene gramatičkih sadržaja (*Ich kann OB – Fragen bilden.*), sposobnost pisanog izražavanja na datu temu (*Ich kann über meine Ferien erzählen.*). U ovom odeljku zastupljene su sledeće nastavne tehnike: pisanje reči i izraza koje pripadaju datom leksičkom polju ili gramatičkoj kategoriji, pisanje, dovršavanje ili dopunjavanje rečenica, klasiranje reči i izraza, pisanje sastava na datu temu.

Landeskunde: Salzburg – die Stadt der Musik. Između 5. i 6. nastavne celine umetnut je dvostrani segment u kojem je predstavljen Salzburg. Znamenitosti ovog grada (*Festung Hohensalzburg, Mozarts Geburtshaus, Hellbrunn*) prikazane su kratkim informativnim tekstovima i odgovarajućim fotografijama.

U središnjem delu udžbenika izvršene su sve operacije, od kojih su najvažnije egzemplifikacija i didaktizacija sadržaja.

Završni deo

Završni deo udžbenika (*Anhang*) sastoji se od 9 aneksa, koje ćemo podeliti u tri celine.

1. U prvoj celini date su raznovrsne aktivnosti i igre kao što su spajanje slika, rebusi, ukrštenice (*Ratespiele, Bilderrätsel, Rätsel – Scherz – un Denkfragen, Einfach zum Lachen! – Tierische fragen!, Löse Kreuzworträtsel – Freizeitaktivitäten, Löse Kreuzworträtsel – Schule, Löse das Kreuzworträtsel – Essen und Trinken*).

2. U gramatičkom pregledu (*Grammatik im Überblick*) sadržaji su razvrstani prema nastavnim celinama. U svakoj celini predstavljeno je više kategorija, a samo neke od njih navedene su u sinoptičkoj tabeli i egzemplifikovane u nastavnim celinama. Nemački nazivi gramatičkih elemenata praćeni su najčešće prevodom na srpski (*Verben im Perfekt – Glagoli u perfektu; Adjektive – Pridevi; Negation mit „kein“ oder „nicht“ – Negacija sa „kein“ ili „nicht“*). Za predstavljanje sadržaja koriste se tabele, liste reči, nizovi rečenica sa grafički istaknutim elementima. Objašnjenja na nemačkom jeziku praćena su prevodom na srpski (*Vor „ob“ steht ein Komma, am Ende des Satzes steht*

imer *das Verb*. Ispred veznika „ob“ uvek stoji zarez a glagol stoji na kraju zavisne rečenice.). U narednom aneksu (*Unregelmässige Verben: Stammformen*) predstavljeno je oko 60 nepravilnih glagola u osnovnim oblicima: *Infinitiv; Präsens, 3. P.Sg.; Partizip II Perf. 3. P.Sg.*

3. U abecednom rečniku (*Wörtverzeichnis*) pojedine reči iz globalnih tekstova izdvojene su i prevedene na srpski jezik. Uz imenice se daje oznaka za rod i nastavak za množinu, a uz neke glagole obeležena je rekcija.

Završni deo je rezultat didaktizacije (izrade dodatnih aktivnosti) i egzemplifikacije (izrade analitičkih tekstova gramatičkog i leksičkog tipa).

VII.6.2. Radna sveska

Tabela 51. – *Hurra, wir lernen deutsch! 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	Formular
	<i>Inhalt</i>
Središnji deo	<i>Lektion 1 – 7</i>
	<i>Landeskunde</i>
Završni deo	

U uvodnom delu dati su formular i linearni pregled sadržaja; središnji deo sastoji se od nastavnih segmenata istih kao u udžbeniku; završni deo nije uključen.

Uvodni deo

Uvodni deo radne sveske sastoji se od tri dela: formular u koji učenik upisuje lične podatke (*Name, Adresse, Schule, Klasse, Jahre*); crteži devojčice i dečaka za radnim stolom; sadržaj (*Inhalt*) sa rednim brojem i naslovom nastavnih segmenata.

U uvodnom delu radne sveske ne mogu se uočiti obavljanje operacije, osim što naslovi nastavnih celina ukazuju na izbor i raspoređivanje tematskih sadržaja.

Središnji deo

Nastavni segmenti, sa istim nazivima kao u udžbeniku, sastoje se od numerisanih vežbanja. Uz nastavne aktivnosti stoje sledeći piktogrami: olovka za pisanu izradu, usta za pojedinačnu usmenu realizaciju, dva učenika za usmenu interakciju, slušalice za slušanje snimka sa kompakt-diska, knjiga za korišćenje određenog teksta iz udžbenika. Na početku većine aktivnosti postoji piktogram olovke, a u korpusu su date linije ili prazan prostor, što znači da je radna sveska predviđena mahom za pojedinačnu pisanu izradu vežbi (pisanje reči, rečenica ili tekstova, obeležavanje crtica ili strelica).

Nalozi uglavnom sadrže glagole u 2. licu jednine imperativa (*ergänze, schreibe, hör, ordne, finde, verbinde*), što potvrđuje konstataciju da se vežbe izrađuju pojedinačno. Preovlađuju kratki nalozi u kojima se, osim očekivane operacije, navode i dodatna uputstva (*Ein wort passt nicht. Unterstreiche es.*), gramatički ili leksički sadržaji (*Ergänze die Sätze im Perfekt.; Englisch ist die Computersprache, aber es gibt auch deutsche Ausdrücke. Verbinde.*). Pojedini nalozi dati su u formi pitanja: *Welches Adjektiv fehlt?; der, die oder das?; Was gibt es alles in deinem Zimmer?.*

Na osnovu naloga i korpusa utvrdili smo da najviše aktivnosti služi za uvežbavanje gramatičkih i leksičkih sadržaja i da u svakoj nastavnoj celini postoji po jedna aktivnost za uvežbavanje izgovora. Po nekoliko aktivnosti u radnoj svesci ima za cilj usmeno i pisano izražavanje, a zastupljeno je i prevođenje reči ili rečenica sa stranog na maternji jezik. Redosled kojim se smenjuje fokus vežbanja nije ujednačen u svim nastavnim celinama.

Oko jedne trećine aktivnosti čine razne varijante dopunjavanja: rečenica, pisanog teksta, glagolskih izraza, tabela. Vežbe sa transformacijom rečenica manje su brojne, ali su takođe raznovrsne: pisanje rečenica na osnovu strukturalne tabele, pisanje rečenica uz promenu glagolskog oblika, pretvaranje direktnog govora u indirektni itd. U svakoj nastavnoj celini, u završnom delu, zajedno se daju dve vežbe: a) za uvežbavanje izgovora, tj. slušanje i ponavljanje reči i b) prevođenje reči sa nemačkog na srpski jezik i prepisivanje rečenica sa datim rečima iz udžbenika. Postoje i sledeće nastavne tehnike: pronalaženje „uljeza“, povezivanje komplementarnih elemenata (rečenica, delova rečenica, reči i izraza), klasiranje reči i izraza, pisanje pojedinačnih rečenica (na osnovu modela, ilustracija, pitanja, ponuđenih izraza), određivanje redosleda rečenica u pisanom tekstu ili replika u dijalogu, određivanje redosleda reči u rečenicama, pisanje vođenog sastava (na osnovu ilustracija, ponuđenih reči i izraza, formulara). Pojedinačno su zastupljene i sledeće tehnike: popunjavanje ukrštenice, izrada i izvođenje monologa ili dijaloga, podvlačenje reči u rečenicama, prevođenje poslovice sa nemačkog na srpski jezik. U drugoj nastavnoj celini postoji projekat najavljen u sinoptičkoj tabeli u udžbeniku: izrada kolaža sa podacima o drugu ili drugarici.

Radna sveska nastala je kao rezultat didaktizacije, odnosno izrade nastavnih aktivnosti.

VII.6.3. Zvučni materijal

Na CD-u su snimljeni: a) globalni tekstovi povezani sa sadržajem udžbenika i b) analitički tekstovi povezani sa sadržajem radne sveske. a) Tekstovi povezani sa udžbenikom pripadaju i usmenoj i pisanoj jezičkoj formi. Većinu snimljenih tekstova učenici mogu i da pročitaju u udžbeniku, s tim što se štampana verzija ponekad unekoliko razlikuje. Postoje i snimci koji nisu odštampani, tj. snimci u vezi sa kojima se u udžbeniku daje samo korpus vežbanja. b) Poslednji snimak u svim nastavnim celinama jeste niz reči za uvežbavanje izgovora, što predstavlja analitički tekst fonetskog tipa.

Zvučni materijal predstavlja rezultat egzemplifikacije sadržaja, odnosno izrade globalnih tekstova i nekoliko analitičkih tekstova.

VII.6.4. Priručnik za nastavnika

Tabela 52. – *Hurra, wir lernen deutsch! 3*: makrostruktura priručnika za nastavnika

Uvodni deo	<i>Предговор</i>
	<i>Садржај уџбеничког комплета</i>
	<i>Из садржаја Наставног програма за 7. разред</i>
	<i>Евалуација</i>
	<i>Заједнички европски језички оквир</i>
	<i>Европски портфолио</i>
	<i>Симболи у уџбенику, радној свесци и приручнику</i>
	<i>Оријентациони списак језичких структура у току наставе</i>
Središnji deo	<i>Језички материјал и методолошка упутства; Лекција 1 – 7; Landeskunde</i>
Završni deo	<i>Rätsel – Scherz – und Denkfragen</i>
	<i>Језичке игре са прилозима за копирање</i>
	<i>Транскрипција аудио материјала</i>
	<i>Литература</i>

U uvodnom delu dati su veoma raznovrsni sadržaji: osim udžbeničkog kompleta, predstavljen je i važeći nastavni program, date su informacije o *Evropskom okviru* i *Portfoliju*, posebno je razmotrena evaluacija, objašnjeno je značenje korišćenih simbola i dati su eksponenti za pedagoško-indikacioni govor u odeljenju. Središnji deo sastoji se od nastavnih segmenata kao u udžbeniku. U završnom delu priložene su dodatne aktivnosti, data je transkripcija snimaka sa CD-a i navedena je korišćena literatura.

Uvodni deo

Предговор. Na početku priručnika autorke se obraćaju nastavnicima uz molbu da im ukažu na propuste i daju predloge za poboljšanje bilo kog dela udžbeničkog kompleta.

Садржај удџбеничког комплекта. U ovom delu ukratko su predstavljeni funkcija i sadržaj sve četiri komponente udžbeničkog kompleta.

Из садржаја Наставног програма за 7. разред. Tekst Programa naveden je u celini, s tim što su uvršteni samo gramatički sadržaji za nemački jezik.

Евалуација. Autorke ističu da je cilj evaluacionog lista na kraju svake nastavne teme da učeniku, nastavniku i roditelju pruži sliku o napredovanju učenika. Na osnovu rezultata evaluacije, nastavnik treba da utvrdi šta učenicima predstavlja najveću teškoću i da pronade način da se teškoće prevaziđu. U ovom segmentu pomenuti su još i projekti u udžbeniku i pismeni zadaci predviđeni nastavnim programom.

Заједнички европски језички оквир. Autorke pominju verzije na nemačkom i srpskom jeziku, predstavljaju nazive nivoa i navode deskriptore iz globalne skale za nivo A1. Ističe se da na kraju 8. razreda učenici treba da postignu nivo kompetencije A2, što se u nastavnom programu ne pominje izričito.

Европски портфолио. Na početku ovog odeljka pomenuti su delovi, funkcije i cilj Portfolija, a zatim su najavljeni primeri skale nivoa A1 iz *Европског оквира*. U nastavku su dati deskriptori za nivoe A1 i A2, i to za sledeće jezičke aktivnosti: **Usmeno razumevanje** (*Opšta sposobnost usmenog razumevanja, Razumeti oglase i uputstva, Razumeti radio emisije i audio zapise*); **Razumevanje pisanog teksta (čitati)** (*Opšta sposobnost pismenog razumevanja, Razumevanje korespondencije, Čitanje radi usmeravanja, Čitati i razumeti uputstvo, Čitanje radi informisanja i razgovora*); **Usmena interakcija** (*Voditi konverzaciju, Neformalni razgovor (između prijatelja), Razmena informacija, Intervjuisati ili biti intervjuisan*); **Usmeno izražavanje (produkcija)** (*Opšta sposobnost usmenog izražavanja, Monološko izlaganje – opis iskustva*); **Pismena interakcija** (*Korespondencija, Beleške, poruke i formulari*); **Pismeno izražavanje (produkcija)** (*Opšta sposobnost pismenog izražavanja, Kreativno pisanje*).

Симболи у удџбенику, радној свесци и приручнику. Dato je značenje simbola korišćenih u priručniku (*slušanje teksta sa CD-a, vežbanje slušanja i izgovora na CD-u,*

čitanje, komunikacija, igre, zadatak sa pisanjem, crtanjem i povezivanjem, rad u parovima, rad na projektu), a samo neki od njih isti su i u udžbeniku i u radnoj svesci.

Orijentacioni spisak jezičkih struktura u toku nastave. U ovom odeljku dati su primeri na nemačkom za pedagoško-indikacioni govor, tj. za komunikativne funkcije koje se ustaljeno koriste u nastavi. Eksponenti su razvrstani u sledeće delove: *Begrüßung und Verabschiedung* (Pozdravljanje i opraštanje), *Höflichkeitsformen* (Forme učtivog obraćanja), *Lehrersprache, Lob und Ermahnung, Aufforderung* (Govor nastavnika, Pohvale i opomene, Podsticanje aktivnosti), *Schülersprache* (Govor učenika).

Uvodni deo priručnika sadrži raznorodne komponente, koje ukazuju na različite aspekte u izradi udžbeničkog kompleta.

Središnji deo

Središnji deo priručnika, čiji je naslov *Jezički materijal i metodološka uputstva*, strukturisan je tako što su nastavne celine podeljenje po časovima. Časovi se ne numerišu izdvojeno za svaku nastavnu celinu, već se navodi redni broj u školskoj godini (od 1 do 72). Broj časova po nastavnoj celini kreće se između 8 i 12, s tim što je prvi čas u školskoj godini označen samo kao uvodni čas, a poslednja dva časa namenjena su ponavljanju i dogovoru o ocenama; na kraju 3. i 6. nastavne celine po tri časa namenjena su pismenim zadacima, a u 5. nastavnoj celini dva časa posvećena su odeljku o Salzburgu (*Landeskunde*).

Na početku svakog časa navodi se naslov odgovarajućeg teksta iz udžbenika, materijal (komponente udžbeničkog kompleta i dodatna sredstva) i rečnik (reči i izrazi iz datog teksta u udžbeniku). Tok časa raščlanjen je na numerisane delove, najčešće dopunjene simbolima koji upućuje na vrstu aktivnosti ili oblik rada. Za početak prvog časa u svakoj nastavnoj celini preporučuje se razgovor na datu temu, opisivanje početne ilustracije ili didaktička igra sa ciljem da učenici aktiviraju postojeća znanja ili da upoznaju novu leksiku. Ukoliko se na času predviđa slušanje snimljenog teksta, u priručniku je taj tekst i odštampan. Uz materijal iz udžbenika daju se uputstva na srpskom (o pripremanju i vođenju aktivnosti, o obliku rada, o konkretnoj operaciji učenika) ili na nemačkom jeziku (primeri pitanja ili uputstava koje izgovara nastavnik). Uz materijal iz radne sveske daju se broj strane, broj vežbanja i nalog. U pojedinim časovima navodi se i domaći zadatak, koji se najčešće sastoji od izrade vežbi u radnoj

svesci. U tri nastavne celine predviđena je izrada projekta: plakat sa podacima o drugarici ili drugu, kolaž na temu sobe iz snova, podaci o Salzburgu ili svom gradu (za ovaj projekat u priručniku se ne daju precizna objašnjenja). Poslednji čas u svih sedam nastavnih celina označen je kao *Ponavljanje i sistematizacija*: učenici izrađuju tri poslednje vežbe u radnoj svesci, što znači da ponavljaju reči sa određenim glasom, prevode reči na srpski jezik, prepisuju odgovarajuće rečenice iz udžbeničkih tekstova i izrađuju aktivnosti za uočavanje i uvežbavanje gramatičkog pravila. Kako se navodi u 1. nastavnoj celini (str. 37), na poslednjem času mogu se izvoditi igre iz priloga u udžbeniku, a za domaći zadatak učenici obavljaju autoevaluaciju (rubrika *Das kann ich* u udžbeniku).

Središnji deo priručnika pruža dodatne informacije o operacijama u izradi kompleta, od kojih je najvažnije didaktizacija (uputstva za izvođenje nastavnih aktivnosti).

Završni deo

Rätsel-Scherz-und Denkfragen. Za istoimenu aktivnost iz završnog dela udžbenika navedeni su cilj, način pripreme i odvijanja i sva pitanja sa odgovorima.

Језичке игре са прилозима за копирање. U ovom dodaku priloženo je pet aktivnosti: 1. *Skriveni idoli – Igra pogađanja*, 2. *Bald sind Ferien / Wohin in den Ferien*), 3. *Lottospiel – Sprichwörter*, 4. *W – fragen*, 5. *Brettsiel*. Za svaku aktivnost navodi se cilj, materijal i opis igre. U središnjem delu priručnika (str. 37) navodi se da igre služe za ponavljanje gramatičkih sadržaja i rečničkog fonda. Igre se odvijaju u parovima ili manjim grupama uz korišćenje kartica koje nastavnik kopira i deli učenicima.

Транскрипција аудио материјала. Na početku priloga objašnjeno je značenje skraćenica: *L – Lektion*, *B – Buch*, *AH – Arbeitsheft*, *S – Seite*, *Ü – Übung*. Za snimke u vezi sa udžbenikom obeležena je strana, a za snimke u vezi sa radnom sveskom i strana i broj vežbanja. Ispred svakog snimka naveden je i nalog.

Литература. Navedeno je 14 bibliografskih jedinica, od koji je 13 na nemačkom jeziku (računajući i *Evropski okvir*), a jedna na srpskom jeziku (*Vodič za dobar udžbenik*). Uz literaturu je naveden i spisak časopisa (*Zeitschriften*) za koje pretpostavljamo da su korišćeni pri izradi udžbeničkih tekstova.

Završni deo priručnika upotpunjuje uvid u didaktizaciju (dodatne aktivnosti i rešenja pojedinih vežbanja) i o egzemplifikaciji (transkripcija snimaka).

VII.6.5. Odlike udžbeničkog kompleta

Na osnovu sinoptičke tabele uočava se da je **selekcija** izvršena prema temama, komunikativnim funkcijama i situacijama, tekstovima i gramatičkim sadržajima. Za **gradaciju** je bitno to što nastavna celina obuhvata nekoliko tekstova i komunikativnih situacija, dok broj gramatičkih elemenata varira. **Egzemplifikacija** ima sledeće odlike: a) skoro svi globalni tekstovi su veoma dugački; b) mnogi tekstovi ujedno su i snimljeni i štampani bez obzira na pripadnost usmenoj ili pisanoj jezičkoj formi; c) u analitičkim tekstovima gramatičkog tipa (u dodatku udžbenika) koristi se i maternji jezik učenika. Bitna svojstva **didaktizacije** su sledeća: a) nastavna celina nema jasno razdvojene faze rada; b) nastavne aktivnosti su podjednako zastupljene u udžbeniku i u radnoj svesci, s tim što u radnoj svesci preovlađuje jedan tip (dopunjavanje); c) aktivnosti za evaluaciju date su na kraju nastavne celine u udžbeniku. Na osnovu nastavnih aktivnosti zaključujemo da je udžbenički komplet usmeren mnogo više na razvoj receptivnih nego produktivnih jezičkih veština, i da značajno mesto ima razvoj gramatičke i leksičke kompetencije.

VII. 7. Udžbenički komplet za ruski jezik: *Opóuma 3*

Tabela 53. – *Opóuma 3*: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	26,5x20,5 cm, 175 str.
Radna sveska	26,5x20,5 cm, 74 str.
Zvučni materijal	1 CD, trajanje: 70 minuta
Priručnik za nastavnika	23,5x16,5 cm, 61 str.

Udžbenički komplet sastoji se od četiri osnovne komponente. Dimenzije ukazuju na sledeće odlike: udžbenik sadrži veoma obiman materijal; radna sveska ima mnogo manji broj strana, ali je obimnija nego radne sveske u ostalim kompletima iz ove podgrupe korpusa; CD sadrži obilje snimljenih tekstova; uputstva za nastavnika nisu detaljno razrađena.

VII.7.1. Udžbenik

Tabela 54. – *Орбита 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	<i>Содержание</i>
	<i>Содержание</i>
Središnji deo	<i>Раздел 1 – 8</i>
Završni deo	<i>Русско-сербский словарь</i>
	<i>Список коммуникативных функций</i>
	<i>Транслитерация букв русского алфавита</i>
	<i>Важные грамматические термины в учебнике</i>

U uvodnom delu postoje dva različita pregleda sadržaja; središnji deo sastoji se od 8 jednoobraznih nastavnih celina; u završnom delu postoje dodaci posvećeni leksičkim, funkcionalnim, fonetskim i gramatičkim sadržajima.

Uvodni deo

Содержание. Na početku udžbenika dat je linearni pregled sadržaja u kojem postoje redni broj, naslov, početna strana i ilustracija za 8 nastavnih celina.

Содержание. Isti naziv ima i prošireni linearni sadržaj, sa jezičko-komunikativnim elementima uključenim u pojedinačne nastavne celine.

Tabela 55. – *Орбита 3*: pregled sadržaja

Rubrike	Uvrštene stavke
Naslov NC	naslovi povezani sa tematikom
<i>Диалоги</i>	naslovi tekstova povezani sa tematikom
<i>Задания</i>	ne postoje zasebne stavke
<i>Грамматика</i>	gramatički sadržaji
<i>Так говорят русские...</i>	komunikativne funkcije
<i>Звуки мы произносим и слышим...</i>	fonetski elementi
<i>Интонация</i>	fonetski elementi
<i>Минутка для ума и сердца</i>	naslov pesme ili poezije povezan sa tematikom
<i>Язык жестов</i>	civilizacijski elementi
<i>Традиции и обычаи</i>	civilizacijski elementi

Pojedinačne vrste sadržaja izdvojene su u zasebne rubrike, s tim što istom ili sličnom tipu sadržaja mogu biti posvećene i dve rubrike. Posebna rubrika posvećena je metodološkom aspektu nastave, tj. nastavnim aktivnostima. Osim dijaloga (i drugih tekstova), ostale rubrike javljaju se po jednom u nastavnoj celini; postoje i rubrike koje se ne javljaju u svim nastavnim celinama. Redosled rubrika nije ustaljen.

Uvodni deo udžbenika pruža uvid u selekciju i gradaciju sadržaja.

Središnji deo

Nazivi nastavnih segmenata ukazuju na zastupljenu tematiku na metonimijski način (*В здоровом теле – здоровый дух – sport; Ах, эта мода! – odeća i moda; Земля ждёт твоей помощи – zaštita životne sredine*). Uz napomenu da mesto većine odeljaka varira, strukturu nastavne celine predstaviceмо redosledom kojim su navedene rubrike u pregledu sadržaja.

Анонс. Na prvoj duploj strani daje se naslov nastavne celine, a sadržaji se najavljuju u tri rubrike: *Мы научимся* (govorni činovi, jezičke i komunikativne aktivnosti); *Мы узнаем* (gramatički sadržaji); *Мы прочтём* (teme tekstova). Uz najavu sadržaja data je fotografija koja na metonimijski način ilustruje zastupljenu temu.

Диалоги. Na početku svih osam nastavnih celina dat je jedan dijaloški tekst ili više dijaloga povezanih temom i komunikativnom situacijom. Reč je o tekstovima koje su izradili autori udžbenika. Uz sve dijaloge postoji piktogram slušalica. Dijalozi su praćeni ilustracijama; to su najčešće jedan veći ili više manjih crteža (prikazuju ličnosti, radnje i mesta), ređe fotografije (predmeti, objekti, predeli) ili kolaži (lica i objekti). Iza tekstova postoje dve podrubrike: a) *Посмотри, как переводится* (nekoliko reči i izraza sa prevodom na srpski jezik) i b) *Запомнили ли вы...* (pitanja otvorenog tipa za proveru razumevanja). U nekim nastavnim celinama data su dodatna vežbanja (*Задания*): izvođenje dijaloga, odgovaranje na personalizovana pitanja, dopunjavanje rečenica; učenici se upućuju i na izradu vežbanja u radnoj svesci. Većina vežbi izrađuje se individualno u usmenom obliku. U podrubrici *Смотри, не ошибись*, ukazuje se na reči koje imaju sličan oblik ali različito značenje u ruskom i srpskom jeziku (*жилет – прслук, лезвие – жилет*).

Ostali tekstovi. Svaka nastavna celina sadrži još po jedan ili više tekstova, a uz neke od njih stoji piktogram CD-a. Tekstovi pripadaju usmenoj jezičkoj formi (prepričavanje ličnog iskustva, prenos fudbalske utakmice, razni dijalozi) i pisanoj formi (informativni tekstovi, elektronska pošta, ankete). Većinu tekstova izradili su autori udžbenika, ali se uz neke navodi izvor (*Из молодежной газёты “Молоток“; Из журнала “Наука и жизнь“*). Uz pojedine tekstove postoje podrubrike kao i uz početne dijaloge (*Посмотри, как переводится, Запомнили ли вы..., Задания, Смотри, не ошибись*) ili kratka šala (*Шутка*).

Грамматика. Odeljci posvećeni gramatici imaju još i nazive: *Повторяем грамматику* i *Выражение*. U nastavnoj celini postoji jedan, dva ili tri takva odeljka, u kojima se daje naziv gramatičkog elementa. Segment namenjen gramatici ustaljeno sadrži dva dela. U prvom delu daju se verbalna objašnjenja, izolovani eksponenti i primeri u rečenicama. U objašnjenjima se koriste matematički simboli, a primeri u rečenicama ponekad su praćeni crtežima. Posebne odlike ovog udžbenika su sledeće: autori se obraćaju učenicima (*Давай повторим, как склоняется имя прилагательное*); učenici se upućuju na korišćenje gramatike za osnovnu školu (*Подробнее посмотри о прилагательных в учебнике Грамматика русского языка авторов Б. Станкович и Л. Несторов*); gramatički elementi porede se sa srpskim jezikom (*В сэрбском языке частица НЕ всегда будет перед глаголом. В этом и есть разница*). Drugi deo namenjen je uvežbavanju predstavljenog sadržaja i najčešće je izdvojen u zasebnu podrubriku (*Задания*). Vežbanja su numerisana, a njihov broj se kreće od 1 do 6 po odeljku. Svi nalozi dati su u 2. licu jednine imperativa, što ukazuje na individualnu izradu. Najzastupljeniji tipovi nastavnih tehnika su pronalaženje gramatičkog elementa u tekstu, dopunjavanje rečenica uz izbor i transformaciju ponuđenih elemenata, transformacija rečenica, spajanje komplementarnih delova rečenica. Postoji i prevođenje rečenica sa srpskog na ruski ili sa ruskog na srpski jezik. U ovom odeljku učenici se upućuju i na vežbanja u radnoj svesci (*Сделай в Рабочей тетради 3-ье, 4-ое, 5-ое и 6-ое упражнения*).

Так говорят русские, когда выражают.... Rubrika postoji u svim nastavnim celinama osim poslednje, a njen naziv praćen je nazivom komunikativne funkcije. U prvom delu zastupljene su analitičke tekstualne jedinice: izrazi i rečenice. U drugom delu (*Задания*) komunikativna funkcija uvežbava se aktivnostima kao što su dopunjavanje rečenica, dopunjavanje replika, spajanje komplementarnih delova rečenica, komentarisanje ilustracije. Jedina vežba koja se izvodi u paru jeste čitanje dijaloga u četvrtoj nastavnoj celini. I u ovoj rubrici učenici se upućuju na izradu vežbanja u radnoj svesci.

Звуки мы произносим и слышим, а буквы мы видим, пишем и рисуем. Rubrika postoji u prvih 6 nastavnih celina. U analitičkim tekstovima autori se obraćaju učeniku, daju objašnjenja o pisanju i izgovoru, a u primerima ponekad koriste fonetsku

transkripciju. U nekim nastavnim celinama učenicima se nalaže da čitaju ili ponavljaju saslušane reči, da objasne pravilo ili da izrade vežbe u radnoj svesci.

Интонация. Rubrika postoji u četiri nastavne celine i uz njen naziv stoji piktogram CD-a. Učenicima se nalaže da slušaju i ponavljaju rečenice sa različitom intonacijom. Rečenice su ujedno i odštampane, a intonacija se dočarava podebljanim slovima i kosim strelicama. Ponekad se daju verbalna objašnjenja i učenicima se nalaže da obeleže intonaciju u odštampanim rečenicama.

Минутка для ума и сердца. Uz naslov rubrike dat je piktogram CD-a. Zastupljeni su globalni tekstovi (umetnička poezija, pesme ili poslovice). Osim naslova teksta navodi se i autor, pisac teksta ili muzike, što znači da je reč o autentičnim dokumentima. U prvoj i trećoj nastavnoj celini reč je o prevodu pesama srpskog pesnika Miroslava Antića (*Сновидения, Чёлка*), te se navodi i ime prevodioca. Učenicima se postavljaju pitanja u vezi sa sadržajem tekstova (*Подумай и скажи, о чём оно говорит: об океанах и реках или о чём-то другом*).

Язык жестов. Rubrika postoji u 5 nastavnih celina. Gestovi su prikazani na crtežu uz koji je dato značenje. Učenicima se ponekad nalaže da pokažu odgovarajući pokret u svojoj zemlji. U osmoj nastavnoj celini rubrika ima naziv *Язык знаков*, a prikazani su saobraćajni znaci i upozorenja.

Традиции и обычаи. U rubrici su dati informativni tekstovi o civilizacijskim aspektima povezanim sa temom nastavne celine (iskazivanje gostoprimstva, tradicionalna igra, parno kupatilo). Uz tekstove su date ilustracije, a ponekad su izdvojene i prevedene pojedine reči i izrazi. U nekim nastavnim celinama učenicima se nalaže poređenje sa sopstvenom kulturom ili izrada vežbanja u radnoj svesci.

Središnji deo udžbenika omogućuje uvid u sve operacije u izradi, od kojih su najvažnije egzemplifikacija i didaktizacija.

Završni deo

Русско-сербский словарь. Rusko-srpski rečnik se proteže na devet strana. Leksika je data azbučnim redom i obuhvata reči i izraze. Za glagole se navode, osim infinitiva, još i 1. i 2. lice jednine prezenta.

Список коммуникативных функций. Prilog posvećen komunikativnim funkcijama proteže se na nešto manje od dve strane. Sadržaj je podeljen po nastavnim

celinama, a navedeni su eksponenti za komunikativne funkcije iz rubrike *Так говорят русские, когда выражают...*

Транслитерация букв русского алфавита. U trećem aneksu prikazana su slova ruske azbuke sa transliteracijom na latinično pismo.

Важные грамматические термины в учебнике. U poslednjem aneksu predstavljeni su ruski gramatički termini sa prevodom na srpski jezik.

Završni deo udžbenika nastao je egzemplifikacijom sadržaja, tj. izradom različitih analitičkih tekstova.

VII.7.2. Radna sveska

Tabela 56. – *Орбита 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	<i>Содержание</i>
Središnji deo	<i>Раздел 1 – 8</i>
Završni deo	

U uvodnom delu dat je linearni pregled sadržaja; središnji deo sastavljen je od nastavnih segmenata istih kao u udžbeniku; završni deo nije uključen.

Uvodni deo

Содержание. Na početku radne sveske dat je linearni pregled sadržaja, u kojem su navedeni redni broj, naslov i početna strana za 8 nastavnih celina.

U uvodnom delu radne sveske, na osnovu naslova se može uočiti selekcija tema.

Središnji deo

Nastavne celine sadrže numerisane aktivnosti bez grupisanja u rubrike. Na početku svih aktivnosti dat je nalog na ruskom i na srpskom jeziku (koji ćemo koristiti za navođenje primera). Koriste se isključivo glagoli u 2. licu jednine (*напиши, дополни, нади, распореди, прочитай, ответи, употреби, состави*), što nedvosmisleno ukazuje na individualnu izradu vežbi. Osim imperativa, autori često koriste formulacije kojima se ublažava preskriptivni karakter naloga: *hajde da proverimo da li si naučio; da li znaš; умеš li; провери да ли знаш; pokušaj; потруди се*. Veoma retko se daju jednostavni nalozi (*нади антониме, ответи на питања, дополни наставке*); mnogo su češći duži i složeniji nalozi, u kojima ponekad postoji i nekoliko zahteva (*Дате речи преведи на руски језик, па их напиши по редоследу руске азбуке. Затим, додај им одговарајући prideв у сагласности са родом, бројем и падежом.*).

U većini naloga navodi se jezički sadržaj koji je predmet uvežbavanja. Poređenjem ovih sadržaja sa sadržajima iz priručnika za nastavnika ustanovili smo da najviše aktivnosti služi za uvežbavanje gramatičkih elemenata i, nešto manje, za uvežbavanje leksike. Postoje i aktivnosti za uvežbavanje komunikativnih funkcija, fonetike i pravosipa, ali one nisu zastupljene u svim nastavnim celinama. U okviru nastavnih celina ne postoji ustaljeni redosled kojim se uvežbavaju pojedinačni tipovi sadržaja.

Najzastupljenija nastavna tehnika (oko polovine vežbanja) jeste dopunjavanje. Najčešće je reč o dopunjavanju rečenica (i mnogo ređe tekstova) uz izbor ili transformaciju ponuđenih reči i izraza; u nekim rečenicama postoje nepotpune reči, a zadatak učenika je da ih dopuni slovom ili grupom slova. Posle dopunavanja najzastupljenije su sledeće tehnike: transformacija rečenica ili reči i izraza, klasiranje reči, izraza ili rečenica (eksponenata za komunikativne funkcije), spajanje komplementarnih elemenata (reči, izraza, delova rečenica ili replika u dijalogu) i spajanje ekvivalentnih elemenata (reči i crteža). U radnoj svesci su primenjene i druge nastavne tehnike, ali su one mnogo ređe: prevođenje rečenica ili teksta sa ruskog na srpski jezik i obrnuto, odgovaranje na personalizovana pitanja u vezi sa datom temom, pisanje vođenog sastava, rešavanje osmosmerke ili ukrštenice itd.

Radna sveska nastala je pre svega didaktizacijom sadržaja, odnosno izradom nastavnih aktivnosti.

VII.7.3. Zvučni materijal

Kompakt-disk sadrži snimke povezane sa sadržajem udžbenika. Najveći broj globalnih tekstova pripada usmenoj jezičkoj formi, ali postoji i nekoliko tekstova bližih pisanoj formi (elektronska pošta, anketa). Snimljeni tekstovi su, uz zanemarljiva odstupanja, isti kao i u udžbeniku. U rubrici *Интонация* priloženi su nizovi rečenica tj. analitički tekstovi fonetskog tipa.

Zvučni materijal nastao je egzemplifikacijom sadržaja, tj. izradom globalnih tekstova i nekoliko analitičkih tekstualnih jedinica.

VII.7.4. Priručnik za nastavnika

Tabela 57. – *Орбита 3*: makrostruktura priručnika za nastavnika

Uvodni deo	<i>Садржај</i>
	<i>Предговор</i>
Središnji deo	<i>Први део – Осми део</i>
Završni deo	<i>Писмени задаци</i>

U uvodnom delu dat je linearni pregled sadržaja priručnika i predstavljen je udžbenički komplet; središnji deo ima iste segmente kao i udžbenik; završni deo posvećen je jednom vidu evaluacije.

Uvodni deo

Садржај. Linearni pregled sadržaja obuhvata naslov i početnu stranu za segmente u uvodnom i središnjem delu priručnika.

Предговор. U predgovoru se navodi da je udžbenički komplet izrađen u skladu sa važećim programom, a kao komponente kompleta navode se i *Gramatika za osnovnu školu* i *Rusko-srpski i srpsko-ruski rečnik za osnovnu školu*. Autori ističu da su primenili *integrativni* pristup u nastavi stranog jezika, koji objedinjuje kognitivni, strukturalni i funkcionalno-komunikativni pristup.

U uvodnom delu priručnika postoje kratke informacije o pojedinim aspektima izrade udžbenika.

Središnji deo

Središnji deo sastoji se od osam celina za koje se koriste nazivi *deo* i *lekcija*. Nastavna celina je podeljena na četiri rubrike:

I. Ciljevi i sadržaj. Na početku su izdvojeni sledeći tipovi sadržaja:

1. *Komunikativne funkcije* – odgovaraju stavkama navedenim u rubrici *Так говорят русские* u udžbeniku (*neodobranje, upozorenje i zabrana; iskazivanje pohvale ili kritike na odevanje; iskazivanje upozorenja*).

2. *Fonetika i Pravopis* – uz neznatna odstupanja, sadržaji su isti kao stavke u rubrici *Звуки мы произносим...* (*obezvučenje zvučnih suglasnika ispred bezvučnih i na kraju reči; pravopisni aspekt obezvučenja zvučnih suglasnika*).

4. *Gramatika* – elementi se poklapaju sa stavkama iz rubrika *Грамматика, Повторяем грамматику* i *Выражение* (*iskazivanje vremena; promena imenica tipa Россия; imperativni oblici*).

5. *Leksika* – navodi se leksičko polje vezano za temu nastavne celine (*leksičko-semantičke grupe i pojedine lekseme koje se odnose na zdravlje i sport*); u većini nastavnih celina postoji odrednica *poznavanje odnosa polisemije, sinonimije, antonimije, homonimije, paronimije, međujezičke homonimije i paronimije*.

6. *Tekstovi* – navedeni naslovi delimično se poklapaju sa naslovima u udžbeniku, što znači da nisu pomenuti svi tekstovi iz udžbenika i da su dati naslovi koji u udžbeniku ne postoje.

7. *Jezik i kultura* – rubrika postoji u četiri nastavne celine, a navodi se sadržaj iz rubrike *Язык жестов (gestovi prilikom rastajanja, opasnosti, zaustavljanja taksija)*.

Za prva četiri tipa sadržaja pominje se i *obnavljanje i uvežbavanje pređenog gradiva, posebno najnovijeg*.

II. Nastavna sredstva. Kao osnovna sredstva navode se udžbenik i radna sveska, gramatika i rečnik, tabla i kasetofon. Preporučuje se korišćenje autentičnog materijala kao što su časopisi, fotografije, slajdovi, razglednice, suveniri i reklamni materijal.

III. Posebne napomene. U ovoj rubrici data su dopunska vežbanja, za koja se kaže da se izrađuju u pismenom vidu i da ih nastavnik može dati u zavisnosti od raspoloživog vremena i potrebe da se pojedini delovi gradiva dodatno utvrde. Sudeći prema nalogu, datom u 2. licu jednine imperativa, sve aktivnosti izrađuju se individualno. Analizom naloga i korpusa ustanovili smo da više od polovine aktivnosti služi za uvežbavanje gramatike, a da su ostale aktivnosti usmerene na uvežbavanje fonetsko-ortografskih i leksičkih sadržaja. Za dopunska vežbanja koriste se raznovrsne tehnike, a najzastupljenije su dopunjavanje rečenica uz izbor ili transformaciju ponuđenih elemenata, postavljanje pitanja na osnovu pojedinačnih reči ili reči podvučenih u izjavnoj rečenici, dopunjavanje reči slovima, podvlačenje reči prema datom kriterijumu (varijanta vežbe višestrukog izbora), pisanje glagolske, imenske ili pridevske promene, obeležavanje akcenta u rečima, pisanje antonima, odgovaranje na pitanja u vezi sa izgovorom i pravopisom, pisanje ruskih poslovice, prevođenje rečenica sa srpskog jezika na ruski.

U tri nastavne celine predložene su igre na času, koje po autorima služe za uvežbavanje leksike (postavljanje pitanja o slici, dodavanje reči na početnu rečenicu, opisivanje radnje koju izvodi učenik iz suprotne grupe).

IV. Predlog globalne podele lekcije na časove. Na početku rubrike data je napomena da se moraju obraditi svi sadržaji predviđeni programom, ali ne i svaki tekst u lekciji. Sve nastavne celine podeljene su na po 8 časova. Na početku većine časova daju se sledeće naznake: *ponavljanje gradiva sa prethodnog časa i drugog ranije pređenog gradiva; proveravanje domaćeg zadatka i vežbanje prema domaćem zadatku.* Za početne dijaloge preporučuje se sledeći postupak: uvodni razgovor o temi, obrada teksta, čitanje i objašnjenje novih reči i izraza, slušanje snimka sa kasete, čitanje teksta bez snimka, razgovor o tekstu. Sličan postupak predlaže se i za ostale globalne tekstove. U prikazu ostalih sadržaja (gramatika, fonetika, intonacija, pravopis, leksika) postoje znatna odstupanja od redosleda kojim su oni predstavljeni u udžbeniku. Za ove sadržaje daju se opšte metodološke naznake: obrada, ponavljanje, uvežbavanje, utvrđivanje, proširivanje. Za pojedine sadržaje preporučuje se korišćenje radne sveske, ali se ne precizira broj vežbanja. Za većinu časova predviđen je domaći zadatak, što podrazumeva neku od sledećih aktivnosti: izrada vežbanja iz radne sveske, pisanje rečenica ili vođenog sastava na datu temu, čitanje odgovarajućeg dela u gramatici, pronalaženje i prepisivanje reči iz rečnika.

Središnji deo priručnika nije presudno važan za razumevanje operacija u izradi udžbeničkog kompleta.

Završni deo

Pismeni zadaci. U priručniku su dati predlozi za izradu dva pismena zadatka. Kao moguće aktivnosti navode se: a) pisanje kraćeg sastava na jednu od ponuđenih tema; b) izrada diktata (poznati tekst iz udžbenika ili radne sveske); c) prevođenje teksta iz udžbenika ili radne sveske (sa ruskog jezika na srpski) i prevođenje nekoliko rečenica koje sam nastavnik sastavlja (sa srpskog na ruski).

Završni deo priručnika upotpunjuje sliku o didaktizaciji sadržaja, tj. o mestu evaluacije u nastavnom procesu.

VII.7.5. Odlike udžbeničkog kompleta

Pregled sadržaja u udžbeniku i uvodni deo nastavne celine u priručniku ukazuju na to da je **selekcija** izvršena prema komunikativnim funkcijama, fonetsko-ortografskim, gramatičkim, tematskim i civilizacijskim elementima. **Gradacija** je izvršena tako da nastavna celina obuhvata elemente iz svih tipova sadržaja, ali njihov broj nije

ujednačen. Za **egzemplifikaciju** je bitno nekoliko aspekata: a) udžbenik sadrži velik broj veoma dugačkih globalnih tekstova; b) tekstovi su ili snimljeni i odštampani ili samo odštampani; c) u analitičkim tekstovima gramatičkog tipa ponekad se vrši poređenje između stranog i maternjeg jezika učenika. Glavna obeležja **didaktizacije** su sledeća: a) nastavna celina nema faze rada koje se smenjuju ustaljenim redosledom; b) nastavne aktivnosti veoma su brojne i u udžbeniku i u radnoj svesci, s tim što su tehnike raznovrsnije u udžbeniku; c) nalozi za vežbanja u radnoj svesci napisani su i na stranom i na maternjem jeziku učenika; d) jedina komponenta namenjena evaluaciji jesu predlozi za izradu pismenih zadataka dati u priručniku za nastavnika. Na osnovu rubrika u nastavnoj celini i zastupljenih nastavnih aktivnosti zaključujemo da udžbenički komplet doprinosi razvoju svih jezičkih veština, kao i razvijanju više jezičkih kompetencija. Međutim, kao i u vezi sa udžbeničkim kompletom *Давайте дружим! 3*, ističemo dva aspekta koji otežavaju ostvarivanje ciljeva: a) neujednačeno smenjivanje faza rada u nastavnoj celini i b) obim građe koji daleko prevazilazi godišnji fond časova.

VII.8. Udžbenički komplet za španski jezik: *¿Hablamos? 3*

Tabela 58. – *¿Hablamos? 3*: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	26,5x20,5 cm, 123 str.
Radna sveska	26,5x20,5 cm, 54 str.
Zvučni materijal	1 CD, trajanje: 69 minuta
Priručnik za nastavnika	23,5x16,5 cm, 111 str.

Udžbenički komplet sastoji se od četiri osnovne komponente. Sudeći prema obimu, udžbenik sadrži obimniju građu nego radna sveska, CD obuhvata obilje snimljenih tekstova, a uputstva nastavniku detaljno se razrađena u priručniku.

VII.8.1. Udžbenik

Tabela 59. – *¿Hablamos? 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	<i>¿Hablamos? 3. Libro del alumno</i>
	<i>Índice</i>
	<i>¿Hablamos de...?</i>
Središnji deo	<i>Sección 1 – 8</i>
Završni deo	<i>Diccionario español-serbo</i>

U uvodnom delu dat je formular za upisivanje ličnih podataka, priložena je sinoptička tabela i predstavljeni su likovi iz nastavnih celina; središnji deo sastoji se od 8 jednoobraznih nastavnih celina; završni deo sadrži dodatak posvećen leksičkim sadržajima.

Uvodni deo

¿Hablamos? 3. Libro del alumno. Na početku udžbenika dat je formular za upisivanje ličnih podataka (*Nombre, Apellido(s), Curso, Colegio*) i priložena su tri crteža sa likovima iz udžbenika.

Índice. Pregled sadržaja dat je u vidu sinoptičke tabele koja sadrži 5 rubrika po nastavnoj celini.

Tabela 60. – *¿Hablamos? 3:* sinoptička tabela

Rubrike	Uvrštene stavke
<i>Sección</i>	naslov nastavne celine povezan sa tematikom
<i>Funciones comunicativas</i>	tema, komunikativna funkcija, tip jezičke produkcije, leksički element, gramatički element
<i>Contenidos gramaticales</i>	gramatički sadržaj
<i>Contenidos léxicos</i>	leksičko polje, leksikološka kategorija
<i>Contenidos culturales</i>	sociokulturni i sociolingvistički sadržaji

Stavke u četiri rubrike povezane su sa po jednim tipom sadržaja, dok je u jednoj rubrici objedinjeno nekoliko vrsta sadržaja. Svaka rubrika obuhvata više elemenata po nastavnoj celini.

¿Hablamos de...?. Udžbenik je predstavljen kao prvi broj omladinskog časopisa, a zatim su prikazani likovi koji služe kao „vodiči“ kroz udžbenik: *Mauricio, Dulce, Miguel, Cristóbal, Frida, Paco, Penélope, Corazón, Éxter, Búho, Tierra.* Svaki lik direktno se obraća učenicima i najavljuje temu nastavne celine u kojoj se pojavljuje.

Uvodni deo udžbenika daje uvid u selekciju i gradaciju sadržaja.

Središnji deo

Nazivi nastavnih celina neposredno ukazuju na zastupljenu tematiku (*Literatura y arte – književnost i umetnost; Salud y bienestar – zdravlje; Fiestas y ocio – slobodno vreme i proslave*).

Kao što se ističe u priručniku za nastavnika (str. 8), nastavne celine nemaju ujednačenu formu. Uvidom u sam udžbenik utvrdili smo da se ne mogu izdvojiti i tabelarno prikazati rubrike sa posebnim didaktičkim funkcijama. Polazeći od napomena koje daju autorke, u strukturi nastavne celine prikazaćemo sledeće komponente: anons;

početni tekst za predstavljanje teme; autentični tekstovi; napomene uz tekstove; šematski prikaz gramatičkih sadržaja; nastavne aktivnosti; završni test; odeljak za autoevaluaciju.

Anons. Dupla strana sadrži, osim rednog broja i naslova nastavne celine, još i sledeće komponente: fotografiju koja dočarava temu i koja je praćena legendom (*Playa, Puerto Rico*); crtež „vodiča“; najavu sadržaja koji odgovaraju nekim stavkama iz rubrika *Funciones comunicativas* i *Contenidos culturales* u sinoptičkoj tabeli.

Početni tekst za predstavljanje teme. Na početku nastavne celine dat je crtež „vodiča“ i tekst kojim se uvodi tema. Reč je o tekstovima različite dužine, odštampanim kurzivom, u kojima se koristi 1. lice jednine ili množine (*Yo, Cristóbal Colón, que era marinero...; Llegamos a una isla a la que llamé San Salvador*). Likovi se direktno obraćaju učenicima i daju razne naloge (*Leed los consejos de estos chicos y decid si estas de acuerdo; Mirad e comentad los siguientes anuncios*). U nastavnim celinama br. 1 i 4 dati su adaptirani tekstovi preuzeti iz knjige ili sa interneta. Ova strukturna komponenta javlja se u nekim nastavnim celinama još po jednom ili dva puta.

Autentični tekstovi. Većina tekstova preuzeta je sa interneta, a mnogo manje iz knjiga ili omladinskih časopisa. Naslovi se ne navode uz svaki tekst, a nekoliko tekstova može da čini jednu tematsku celinu. Oko polovine tekstova preuređeno je za upotrebu u udžbeniku i uz izvornik stoji naznaka: *adaptado*. U nekim tekstovima autori su izveli dodatne intervencije za potrebe nastave, a najčešće su izostavljene reči iz iste gramatičke kategorije.

Većina tekstova pripada pisanoj jezičkoj formi, dok su usmeni dijalozi veoma retki. Materijal preuzet sa interneta često je dat u vidu novinskog članka, a zastupljeni su i sledeći žanrovi: elektronska pošta, šale, priče, odlomci iz romana, intervjui, poezija, bajke, testovi. Tekstovi egzemplifikuju teme iz sinoptičke tabele, ali je u njima izražena i upotreba najavljenih gramatičkih elemenata.

U udžbeniku postoji desetak tekstova (šale, testovi, tekstovi o praznicima) za koje nije naveden izvor, zbog čega smatramo da su ih izradile autorke.

Napomene uz tekstove. Uz 16 globalnih tekstova date su „napomene u plavoj boji čiji je cilj da istaknu prevashodno leksičke sadržaje – kao što su ustaljeni izrazi, perifraze i druge korisne konstrukcije“ (Priručnik, str. 8). Reč je o kratkim analitičkim tekstualnim jedinicama koje odgovaraju stavkama iz više rubrika u sinoptičkoj tabeli.

Šematski prikaz gramatičkih sadržaja. U udžbeniku postoje analitički tekstovi gramatičkog tipa, čiji nazivi odgovaraju stavkama iz istoimene rubrike u sinoptičkoj tabeli. Za predstavljanje sadržaja koriste se sledeće tekstualne jedinice: tabelarni prikaz glagolskog oblika, niz eksponenata, prikaz strukture i upotrebe uz grafičko isticanje i upotrebu matematičkih simbola, verbalna objašnjenja, primeri u rečenicama.

Nastavne aktivnosti. U udžbeniku nismo ustanovili pravilnosti u smenjivanju nastavnih aktivnosti na osnovu čega bismo odredili ustaljene faze rada u nastavnoj celini. Polazište za našu analizu predstavljaju napomene koje daju autorke udžbeničkog kompleta: u priručniku za nastavnika (str. 8–9) navodi se da aktivnosti služe za razvoj sve četiri jezičke veštine i da podrazumevaju razne obilke rada, na koje upućuju i ikonice. U verbalnim nalogima koriste se glagoli u 2. licu jednine i u 2. licu množine imperativa (*busca, relaciona, completa; discutid, escribid, comentad*); to, međutim, ne odražava uvek razliku između individualnog rada i rada u paru ili grupi. Osim imperativa koriste se i konstrukcije za ublažavanje preskriptivnog karaktera naloga (*¿Por qué no escribes a Mauricio?; ¿Puedes contárselo en pasado?*). U većini naloga, osim glagola koji upućuje na operaciju, daju se dodatna uputstva: precizira se oblik rada i zadatak, opisuje se komunikativna situacija ili predložak, navodi se gramatički ili leksički element koji se uvežbava. U okviru istog naloga ponekad se zahteva nekoliko operacija i aktivnosti. Nalog je uglavnom izostavljen kada je zadatak jasan iz korpusa vežbanja (personalizovana pitanja, test, ukrštenica). Najzastupljenije nastavne aktivnosti su dopunjavanje pisanog teksta (uz izbor i transformaciju ponuđenih izraza ili na osnovu saslušanog teksta) i razgovor u grupi (na osnovu pitanja ili zadate teme). U vezi sa tekstovima daju se i sledeće aktivnosti: pronalaženje reči iz neke gramatičke ili leksičke kategorije, odgovaranje na pitanja o sadržaju, povezivanje teksta i ilustracije, određivanje naslova. U pisanoj produkciji zastupljeno je pisanje vođenog sastava na osnovu pitanja ili plana teksta. Neke nastavne aktivnosti nisu vezane neposredno za tekstove: transformacija rečenica, povezivanje komplementarnih reči, izraza ili delova rečenica, višestruki izbor, tačno/netačno, rešavanje ukrštenice ili osmosmerke, izrada testa. Postoji nekoliko aktivnosti sa odlikama zadataka (*Entervistad a vuestros compañeros del colegio sobre lo que hacen en su tiempo libre. Escribid una noticia sobre ello, como las de arriba.*).

Završni test. Na poslednjoj strani nastavne celine dat je test (*Repaso*) koji sadrži 10 vežbanja. Tip nastavne aktivnosti je višestruki izbor ponuđenih elemenata kojima se ponekad dopunjuju ili dovršavaju rečenice; ovim vežbanjima proverava se poznavanje gramatičkih, leksičkih i kulturoloških sadržaja. U 4. zadatku učenici treba da pronađu reč koja ne pripada datom nizu.

Odeljak za autoevaluaciju. Zadatak učenika je da obeleži ono što je naučio, a ponuđene stavke predstavljaju preformulisane sadržaje najavljene u anonsu nastavne celine. Učenik može da zapiše i sopstvena zapažanja.

Središnji deo ukazuje na sve operacije u izradi udžbenika, od kojih su najvažnije egzemplifikacija i didaktizacija sadržaja.

Završni deo

Diccionario español-serbo. U prilogu je dat abecedni špansko-srpski rečnik koji obuhvata 20 strana. Uz španske reči date su skraćenice i prevod na srpski jezik, a ponekad i odgovarajući izrazi.

Završni deo ukazuje na izradu analitičkih tekstova leksičkog tipa, što predstavlja jedan od aspekata egzemplifikacije.

VII.8.2. Radna sveska

Tabela 61. – *¿Hablamos? 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	Formular
	<i>Índice</i>
Središnji deo	<i>Sección 1 – 8</i>
Završni deo	Notas

Uvodni deo sastoji se od formulara za upisivanje ličnih podataka i linearnog pregleda sadržaja; središnji deo ima iste nastavne segmente kao i udžbenik; u završnom delu date su dve strane sa linijama za upisivanje napomena.

Uvodni deo

Cuaderno de ejercicios. Na početku je dat formular za upisivanje ličnih podataka.

Índice. U linearnom pregledu sadržaja navodi se redni broj, naslov i početna strana 8 nastavnih celina.

Na osnovu naslova nastavnih segmenata dobija se uvid u izbor tema, što predstavlja jedan aspekt selekcije sadržaja.

Središnji deo

Nastavne aktivnosti obeležene su rednim brojevima i, ukoliko su povezane, slovima abecede. Postoje dvodelne aktivnosti i vežbe koje nisu obeležene brojem ili slovom. U više od polovine vežbanja naveden je naziv sadržaja koji se uvežbava: to je najčešće gramatički, a ređe leksički ili kulturološki element. Radna sveska namenjena je individualnom radu i zahteva neku vrstu pisanja, a dokaz je to što skoro sve aktivnosti imaju nalog sa glagolom u 2. licu jednine imperativa i što u korpusu postoje linije ili prazan prostor za upisivanje.

S obzirom na to da nastavna celina nije podeljena na ustaljene rubrike i da u smenjivanju nastavnih aktivnosti nismo ustanovili pravilnosti, navešćemo tipove nastavnih aktivnosti prema stepenu zastupljenosti. Najbrojnije su vežbe u kojima se nalaže transformacija na nivou rečenice, teksta ili pojedinačnih reči i izraza. Posle ovog tipa najzastupljenije su vežbe dopunjavanje rečenica ili tesktova, što podrazumeva i neki vid transformacije ili izbora ponuđenih elemenata. Dopunjavanje i transformacija nalažu se u polovini od ukupnog broja vežbanja i uz njih se vrlo često daje primer ili model. U po desetak vežbanja od učenika se zahteva a) pisanje vođenog sastava na zadatu temu i b) povezivanje komplementarnih reči, izraza ili rečenica. Ostale nastavne tehnike zastupljene su mnogo manje: klasiranje reči i izraza, odgovaranje na pitanja u vezi sa tekstom, povezivanje reči ili rečenica sa ilustracijama, višestruki izbor delova rečenica, rešavanje osmosmerke itd.

I u radnoj svesci, iako mnogo ređe nego u udžbeniku, navode se izvori (internet stranice) iz kojih su preuzeti pojedini tekstovi, ilustracije ili nastavne aktivnosti.

Središnji deo ukazuje na didaktizaciju sadržaja, tj. na izradu nastavnih aktivnosti.

Završni deo.

Notas. Na kraju radne sveske date su dve strane sa linijama za upisivanje napomena.

VII.8.3. Zvučni materijal

Na CD-u postoje snimci vezani jedino za sadržaj udžbenika. Zastupljeni su globalni tekstovi od kojih samo nekoliko pripada usmenoj jezičkoj formi (intervju, pesma), dok je većina bliža pisanoj formi. Većina snimljenih tekstova odštampana je u udžbeniku, u istovetnom obliku ili sa prazninama. Za nekoliko snimljenih tekstova u udžbeniku se daje samo nalog i korpus vežbanja.

Snimljeni materijal ukazuje na egzemplifikaciju sadržaja, odnosno na izradu globalnih tekstova.

VII.8.4. Priručnik za nastavnika

Tabela 62. – *¿Hablamos? 3*: makrostruktura priručnika za nastavnike

Uvodni deo	<i>Садржај</i>
	<i>Увод</i>
	<i>Опис дидактичког комплета ¿Hablamos? 3 за 7. разред основне школе</i>
	<i>Циљеви и исходи наставе шпанског језика у 7. разреду основне школе</i>
Središnji deo	<i>Наставна јединица 1 – 8</i>
Završni deo	<i>Корисне веб странице</i>

U uvodnom delu predstavljeni su udžbenički komplet i pojedini elementi odgovarajućeg nastavnog programa; središnji deo segmentiran je prema nastavnim celinama u udžbeniku; u završnom delu data je lista veb stranica.

Uvodni deo

Садржај. Linearni pregled sadržaja obuhvata naziv i početnu stranu svih komponenti u uvodnom, središnjem i završnom delu priručnika.

Увод. U uvodnim napomenama ukratko je predstavljena opšta koncepcija didaktičkog kompleta.

Опис дидактичког комплета ¿Hablamos? 3 за 7. разред основне школе. U ovom segmentu predstavljene su odlike svih komponenti kompleta. Autorke ističu da on prati nastavni plan i program i navode neke odlike komunikativne nastave (ciljni jezik treba da bude sredstvo komunikacije u učionici, komunikacija treba da bude kontekstualizovana, jezik se smatra sredstvom komunikacije).

Циљеви и исходи наставе шпанског језика у 7. разреду основне школе (трећа година учења). Ovaj odeljak strukturisan je na sledeći način:

Циљеви – navedeni su cilj i zadaci koji su u programu postavljeni za četvorogodišnji ciklus školovanja.

Теме и садржаји – u okviru tri domena pominju se pojedine teme iz programa; ističe se da su sadržaji grupisani u leksičke, gramatičke i kulturološke i da oni zajedno treba da vode realizaciji odgovarajućih komunikativnih funkcija; iz programa su preuzeta uputstva za tretman gramatičkih sadržaja.

Opšti i specifični ishodi – stavke su formulisane slično kao pojedini operativni zadaci na nivou jezičkih veština.

Tehnike – data je preporuka o smenjivanju tehnika i navedeno je nekoliko tehnika koje autorke smatraju osnovnim.

Ocenjivanje – predstavljeni su elementi za proveru i odlike ocenjivanja (ocenjivanje je sastavni deo nastavnog procesa, akcenat je na proveru postignuća, načini provere moraju biti poznati učenicima).

U ovom odeljku autorke predstavljaju odgovarajući program, pri čemu postoje sledeća odstupanja: redosled komponenti je promenjen (operativni zadaci/ishodi navedeni su posle sadržaja); koristi se drugačija terminologija i klasifikacija (opšti i specifični ishodi, leksički, gramatički i kulturološki sadržaji); ne navode se sve stavke iz pojedinačnih komponenti programa (teme, tehnike); nisu dati morfosintaksički sadržaji za španski jezik.

Uvodni deo priručnika pruža podatke o različitim aspektima u izradi udžbeničkog kompleta.

Središnji deo

U uvodnim napomenama predložene su aktivnosti u vezi sa „vodičima“ predstavljenim na početku udžbenika (pogađanje ličnosti, igra „vešala“, osmišljavanje svakodnevnih aktivnosti neke ličnosti, komentarisane slike).

Za nastavnu celinu u priručniku se koristi naziv *nastavna jedinica*. Na početku celine navodi se, na srpskom jeziku, jezičko komunikativna građa razvrstana kao u sinoptičkoj tabeli u udžbeniku: *komunikativne funkcije, gramatički sadržaji, leksički sadržaji, kulturološki sadržaji*. Uz zanemarljive izuzetke, u svim rubrikama navedene su stavke kao u sinoptičkoj tabeli. Sledi slika uvodne folio-strane (anonsa); autorke daju kratak komentar njenog sadržaja i predlažu neke od sledećih aktivnosti: opis slike, prikupljanje podataka o prikazanoj ličnosti, izrada vežbi u radnoj svesci, grupni razgovor o temi. Sadržaj nastavne celine izložen je po folio-stranama koje se ne podudaraju sa fazama rada. Uputstva za sprovođenje nastavnog procesa obuhvataju opis sadržaja u udžbeniku, prodlog za izradu dodatnih aktivnosti, uputstva za izradu domaćih zadataka itd. U uokvirenim poljima data su rešenja aktivnosti iz udžbenika i vežbanja iz radne sveske. Priloženi su tekstovi koji su samo snimljeni, tj. nisu odštampani u udžbeniku.

Središnji deo dopunjuje sliku o operacijama izvršenim tokom izrade udžbeničkog kompleta. Najvažaniji su podaci u vezi sa didaktizacijom: dodatne aktivnosti i rešenja zadataka.

Završni deo

Корпусне веб странице. Stranice su grupisane na sledeći način: španski jezik, hispanse književnosti i kultura, institucije i centri, biblioteke, rečnici i enciklopedije, časopisi, stipendije, knjižare, umetnost i kultura, kursevi španskog jezika, dnevna štampa.

VII.8.5. Odlike udžbeničkog kompleta

Na osnovu sinoptičke tabele uočava se da je **selekcija** izvršena prema temama, komunikativnim funkcijama, gramatičkim elementima, sociolingvističkim i sociokulturnim elementima. Za **gradaciju** je karakteristično to što nastavna celina obuhvata jednu opštu temu i više elemenata iz ostalih tipova sadržaja. Osnovne odlike **egzemplifikacije** jesu sledeće: globalni tekstovi mahom su preuzeti sa interneta ili iz omladinske literature; b) skoro svi tekstovi pripadaju pisanoj jezičkoj formi, ali su oni i odštampani u udžbeniku i snimljeni na CD-u. Glavna obeležja **didaktizacije** su sledeća: a) nastavna celina nema čvrstu strukturu sa ustaljenim fazama rada; b) nastavne aktivnosti su brojnije i raznovrsnije u udžbeniku, dok je u radnoj svesci najzastupljenija tehnika dopunjavanja; c) kao korpus vežbanja veoma često se koristi nepotpun tekst, čime se teži kontekstualizovanju aktivnosti; d) evaluaciji je posvećen poseban segment u nastavnoj celini u udžbeniku. Na osnovu nastavnih aktivnosti zaključujemo da udžbenički komplet doprinosi razvoju pre svega receptivnih jezičkih veština, kao i gramatičke i leksičke kompetencije.

VII.9. Korelacija sa Programom

Svi udžbenički kompleti imaju iste komponente, osim udžbenika za engleski koji sadrži knjižicu sa testovima. Učeniku je dostupan i CD, što znači da može samostalno da razvija sposobnost razumevanje govora. Nastavnik ima na raspolaganju priručnik, s tim što se za neke jezike može nabaviti samo elektronsko izdanje.

Osim priručnika za ruski, sve komponente udžbeničkih kompleta imaju isti format, ali veoma neujednačen broj strana, što ukazuje na različit obim sadržaja predviđen za

istovetan broj časova. Opseg udžbenika i radne sveske pokazuju da najmanje sadržaja dostupnih učenicu obuhvata komplet za francuski jezik, a najviše kompleti za engleski i ruski jezik. Dimenzije priručnika ukazuju na to da su uputstva nastavniku najrazrađenija u kompletu za engleski jezik, a najmanje razrađena u kompletu za ruski jezik.

VII.9.1. Selekcija

a. Klasifikacija sadržaja. U udžbeničkim kompletima postoji nekoliko komponenti koje prikazuju način klasifikacije sadržaja: sinoptička tabela u udžbeniku (engleski, nemački, španski), sinoptička tabela u priručniku (italijanski), linearni pregled sadržaja u udžbeniku (ruski), uvod u priručniku (engleski) i uvodni deo nastavne celine u priručniku (francuski, italijanski, ruski, španski). Ukoliko u jednom udžbeničkom kompletu postoje dve komponente, one mogu imati istovetne rubrike (italijanski, španski) ili različite rubrike (engleski, ruski).

Mada postoje razlike u zastupljenim rubrikama i njihovim nazivima, uočljive su sledeće pravilnosti: u svim kompletima zastupljeni su **gramatički sadržaji** i **komunikativne funkcije** (ili situacije). **Civilizacijski sadržaji** izdvojeno su predstavljeni u udžbenicima za francuski, italijanski, ruski i španski; u udžbeniku za engleski jezik ovaj tip sadržaja navodi se u rubrikama pod drugačijim nazivom, a u udžbeniku za nemački jezik postoji nastavni segment posvećen civilizacijskim elementima. Zastupljene **teme** navode se u istoimenoj rubrici (engleski, francuski, nemački), vezuju se za leksiku (italijanski) ili su date u rubrici posvećenoj leksici (engleski, ruski, španski). Ostale vrste jezičko-komunikativnih sadržaja jesu: **jezičke veštine** (engleski), **tekstovi** (francuski, nemački, ruski) i **fonetsko-ortografski elementi** (ruski). Iako smo naveli uticaj Radnog nacrtu na komplet za francuski jezik, i ovaj komplet je po načinu klasifikacije mnogo bliži Programu iz 2009. godine.

U udžbeničkim kompletima domaćih izdavača primetan je neposredan uticaj Programa na klasifikaciju sadržaja. U skladu sa iznetom pretpostavkom, ustanovili smo visok stepen korelacije, ali i delimična odstupanja u svakom kompletu.

b. Obim sadržaja. U svim udžbeničkim kompletima zastupljena je većina **tema i situacija** iz Programa, ali ni u jednom se ne pominju sve stavke. U udžbenicima postoje teme koje se mogu podvesti pod opštu temu *zajedničke aktivnosti i interesovanja u školi*

i van nje, kao i civilizacijski elementi koji specifikuju temu *znamenitosti u kulturama zemalja čiji se jezik uči*. Naslovi nastavnih segmenata i globalnih tekstova najčešće su na figurativan način povezani sa programskim temama; izuzetak je udžbenik za španski jezik, gde naslovi nastavnih celina doslovno predočavaju opštu tematiku. U svim udžbeničkim kompletima postoji velika sličnost, mada ne i potpuna podudarnost sa temama iz Programa. Osim toga, zbog uopštenih formulacija u Programu, ustaljen je metonimijski odnos sa temama. Ni u jednom udžbeničkom kompletu nisu zastupljene sve **komunikativne funkcije** iz Programa, a nivo korelacije znatno varira: prema obimu i formulacijama usaglašenost je najveća u kompletima za italijanski i nemački, a najmanja u kompletima za ruski i španski. Nijednim kompletom nisu obuhvaćeni svi **gramatički sadržaji** iz Programa, korelacija po obimu nije ujednačena, a u komplet za ruski jezik uvršteni su i sadržaji koji se u Programu ne navode. U kompletu za francuski jezik korelacija se ne može razmatrati jer u Radnom nacrtu nisu dati gramatički sadržaji; navedene komponente ukazuju na činjenicu da je i u ovom kompletu definisan obim gramatičkih sadržaja. Zastupljenost **fonetsko-ortografskih elemenata** nije ujednačena: dok je komplet za ruski jezik po obimu usaglašen sa Programom, u kompletu za španski jezik obim nije naveden ni u jednoj strukturno-funkcionalnoj komponenti.

U skladu sa iznetom pretpostavkom, zaključujemo da u obimu sadržaja postoji načelna usaglašenost jer u svim kompletima postoje elementi iz Programa. Međutim, može se govoriti samo o delimičnoj i promenljivoj korelaciji, i to iz sledećih razloga: a) ni u jednom kompletu nisu zastupljeni svi elementi navedeni u Programu, b) pojedinačni udžbenički kompleti razlikuju se po obimu sadržaja, c) u istom udžbeničkom kompletu usaglašenost po obimu varira u pojedinačnim silabusima.

VII.9.2. Gradacija

Horizontalno i vertikalno raspoređivanje sadržaja

Tabela 63. – Gradacija sadržaja u domaćim udžbenicima iz drugog perioda

	Broj segmenata	Sadržaji obuhvaćeni nastavnim segmentom (horiz. raspoređivanje)	Redosled elemenata (vert. raspoređivanje)
E	8 modula	Modul: 1 opšta tema, od 3 do 5 specifičnih tema ili situacija koje uključuju i civilizacijske elemente; 1 ili 2 komunikativne funkcije; od 2 do 5 gramatičkih elemenata	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
F	7 NC	NC: od 2 do 6 tema i od 1 do 4 civilizacijska elementa; od 2 do 4 komunikativne funkcije; od 2 do 6 gramatičkih elemenata	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
I	7 NC	NC: od 3 do 6 tema ili leksičkih polja koja uključuju i civilizacijske elemente; 1 ili 2 civilizacijska elementa; od 3 do 6 komunikativnih funkcija; od 1 do 4 gramatička elementa	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
N	7 NC <i>Landeskunde</i>	NC: od 1 do 3 opšte teme; od 3 do 6 komunikativnih funkcija ili situacija; od 1 do 4 gramatička elementa	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
R	8 NC	NC: 1 leksički element vezan za temu; od 1 do 4 komunikativne funkcije; od 1 do 4 gramatička elementa; po 1 fonetski, ortografski i lingvokulturološki element (u nekim NC)	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
Š	8 NC	NC: 1 ili 2 leksička sadržaja (tema); od 1 do 3 civilizacijska elementa; od 2 do 6 komunikativnih funkcija; od 3 do 6 gramatičkih elemenata	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa

Priložena tabela pokazuje da je broj nastavnih segmenata ujednačen. Nastavni segmenti, koji predstavljaju okvir za gradaciju, obuhvataju sadržaje iz svih silabusa, koji po obimu nisu potpuno usaglašeni sa Programom. Ukoliko se posmatraju pojedinačni kompleti, u okviru svakog tipa sadržaja uočava se neujednačen broj elemenata po nastavnoj celini. Kada se posmatra isti tip sadržaja u različitim udžbenicima, takođe se vidi da broj elemenata u nastavnom segmentu varira. Što se tiče redosleda uvođenja elemenata u pojedinačnim silabusima, ni u jednom kompletu on nije isti kao u Programu.

Navedeni podaci pokazuju neusaglašenost u gradaciji sadržaja i potvrđuju pretpostavku o transverzalnemu odnosu između sadržaja navedenih u Programu i sadržaja raspoređenih u udžbeničkim kompletima.

VII.9.3. Egzemplifikacija

a. Globalni tekstovi. Ukupan broj tekstova je neujednačen: u kompletima za engleski, italijanski i nemački ima ih oko 40, a u kompletima za francuski, ruski i španski preko 60. U udžbeniku za italijanski jezik postoji još 12 tekstova koji se po didaktičkoj funkciji mogu smatrati analitičkim (služe za kontekstualizovani prikaz gramatičkih pravilnosti), ali su po formi bliski globalnim tekstovima (duži dijalozi). Udžbenici za engleski i ruski jezik sadrže još i kratke tekstove kao što su zagonetke, brzalice i šale. Navedeni podaci ukazuju na činjenicu da autori nezavisno od Programa određuju koliko će globalnih tekstova uključiti u udžbenički komplet.

Čitanje i slušanje su spojeni bez obzira na pripadnost teksta usmenoj ili pisanoj formi. U kompletu za francuski jezik skoro svi tekstovi su odštampani u nastavnoj celini i snimljeni na kompakt-disku; u kompletima za nemački, ruski i španski jezik takvih tekstova ima više od polovine, a oni su zastupljeni i u udžbenicima za engleski i italijanski. To znači da udžbenici u različitoj meri odstupaju od operativnih zadataka u Programu, gde su razdvojeni razumevanje govora i razumevanje pisanog teksta.

U svim udžbeničkim kompletima postoji znatan broj tekstova koji prevazilaze dužinu određenu Programom. U udžbeničkim kompletima za engleski, italijanski i španski jezik to je slučaj sa polovinom snimljenih tekstova, a u udžbenicima za nemački i ruski sa većinom tekstova.

Svi udžbenički kompleti sadrže sledeće vrste tekstova: usmena i pisana jezička forma; dijalozi i monolozi; više tekstualnih žanrova; tekstove u kojima se kombinuju forma, tip i žanr. Osnovne razlike sastoje se u sledećem: a) usmeni dijaloški tekstovi najzastupljeniji su u kompletu za ruski jezik, a u kompletu za španski jezik veoma su malobrojni; b) u udžbenicima za nemački i španski jezik zastupljena je pisana interakcija (razmena elektronske pošte, pisma čitalaca i odgovori na pitanja). Svi udžbenički kompleti načelno su usaglašeni sa Programom jer su zastupljene vrste tekstova navedene u operativnim zadacima. Međutim, tekstualni žanrovi u Programu su

navedeni kao primeri a ne u vidu iscrpne liste, te se u udžbenicima nužno javljaju i žanrovi za koje su se autori samostalno opredelili.

Poreklo tekstova takođe je neujednačeno. U udžbeničkim kompletima za engleski, italijanski, nemački i ruski jezik uz tekstove se ne navodi izvornik. Pretpostavka je da su ih izradili autori, ali se ne sme odbaciti ni mogućnost da su pojedini tekstovi preuzeti (i eventualno adaptirani) bez navođenja izvora. Skoro svi tekstovi u kompletu za španski jezik preuzeti su sa interneta i, u manjoj meri, iz omladinskih časopisa i knjiga. U udžbeničkom kompletu za francuski jezik podjednako su zastupljeni tekstovi internog i eksternog porekla. U ovom aspektu egzemplifikacije autori su bili autonomni u odnosu na Program, u kojem se ne ističe da li tekstovi treba da budu samostalno izrađeni ili preuzeti iz drugih izvora.

Opšti zaključak u vezi sa globalnim tekstovima jeste da je egzemplifikacija izvedena bez neposrednog uticaja Programa, zbog čega među udžbenicima postoje značajne razlike prema broju i dužini tekstova, zastupljenosti žanrova i poreklu. Time se potvrđuje pretpostavka da se u ovom aspektu ne može govoriti o korelaciji između Programa i udžbenika.

b. Analitički tekstovi. U svim udžbenicima postoji rubrika ili podrubrika u nastavnoj celini posvećena **gramatici**, ali se zastupljene tekstualne jedinice znatno razlikuju. U udžbeniku za nemački jezik daju se samo izolovani primeri i primeri u rečenicama. U udžbenicima za francuski i španski jezik data su i objašnjenja pomoću grafičkih simbola i verbalna objašnjenja. Odlike udžbenika za italijanski jezik jesu navođenje primera u širem kontekstu (duži dijalozi), vežbe za kontekstualizovanje jezičke pravilnosti i upućivanje na dodatak u udžbeniku. U udžbeniku za engleski jezik postoje aktivnosti za samostalno uočavanje i konceptualizovanje pravilnosti na osnovu izolovanih rečenica, kao i verbalna objašnjenja. U udžbeniku za ruski jezik daju se verbalna i neverbalna objašnjenja, izolovani primeri i primeri u kontekstu rečenice, s tim što se nalaže i poređenje gramatičkih elemenata u ruskom i srpskom jeziku. U udžbenicima za engleski i ruski jezik analitički tekstovi praćeni su aktivnostima za uvežbavanje gramatike.

Osim u udžbeniku za španski jezik, u svim ostalim postoje dodaci posvećeni gramatici. U udžbenicima za engleski, italijanski i nemački jezik pregled gramatičkih elemenata obuhvata izolovane primere, verbalna i neverbalna objašnjenja i kontekstualizovane primere; u udžbeniku za nemački jezik objašnjenja su data i na

stranom i na maternjem jeziku učenika. U udžbenicima za engleski, francuski i nemački jezik postoje liste glagola, a u udžbeniku za ruski jezik dati su ruski gramatički termini sa prevodom na srpski jezik.

Izneti podaci pokazuju na to da je u svim udžbenicima sprovedena preporuka iz Programa da se gramatička pravila prikazuju na shematizovan način i da se primeri kontekstualizuju. Sprovedena je i naznaka da učenike treba podsticati na otkrivanje gramatičkih pravila, ali za to se u nekim udžbenicima koriste samo grafička sredstva, u nekima i verbalna objašnjenja, a u nekima i nastavne aktivnosti sa preciznim naložima. Među udžbenicima postoji razlika i u tome da li se analitički tekstovi gramatičkog tipa nalaze uglavnom u nastavnoj celini (francuski, ruski i španski) uglavnom u dodatku (nemački) ili i u nastavnoj celini i u dodatku (engleski i italijanski). Dakle, može se konstatovati velika raznovrsnost u konkretizaciji navedene preporuke, čime se potvrđuje pretpostavka u vezi sa analitičkim tekstovima gramatičkog tipa.

Iako se u Programu ne daju posebne naznake o tretmanu leksike, u svim udžbenicima postoje zbirni rečnici, a u većini udžbenika semantizovana je leksika iz pojedinačnih tekstova. Po dva udžbenika sadrže analitičke tekstove fonetsko-ortografskog tipa (ruski i engleski) i funkcionalnog tipa (italijanski i ruski), mada se ni za ove sadržaje u Programu ne daju eksplicitna uputstva. Zaključujemo da postoje vrste sadržaja koje se egzemplifikuju nezavisno od Programa, što takođe potvrđuje iznetu pretpostavku.

c. Instrukтивni tekstovi. Tekstualne jedinice instruktivnog tipa postoje u udžbeničkom kompletu za engleski jezik: na početku udžbenika i radne sveske dati su saveti za razvijanje komunikativne strategije i sposobnosti učenja i za korišćenje engleskog jezika u nastavi. Ovi tekstovi odgovaraju napomenama o primeni kompenzacionih strategija: u operativnim zadacima se navodi da učenik treba da usmerava pažnju na ono što se razume, postavlja pitanja nastavniku ili drugu i kontinuirano usvaja opšte strategije učenja. U ostalim udžbenicima ne postoje komponente čija bi namena bila realizovanje navedenog zadatka. Kao što smo pretpostavili, uključivanje instruktivnih tekstova nije nužni deo egzemplifikacije i u velikoj meri zavisi od metodoloških opredeljenja autora.

VII.9.4. Didaktizacija

a. Nastavni postupak. U udžbenicima se koriste sledeća sredstva za signaliziranje strukture nastavnih segmenata: rubrike koje ukazuju na tip građe (engleski i ruski), rubrike formulisane u vidu naloga (italijanski), slova abecede (nemački). U udžbeniku za francuski jezik postoje samo tri rubrike sa ustaljenim nazivom, a u udžbeniku za španski samo jedna. U radnim sveskama najčešće je numerisanje aktivnosti, ali u radnim sveskama za engleski i francuski jezik nazivi rubrika ukazuju na vrstu sadržaja koji se uvežbava. U priručniku za nastavnika artikulisanje segmenta je ili slično kao u udžbeniku (engleski i italijanski) ili je izvršeno prema časovima (ostali jezici). Rubrike se smenjuju ustaljenim redosledom jedino u udžbeniku i priručniku za italijanski i, uz neznatno variranje, u kompletu za engleski jezik. Funkcija pojedinačnih nastavnih segmenata objašnjena je u priručnicima za engleski, francuski i italijanski jezik. Nalazi potvrđuju postavku da je za analizu nastavnog postupka, osim razmatranja rubrika, neophodno izvođenje zaključaka na osnovu detaljnijeg uvida u sve komponente kompleta.

U svim udžbenicima nastavni segment počinje najavom ciljeva i sadržaja, a konkretne aktivnosti za sprovođenje uvodne faze daju se ili u samom udžbeniku ili priručniku. Prva faza rada u svim udžbenicima jeste recepcija tekstova, koji su najčešće i snimljeni i štampani. U kompletu za francuski jezik vežbe za proveru razumevanja date su u priručniku, a u kompletima za ostale jezike u samom udžbeniku. Nastavni postupak u svakom udžbeniku podrazumeva recepciju još nekoliko tekstova, s tim što slušanje i čitanje mogu biti razdvojeni (engleski, italijanski) ili spojeni (ostali jezici). Uvežbavanje gramatičkih i leksičkih sadržaja obavlja se na različite načine: vežbama u udžbeniku i u radnoj svesci ili samo u radnoj svesci; u jednoj fazi rada ili u više navrata tokom nastavnog segmenta. U nekim udžbenicima u zasebnoj fazi se uvežbavaju fonetsko-ortografski, sociolingvistički i sociokulturni elementi. U udžbeničkim kompletima za engleski, italijanski, nemački i španski jezik nastavni segment završava se testiranjem i/ili samostalnom procenom usvojenosti gradiva.

Dakle, potvrđena je pretpostavka da se artikulisanje nastavnog postupka, kao vid didaktizacije, u udžbenicima realizuje na različite načine i bez neposrednog uticaja Programa.

b. Nastavne aktivnosti. U udžbeničkim kompletima postoji neujednačen broj nastavnih aktivnosti, koji se kreće od 107 (francuski) do 578 (engleski). Nastavne aktivnosti mogu biti zasupljene jedino u radnoj svesci (francuski), podjednako zastupljene u udžbeniku i u radnoj svesci (italijanski), brojnije u udžbeniku (engleski, nemački, španski) ili brojnije u radnoj svesci (ruski).

U svim kompletima postoje raznovrsne tehnike koje se navode u Programu. U udžbeniku su najzastupljenije: odgovaranje na pitanja u vezi sa tekstom, rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama, simulacije itd.), povezivanje raznih elemenata, izbor tačno/netačno. U radnim sveskama najčešće se javljaju: dopunjavanje ili pronalaženje nedostajuće reči, pisanje kraćih sastava, povezivanje raznovrsnih elemenata. U udžbenicima za engleski, italijanski, nemački i španski postoje aktivnosti sa odlikama zadatka: izrada ilustrovanih i pisanih materijala.

Pojedine nastavne tehnike posebno su razrađene u nekim kompletima: dopunjavanje u radnim sveskama za sve jezike osim francuskog i u udžbeniku za španski; razne vrste povezivanja u udžbenicima za engleski i nemački; mini-dijalozi u udžbeniku za španski.

U skladu sa iznetom pretpostavkom, u domaćim udžbeničkim kompletima utvrdili smo načelnu usaglašenost, ali ne i jednosmernu korelaciju sa tehnikama navedenim u Programu. Razlog za to jesu sledeće odlike nastavnih aktivnosti u udžbeničkim kompletima: a) pojedine tehnike posebno su razrađene i zastupljenije su od ostalih, b) postoje aktivnosti koje se mogu povezati sa nekoliko nastavnih tehnika iz Programa, c) razne varijante istih tehnika koriste se za razumevanje usmene i pisane jezičke forme, mada su one u Programu razdvojene, d) različite tehnike koriste se u udžbeniku i u radnoj svesci, e) postoji velik broj aktivnosti za uvežbavanje gramatičkih sadržaja, što se u Programu ne izdvaja kao posebna vrsta tehnika. U svim kompletima, osim za italijanski jezik, postoje i tehnike koje se u Programu ne navode: transformacija (najzastupljenija tehnika u radnoj svesci za španski) i prevođenje sa maternjeg na strani jezik ili sa stranog na maternji.

d. Evaluacija. Strukturno-funkcionalne komponente namenjene evaluaciji postoje u četiri udžbenika: u udžbenicima za engleski, italijanski i španski jezik učenici samostalno procenjuju u kojoj meri su savladali obrađene sadržaje, a u udžbenicima za nemački i španski date su nastavne aktivnosti za evaluaciju. U kompletu za engleski jezik postoji posebna knjižica sa testovima, a u kompletu za italijanski jezik testovi su

dostupni samo nastavniku. U kompletu za ruski jezik, u priručniku za nastavnika data su uputstva o jednom vidu evaluacije, a to su pismeni zadaci. U kompletu za francuski jezik ne postoji nijedna strukturno-funkcionalna komponenta posvećena evaluaciji.

U kompletima za sve jezike osim za ruski predviđena je etapna/formativna evaluacija ili autoevaluacija, u udžbeniku za ruski jezik razmatra se samo sumativna evaluacija (pismeni zadaci), a u kompletu za engleski jezik postoje aktivnosti za početnu, etapnu i sumativnu evaluaciju. U kompletima za engleski i italijanski jezik postoje testovi sa navedenim brojem bodova, što olakšava brojčano ocenjivanje.

Predmet evaluacije uglavnom su leksički i gramatički sadržaji, a u udžbeniku za španski procenjuje se i poznavanje civilizacijskih sadržaja.

Zaključujemo da se u udžbeničkim kompletima različito realizuju napomene o evaluaciji iz Programa. U četiri udžbenika predviđeno je testiranje koje bi moglo da odgovara formativnoj evaluaciji. U tri udžbenika razmatra se sumativna evaluacija, ali u različitim vidovima i na različitim nivoima operacionalizacije. U tri udžbenika postoje aktivnosti za samostalnu slobodnu procenu usvojenosti gradiva. Mada se autoevaluacija u Programu ne pominje izričito, ove aktivnosti se mogu dovesti u vezu sa operativnim zadatkom po kojem učenik treba da prepozna je šta je novo naučio. Od elemenata koje prema Programu treba proveravati i ocenjivati, najčešće su zastupljeni usvojenost leksičkih sadržaja i gramatičkih struktura. U priručniku za ruski jezik, od predviđenih aktivnosti samo jedna se pominje u Programu (pisano izražavanje), dok se prevođenje i diktat ne navode. Naša pretpostavka u vezi sa evaluacijom načelno je potvrđena, s tim što je nivo korelacije sa Programom, uz određene kvalitativne razlike, u svim kompletima načelno veoma nizak

c. Ciljevi. Udžbenički kompleti potencijalno doprinose ostvarivanju operativnih zadataka po jezičkim veštinama, budući da u svakom kompletu postoje odgovarajuće strukturno-funkcionalne komponente. Među kompletima postoje i značajne razlike u vezi između pojedinačnih komponenti i operativnih zadataka. U kompletu za engleski jezik pojedinačnim jezičkim veštinama posvećene su izdvojene rubrike. U kompletu za italijanski jezik zasebne rubrike postoje za receptivne jezičke veštine, dok su na razvoj produktivnih veština usmerene nastavne aktivnosti sa ustaljenim nazivom u udžbeniku i pojedine aktivnosti u radnoj svesci; u udžbeniku postoje rubrike posvećene svim jezičkim veštinama istovremeno. U kompletu za francuski jezik, radna sveska sadrži

rubrike namenjene pojedinačnim jezičkim veštinama, s tim što je razumevanje govora izdvojeno, dok su usmeno i pisano izražavanje spojeni.

U kompletima za nemački, ruski i španski jezik ne postoje segmenti čiji bi nazivi ukazivali na usmerenost ka pojedinačnim jezičkim veštinama. Razvoju receptivnih jezičkih veština doprinose globalni tekstovi i prateće aktivnosti u udžbeniku. Skoro svi tekstovi su i snimljeni i odštampani, što znači da su istovremeno usmereni na razumevanje govora i na razumevanje pisanog teksta. (Takva pojava zastupljena je, u manjoj ili većoj meri, i u ostalim udžbeničkim kompletima.) Produktivnim jezičkim veštinama posvećene su pojedinačne aktivnosti, s tim što se monološko izražavanje i interakcija češće razvijaju u udžbeniku, a pisano izražavanje u radnoj svesci. U kompletu za španski jezik malobrojne su aktivnosti za monološko usmeno izražavanje, a u kompletu za ruski jezik ima malo aktivnosti kojima se razvija interakcija.

Osim jezičkih veština, osvrnućemo se i na korelaciju sa ostalim operativnim zadacima. U udžbeniku za engleski jezik ne postoje strukturno-funkcionalne komponente usmerene na *medijaciju* i *razumevanje književnog teksta*, ali postoje segmenti koji odgovaraju stavkama iz rubrike *znanja o jeziku*. U svim udžbeničkim kompletima postoje nastavne aktivnosti usmerene na operativne zadatke u kojima se navode kompetencije: *učenik treba da razgovetno izgovara glasove* i *učenik treba dalje da upoznaje pravila grafije i ortografije*.

U svim kompletima (naročito u radnim sveskama) najbrojnije su vežbe koje se izrađuju u pisanoj formi, ali one posredno doprinose razvoju pismenog izražavanja, jer su direktno usmerene na razvoj gramatičke i/ili leksičke kompetencije.

U skladu sa iznetom pretpostavkom, utvrdili smo da domaći udžbenički kompleti načelno doprinose ostvarivanju operativnih zadataka po jezičkim veštinama. Međutim, u nekim udžbeničkim kompletima pojedinačne jezičke veštine se uvežbavaju izdvojeno, a u nekim drugim kompletima razumevanje usmene i pisane jezičke forma praktično su spojeni. Znatna odstupanja od Programa za prvi strani jezik ustanovili smo u medijaciji i razumevanju književnog teksta.

UDŽBENICI STRANIH IZDAVAČA

VII.10. Udžbenički komplet za engleski jezik: *Project 4*

Tabela 64. – *Project 4*: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	27,5x22 cm, 79 str.
Radna sveska i CD-ROM	27,5x22 cm, 79 str.
Zvučni materijal	3 CD-a, trajanje: 220 minuta
Priručnik za nastavnika	29,5x21 cm, 152 str.

Udžbenički komplet obuhvata osnovne komponente i CD-ROM priložen uz radnu svesku. Udžbenik i radna sveska imaju iste dimenzije, što ukazuje na ravnomerno raspoređivanje građe. Sudeći prema dužini snimaka na CD-ovima, zvučni materijal je izuzetno obiman. Priručnik ima mnogo veći broj strana od udžbenika i radne sveske, što znači da je posebna pažnja posvećena metodološkim uputstvima nastavniku.

VII.10.1. Udžbenik

Tabela 65. – *Project 4*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	<i>Contents</i>
Središnji deo	<i>Introduction</i>
	<i>Unit 1 – 6</i>
Završni deo	

U uvodnom delu priložena je sinoptička tabela; središnji deo sastoji se od 6 jednoobraznih modula; završni deo ne postoji.

Uvodni deo

Contents. U sinoptičkoj tabeli jezičko-komunikativna građa razvrstana je u 5 rubrika.

Tabela 66. – *Project 4*: sinoptička tabela

Rubrike	Uvrštene stavke
<i>Unit topic</i> podrubrike: <i>A, B, C, D</i> (nastavne celine)	naslovi modula i naslovi tekstova povezani sa tematikom
<i>Grammar</i>	gramatički sadržaji
<i>Vocabulary and pronunciation</i> podrubrike: <i>Everyday English, Pronunciation</i>	leksičko polje ili leksikološka kategorija, komunikativne funkcije, fonetski elementi
<i>Communication and skills</i> podrubrike: <i>Reading, Speaking, Listening, Develop your writing</i>	jezičke aktivnosti, naslovi tekstova povezani sa temama, komunikativne funkcije, komunikativne strategije
<i>Culture, Across the curriculum, Project</i> podrubrike: <i>Culture, Across the curriculum, Write your project, Song</i>	civilizacijske teme, vanjezički sadržaji, tema projekta, naslov pesme

Samo prve dve rubrike obuhvataju po jedan tip sadržaja, dok ostale objedinjuju više tipova. Osim jezičko-komunikativne građe, uključeni su i vanjezički sadržaji, komunikativne strategije i metodološki aspekti nastave. Moduli obuhvataju po nekoliko stavki u svakoj od navedenih rubrika.

U uvodnom delu udžbenika može se uočiti način selekcije i gradacije sadržaja.

Središnji deo

Naslovom modula predstavljena je opšta tematika (*Our environment*), koja je specifikovana naslovima prva tri teksta (*A Climate change; B. Smart Alec's plan; C Caring for the environment*), dok naslov četvrtog teksta ima uvek isti naslov (*D Kids*).

Module ćemo predstaviti prema ustaljenim rubrikama, koje su navedene i u priručniku za nastavnika (str. 5–6).

Tabela 67. – *Project 4*: struktura modula u udžbeniku

Rubrika	Didaktička funkcija
Nastavne celine (A, B, C, D)	
<i>Vocabulary</i>	Usvajanje i uvežbavanje leksike
<i>Comprehension</i>	Recepcija i provera razumevanja tekstova
<i>Grammar</i>	Uočavanje i uvežbavanje gramatičkih pravilnosti
<i>Skills</i>	Uvežbavanje različitih jezičkih aktivnosti
<i>Pronunciation</i>	Uvežbavanje fonetsko-ortografskih elemenata
<i>Everyday English</i>	Uvežbavanje komunikativnih funkcija
Zaključni deo modula	
<i>Culture</i>	Upoznavanje civilizacijskih sadržaja
<i>English across the curriculum</i>	Upoznavanje sadržaja iz nejezičkih predmeta
<i>Revision</i>	Obnavljanje i utvrđivanje gradiva
<i>Project</i>	Izrada projekta

Vocabulary. Rubrika postoji u prvoj i trećoj nastavnoj celini (A i C), a data je na početku ili posle rubrike *Comprehension*. Uz naziv rubrike navodi se leksički element

najavljen u sinoptičkoj tabeli. Zastupljene su sledeće vrste nastavnih aktivnosti: pronalaženje reči u tekstu, slušanje i ponavljanje reči i izraza, povezivanje ilustracije i reči, dopunjavanje tabele ili rečenica, povezivanje reči i izraza, klasifikovanje reči i izraza. Učenicima se ponekad nalaže korišćenje rečnika i poređenje sa maternjim jezikom.

Comprehension. Rubrika postoji u svim nastavnim celinama u modulu, s tim što se u segmentu *D* naziva *Reading*. U ovoj rubrici dati su duži globalni tekstovi snimljeni na CD-u. Sve tekstove izradio je autor udžbenika, a vrsta teksta zavisi od mesta u modulu. Tekstovi u odeljcima *A* i *C* pripadaju pisanoj jezičkoj formi. Najzastupljeniji su novinski članci (informativni tekst, anketa, test, pisma čitalaca), a postoje i legenda i basna. Tekstovi su najčešće praćeni nizom manjih fotografija. U druga dva odeljka zastupljeni su dijalozi: šaljivi stripovi čiji su junaci dva detektiva (*B*) i foto-priča čiji su akteri učenici jedne engleske škole (*D*).

Za proveru razumevanje pomenutih tekstova koriste se sledeće tehnike: tačno/netačno, dopunjavanje teksta sa prazninama, odgovaranje na pitanja. U nekim nastavnim celinama učenici iznose pretpostavke o sadržaju teksta na osnovu naslova i ilustracije ili odgovaraju na personalizovana pitanja u vezi sa temom teksta.

Grammar. Rubrika postoji u prve dve nastavne celine (*A* i *B*) i u njoj se daje naziv gramatičkog elementa navedenog u sinoptičkoj tabeli. Prema napomenama u priručniku, kognitivni pristup realizuje se u tri faze: 1. pronalaženje rečenica iz teksta ili dopunjavanje izdvojenih rečenica; 2. izvođenje pravilnosti na osnovu rečenica (odgovaranje na metajezicka pitanja ili dopunjavanje rečenice); 3. utvrđivanje pravila kontrolisanim vežbanjima (transformacija rečenica ili dopunjavanje rečenica uz transformaciju ponuđenih elemenata).

Skills. Rubrika u udžbeniku ima nazive *Listening*, *Listening and Speaking*, *Listening and writing*, *Writing and Speaking*, *Reading and writing*. Ona postoji u svim nastavnim celinama osim poslednje (*D*), a sadrži aktivnosti za uvežbavanje receptivnih i produktivnih veština. U svakoj nastavnoj celini postoji nekoliko povezanih aktivnosti, a zastupljeni su sledeće tehnike: odgovaranje na pitanja ili pisanje rečenica u vezi sa snimljenim tekstom, dopunjavanje saslušanog dijaloga; reprodukovanje dijaloga, izrada i izvođenje dijaloga, transformacija rečenica, odgovaranje na personalizovana pitanja;

povezivanje ilustracija i reči ili rečenica, pisanje rečenica na osnovu ilustracija ili prema modelu, pisanje vođenog sastava.

Pronunciation. U okviru modula uglavnom postoje tri nastavne celine sa ovom rubrikom, i u njoj je naveden naziv fonetsko-ortografskog elementa. Vežbanja su međusobno povezana, a primenjene su sledeće tehnike: slušanje i ponavljanje snimljenih reči, obeležavanje grafije ili naglaska, klasiranje reči prema izgovoru itd. Postoji i nekoliko pitanja koja imaju metajezičku funkcije, tj. služe za izvođenje pravila o izgovoru.

Everyday English. Rubrika postoji u poslednjoj nastanoj celini (*D*) i uz njen naziv navodi se element iz sinoptičke tabele. Za uvežbavanje komunikativne funkcije najčešće se koristi dopunjavanje rečenica iz dijaloga, ali su zastupljeni i dopunjavanje dijaloga ili rečenica, povezivanje komplementarnih replika ili delova replika, izvođenje dijaloga prema modelu.

Culture. U rubrici su predstavljeni civilizacijski aspekti zemalja sa engleskog govornog područja (istorija Engleske, najvažniji sportski događaji u Engleskoj, geografija Australije). Zastupljeni su duži pisani tekstovi bliski udžbeničkim ili novinskim tekstovima. Svi tekstovi su snimljeni, na šta ukazuje piktogram kasete i verbalni nalog (*Read and listen to the text*). Uz svaki tekst daje se nekoliko povezanih aktivnosti, koje pripadaju sledećim tipovima: odgovaranje na pitanja otvorenog tipa (najčešći tip), dopunjavanje teksta, određivanje redosleda pasusa, povezivanje pasusa i teme, izdvajanje i klasifikovanje pojedinačnih podataka iz teksta itd. U ovoj rubrici učenicima se nalaže poređenje sa domaćom kulturom, a za to se koriste personalizovana pitanja.

English across the curriculum. U rubrici su predstavljene teme iz nejezičkih predmeta (istorija, biologija, prirodne nauke). Zastupljeni su pisani tekstovi informativnog tipa bliski udžbeničkim tekstovima. Piktogrami i verbalni nalozi ukazuju na to da su svi tekstovi snimljeni. Tekstovi su praćeni sledećim aktivnostima: odgovaranje na pitanja (uvodna pitanja u vezi sa temom, otvorena pitanja za proveru razumevanja, personalizovana pitanja), dopunjavanje teksta ponuđenim rečima, prepoznavanje i podvlačenje reči i izraza, tačno/netačno, određivanje redosleda rečenica, povezivanje izraza sa ilustracijama. U nekim nastavnim celinama postoji aktivnost *Find out!*, u kojoj učenici sakupljaju podatke i pišu sastav na zadatu temu.

Revision. Prema priručniku za nastavnika, funkcija ove rubrike je da se utvrdi da li neki jezički element zahteva dodatni rad pre nego što se pređe na naredni segment. U udžbeniku su izdvojene sledeće podrubrike:

Study skills – dati su saveti za razvijanje strategija učenja (*Learning English outside the classroom, Plan your revision, Dealing with problems*).

Grammar – usvojenost gramatičkih elemenata utvrđuje se transformacijom rečenica, dopunjavanjem rečenica, pisanjem rečenica prema modelu; kao predložak se koriste i snimci sa CD-a.

Vocabulary – rubrika postoji u dva modula i sadrži po jednu vežbu (dopunjavanje rečenica jednom od dve ponuđene reči i „zanimljiva geografija“).

Skills – u zavisnosti od jezičke veštine koriste se sledeće tehnike: određivanje redosleda replika, izrada dijaloga, pisanje vođenog sastava, dopunjavanje teksta, uočavanje razlike između snimljenog i štampanog teksta itd.

Project. Ova rubrika sastoji se od tri dela:

Develop your writing – strategije koje treba primenjivati u pisanju (*Contrasting sentences, Giving examples, Organizing a text*) uvežbavaju se aktivnostima kao što su transformacija rečenica, popunjavanje rečenica, povezivanje pasusa i teme.

Write your project – u opštem nalogu pominje se tema projekta, a zatim se daju uputstva za izradu (pitanja na koja treba odgovoriti, traženje informacija, uobličavanje teksta); sudeći prema nalogima, projekti se izrađuju pojedinačno.

Song – štampana verzija pesme ponekad je ista kao i snimljena verzija, ali se ponekad razlikuje (promenjen redosled stihova, praznine u tekstu); nastavne aktivnosti su dopunjavanje teksta, povezivanje slike i teksta, odgovaranje na otvorena pitanja, određivanje redosleda stihova, pronalaženje reči u tekstu.

U središnjem korpusu udžbenika izvršene su sve operacije u vezi sa sadržajem, s tim što su najbitnije egzemplifikacija i didaktizacija.

VII.10.2. Radna sveska¹⁷

Tabela 68. – *Project 4*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	
Središnji deo	<i>Introduction</i>
	<i>Unit 1 – 6</i>
	<i>Revision</i>
Završni deo	<i>Grammar summary</i>
	<i>Wordlist</i>

Uvodni deo u radnoj svesci ne postoji; središnji deo obuhvata segmente kao u udžbeniku i odeljak namenjen obnavljanju; završni deo sadrži dodatke posvećene gramatičkim i leksičkim sadržajima.

Središnji deo

Središnji deo sastoji se od uvodnog segmenta i šest modula. Modul sadrži četiri nastavne celine (*A, B, C, D*), ali je u završnom delu data rubrika za evaluaciju (*Progress check*). U svim vežbanjima predviđen je neki vid pisanja: upisivanje pojedinačnih reči, pisanje rečenica ili teksta, podvlačenje, zaokruživanje, povezivanje linijama. Vežbanja su označena prema nivou težine sa jednom, dve ili tri zvezdice. Ustanovili smo da preovlađuju vežbe sa dve zvezdice, ali nismo zaključili na osnovu kog kriterijuma je određivan nivo. U svom prikazu izdvojićemo: 1. nastavne celine i 2. segment namenjen evaluaciji.

1. U uvodnom nastavnom segmentu (*Introduction*) postoji 5 aktivnosti ispred kojih se navodi naziv gramatičkog ili fonetskog elementa. Zastupljene su sledeće nastavne tehnike: transformacija, dopunjavanje rečenica, izbor pravilnog glagolskog oblika u dijalogu, povezivanje grafije i fonetskog simbola.

U okviru nastavnih celina *A, B, C* i *D* ne postoje ustaljene rubrike, ali ispred vežbe ili grupe vežbanja stoji naziv povezan sa sadržajima iz udžbenika: *Grammar, Vocabulary, Pronunciation, Reading, Writing, Kids, Everyday english*.

Najviše aktivnosti namenjeno je uvežbavanju gramatike, a zatim leksike i komunikativnih funkcija. Pošto nismo ustanovili pravilnosti u smenjivanju tehnika, navešćemo tipove prema stepenu zastupljenosti. U skoro polovini vežbanja glagolom *complete* nalaže se dopunjavanje rečenica, kratkih dijaloga, dužih pisanih tekstova ili

¹⁷ Uz radnu svesku priložen je i interaktivni CD-ROM sa dodatnim vežbanjima, spotovima i igricama. Ovu komponentu udžbeničkog kompleta ne razmatramo posebno jer je smatramo neobaveznom. Osim toga, njen sadržaj ne pruža bitne informacije o korelaciji sa programom.

usmenih dijaloga. Za uvežbavanje gramatike često se koristi transformisanje ili pisanje rečenica na osnovu ponuđenih reči i izraza. Vežba dvostukog izbora ima dve varijante: obeležavanje izdvojenog ajtema ili jedne od dve ponuđene reči u rečenici. Gagolom *match* nalaže se povezivanje reči i odgovarajućih definicija, komplementarnih reči, izraza ili rečenica, rečenica i ilustracija, pasusa u tekstu i ponuđenih naslova. Nalogom *put in the correct order* zahteva se određivanje redosleda rečenica u dijalogu, ilustracija vezanih za tekst, reči u rečenici, slova u reči. Mestimično su zastupljene sledeće tehnike: pisanje reči ili rečenica na osnovu ilustracije, pronalaženje „uljeza“, odgovaranje na pitanja u vezi sa tekstom, pisanje vođenog sastava itd.

2. U segmentu *Progress check* postoje aktivnosti za proveru usvojenosti gramatičkih i leksičkih sadržaja. Preovlađuje dopunjavanje rečenica ili teksta uz izbor ili transformaciju ponuđenih reči, a ostale tehnike su izbor jedne od dve ponuđene reči u rečenici, rešavanje ukrštenice, pisanje vođenog sastava, transformacija rečenica, opis slike itd.

Drugi deo (*I can...*) uveden je nalogom koji ukazuje na dopunjavanje: *Complete the answers and tick the correct box*. U većini vežbanja nalaže se dopunjavanje rečenica, a u preostalima učenici biraju jednu od dve ponuđene reči u rečenici. Ispod svake vežbe pominje se element kompetencije koji se procenjuje (*I can use question tags to confirm information, I can order a meal, I can talk about problems and give advice*). Učenik obeležava jednu od dve mogućnosti: *Yes* ili *I need more practice*. U priručniku za nastavnika (str. 4) ističe se da u ovom odeljku, saglasno postavkama iz *Evropskog okvira*, učenici samostalno procenjuju šta su naučili.

Na kraju središnjeg dela postoji dvostrani segment pod nazivom *Revision* sa aktivnostima za proveru usvojenosti gramatičkih sadržaja.

U središnjem delu radne sveske izvršena je dodatna didaktizacija sadržaja: izrada nastavnih aktivnosti i uključivanje evaluacije u nastavni postupak. Izvršena je i dodatna egzemplifikacija, tj. izrada globalnih tekstova u rubrici *Reading*.

Završni deo

Grammar summary. Dodatak posvećen gramatici podeljen je na iste segmente kao i središnji deo udžbenika, a zastupljeni su elementi navedeni u sinoptičkoj tabeli. Za prikaz gramatičkih elemenata koriste se tabele, verbalna objašnjenja o građenju i upotrebi, rečenice sa grafički istaknutim primerima.

Wordlist. Na početku priloga dato je značenje skraćena: (*adj.*) = *adjective*, (*n*) = *noun*, (*v*) = *verb*. Prilog je podeljen na segmente kao i središnji deo udžbenika: navode se naslovi modula, nastavnih celina i globalnih tekstova. Za svaki tekst abecednim redom su navedene reči i izrazi sa fonetskom transkripcijom.

Završni deo radne sveske predstavlja rezultat izrade analitičkih tekstova kao jednog od aspekata egzemplifikacije.

VII.10.3. Zvučni materijal

Na kompakt-diskovima postoje snimci u vezi sa sadržajem udžbenika. Snimljeni su globalni tekstovi iz rubrika *Comprehension*, *Listening*, *Culture*, *English across the curriculum* i *Song*. To znači da prevlađuju usmeni dijaloški tekstovi, ali da postoje i tekstovi koji pripadaju pisanoj jezičkoj formi. Pojedini tekstovi razlikuju se od štampane verzije, gde su izostavljene pojedine reči ili su delovi dati preko reda. Za neke tekstove u udžbeniku se daje samo nalog i korpus aktivnosti. U rubrici *Pronunciation* date su analitičke tekstualne jedinice: liste reči, izraza ili rečenica. Postoji po nekoliko snimaka iz rubrika *Vocabulary*, *Grammar* i *Everyday english*, što su takođe analitičke tekstualne jedinice.

Kompakt-disk predstavlja rezultat egzemplifikacije sadržaja, tj. izrade globalnih i analitičkih tekstova.

VII.10.4. Priručnik za nastavnika

Tabela 69. – *Project 4*: makrostruktura priručnika za nastavnika

Uvodni deo	<i>Contents</i>
	<i>Introduction</i>
Središnji deo	<i>Introduction</i>
	<i>Unit 1 – 6</i>
Završni deo	<i>Workbook answer key</i>
	<i>Photocopiable teaching notes</i>
	<i>Photocopiable worksheets</i>
	<i>DVD teaching notes</i>
	<i>DVD worksheets</i>
	<i>Tests</i>

U uvodnom delu dat je pregled sadržaja priručnika i predstavljen je udžbenički komplet; središnji deo podeljen je na iste segmente kao i udžbenik; u završnom delu

priložena su rešenja vežbanja iz radne sveske, dati su predlošci za dodatne aktivnosti i aktivnosti za evaluaciju.

Uvodni deo

Contents. Linearni pregled sadržaja sastoji se od naslova i broja početne strane svih segmenata u uvodnom, središnjem i završnom delu priručnika.

Introduction. U uvodnom pasusu ističe se da udžbenička serija sadrži 5 nivoa i da je namenjena učenicima od 11 do 14/15 godina. U narednom pasusu navedeno je da metodološko opredeljenje predstavlja spoj savremenih i tradicionalnih postavki u nastavi stranih jezika. Nakon toga predstavljene su komponente udžbeničkog kompleta i struktura nastavnih segmenata, dati su opšti saveti za organizovanje rada i posebna uputstva za izradu projekata.

U uvodnom delu priručnika daju se objašnjenja povezana sa svim operacijama u izradi udžbeničkog kompleta.

Središnji deo

Na početku modula najpre se daje pregled sadržaja (*Unit overview*) sa sledećim rubrikama:

Grammar focus – navedene su stavke iz istoimene rubrike u sinoptičkoj tabeli.

New vocabulary – neke stavke iste su kao u sinoptičkoj tabeli, ali pojedine ukazuju na temu ili situaciju u tekstu (*sport events, food and drink, in a restaurant*).

Pronunciation – stavke su iste kao u sinoptičkoj tabeli.

Skills – za razliku od sinoptičke tabele, navode se vrste tekstova, teme i situacije ili komunikativne funkcije (*reading an article, writing a news bulletin, agreeing and disagreeing*).

Topic/Context – navedena je opšta tema modula ili tema i situacija zastupljena u tekstovima (*heroes, witnessing a burglary, our environment*).

Culture i English across the curriculum – navodi se naslov teksta iz istoimenih podrubrika u sinoptičkoj tabeli, kao i broj odgovarajuće strane u udžbeniku (*Teenager's reading habits. SB p.28*).

Za svaki segment u okviru modula date su sledeće rubrike:

Aims of the section – navode se sadržaji i faze u nastavnom procesu (*To further practise the language of advice and to introduce vocabulary connected with health*).

Grammar – osim gramatičkog elementa, označene su i strane u radnoj svesci i priručniku (*Passive voice: present. See WB Unit 5 pp.44–45*).

New vocabulary – neke stavke iste su kao i stavke navedene za modul, ali se ponekad daju preciznije odrednice ili lista reči i izraza (*words connected with saving an endangered species; fire safety check, take the blame, upset*); označena je i odgovarajuća strana u aneksu radne sveske (*See WB Wordlist p. 78*).

Pronunciation – navodi se po jedna stavka u modulu (*how many words?*).

Skills – stavke su iste kao one predviđene za modul ili pak predstavljaju njihovu razradu (*reading/listening for general comprehension, organizing a text: identifying the topic of a paragraph*).

Context – navedena je tema ili situacija zastupljena u tekstu (*an animal tale of friendship, we read an article about young people doing volunteer work*) ili tema o kojoj se piše (*writing a biography*).

Nastavni segmenti podeljeni su na rubrike kao u udžbeniku. Data su detaljna uputstva za sprovođenje nastavnog procesa, pri čemu su strukturno izdvojene sledeće komponente: rešenja nastavnih aktivnosti u udžbeniku (*Answer key*); predlozi za dodatne aktivnosti (*Optional extra*); predlozi za obnavljanje gradiva (*Revision idea*); napomene o jeziku (*Language note*); informacije o civilizacijskim aspektima (*Culture background note*). U rubrikama *Listening* i *Kids* data je transkripcija snimaka koji nisu odštampani.

Na kraju modula nastavnici se upućuju na izradu testa datog u aneksu priručnika.

Središnji korpus priručnika sadrži dodatne informacije koje se tiču svih operacija u izradi udžbenika. Najviše podataka koji ne postoje u ostalim komponentama kompleta odnose se na metodološke aspekte, tj. na realizaciju nastavnih aktivnosti.

Završni deo

Workbook answer key. U prvom prilogu data su rešenja aktivnosti iz radne sveske.

Photocopiable teaching notes i Photocopiable worksheets. Dati su predlozi za 12 dodatnih aktivnosti u prve dve nastavne celine (*A i B*). Osim što se navode naziv i cilj aktivnosti (*Chain stories from picture clues; To practise vocabulary from medieval history and narrative writing*), data su i detaljna uputstva o postupku izrade. Aktivnosti se obavljaju u parovima ili po grupama, a za svaku je priložen predložak koji nastavnik treba da fotokopira i podeli učenicima.

DVD teaching notes i DVD worksheets. Reč je o uputstvima za korišćenje DVD-ja, koji u okviru našeg rada ne razmatramo.

Tests contents. Aneks se sastoji od 9 testova: 6 na kraju svakog modula (*Unit*) i 3 posle svakog parnog modula (*Revision*). U svim aktivnostima predviđen je neki vid pisanja. U većini slučajeva proverava se usvojenost gramatičkih ili leksičkih sadržaja i često se daje model ili primer tačnog odgovora. Najprimenjenija tehnika je dopunjavanje rečenica ili teksta uz izbor ili transformaciju ponuđenih elemenata; postoje i vežbe transformacije rečenica, izbor jedne od dve ponuđene reči u rečenicama ili u tekstu, povezivanje komplementarnih reči i izraza. Pretposlednja aktivnost u testu služi za proveru razumevanja pročitanoog teksta (odgovaranje na otvorena pitanja, tačno/netačno/ne zna se, popunjavanje tabele). Poslednja aktivnost ima naziv *Writing* i namenjena je pisanom izražavanju; reč je najčešće o pisanju vođenog sastava, ali u dva slučaja učenici pišu rečenice na osnovu ilustracija. Sva tri testa u segmentu *Revision* počinju aktivnošću za proveru razumevanja saslušanog teksta: u dva slučaja tačno/netačno, a u jednom povezivanje teksta i ilustracije.

U svakom testu navodi se broj bodova za pojedinačne aktivnosti, kao i ukupan broj bodova. Na kraju ovog priloga data su rešenja svih nastavnih aktivnosti (*Tests Answers keys*).

Završni deo priručnika važan je za potpuni uvid u didaktizaciju sadržaja, naročito stoga što sadrži aktivnosti za evaluaciju.

VII.10.5. Odlike udžbeničkog kompleta

U sinoptičkoj tabeli uočava se da je **selekcija** izvršena prema različitim kategorijama: jezičkim veštinama, temama, elementima jezičkog sistema, vanjezičkim sadržajima, metodološkim aspektima nastave i učenja. Za **gradaciju** je bitno: a) da postoji uvodni segment namenjen obnavljanju gradiva i pripremi za rad; b) da nastavne celine obuhvataju veoma raznorodne sadržaje, a posledica toga je primena modula koji objedinjuje nekoliko nastavnih celina i zaključni deo. **Egzemplifikacija** ima sledeće karakteristike: a) udžbenički komplet sadrži velik broj dugačkih tekstova koji su najčešće i snimljeni i štampani; b) osim raznovrsnih analitičkih tekstova, u udžbeniku postoje i instruktivni tekstovi sa uputstvima za razvijanje komunikativnih strategija. Posebna obeležja **didaktizacije** su sledeća: a) modul i nastavna celina imaju ustaljene

faze, ali neke od njih nemaju ustaljeno mesto; b) udžbenički komplet sadrži ogroman broj nastavnih aktivnosti, a tehnike su najraznovrsnije u udžbeniku; c) aktivnosti u radnoj svesci obeležene su prema težini; d) aktivnosti za evaluaciju priložene su u udžbeniku, radnoj svesci i priručniku. Cilj udžbeničkog kompleta jeste razvijanje svih jezičkih veština, jezičkih i nejezičkih kompetencija i komunikativnih strategija. Zbog obilja i dužine tekstova, kao i zbog velikog broja nastavnih aktivnosti, smatramo da je za ostvarivanje ciljeva potrebno mnogo više vremena nego što je predviđeno godišnjim fondom časova.

VII.11. Udžbenički komplet za francuski jezik: *Oh là là! Collège 3*¹⁸

Tabela 70. – *Oh là là! Collège 3*: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik i radna sveska	28,5x21 cm, 66 + 36 str.
Zvučni materijal	2 kolektivna CD-a, trajanje: 75 minuta
Priručnik za nastavnika	28,5x21 cm, 156 str.

Udžbenik se sastoji od osnovnih delova, s tim što su udžbenik i radna sveska dati u istom tomu. Udžbenik sadrži obimniju građu nego radna sveska, ali čitav materijal dostupan učeniku manje je obiman nego u ostalim udžbeničkim kompletima. Činjenica da postoje 2 CD-a ukazuje na to da je zvučni materijal veoma obiman. Sudeći prema broju strana u priručniku, metodološka uputstva nastavniku veoma su razrađena.

¹⁸ Udžbenička serija *Oh là là! Collège* predstavlja skraćenu i neznatno izmenjenu verziju prethodno objavljene serije *Oh là là!*. Prva verzija podrazumeva 4 nivoa sa po četiri modula i 12 nastavnih celina, dok *Oh là là! Collège* obuhvata tri nivoa sa po tri modula i 9 nastavnih celina. U prvoj verziji udžbenik i radna sveska materijalno su odvojeni, dok su u drugoj dati u istom tomu.

VII.11.1. Udžbenik

Tabela 71. – *Oh là là! Collège 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	Geografska karta
	<i>Avant-propos</i>
	Sinoptička tabela
	<i>Mode d'emploi</i>
Središnji deo	<i>Leçon 0</i>
	<i>Unité 1 – 3</i>
Završni deo	<i>Pour communiquer</i>
	<i>Conjugaison</i>
	<i>Grammaire</i>
	<i>Civilisation</i>

U uvodnom delu priložena je sinoptička tabela bez izdvojenog naziva, predstavljene su koncepcija udžbenika i struktura nastavnih segmenata; središnji deo sastoji se od uvodnog segmenta i tri jednoobrazna modula; dodaci u završnom delu posvećeni su funkcionalnim, gramatičim i civilizacijskim sadržajima.

Uvodni deo

Geografska karta. Na karti Evrope izdvojene su zemlje članice Evropske Unije.

Avant-propos. U predgovoru su predstavljene metodološke odlike i makrostruktura udžbenika.

Sinoptička tabela. U udžbeniku ova komponenta nema naziv. Sadržaji su dati za uvodnu nastavnu celinu i za tri modula, a obuhvataju 7 rubrika.

Tabela 72. – *Oh là là! Collège 3*: sinoptička tabela

Rubrike	Uvrštene stavke
<i>Communication</i>	komunikativne funkcije i situacije, jezičke aktivnosti
<i>Grammaire</i> podrubrika: Conjugaison	gramatički sadržaji
<i>Phonétique</i>	fonetski sadržaji
<i>Thèmes</i>	komunikativne funkcije, teme i situacije, sociolingv. elementi
<i>Civilisation</i>	civilizacijski elementi
<i>Projet</i>	teme projekata
<i>Thèmes transversaux</i>	nejezički sadržaji

Pojedine rubrike obuhvataju jedan tip sadržaja (gramatika, fonetika, civilizacijski elementi), dok su u nekima zastupljeni srodni, ali ipak različiti tipovi građe. Osim jezičko-komunikativne građe, zastupljeni su i vanjezički sadržaji (najbliži temama iz predmeta građansko vaspitanje) i metodološki aspekti nastave (teme projekta). Modul obuhvata po nekoliko elemenata u svakoj od navedenih rubrika.

Mode d'emploi. Objašnjena je funkcija pojedinačnih rubrika u modulu, u delovima *Leçon* i *Échos*.

Uvodni deo udžbenika pruža uvid u selekciju i gradaciju sadržaja, kao i u strukturisanje nastavnih segmenata kao vid didaktizacije.

Središnji deo

Naslovi modula i nastavnih celina na figurativan način upućuju na tematiku najavljenju u sinoptičkoj tabeli (*La disparition – novinska hronika i policijska anketa; On bouge? – izlasci i ekskurzije; Messages mobiles – elektronske poruke*).

Leçon 0. Uvodna nastavna celina sadrži 5 segmenata za obnavljanje funkcionalnih, gramatičkih i civilizacijskih elemenata: 1. *Tu sais... communiquer en français*; 2. *Tu sais... conjuguer en français*; 3. *Tu sais jouer en français!*; 4. *Tu connais... les règles de grammaire*; 5. *Tu connais... la France et les pays francophones*.

Unité

Strukturu modula prikazaćemo prema segmentima predstavljenim u uvodnom delu udžbenika

Na početku modula dat je anons sa ciljevima (*Objectifs*). U okviru svake od tri nastavne celine postoje rubrike: *Compréhension, Grammaire, Conjugaison, Mots et expression, Prononciation, Expression orale/écrite, Rébus/Charade*. Osim prve rubrike, ostale nemaju potpuno isti redosled u nastavnim celinama. U zaključnom delu modula (*Échos*) postoje rubrike: *Civilisation, Projet, BD, Bilan*.

Tabela 73. – *Oh là là! Collège 3*: struktura modula u udžbeniku

Rubrika	Didaktička funkcija
<i>Objectifs</i>	Upoznavanje sa ciljevima
Tri nastavne celine	
<i>Compréhension</i>	Recepcija i provera razumevanja tekstova
<i>Grammaire i Conjugaison</i>	Uočavanje i uvežbavanje gramatičkih pravilnosti
<i>Mots et expression</i>	Uvežbavanje leksike
<i>Prononciation</i>	Uvežbavanje fonetsko-ortografskih elemenata
<i>Expression orale/écrite</i>	Usmeno i pisano izražavanje
<i>Rébus/Charade...</i>	Raznovrsne aktivnosti
Zaključni deo modula (<i>Échos</i>)	
<i>Civilisation</i>	Upoznavanje civilizacijskih sadržaja
<i>Projet</i>	Izrada projekta
<i>BD</i>	Recepcija teksta (stripa)
<i>Bilan</i>	Evaluacija

Objectifs. Na početku modula daju se ciljevi za svaku od tri nastavne celine. Za formulisanje ciljeva koriste se pojedine stavke iz rubrike *Communication* u sinoptičkoj tabeli, s tim što se autori obraćaju učenicima u 2. licu jednine prezenta (*tu lis un fait divers, tu te situes dans le temps, tu donnes des instructions*).

Compréhension. Naslov nastavne celine ujedno predstavlja i naslov početnog teksta, a uz naslov stoji piktogram slušalica i opšti nalog *Écoute*. Globalni tekstovi (pisani tekst i/ili dijalog) najčešće su sastavljeni iz više delova. Tematika odgovara stavkama u rubrici *Thèmes* u sinoptičkoj tabeli. Rubrika je ilustrovana sa jednim ili dva složena crteža koji prikazuju ličnosti i situacije i najčešće imaju komplementaran odnos sa tekstovima. Uz sve tekstove data je aktivnost za proveru razumevanja, a to je upitnik sa višestrukim izborom. Piktogrami upućuju na pisano ili usmeno odgovaranje. U nekim nastavnim celinama postoji još jedna aktivnost koja se obavlja u usmenom obliku: odgovaranje na personalizovana pitanja u vezi sa temom.

Grammaire i Conjugaison. U ovim rubrikama daje se naziv gramatičkog elementa, za čije se predstavljanje koriste analitički tekstovi: tabele ili nizovi rečenica sa grafički istaknutim elementom, dijalozi za prikaz u širem jezičkom kontekstu. Za većinu gramatičkih elemenata daju se po dve ili tri vezane vežbe: od učenika se najpre zahteva da uoče i izdvoje dati element u predlošku; sledi vežba u kojoj se nalaže konceptualizacija pravila (dopunjavanje tabele ili odgovaranje na pitanja); uočeno pravilo uvežbava se dopunjavanjem ili transformacijom rečenica i personalizovanim pitanjima.

Mots et expression. U ovoj rubrici prateći naziv upućuje na početni tekst (*Les mots du dialogue*), na govorni čin (*Donner son avis*) ili na sociolingvistički element (*La politesse: « tu » et « vous »*). Zastupljeni su analitički tekstovi: lista reči i izraza u vezi sa tematikom nastavne celine, niz eksponentata za govorni čin ili sociolingvistički element. U ovoj rubrici postoje manji crteži kojima se semantizuju pojedinačne reči i izrazi. U nastavnim aktivnostima uočili smo dve pravilnosti: a) uz liste reči daju se aktivnosti za uvežbavanje; b) u vezi sa jezičkim registrima od učenika se zahteva da izvedu pravilnost i uporede je sa maternjim jezikom.

Prononciation. U ovoj rubrici, koja postoji samo u tri nastavne celine, javljaju se brzalica, pesmica i niz reči u kojima su grafički istaknuti fonetsko-ortografski elementi. Nastavne aktivnosti su slušanje, ponavljanje i obeležavanje prepoznatog glasa.

Expression orale/écrite. U aktivnostima za usmeno izražavanje, verbalnim nalogom se objašnjava postupak koji treba sprovesti ili situacija koju treba dočarati, a kao predložak se ponekad koriste ilustracije. U aktivnostima za pisano izražavanje nalogom se objašnjavaju parametri komunikativne situacije (kome se piše, o čemu, s kojom namerom), a u predlošku se daje početak teksta.

Rébus/Charade/Je-sais-tout/Virelangue/Chansons. U ovoj rubrici zastupljeni su kratki usmeni i pisani tekstovi, a neki od njih su povezani sa rubrikom *Prononciation*. Nastavne aktivnosti u užem smislu nisu predviđene jer se verbalni nalog ne daje. U zavisnosti od vrste teksta, piktogrami upućuju na opštu jezičku aktivnost čitanja ili govora, što u oba slučaja znači čitanje naglas.

Civilisation. U sva tri modula postoji naslov koji upućuje na temu (*Les revues ado, Sorties en région parisienne, Génération portables*). Zastupljeni su kvaziautentični dokumenti kao što su naslovne strane omladinskih časopisa, propagandni materijal, rubrike u omladinskim časopisima. Civilizacijski sadržaji prikazani su i na ilustracijama, što je najčešće niz manjih fotografija. Nastavne aktivnosti imaju sledeća obeležja: prvim nalogom od učenika se zahteva posmatranje i čitanje; dokumenti su praćeni pitanjima u vezi sa sadržajem; rubrika se završava personalizovanim pitanjima i nalogima za poređenje sa domaćom kulturom.

Projet. Nastavne aktivnosti u ovoj rubrici imaju odlike *zadataka*. Verbalni nalozi su višedelni i načelno raspoređeni prema etapama u izradi: angažovanje postojećih znanja i ideja, organizovanje rada po grupama, izrada projekta, predstavljanje rezultata. Na priloženim ilustracijama prikazuje se postupak u izradi ili rezultat projekta. U podrubrici *Pour communiquer en classe* daju se izrazi i rečenice koje se ustaljeno koriste u komunikaciji na času.

BD. Kao što i naziv rubrike govori, zastupljeni su stripovi, tj. dijaloški tekstovi bliski usmenoj jezičkoj formi. Podrazumeva se čitanje teksta, a piktogram slušalica upućuje i na slušanje. Nastavne aktivnosti u užem smislu nisu predviđene.

Bilan. Posle uvodne formulacije: *Tu sais...*, u ovoj rubrici se navode elementi koji se evaluiraju, a to su uglavnom stavke najavljene u anonsu (*Objectifs*). Zastupljene su sledeće nastavne tehnike: dopunjavanje rečenica, prepoznavanje rečenica u snimku, opis crteža, monološko izlaganje na datu temu, egzemplifikacija izraza koji se koriste u

datim komunikativnim situacijama. Priloženi su i analitički tekstovi, tj. gramatički, funkcionalni ili leksički elementi koje treba koristiti u realizaciji aktivnosti.

Središnji deo udžbenika nastao je na osnovu svih operacija, među kojima su najvažnije egzemplifikacija i didaktizacija sadržaja.

Završni deo

Pour communiquer. Prema uvrštenim elementima, ovaj dodatak odgovara rubrici *Communication* u sinoptičkoj tabeli, s tim što su izdvojene usmena forma (komunikativne funkcije) i pisana forma (jezičke aktivnosti i vrste tekstova). Sve stavke egzemplifikovane su analitičkim tekstovima u kojima se pojedini elementi grafički ističu (kurzivom, drugačijom bojom slova, podvlačenjem reči).

Conjugaison. Uključeni glagolski oblici razlikuju se od sinoptičke tabele. U ovom aneksu postoje tabele sa glagolskom paradigmom, primeri u rečenicama i objašnjenja o građenju ili upotrebi.

Grammaire. U dodatku postoji više elemenata nego u sinoptičkoj tabeli. Za svaki gramatički element daju se tabelarni prikazi sa grafički istaknutim elementima i objašnjenja o upotrebi i građenju.

Civilisation. U ovom prilogu dat je abecedni indeks vlastitih imena (*Index des noms propres*) sa kratkim objašnjenjima određenih pojmova iz udžbenika.

Završni deo udžbenika predstavlja rezultat izrade analitičkih tekstova kao jednog od aspekata egzemplifikacije.

VII.11.2. Radna sveska

Tabela 74. – *Oh là là! Collège 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	<i>Avant-propos</i>
Središnji deo	<i>Leçon 0</i>
	<i>Unité 1 – 3</i>
Završni deo	<i>Mon dictionnaire</i>

U uvodnom delu predstavljena je funkcija radne sveske; središnji deo sastoji se od istih segmenata kao i udžbenik; u završnom delu postoji dodatak posvećen leksičkim sadržajima.

Uvodni deo

Avant-propos. U predgovoru je istaknuto da je opšta funkcija radne sveske prelazak na pisanje, a zatim su predstavljene rubrike prema delovima modula (*Leçon* i *Échos*).

U uvodnom delu radne sveske postoje objašnjenja u vezi sa didaktizacijom sadržaja.

Središnji deo

Operativni modeli u središnjem delu strukturisani su prema rubrikama koje imaju isti ili drugačiji naziv u odnosu na udžbenik. U svim nastavnim aktivnostima očekuje se neki vid pisanja, a glagoli u 2. licu jednine imperativa ukazuju na individualnu izradu.

Tabela 75. – *Oh là là! Collège 3*: struktura modula u radnoj svesci

Rubrika	Didaktička funkcija
<i>Grammaire et conjugaison</i>	Uvežbavanje gramatičkih sadržaja
<i>Mots et expressions</i>	Uvežbavanje leksike
<i>Son – graphie</i>	Uvežbavanje fonetsko-ortografskih elemenata
<i>Compréhension écrite</i>	Recepcija i provera razumevanja pisanih tekstova
<i>Expression écrite</i>	Pisano izražavanje
<i>Pour apprendre</i>	Razvijanje strategija učenja i komunikacije

Grammaire et conjugaison. Rubrika postoji i u nastavnim celinama i u delu *Écho*. U većini naloga navodi se gramatički element najavljen u sinoptičkoj tabeli. Najzastupljenija tehnika (2/3 vežbi) jeste dopunjavanje, koje često podrazumeva transformaciju glagola. Ostale tehnike su spajanje komplementarnih elemenata, transformacija reči, rečenica ili teksta, rekonstruisanje rečenica ili teksta. U mnogim aktivnostima na početku naloga daje se opis situacije, naslov teksta ili ime ličnosti o kojoj je reč u korpusu vežbanja: *À la sortie du collège, deux amis; L'histoire de Cendrillon; Tu connais Zinedine Zidane?*. To ukazuje na težnju autora da kontekstualizuju aktivnosti usmerene na uvežbavanje jezičkog sistema i da im daju privid realne komunikativne situacije. Posledicom istog metodološkog opredeljenja smatramo i činjenicu da u skoro 2/3 aktivnosti korpus čini nepotpun tekst (jedan ili više dijaloga).

Mots et expressions. Rubrika postoji u svim segmentima osim u nastavnoj celini br. 8. Aktivnostima se uvežbava leksička kompetencija, a zastupljene su sledeće tehnike: pronalaženje reči iz određene kategorije, dopunjavanje dijaloga ili rečenica, pisanje sastava na osnovu opisa situacije, upoređivanje crteža, rekonstruisanje rečenica ili reči, spajanje sinonima, prebacivanje izraza u drugi jezički registar itd. U desetak aktivnosti nalog ne sadrži glagol, ali je jasno da učenik treba da odgovori na postavljena pitanja (*Qu'est-ce qu'ils sont en train de faire?; Qu'est-ce qu'elle a fait dimanche dernier?*). I u ovoj rubrici vežbanja se kontekstualizuju tako što se navodi vrsta teksta, tema ili komunikativna situacija.

Son – graphie. Rubrika postoji u 7. i 8. nastavnoj celini i obuhvata 3 nastavne aktivnosti: pisanje izraza na osnovu ponuđenih slova (*C.O.Q.P = c'est occupé*); rešavanje šarade; ispravljjanje pravopisnih grešaka u kraćem tekstu.

Compréhension écrite i Expression écrite. Rubrike pod ovim nazivima postoje na kraju sva tri modula i sastoje se od po jedne aktivnosti. U rubrici *Compréhension écrite*, razumevanje pisanog teksta proverava se pitanjima otvorenog tipa ili upitnikom sa dvostrukim izborom. U rubrici *Expression écrite*, u nalogu se uvodi tema ili komunikativna situacija, a zatim se nalaže pisanje (*L'année dernière, tu es allé en colonie à la Rochelle. Raconte*).

Pour apprendre. Ova rubrika postoji na početku uvodne nastavne celine i u delu *Écho* na kraju tri modula. U uvodnoj celini daju se saveti za memorisanje leksike (*Pour continuer à apprendre le français, il faut entraîner sa mémoire*), a u delu *Écho* daju se preporuke u vezi sa jezičkim aktivnostima (*Regarde l'image du texte que tu as devant les yeux: tu connais le type de texte? C'est un article de journal, une publicité, une lettre, un message, un récit, une recette?*).

Osnovna operacija izvršena u središnjem delu radne sveske jeste didaktizacija sadržaja: izrada nastavnih aktivnosti, ali i uključivanje dodatnih faza rada u nastavni segment. Izvršena je takođe i dodatna egzemplifikacija, koja podrazumeva izradu globalnih tekstova u rubrici *Compréhension écrite* i izradu instruktivnih tekstova u rubrici *Pour apprendre*.

Završni deo

Mon dictionnaire. Leksika u završnom delu radne sveske raspoređena je po nastavnim segmentima. U okviru modula izdvojena su tri dela: reči (bez istaknutog naziva), izrazi (*Expressions*) i zaključni deo (*Échos*). U svakom od delova leksika je data abecednim redom. Imenice su praćene oznakom za rod, uz prideve je naznačen nastavak za ženski rod, a za glagole je naveden prošli particip ukoliko je nepravilan. Sve reči i izrazi praćeni su linijom na koju učenik treba da upiše prevod. Za pojedine reči daje se crtež, a učenik treba da napiše oblik na francuskom i na maternjem jeziku.

Na kraju knjige priložena je karta Afrike sa obeleženim frankofonim zemljama.

Završni deo radne sveske predstavlja rezultat izrade analitičkih tekstova leksičkog tipa, što predstavlja jedan aspekt egzemplifikacije sadržaja.

VII.11.3. Zvučni materijal

Snimci na CD-u povezani su sa sadržajem a) udžbenika i b) priručnika za nastavnika. a) Snimci u vezi sa udžbenikom mnogo su brojniji i obuhvataju usmenu i pisanu jezičku formu. U rubrikama *Compréhension* i *BD* snimljena i štampana verzija se istovetne, dok su tekstovi iz ostalih rubrika ili samo snimljeni ili snimljeni u integralnoj verziji a odštampani sa prazninama. Na CD-u su snimljene i analitičke tekstualne jedinice gramatičkog i fonetskog tipa (niz rečenica sa istim glagolom ili niz reči sa istim glasom); postoje i vežbanja koja nisu odštampana u udžbeniku. b). Na kraju svakog modula snimljeni su tekstovi pomoću kojih se proverava razumevanje govora (*Test de compréhension orale* u priručniku za nastavnika). U ovom delu postoje isključivo dijalozi: policijska anketa, razgovor o putovanju, telefonski razgovor o mobilnim telefonima.

Zvučni materijal nastao je pre svega egzemplifikacijom sadržaja, tj. izradom globalnih i analitičkih tekstova. S obzirom na to da su snimljene i vežbe koje ne postoje u udžbeniku, u ovoj komponenti udžbeničkog kompleta izvršena je i didaktizacija sadržaja.

VII.11.4. Priručnik za nastavnika

Tabela 76. – *Oh là là! Collège 3*: makrostruktura priručnika za nastavnika

Uvodni deo	<i>Avant-propos</i>
Središnji deo	<i>Leçon 0</i>
	<i>Unité 1 – 3</i>
Završni deo	<i>Cahier d'exercices. Corrigés</i>
	<i>Test</i>
	<i>Portfolio de competences en français</i>

U uvodnom delu predstavljene su metodološke opcije i funkcija pojedinačnih komponenti udžbeničkog kompleta; središnji deo sadrži nastavne segmente iste kao u udžbeniku i radnoj svesci; u završnom delu data su rešenja vežbi iz radne sveske, predlošci za evaluaciju i portfolio za autoevaluaciju.

Uvodni deo

Avant-propos. Na početku priručnika predstavljena je metodologija i opisane su komponente udžbeničkog kompleta. Autori navode da je *Evropski okvir* poslužio za definisanje sadržaja i ciljeva, a da na kraju rada sa udžbenikom učenici treba da

dostignu nivo A2. Navodi se šta će učenici biti u stanju da urade u četiri jezičke aktivnosti, ali se stavke znatno razlikuju od deskriptora iz *Evropskog okvira* (potpoglavlje 4.4). Primetno je da se u deskriptorima pominju sadržaji iz udžbenika: *comprendre des titres de revues pour adolescents; raconter ce qu'on a fait le week-end dernier.*

Uvodni deo priručnika pruža informacije o svim operacijama u izradi udžbeničkog kompleta.

Središnji deo

Središnji deo podeljen je na iste segmente kao i udžbenik. Uvodni deo nastavnih segmenata ima slične rubrike kao i sinoptička tabela, ali su uključene i rubrike *Vocabulaire* i *Objectifs d'enseignement / apprentissage*. U prvoj rubrici navode se reči i izrazi iz tekstova, a u drugoj ciljevi sa stanovišta nastavnika: (*Entraîner l'élève à la lecture de différents types de textes; Faire réfléchir l'élève sur la formation du passé composé; Faire prendre conscience à l'apprenant du niveau acquis l'année précédente*).

Korpus nastavne celine segmentiran je prema stranama, a zatim i prema rubrikama i podrubrikama u udžbeniku. Za svaku aktivnost ili rubriku precizira se cilj (*Compréhension écrite globale, Vérification de la compréhension globale, Reprise du vocabulaire, Réemploi de l'ensemble des acquis*). U svakoj aktivnosti ili rubrici daju se detaljna uputstva za realizaciju, pri čemu su strukturno izdvojeni sledeći elementi: a) faze rada u rubrici *Compréhension* (*avant écoute, écoute livre fermé, écoute livre ouvert; hypothèses, observation du dessin, lecture, écoute*); b) napomene o civilizacijskom ili jezičkom sadržaju (*note culturelle, note linguistique, note sur les registres de langue*); c) rešenja vežbi iz udžbenika i primeri očekivane produkcije; d) transkripcija snimaka koji nisu odštampani u udžbeniku; e) napomene o izradi vežbanja iz radne sveske (*à faire en classe, à faire à la maison*).

Deo *Échos* segmentiran je po stranama, a zatim po podrubrikama u udžbeniku. Navedeni su ciljevi za svaku aktivnost ili fazu rada. Detaljni prikaz nastavnog postupka obuhvata dodatne informacije o kulturološkim sadržajima (*notes culturelles*), objašnjenja o izradi projekta (*Projet*), postupak za obradu stripa (*lecture, lecture avec écoute, prolongement*), rešenja vežbi, primere očekivane produkcije i transkripciju snimaka iz rubrike *Bilan*.

Središnji deo priručnika pruža dodatne informacije o svim operacijama u izradi udžbeničkog kompleta. Najviše podataka koji ne postoje u ostalim komponentama tiču se uobličavanja nastavnih aktivnosti kao aspekta didaktizacije.

Završni deo

Cahier d'exercices. Corrigés. Prvi aneks prati strukturu radne sveske. U većini slučajeva odštampan je korpus nastavne aktivnosti, gde su kurzivom obeležene reči i izrazi koje učenik upisuje. Dati su i primeri očekivane produkcije iz rubrike *Expression écrite*.

Test. Testovi predviđeni za kraj svakog modula imaju šest rubrika:

Grammaire. U ovom segmentu preovlađuju vežbe dopunjavanja tekstova uz transformaciju ili izbor gramatičkog elementa.

Vocabulaire. Nalogom se najčešće zahteva da učenik navede reči iz određenog leksičkog polja.

Compréhension. Učenik odgovara na pitanja u vezi sa tekstovima (novinski članak ili propagandni materijal).

Expression écrite. U nalogu se daju smernice za pisanje sastava, a u jednoj aktivnosti postoji likovni predložak koji pomaže pri pisanju.

Compréhension orale. Nastavna aktivnost za proveru usmenih tekstova jeste upitnik sa višestrukim izborom.

Expression orale. U aktivnostima se nalaže interakcija i monološko izlaganje.

U okviru svakog modula data su rešenja testova, što podrazumeva i primere za očekivanu pisanu i usmenu produkciju. Priložena je transkripcija snimaka sa CD-a iz rubrike *Compréhension orale*. Dat je ukupan broj bodova za svaku od šest rubrika, kao i broj bodova za pojedinačne nastavne aktivnosti. U trećem modulu predstavljeni su kriterijumi za procenu usmenog izražavanja: *Expression orale (3 points)*. *Fluidité, prononciation, capacité de réaction: 1,5, correction linguistique, utilisation acquis de l'unité: 1,5.*

Portfolio de compétences en français. U uvodnom delu ističe se da je portfolio izrađen na osnovu *Evropskog okvira* i pratećih dokumenata, a da za cilj ima razvijanje svesti o učenju jezika i kulture. Prvi deo sadrži pitanja iz tri oblasti: kontakti sa Francuzima, kontakti sa francuskim jezikom i kulturom, učenje francuskog jezika van škole. Rad na ovom delu portfolija preporučuje se nakon uvodne nastavne celine i na

kraju godine. U drugom delu učenik procenjuje svoje sposobnosti u četiri jezičke aktivnosti (slušanje, govor, čitanje, pisanje), dok peta rubrika služi za proveru sociokulturnih znanja. Za svaku uvrštenu stavku, učenik sebe situira na trostepenoj skali: 1 (ne znam, ne umem), 2 (umem) i 3 (znam). Rad na drugom delu portfolija predviđen je za kraj svakog modula, posle formativne evaluacije iz rubrike *Bilan* i kao priprema za sumativnu evaluaciju iz rubrike *Test*. Posle popunjavanja portfolija preporučuje se razgovor o najefikasnijim načinima učenja, pri čemu treba razmotriti i savete iz rubrike *Pour apprendre* u radnoj svesci.

Završni deo priručnika neophodan je da bi se dobio celovit uvid u didaktizaciju sadržaja, posebno zbog vežbi za evaluaciju i za samostalnu procenu postignuća.

VII.11.5. Odlike udžbeničkog kompleta

Sinoptička tabela u udžbeniku ukazuje na tri aspekta **selekcije**: a) uvršteni su raznovrsni sadržaji; b) komunikativne funkcije i jezičke aktivnosti su objedinjene; c) uključeni su i metodološki aspekti učenja i nastave (projekti). Bitna obeležja **gradacije** jesu sledeća: a) na početku udžbenika postoji uvodni segment namenjen obnavljanju prethodno obrađenih sadržaja; b) nastavni segment obuhvata više elemenata iz svakog tipa sadržaja, što za posledicu ima grupisanje nastavnih celina u module. Posebne odlike **egzemplifikacije** su sledeće: a) globalni tekstovi su i snimljeni i odštampani, bez obzira na pripadnost usmenoj ili pisanoj jezičkoj formi; b) budući da se izvori ne navode, smatramo da su tekstove izradili autori udžbenika; c) osim raznovrsnih analitičkih tekstova, zastupljeni su i instruktivni tekstovi sa savetima za razvijanje sopsobnosti učenja i za razvijanje komunikativnih strategija. **Didaktizacija** ima sledeća obeležja: a) modul je sastavljen od tri nastavne celine i završnog dela sa posebnom funkcijom; b) nastavne aktivnosti su veoma raznovrsne i brojne; c) kao korpus vežbanja često se koristi nepotpun tekst, čime se aktivnosti kontekstualizuju; d) evaluaciji i autoevaluaciji posvećene su strukturno-funkcionalne komponente u udžbeniku i u priručniku za nastavnika. Udžbenički komplet ima za cilj razvoj svih jezičkih aktivnosti, raznovrsnih jezičkih i nejezičkih kompetencija, kao i strategija učenja.

VII.12. Udžbenički komplet za nemački jezik: *Wir 3*

Tabela 77. – *Wir 3*: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	26x19,5 cm, 86 str.
Radna sveska	26x19,5 cm, 58 str.
Zvučni materijal	1 CD, trajanje: 46 minuta
Priručnik za nastavnika	26x19,5 cm, 49 str.

Udžbenički komplet sadrži četiri osnovne komponente. Na osnovu obima može se naslutiti da udžbenik sadrži obimniji materijal nego radna sveska, CD sadrži nešto manje snimljenog materijala nego u ostalim kompletima, a uputstva za nastavnika nisu detaljno razrađena u priručniku.

VII.12.1. Udžbenik

Tabela 78. – *Wir 3*: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	Sinoptička tabela
Središnji deo	<i>Модул 7 – 8</i>
Završni deo	<i>Kennst du Deutschland?</i>
	<i>Лектура</i>
	<i>Deutsch-serbisches Wörterbuch Немачко-српски речник</i>

U uvodnom delu priložena je sinoptička tabela bez izdvojenog naziva; središnji deo sastoji se od dva jednoobrazna modula čija se numeracija nadovezuje na prethodne nivoje udžbeničke serije; završni deo obuhvata dodatke posvećene civilizacijskim i leksičkim sadržajima, kao i dodatno štivo.

Uvodni deo

U sinoptičkoj tabeli oba modula sadrže dva dela sa različitim rubrikama: nastavne celine i zaključni deo.

Tabela 79. – *Wir 3*: struktura modula

Rubrike	Uvrštene stavke
Nastavna celina	
Naslov	Ukazuje na temu
<i>Споразумевање</i>	Pitanja i odgovori preuzeti iz tekstova
<i>Граматика</i>	Gramatički sadržaji
<i>Текстови, игре, песме</i>	Vrsta tekstualnog predloška
Naslov i zaključni deo modula	
Naslov	Ukazuje na temu
<i>Вежбамо...</i> podrubrike: <i>слушање, читање, писање, говор</i>	Vrsta predloška, očekivana aktivnost ili strategija
<i>Граматика</i>	Gramatički sadržaji
<i>Teste dein Deutsch! Wortschatz und Gramatik</i>	Rubrika nije dodatno specificovana

U sinoptičkoj tabeli precizno su navedeni samo gramatički sadržaji i opšta tema modula. Ostale stavke povezane su sa udžbeničkim tekstovima, što znači da direktno proističu iz egzemplifikacije sadržaja. Svaka rubrika u modulu i nastavnoj celini obuhvata po nekoliko stavki. U sinoptičkoj tabeli koristi se i ciljni jezik i maternji jezik učenika.

Uvodni deo udžbenika delimično pruža uvid u selekciju i gradaciju sadržaja, ali je on tesno povezan sa izrađenim tekstovima, tj. sa egzemplifikacijom sadržaja.

Središnji deo

Oba modula počinju anonsom, posle kojeg slede nastavni segmenti navedeni u sinoptičkoj tabeli.

Anons. Naveden je redni broj i naziv modula i priložen je veći crtež koji na metonimijski način dočarava tematiku. Posle uvodne konstrukcije (*Naučićeš kako da...*) najpre su na srpskom jeziku navedeni očekivani ishodi u formi specificovanih jezičkih aktivnosti ili komunikativnih funkcija (*pričaš o prošlosti; ispričaš (napišeš) svoju biografiju; izražavaš želje*); uočljivo je da u 7. modulu preovlađuje naracija, a u 8. modulu deskripcija. Drugi deo podeljen je u dve kolone (*pitaš i odgovaraš na pitanja*) sa po nekoliko eksponenata na nemačkom jeziku (*Wie habt ihr euch kennen gelernt? Wir haben uns in einem Café getroffen.*). U drugom modulu postoji i stavka *pričaš*, sa eksponentima za sintaksičke sadržaje (*Ich weiss nicht, ob ich mitkommen kann.*).

Lekcija. Naslov nastavne celine najčešće je dat u vidu pitanja. Osim što upućuje na zastupljenu tematiku ili situaciju, naslov sadrži i gramatički element obrađen u datoj celini (*Wie war es damals?; Tina hat sich wehgetan; Was wirst du dan machen?*). Segmentiranje nastavne celine izvršeno je numerisanjem aktivnosti. Grafički su

izdvojene sledeće strukturno-funkcionalne komponente: prikaz jezičkih struktura u kontekstu rečenice ili teksta (*Bausteine*), prikaz eksponenata za gramatičke elemente (*Grammatik*) i upućivanje na radnu svesku (*RS str. 20: V. 9, 10, 11*). Broj i redosled pomenutih komponenti nije isti u svim nastavnim celinama. U poslednjem delu daju se neke od sledećih komponenti: aktivnost za obnavljanje leksike (*Wortschatz wiederholen!*), aktivnost za uvežbavanje izgovora (*Intonation!* ili *Aussprache!*) i segment namenjen sistematizaciji obrađenih jezičkih sadržaja (*Du kannst...*).

U nastavnoj celini priloženo je od 3 do 5 globalnih tekstova najavljenih naslovom, opisom teme i situacije i verbalnim nalogom. Mada prevlađuje usmena jezička forma, postoje i tekstovi koji pripadaju ili su bliži pisanoj formi. Od tekstualnih žanrova zastupljeni su razgovor na datu temu (ponekad u formi intervjua), monološko prepričavanje događaja ili ličnog iskustva, opis ličnosti, pesma; razglednica, pismo, test, tabelarni prikaz biografije, prikaz horoskopskih znakova, novinski oglas.

Pri uobličavanju tekstova korišćena su raznovrsna likovno-grafička rešenja: usmeni tekstovi dati su često u formi stripa (replike su ispisane u oblačiću koji je strelicom povezan sa likom na fotografiji); pisani tekstovi su odštampani na podlozi drugačije boje; rečenice su numerisane kako bi se olakšala provera razumevanja; sled događaja dat je u vidu tabele na osnovu koje učenici treba da sastave linearni tekst.

Posebna odlika ovog udžbenika jeste to što, naročito u usmenim tekstovima, skoro svaka rečenica sadrži gramatički oblik ili strukturu koja je predmet naknadnog uvežbavanja. Takvo gradiranje jezičkih sadržaja autor udžbenika postigao je samostalnom izradom tekstova, bez korišćenja autentičnih dokumenata.

U nastavnim celinama postoji još nekoliko tekstualnih jedinica datih u formi stripa (rečenica u oblačiću pripisuje se liku prikazanom na crtežu). Analizom ostalih komponenti ustanovili smo da te tekstualne jedinice predstavljaju model ili primer za obavljanje naloga u nastavnoj aktivnosti.

Ilustracije uglavnom imaju komplementaran odnos sa tekstualnim jedinicama. Na početku svake nastavne celine prilaže se jedna ili više fotografija koje služe za iznošenje pretpostavki o prikazanim ličnostima i događajima ili za prikaz situacije u kojoj likovi komuniciraju. Na crtežima su najčešće prikazani pojedinačni likovi. Nekoliko crteža služi kao predložak za nastavnu aktivnost (radnje koje treba imenovati ili ličnosti koje treba opisati).

Nastavne celine obuhvataju između 12 i 16 numerisanih aktivnosti. U većini slučajeva, uz redni broj priložen je jedan od četiri piktograma, čije je značenje objašnjeno u udžbeniku *Wir 1*: izraz *bla bla – sada ćeš nešto govoriti*; slušalice – *sada ćeš čuti tekst na CD-u*; tri deteta – *sada će raditi čitavo odeljenje*; sveska – *sada ćeš nešto pisati*. U pojedinim aktivnostima postoje dva piktograma koji upućuju na slušanje i govor. Više od polovine verbalnih naloga data je u formi pitanja, uz koje je ponekad stoji i rečenica sa imperativom (*Schau die Bilde an. Was ist passiert?; Worum geht es? Hör zu.*). Eksplicitni nalozi najčešće sadrže imperativ u 2. licu jednine (*Ordne zu.; Variier den Dialog.*), dok se 2. lice množine koristi za rad u parovima (*Übt zu zweit.*) ili zajedničku aktivnost svih učenika u odeljenju (*Diskutiert in der Klasse.; Vergleicht in der Klasse.*).

Približno polovina nastavnih aktivnosti sadrži model ili primer, što znači da je reč o nekoj vrsti strukturalne vežbe. Nastavne tehnike povezane su sa funkcijom u nastavnom postupku: a) za proveru razumevanja pisanih i usmenih tekstova najčešće se koristi izbor tačnih rečenica, a mnogo ređe odgovaranje na pitanja i povezivanje komplementarnih elemenata; b) uvežbavanje gramatičkih elemenata obavlja se transformacijom na nivou rečenice ili kratkog dijaloga i dopunjavanjem rečenica; c) za uvežbavanje leksike najčešće se koriste dopunjavanje teksta, izvođenje dijaloga uz izbor ponuđenih reči, prevođenje izraza sa stranog na maternji jezik; d) izgovor se uvežbava slušanjem i ponavljanjem reči.

Osim nastavne celine 8.1, sve ostale se završavaju rubrikom *Du kannst...*, u kojoj su navedene stavke slične onima iz anonsa modula. Za razliku od anonsa, u ovoj rubrici su na nemačkom jeziku dati i nazivi komunikativnih funkcija i eksponenti (*Menschen/Sagen vergleichen – Elena ist optimistischer als Silvia. Am optimistischsten aber ist Laura.*). Na kraju nastavne celine 7.3 priložene su reči i note pesme koja se tematski nadovezuje na početni tekst.

Vežbamo.... Hören-slušanje. Za proveru razumevanja snimljenih tekstova koristi se upitnik sa višestrukim izborom. Uz pojedine tekstove učenicima se najpre nalaže iznošenje pretpostavki. Uz korpus nastavne aktivnosti priložene su i fotografije sa likovima iz tekstova.

Lesen-čitanje. Za proveru razumevanja pisanih tekstova koriste se upitnik sa višestrukim izborom i odgovaranje na pitanja. Svaki tekst ilustrovan je fotografijom ili crtežom koji prikazuju likove, situacije ili predmete.

Schreiben-pisanje. U oba modula predviđeno je pisanje vođenog sastava, s tim što u 7. modulu učenici mogu da izaberu jednu od dve ponuđene teme. Složeni nalozi obuhvataju predstavljanje teme i komunikativne situacije i uputstva za strukturisanje sastava. U jednoj aktivnosti učenicima se daje mogućnost da pišu sastav u paru.

Sprechen-govor. U oba modula date su aktivnosti za monološko i dijaloško izlaganje. U prvom slučaju zadatak učenika je da opiše situaciju sa crteža (karte) i da kaže šta izgovara data osoba. U drugoj aktivnosti učenici po parovima obavljaju kratke dijaloge na zadatu temu i prema modelu.

Grammatik. U ovom delu modula naziv gramatičkog elementa daje se na srpskom jeziku (*Predikativna upotreba prideva, Glagol werden/futur, Komparativ i superlativ*). Uz pojedine varijacije u redosledu, svaki deo sadrži sledeće komponente: a) dijaloški ili monološki tekst u kojem su gramatički elementi istaknuti; b) objašnjenja na nemačkom i srpskom jeziku; c) tabelarni prikazi na osnovu kojih učenik treba da uoči pravilnost; c) saveti za učenje; d) aktivnost za formulisanje pravila na srpskom jeziku i prevođenje tekstova na maternji jezik; e) dopunjavanje kraćeg teksta uz izbor ili transformaciju ponuđenih reči i izraza; f) rešenja vežbanja odštampana obrnuto.

U 8. modulu postoji odeljak *Nepravilni glagoli*, sa 30 glagola datih abecednim redom i navedenih u tri oblika: *Invinitiv (abfliegen), Präsens (er, sie, es fliegt ab), Perfekt (ist abgeflogen)*.

Iako je segment posvećen gramatici strukturno izdvojen, u priručniku za nastavnika (str. 6) istaknuto je da ga ne treba obrađivati na posebnim časovima, već pojedinačne elemente treba uvežbavati tokom rada u odgovarajućoj nastavnoj celini.

Teste dein Deutsch! Wortschatz und Grammatik. Nalozi i korpus vežbanja ukazuju na raznovrsne nastavne aktivnosti (povezivanje reči i definicija, dopunjavanje teksta uz izbor ponuđenih reči, opis ličnosti na ilustraciji, transformacija reči), u kojima ponekad učenici mogu da angažuju šire znanje i lično iskustvo. Drugi deo ovog segmenta, posvećen je autoevaluaciji. Naslov je odštampan na nemačkom jeziku (*Selbstkontrolle*), dok je skala za procenu rezultata data na srpskom jeziku (*Ako imaš.. najviše 4 greške:*

ODLIČNO! Samo tako nastavi!; od 5 do 8 grešaka: DOBRO, ali ti to sigurno možeš još bolje; više od 8 grešaka: Ponovi sve vežbe iz modula 7.)

Središnji deo udžbenika predstavlja rezultat svih operacija u izradi udžbenika, među kojima su najbitnije egzemplifikacija i didaktizacija sadržaja.

Završni deo

Kennst du Deutschland?. Na prvoj strani najavljeni su civilizacijski sadržaji, a ilustracije obuhvataju crtež nemačke zastave i dve fotografije. Dodatak se sastoji od 8 delova u kojima su sadržaji prikazani na ilustracijama i opisani u kratkim informativnim tekstovima. Svaki deo sadrži i nastavnu aktivnost uvedenu nalogom u užem smislu i/ili pitanjem.

Lektira. U ovom dodatku odštampane su dve dugačke priče (*Radu, das Straßenkind*, str. 70–75 i *Der Mann aus Tunisien*, str. 76–79) koje učenici mogu i da saslušaju na CD-u. Obe priče ilustrovane su sa po tri crteža na kojima su prikazane pojedine scene. Pojedine reči i izrazi obeležene su u tekstu i prevedene na srpski jezik u dnu strane.

Deutsch-serbisches Wörterbuch. Nemačko-srpski rečnik. Abecednim redom navedeno je nešto više od 300 nemačkih reči sa odgovarajućim prevodom na srpski jezik. Za imenice se u zagradi daje oblik množine (*das Ende (die Enden)*), a za nepravilne glagole se navode infinitiv i 2. i 3. lice jednine prezenta (*einschneiden (du schneidest ein, er schneidet ein)*).

Rešenje. Teste dein Deutsch! Wortschatz und Grammatik. U poslednjem dodatku priložena su rešenja ili primeri rešenja za vežbe iz istoimene rubrike na kraju 7. i 8. modula.

Završni deo udžbenika predstavlja rezultat dodatne izrade globalnih i analitičkih tekstova, a delimično i didaktizacije (izrada vežbi i pojedinih rešenja).

VII.12.2. Radna sveska

Tabela 80. – *Wir 3*: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	<i>Содержај</i>
Središnji deo	<i>Модул 7 – 8</i>
Završni deo	<i>Лектура</i>

U uvodnom delu dat je tabelarni pregled sadržaja; središnji deo sastoji se, kao i udžbenik, od dva modula; u završnim delu date su aktivnosti u vezi sa tekstovima iz dodatka u udžbeniku.

Uvodni deo

Na strani sa podacima o izdanju priložen je tabelarni pregled sadržaja na srpskom jeziku. Budući da se navodi samo redni broj nastavnog segmenta, na osnovu njega ne dobija se uvid u selekciju i gradaciju sadržaja.

Središnji deo

Lekcija. Nastavne celine sastoje se od numerisanih aktivnosti, bez grupisanja u rubrike. Nalozi imaju različitu formu: imenica ili imenička sintagma (*Perfekt im Text*), konstrukcija sa infinitivom (*Hobbys vergleichen*), izjavna rečenica (*Tina und Stefan fragen ihren Vater*), upitna konstrukcija (*sein oder haben?*), upitna rečenica (*Wie heist das Gegenteil?*), rečenica sa glagolom u imperativu (*Schreib das Partizip Perfekt*). Postoje i višedelni nalozi gde se u upitnim i izjavnim konstrukcijama pominje tema, situacija ili jezički sadržaj, dok se u drugoj rečenici nalaže konkretna operacija (*Was sagt Ana? Wie sind diese Personen? Schreib Sätze wie im Beispiel.*). Najčešći glagoli u nalogima su *schreib* i *ergänze*: prvi neposredno upućuje na pisanu izradu vežbe, dok drugi označava tip aktivnosti (dopunjavanje).

U skoro svim vežbanjima od učenika se očekuje neki vid pisanja; autput se najčešće sastoji od rečenica, reči i izraza, dok se pisanje nadrečeničnih celina očekuje u desetak vežbanja. Samo u četiri nastavne aktivnosti učenicima se nalaže usmena produkcija, odnosno izvođenje dijaloga prema modelu.

Mada ilustracije postoje u dvadesetak vežbanja, samo u jednoj vežbi crtež je neophodan za obavljanje naložene operacije (pisanje naziva za horoskopske znake).

Najzastupljenija nastavna tehnika, koja ujedno ima i najviše varijanti, jeste transformacija na nivou rečenice ili, ređe, reči i teksta. Posle nje najčešća je vežba dopunjavanja rečenica, tabela, reči ili teksta uz izbor ili transformaciju ponuđenih elemenata. Ove dve nastavne tehnike čine skoro $\frac{3}{4}$ od ukupnog broja vežbanja. Zastupljene su i razne druge tehnike, ali sa veoma malim brojem vežbanja.

Najveći broj nastavnih aktivnosti neposredno je usmeren na uvežbavanje gramatičkih i leksičkih sadržaja u pisanoj formi, na šta ukazuju i linije ili prazna polja. Mnogo ređe cilj aktivnosti je provera razumevanja saslušanog teksta, pisano ili usmeno

izražavanje i uvežbavanje pravopisa. Nismo utvrdili po kojem se principu nastavne aktivnosti ulančavaju, što potvrđuje da nastavne celine nemaju čvrstu strukturu.

Leksika iz modula. Naziv ove komponente u središnjem delu radne sveske dat je na nemačkom jeziku (*Wortschatz Modul 7 (Lektion 1-3)*). U prvoj koloni date su pojedinačne reči, u drugoj koloni naveden je primer u rečenici, dok u trećoj koloni učenik treba da upiše prevod rečenica na maternji jezik.

Središnji deo radne sveske predstavlja proizvod didaktizacije (izrada nastavnih aktivnosti), ali i izrade analitičkih tekstova leksičkog tipa kao jednog vida egzemplifikacije sadržaja.

Završni deo

Prva dva priloga u radnoj svesci strukturno su obeležena nazivom na srpskom jeziku (*Lektira*) i naslovom teksta iz završnog dela udžbenika. Predviđene su aktivnosti za proveru globalnog i detaljnog razumevanja i za rezimiranja teksta.

Poslednji dodatak u radnoj svesci posvećen je rečima koje se drugačije izgovaraju u germanofonim zemljama (*in Deutschland, in Österreich, in der Schweiz*). Priloženi su različiti nazivi za 33 pojma (*die Orange, -n, die Apfelsine, -n, die Orange, -n; der Sessel, -, der Fauteuil, -s, der Fauteuil, -s*).

U završnom delu radne sveske izvršena je dodatna didaktizacija (izrada vežbanja za tekstove iz udžbenika) i egzemplifikacija leksičkih sadržaja.

VII.12.3. Zvučni materijal

Na CD-u su priloženi snimci u vezi sa: a) udžbenikom i b) radnom sveskom. **a)** U okviru nastavnih celina postoje tekstovi koji su i snimljeni i odštampani i oni koji su samo snimljeni. Duži tekstovi iz dodatka imaju isti oblik i u snimljenoj i u štampanoj verziji. Tekstovi koji nisu dati u udžbeniku predstavljaju usmene dijaloge ili monologe, date često u formi intervjua, u kojima se iznosi lično iskustvo. Snimljena su i dva analitička teksta (nizovi reči) koji služe za uvežbavanje izgovora. **b)** Četiri snimka predstavljaju dijaloge ili monologe za koje su u radnoj svesci odštampani nalog i korpus vežbanja.

Osnovna operacija izvršena na CD-u jeste egzemplifikacija, tj. izrada globalnih tekstova.

VII.12.4. Priručnik za nastavnika

Tabela 81. – *Wir 3*: makrostruktura priručnika za nastavnika

Uvodni deo	<i>Inhaltsverzeichnis</i> <i>Wir – Grundkurs Deutsch für junge Lerner</i>
Središnji deo	<i>Modul 7 – 8</i>
Završni deo	<i>Notizien</i>

U uvodnom delu dat je pregled sadržaja priručnika i objašnjena je koncepcija udžbeničkog kompleta; kao i udžbenik i radna sveska, središnji deo sadrži dva modula; u završnom delu postoje strane na kojima nastavnik može da upisuje sopstvene napomene.

Uvodni deo

Inhaltsverzeichnis. U pregledu sadržaja najpre se navode opšta uputstva (*Allgemeine Hinweise*), a moduli i nastavne celine podeljeni su na rubrike koje se znatno razlikuju od udžbenika.

Wir – Grundkurs Deutsch für junge Lerner. U opštim napomenama autor ističe da je udžbenička serija *Wir* namenjena učenicima od 10 do 15 godina, da se učenici osposobljavaju za sticanje renomiranih diploma za nemački jezik i da je nastava zasnovana na nivoima iz *Evropskog okvira*. U nastavku je predstavljeni sastav udžbeničkog kompleta, teme i struktura nastavnih segmenata.

U uvodnom delu priručnika data su kratka objašnjenja povezana sa svim operacijama u izradi udžbeničkog kompleta.

Središnji deo

Kao što je najavljeno u pregledu sadržaja, središnji korpus priručnika podeljen je na dva modula, od kojih oba sadrže po tri nastavne celine, odeljak namenjen uvežbavanju jezičkih veština (*Wir trainieren*) i završni test (*Abschlusstest*).

U okviru nastavne celine najpre se navode jezičko-komunikativni sadržaji razvrstani u sledeće kategorije: *Situation* (komunikativne situacije ili teme), *Sprechintentionen* (komunikativne funkcije ili jezičke aktivnosti), *Strukturen* (gramatički elementi).

Didaktische Hinweise. Ovaj deo ima isti broj stavki kao i nastavna celina u udžbeniku, što znači da su metodološka uputstva data za svaku pojedinačnu aktivnost. Aspekti koji se razmatraju jesu: cilj i tok vežbe i moguće varijante, aktivnost nastavnika i učenika, oblik rada, korišćenje table, zadaci koje učenici mogu da izrade kod kuće.

Autor ističe da u pojediniom fazama rada (npr. pri iskazivanju pretpostavki o sadržaju tekstova) učenici mogu da koriste i maternji jezik.

Lösungen und Hörtexte Kursbuch. U ovom delu priložena je transkripcija tekstova koji nisu odštampani u udžbeniku i data su rešenja za vežbe u kojima je moguć samo jedan tačan odgovor.

Lösungen und Hörtexte Arbeitsbuch. Transkripcija snimaka i rešenja dati su i za radnu svesku. Rešenja su mnogo brojnija nego u udžbeniku, a uz vežbanja gde je moguće više tačnih odgovora stoji napomena *Mögliche Lösung* ili *Beispiele* (mogući odgovori i primeri).

Test. Za testiranje se koriste neke od tehnika koje su zastupljene u udžbeniku i radnoj svesci: transformacija rečenica, dopunjavanje rečenica ili teksta, opis slike, pisanje reči suprotnog značenja, odgovaranje na pitanja. U pojedinim vežbama učenici angažuju sopstveno iskustvo. Predmet testiranja je gramatika ili leksika obrađena u odgovarajućoj nastavnoj celini. Uz svaku vežbu naznačen je maksimalan broj bodova.

Odeljak *Wir trainieren* sastoji se od dva dela: *Hörtexte und Lösungen* i *Sprechkarten zum Kopieren and Ausschneiden*. U prvom delu su dati: za slušanje transkripcija snimaka i rešenja vežbanja; za čitanje tačni ili mogući odgovori; za govor preporuke o korišćenju karata. U drugom delu dato je po osam karata za monološko i dijaloško izlaganje.

Abschlusstest. Završni test ima iste odlike kao i test na kraju nastavne celine (tipologija vežbanja, predmet testiranja, broj bodova).

Lösungen zu den Tests von Modul. Data su rešenja za vežbanja u testovima na kraju nastavnih celina i na kraju modula, s tim što su izostavljene aktivnosti u kojima su mogući raznovrsni odgovori zbog toga što učenici koriste lično iskustvo.

Središnji deo priručnika pruža važne informacije o sledećim aspektima: selekcija i gradacija sadržaja (uvodni deo nastavne celine), egzemplifikacija sadržaja (transkripcija snimaka), didaktizacija (nastavne aktivnosti za fazu evaluacije).

VII.12.5. Odlike udžbeničkog kompleta

U ovom udžbeničkom kompletu primenjeni su različiti principi **selekcije** u udžbeniku i u priručniku za nastavnika. U sinoptičkoj tabeli uočavaju se teme, gramatički sadržaji i jezičke veštine, dok su u uvodnom delu nastavne celine u priručniku navedene situacije,

komunikativne namere i gramatičke strukture. Za **gradaciju** je karakteristično to što se u okviru šireg nastavnog segmenta razdvajaju: a) situacije, komunikativne namere i gramatički sadržaji u nastavnim celinama i b) jezičke veštine u zaključnom delu modula. Posebne odlike **egzemplifikacije** jesu sledeće: a) tekstovi koji pripadaju pisanoj jezičkoj formi uglavnom su samo odštampani, a usmeni tekstovi, u zavisnosti od mesta u modulu, mogu biti snimljeni i štampani ili samo snimljeni; b) analitički tekstovi gramatičkog tipa izdvojeni su u zaključni deo modula i u njima se koristi i maternji jezik učenika. **Didaktizacija** ima sledeće karakteristike: a) nastavne celine služe pre svega za usvajanje jezičkih struktura i leksike, a zaključni deo modula za uvežbavanje jezičkih veština; b) nastavne tehnike tipološki se razlikuju prema fazi rada; c) evaluaciji su posvećene zasebne strukturno-funkcionalne komponente u udžbeniku i u priručniku, a predviđene je etapna i završna evaluacija. Sudeći prema strukturi modula i zastupljenim aktivnostima, cilj udžbeničkog kompleta je razvijanje svih jezičkih veština, ali istaknuto mesto ima i razvijanje gramatičke i leksičke kompetencije.

VII.13. Udžbenički komplet za ruski jezik: *Диалог 3*

Tabela 82. – *Диалог 3*: komponente udžbeničkog kompleta

Komponente kompleta	Obim
Udžbenik	27,7x20,5 cm, 140 str.
Radna sveska	29x20,5cm, 73 str.
Zvučni materijal	kolektivni CD i CD uz RS, trajanje 54 + 28 minuta
Priručnik za nastavnika	27,7x20,5 cm, 124 str.

Osim što udžbenički komplet sadrži osnovne komponente, jedan CD priložen je uz radnu svesku, što znači da učenici samostalno mogu da ga slušaju. Sudeći prema dimenzijama, udžbenik sadrži mnogo obimniji materijal nego radna sveska, CD sadrži obilje snimljenih tekstova, a u priručniku su razrađena detalja uputstva za nastavnika.

VII.13.1. Udžbenik

Tabela 83. – Диалог 3: makrostruktura udžbenika

Uvodni deo	<i>Садржај</i>
Središnji deo	<i>Повторяем</i>
	<i>Урок 1 – 6</i>
Završni deo	<i>Порфолио</i>
	<i>Песни</i>
	<i>Савети за учење</i>
	<i>Комуникативни модели</i>
	<i>Поурочный словарь</i>
	<i>Русско-сербский алфавитны словарь</i>
	<i>Глаголи</i>
	<i>Граматички прегледи</i>
	<i>Решења задатака портфолија и квизова</i>
<i>Инструкције за рад</i>	

U uvodnom delu priložena je sinoptička tabela; središnji deo sadrži uvodni modul i 6 jednoobraznih modula; završni deo je veoma složen jer obuhvata dodatke posvećene leksičkim, funkcionalnim i gramatičkim sadržajima, dodatne tekstove (pesme), rešenja pojedinih vežbanja, segment namenjen autoevaluaciji, instruktivne tekstove i listu korišćenih naloga.

Uvodni deo

Sinoptička tabela prikazuje sadržaje razvrstane u 4 rubrike za svaku nastavnu celinu unutar modula.

Tabela 84. – Диалог 3: sinoptička tabela

Rubrike	Uvrštene stavke
<i>Поглавље, лекција</i> podrubrike: <i>Повторяем III-IV;</i> <i>Урок, А, Б, В</i>	redni broj nastavne celine
<i>Тема, ситуација, социокултурни садржаји</i>	naslovi modula i NC označavaju opštu temu ili situaciju, specifične teme i civilizacijske elemente
<i>Говорни чиновни, Текстови за читање, Граматичке структуре</i>	komunikativne funkcije, jezičke aktivnosti sa specifikovanim temama ili situacijama, gramatički sadržaji
<i>Технике учења и рада, Досије, Пројекат</i>	komunikativne strategije, tema projekta

Stavke u svim rubrikama označavaju više vrsta sadržaja, a uključeni su i metodološke aspekte nastave (teme projekta) i komunikativne strategije. Osim treće rubrike, koja sadrži više stavki po nastavnoj celini, ostale sadrže po jednu stavku. U

sinoptičkoj tabeli na ruskom jeziku navedeni su naslovi modula, nastavnih celina i pojedinih tekstova, dok su ostale stavke date na srpskom jeziku.

U uvodnom delu udžbenika predočeni su selekcija i gradacija sadržaja.

Središnji deo

Budući da ne postoje rubrike koje bi ukazivale na vrstu građe ili fazu rada, u svom prikazu ćemo izdvojiti uvodni modul i anons i nastavne celine u ostalim modulima.

Повторяем. Početni segment sastoji se od uvodnog dela i 4 dvostrane nastavne celine. U uvodnom delu date su aktivnosti kojima se proverava poznavanje sociokulturnih sadržaja (*Покажи фотографию столицы России.; Кто это?; Посмотри на билеты и ответь на вопросы.*).

Nastavne celine sadrže numerisane aktivnosti. Glagoli u nalogima dati su u 2. licu jednine i u 2. licu množine imperativa, što ukazuje na pojedinačni i grupni rad (*Напиши о твоём родном городе (твоей родной деревне).; Разыграйте мини-диалоги.*). Neki od naloga dati su na srpskom jeziku (*Помози руском туристи. Преведи разговор на улице.*). Zastupljene su sledeće nastavne tehnike: dopunjavanje teksta, odgovori na pitanja u vezi sa tekstem, monološko izlaganje ili izvođenje dijaloga, opis ilustracija, pisanje vođenog sastava, prevođenje replika sa srpskog na ruski jezik. Kako se navodi u priručniku za nastavnika (str. 4), u ovom segmentu udžbenika predstavljeni su sadržaji iz predhodna dva nivoa udžbeničke serije i on može da posluži za usmeravanje individualnog obnavljanja i utvrđivanja.

Урок

Udžbenik sadrži šest modula (*Урок*), koji se sastoje od anonsa i tri nastavne celine (*A, B, B*).

Анонс. Na početnoj strani dat je naslov modula, koji ukazuje na tematiku (*Где лучше жить: в городе или в деревне? – život u gradu i na selu; В мире СМИ – медији i komunikacija; Спорт и мы – sport*). Zastupljene sledeće tehnike: opis fotografije, pitanja u vezi sa priloženim dokumentom ili snimkom, personalizovana pitanja ili nalozi u vezi sa ilustrativnim predlošcima. Pojedini nalozi dati su na srpskom jeziku.

Nastavne celine A, B, B

Nastavna celina *A* u svakom modulu zauzima 4 strane, dok su celine *B* i *B* date na po dve strane. Sve nastavne celine sastoje se od numerisanih aktivnosti sa grafički izdvojenim nalogom u kojem se navode opšta jezička aktivnosti, predložak, tema,

situacija ili očekivani output (*Прочитай объявление на газеты.; Прслушай разговоры на аэропорту.; Прочитай и переведи.; Расскажи о своей семье.; Компьютерная лексика.; Составь предложения.*). Uz naloge su dati simboli čije je značenje objašnjeno u ovodnom delu udžbenika. Uz većinu izdvojenih naloga dati su dodatni nalozi (*а, б, в*) kojima se precizira zahtev (*Ответь на вопросы.; Составьте мини-диалог между продавцом и Ниной и прочитайте его.; Скажи, какие высказывания правльны, а какие неправльны.*). Neki od dodatnih naloga dati su na srpskom jeziku. Na osnovu korišćenih simbola i glagola u nalozima uočava se da preovlađuje pojedinačna izrada vežbi u usmenoj formi, ali da postoje i aktivnosti koje se obavljaju u paru ili u grupi i vežbe koje podrazumevaju pisanje.

U nastavnoj celini postoji nekoliko globalnih tekstova koji pripadaju i pisanoj i usmenoj jezičkoj formi. Od usmenih tekstova zastupljeni su dijalozi, monolozi i pesme. Pisani tekstovi pripadaju raznovrsnim žanrovima: priča, anegdota, poezija, slogan, poslovica, novinski članci, anketa, grafikon, elektronska pošta, internet strane. Osim nekoliko izuzetaka, uz tekstove se ne navodi izvor, te se može smatrati da su ih izradili autori udžbenika. U tekstovima je grafički istaknuta leksika koja je prevedena u aneksu, a za neke reči i izraze daje se prevod uz tekst.

Kao ilustracije koriste se manje fotografije (češće date uz globalne tekstove) i crteži (češće uz korpus vežbanja).

Nastavne celine najčešće počinju aktivnostima u vezi sa pisanim tekstovom: pitanje za proveru opšteg razumevanja ili izdvajanje osnovnog sadržaja, otvorena pitanja za proveru globalnog ili selektivnog razumevanja, vežba dvostrukog izbora, prepričavanje sadržaja, povezivanje ilustracija sa delovima teksta. Ustaljene su i sledeće aktivnosti: sastavljanje monologa, sastavljanje i izvođenje dijaloga, odgovaranje na pitanja ili izvršavanje naloga koji podrazumevaju iznošenje ličnog iskustva ili mišljenja. U nastavnoj celini A postoje i aktivnosti u vezi sa gramatikom: izdvajanje reči iz teksta, transformacija i dopunjavanje rečenica, poređenje rečenica na više jezika, odgovaranje na metajezička pitanja radi izvođenja pravilnosti, izrada asociograma ili flajera. Postoje i vežbe prevođenja: sa ruskog na srpski prevode se rečenice, dok prevođenje sa srpskog na ruski podrazumeva transformaciju (*Реци да те боли глава; Питай саговорницу како је*). Ostale nastavne tehnike jesu izbor jednog od dva ponuđena odgovora, upitnik sa višestrukim izborom, navođenje primera za date govorne činove itd. U nastavnoj

celini *Б* postoje pitanja o razumevanju teksta (*Как вы справились с текстом и с вопросами? Вы всё поняли? Что было непонятно? У вас были проблемы? Какие?*). U nastavnim celinama *Б* i *В* postoji pisanje vođenog sastava i izrada projekta (sprovođenje ankete, izrada grafikona, pripremanje prezentacije jednog grada, izrada reklame).

Središnji deo udžbenika nastao je na osnovu svih operacija, među kojima su najvažnije egzemplifikacija i didaktizacija.

Završni deo

Završni deo udžbenika proteže se na 63 strane i obuhvata 10 priloga.

Портфолио. Prvi dodatak podeljen je prema jezičkim aktivnostima. Za svaku od njih daje se po nekoliko vežbanja: *чтение* (povezivanje teksta sa odgovarajućim naslovom ili rezimeom); *аудирование* (vežba višestrukog izbora, dopunjavanje teksta sa prazninama, povezivanje komplementarnih informacija, pronalaženje osnovnih podataka); *письмо* (pisanje vođenog sastava); *говорение* (izrada monologa na osnovu ilustracija, izvođenje dijaloga, dopunjavanje replika u dijalogu); *медиация* (prevođenje replika u dijalogu, sažimanje i prepričavanje teksta na maternjem jeziku).

Песни. U dvostranom prilogu dato je 5 pesama za koje se navodi autor teksta i muzike.

Совети за учење. Aneks je podeljen na 14 oblasti (npr. *Како открити значење непознате речи, Govoriti povezano, Detaljno čitanje, Jezičko posredovanje*), a za svaku oblast daju se saveti na srpskom i, eventualno, primeri na ruskom jeziku.

Комуникативни модели. U ovom prilogu navedeni su standardni izrazi koji se koriste: prilikom diskusije, za prezentaciju, za vrednovanje nastave, za ocenjivanje rezultata, da bi se saznalo mišljenje sagovornika i izrazilo sopstveno mišljenje, da bi se izrazilo slaganje ili divljenje.

Поурочный словарь. Navedene su reči i izrazi prema redosledu uvođenja, to jest prema nastavnim segmentima. Osim prevoda na srpski, daju se i primeri u rečenicama; za neke reči dat je prevod na francuski ili engleski jezik, a u nekim slučajevima naznačena je osobenost u izgovoru.

Русско-сербский алфавитны словарь. Leksika iz udžbenika data je azbučnim redom. Uz prevod je naznačen nastavni segment u kojem se reč prvi put javlja.

Глаголи. Navedeni su glagoli prema vrsti promene. Uz infinitiv je obeležen glagolski vid, dati su oblici za jedninu prezenta i obeleženo je u kom se nastavnom segmentu glagol javlja.

Граматички прегледи. Prilog sadrži tabelarni prikaz deklinacije imenica, prideva, ličnih zamenica, prisvojnih zamenica i upitnih zamenica.

Решења задатака портфолија и квизова. Navedena su rešenja za aktivnosti slušanja i medijacije u portfoliju i za vežbanja na početku uvodnog modula.

Инструкције за рад. Dati su svi nalozi u udžbeniku. Azbučnim redom raspoređeni su glagoli iza kojih se daju moguće dopune. Svi nalozi prevedeni su na srpski jezik.

Završni deo udžbenika veoma je obiman i kompleksan jer predstavlja rezultat raznorodnih operacija: izrada analitičkih, globalnih i instruktivnih tekstova (egzemplifikacija), izrada nastavnih aktivnosti i predložaka za fazu evaluacije (didaktizacija).

VII.13.2. Radna sveska

Tabela 85. – Диалог 3: makrostruktura radne sveske

Uvodni deo	
Središnji deo	<i>Повторяем</i>
	<i>Урок 1 – 6</i>
Završni deo	<i>Мој портфолио за Диалог 3</i>
	<i>Открити и разумети граматику</i>
	<i>Инструкцији к заданијам</i>
	<i>Овде можеш да провериш своја решења</i>
	<i>Анкета учасника програма школног обмена</i>

Uvodni deo u radnoj svesci ne postoji; središnji deo obuhvata iste nastavne segmente kao i udžbenik; završni deo sadrži dodatke posvećene autoevaluaciji i gramatičkim sadržajima, spisak korišćenih naloga, rešenja pojedinih vežbanja i anketni list.

Središnji deo

Radna sveska podeležana je na iste segmente kao i udžbenik, a razlika je u tome što na kraju modula postoji odeljak namenjen testiranju. U okviru nastavnih segmenata nastavne aktivnosti nisu grupisane u posebne rubrike. U radnoj svesci se takođe koriste neki od simbola objašnjenih u uvodnom delu udžbenika. Glagoli u nalogima dati su najčešće u 2. licu jednine imperativa, što ukazuje na individualnu izradu vežbanja. U

naložima se ponekad navodi i odgovarajući deo u udžbeniku, a učenici se upućuju na korišćenje rečnika, interneta ili enciklopedija. Pojedini nalozi dati su na srpskom jeziku.

U svim aktivnostima predviđen je neki vid pisanja, najčešće reči, izraza i rečenica, a ređe tekstova; brojne su vežbe u kojima učenici treba da upišu broj ili slovo ili da upišu crtu, strelicu i slične znakove. U nekim vežbama nalaže se pisanje u svesci. Postoji samo nekoliko naloga kojima se od učenika zahteva da izgovore reči, monološki ili dijaloški tekst. Iz navedenog se može zaključiti da je radna sveska namenjena skoro isključivo pisanju.

U većini aktivnosti, na osnovu naloga i korpusa može se odrediti koji se jezički sadržaj uvežbava: gramatička, leksička i funkcionalna kompetencija, razumevanje usmenog i pisanog teksta, pisano izražavanje i prevođenje/medijacija.

U smenjivanju nastavnih aktivnosti nismo ustanovili pravilnosti, ali smo utvrdili da postoje raznovrsne tehnike sa brojnim varijantama. Najzastupljenija tehnika je dopunjavanje rečenica, teksta ili tabele, što čini 1/3 ukupnog broja vežbanja. Ustaljene su i sledeće aktivnosti: pisanje rečenica na osnovu verbalnih naloga i ilustracija, povezivanje komplementarnih delova rečenica ili izraza, prevođenje reči, rečenica ili tekstova (najčešće sa srpskog na ruski jezik), upitnik sa višestrukim izborom. Manje su zastupljeni: odgovaranje na pitanja u vezi sa tekstom, transformacija rečenica, određivanje redosleda rečenica ili ilustracija, podvlačenje reči u tekstu, pisanje vođenog sastava, klasiranje reči i izraza, tačno/netačno. U radnoj svesci postoje i vežbanja u kojima učenici treba da iznesu sopstveno iskustvo, mišljenje ili stav.

Središnji deo radne sveske nastao je pre svega didaktizacijom (izrdom nastavnih aktivnosti), ali je delimično izvršena i egzemplifikacija (izrada pisanih tekstova).

Završni deo

Мој портфолио за Диалог 3. Ovaj prilog, odštampan na srpskom jeziku, obuhvata jezičke aktivnosti i sociokulturne sadržaje. Svaki deo počinje uvodnim izrazom *могу да*, iza koje su date odgovarajuće odrednice: *разумем информације са разгласа на аеродрому; причам о породичним традицијам; за неког другог сумирам на матерњем језику битан садржај из кратких и једноставних прочитаних руских текстова на мени познате теме*. Svaku stavku učenik može da proceni na sledeći način: + *teško mi je*; ++ *još ne mogu dobro*; +++ *mogu dobro*; ++++ *mogu veoma dobro*.

Ovaj prilog izrađen je na osnovu *Evropskoj okviru i Portfolija*, što je uočljivo u klasifikaciji jezičkih aktivnosti i formulaciji deskriptora. Razlika je u tome što su autori udžbeničkog kompleta uključili i medijaciju, za koju u referentnim dokumentima nisu razrađene skale po nivoima. Odrednice u radnoj svesci okvirno odgovaraju nivou A2, s tim što se navode sadržaji iz udžbenika.

Открити и разумети граматику. Za svaku od gramatičkih kategorija navodi se naziv na ruskom i srpskom jeziku i odgovarajuća nastavna celina u udžbeniku, a za pojedine kategorije i jezik sa kojim se poredi. Objašnjenja o građenju i upotrebi data su na srpskom jeziku, a za prikaz gramatičkih sadržaja koriste se tabele, nizovi reči i rečenice. Ustaljena je upotreba matematičkih simbola i sredstava za grafičko isticanje, a primeri su često prevedeni na srpski jezik.

Инструкции к заданиям. Prilog obuhvata 5 strana i ima sličnu strukturu kao i odgovarajući aneks u udžbeniku: azbučnim redom raspoređeni su glagoli iz naloga, a iza njih se daju moguće dopune.

Овде можеш да провериш своја решења. U ovom aneksu data su rešenja za vežbanja iz početnih segmenata i rešenja testova na kraju svih šest modula. U priloženoj tabeli navode se nastavni segment, rešenja i uputstva za rešavanje eventualnih problema.

Анкета участника програмы школьного обмена. Na kraju radne sveske priložena je anketa u vezi sa razmenom učenika.

Završni deo radne sveske nastao je na osnovu različitih operacija: izrada analitičkih tekstova (egzemplifikacija), izrada aktivnosti za samostalnu procenu postignuća i izrada rešenja za pojedine vežbe (didaktizacija).

VII.13.3. Zvučni materijal

Zvučni materijal obuhvata: 1. CD koji prati sadržaj udžbenika i dostupan je samo nastavniku i 2. CD priložen uz radnu svesku i učenik ga može samostalno koristiti. **1.** Prvi CD sadrži globalne tekstove, od kojih većina nije odštampana u udžbeniku. Snimljeni tekstovi pripadaju isključivo usmenoj jezičkoj formi: monološko izlaganje, razgovor uživo i telefonski razgovor, radio emisija, obaveštenje na razglasu, brzalica, pesma. Jedini analitički tekst sastoji se od niza reči kojima se predstavlja pridevski vid. **2.** Na drugom CD-u snimljeni su tekstovi za koje se u radnoj svesci daje nalog i korpus

vežbanja. Reč je takođe o usmenoj jezičkoj formi. Na oba CD-a snimljeni su tekstovi u vezi sa portfoliom priloženim u dodatku udžbenika.

Zvučni materijal nastao je kao rezultat egzemplifikacije, tj. izrade globalnih tekstova.

VII.13.4. Priručnik za nastavnika

Tabela 86. – Диалог 3: makrostruktura priručnika za nastavnika

Uvodni deo	<i>Садржај</i>
	<i>Скраћенице и симболи</i>
	<i>Predgovor</i>
Središnji deo	<i>Поглавље Повторяем</i>
	<i>Поглавље 1 – 6</i>
Završni deo	<i>Портфолио</i>
	<i>Текстови за слушање на CD који нису штампани у УЦ</i>
	<i>Текстови за слушање на CD уз радну свеску који нису штампани</i>
	<i>Рад са песмама</i>
	<i>Материјал за копирање Тематски алфабет</i>
<i>Материјал за копирање Спојеви речи</i>	

U uvodnom delu dat je linearni pregled sadržaja priručnika i predstavljen je udžbenički komplet; središnji deo sastoji se od istih segmenata kao i udžbenik i radna sveska; u završnom delu dati su predlozi za rad sa portfoliom, transkripcija snimaka, predlozi za aktivnosti uz pesme i predloži za leksičke aktivnosti.

Uvodni deo

Na početku je dat linearni pregled sadržaja i objašnjeno je značenje skraćena i simbola. U predstavljanju opšte koncepcije autorke ističu komunikativnu orijentaciju udžbenika i usaglašenost sa novoom A2+ *Evropskog okvira*. U uvodnom delu predstavljen je sadržaj svih komponenti udžbeničkog kompleta i objašnjena je njihova funkcija.

U uvodnom delu priručnika date su kratke napomene o različitim aspektima koji se tiču izrade udžbeničkog kompleta.

Središnji deo

Na početku modula tabelarno su predstavljeni sadržaji, razvrstani na sličan način kao u sinoptičkoj tabeli u udžbeniku: *Sadržajno težište*, *Sociokulturni sadržaj*, *Govorni činovi*, *Strukture* i *Strategija/ Metode*. U narednoj tabeli, za svaki segment u modulu navedene su vežbe iz udžbenika i radne sveske i odgovarajući snimci sa CD-a.

Metodološka uputstva organizovana su prema strukturi modula u udžbeniku, tj. prema numerisanim aktivnostima u anonsu i tri nastavne celine. Kao što je navedeno u uvodnom delu priručnika (str. 6), preporuke obuhvataju sledeće aspekte nastave: kombinovanje vežbanja iz svih delova udžbeničkog kompleta, upotrebu dodatnog materijala (tabela i folija), diferenciranu i dodatnu nastavu, alternativne oblike rada, poređenje jezika i interdisciplinarni rad.

U središnjem delu postoje dodatne informacije o svim aspektima izrade udžbenika, naročito o odvijanju nastavnog postupka i realizaciji aktivnosti.

Završni deo

Портфолио. Autorke ističu da ovaj odeljak predstavlja instrument za samoevaluaciju i za eksternu evaluaciju, a da zadaci sadržajno odgovaraju nivou jezičke kompetencije A2+. Za svaku od jezičkih veština navode se opšti zahtevi i postupak koji treba sprovesti za pojedinačne aktivnosti iz udžbenika. Izrada svake aktivnosti preporučuje se posle modula sa kojim je tematski povezana, što znači da je reč o periodičnoj evaluaciji.

Текстови за слушање на CD који нису штампани у УЦ и Текстови за слушање на CD уз радну свеску који нису штампани. Naziv ova dva dodatka sam po sebi ukazuje na njihov sadržaj.

Идеје за рад са песмама. Za obradu pesama u dodatku udžbenika, nastavniku se predlaže primena desetak tehnika: određivanje redosleda izmešanih strofa, dopunjavanje teksta sa prazninama, pronalaženje naslova, pronalaženje ključnih reči i sl.

Повторям. Poslednji dodatak sadrži radne listove sa zadacima za obnavljanje leksičkih sadržaja.

Završni deo predstavlja rezultat izrade tekstova (egzemplifikacije) i nastavnih aktivnosti (didaktizacije).

VI.13.5. Odlike udžbeničkog kompleta

Posebna odlika udžbeničkog kompleta jeste to što su **selekcijom** obuhvaćeni, osim uobičajenih jezičkih sadržaja, i metodološki aspekti nastave i učenja: projekti kao vrsta aktivnosti i strategije učenja i komunikacije. **Gradacija** ima nekoliko karakteristika: a) u uvodnom modulu raspoređeni su sadržaji iz prethodnog nivoa udžbeničke serije; b) modul je formiran prema opštoj temi koja je specifikovana u tri nastavne celine; c)

gramatički elementi istaknuti su samo u prvoj nastavnoj celini u modulu. Glavna obeležja **egzemplifikacije** jesu sledeća: a) pisana i usmena forma dosledno se razdvajaju; b) udžbenik i CD sadrže velik broj veoma dugačkih tekstova; c) većinu globalnih tekstova izradili su autori udžbenika; d) analitički tekstovi ne postoje u nastavnim celinama, već samo u završnom delu udžbenika i radne sveske; e) za objašnjenje gramatičkih pravilnosti koristi se maternji jezik učenika; f) dodatak u udžbeniku obuhvata i instruktivne tekstove (detaljne savete za učenje). Bitne odlike **didaktizacije** jesu: a) modul se sastoji od tri nastavne celine, ali ne sadrži i zaključni deo koji bi imao posebnu didaktičku funkciju; b) nastavna celina nema čvrstu i ustaljenu strukturu; c) nastavne aktivnosti mnogo su brojnije u udžbeniku nego u radnoj svesci; d) primenjene su raznovrsne nastavne tehnike, s tim što u radnoj svesci preovlađuje jedan tip (dopunjavanje); e) u radnoj svesci postoje testovi namenjeni etapnoj evaluaciji, a u udžbeniku portfolio za autoevaluaciju. Kada se uzmu u obzir sve strukturno-funkcionalne komponente, dolazi se do zaključka da udžbenički komplet ima za cilj ravnomerno razvijanje svih jezičkih veština, računajući i medijaciju, i da istaknuto mesto ima razvoj strategija učenja u komunikacije.

VII.14. Korelacija sa Programom

Svi udžbenički kompleti sadrže osnovne komponente, s tim što su za francuski jezik udžbenik i radna sveska dati u istom tomu. Učenik samostalno može da razvija sposobnost razumevanja govora u dva kompleta: za nemački jezik CD je priložen uz udžbenik, a za ruski jezik uz radnu svesku. U svim kompletima nastavnica je dostupan priručnik u štampanoj verziji.

Format i broj strana pojedinačnih komponenti varira među jezicima, što ukazuje na različit obim građe predviđen za isti fond časova. Sudeći na osnovu dimenzija, najmanje sadržaja dostupnih učeniku obuhvata komplet za francuski jezik, a najviše komplet za ruski jezik (čija je upotreba predviđena za dve školske godine). Prema dimenzijama priručnika može se pretpostaviti da su metodološka uputstva nastavniku najrazrađenija u kompletu za engleski i francuski jezik, a najmanje razrađena u kompletu za nemački jezik.

VII.14.1. Selekcija

a. Klasifikacija sadržaja. Za razliku od domaćih udžbeničkih kompleta, u svim kompletima stranih izdavača klasifikacija sadržaja prikazuje se u istim strukturno-funkcionalnim komponentama: a) u sinoptičkoj tabeli u udžbeniku i b) u uvodnom delu modula u priručniku za nastavnika. U udžbenicima za engleski i francuski jezik nazivi rubrika dati su na ciljnom jeziku, a u udžbenicima za nemački i ruski na maternjem jeziku učenika.

U sva četiri kompleta zastupljeni su **gramatički sadržaji, teme ili situacije i civilizacijski sadržaji. Komunikativne funkcije** izdvojene su u kompletu za ruski jezik, dok u ostalim kompletima naziv rubrike upućuje i na situacije i na jezičke aktivnosti. Ostale vrste sadržaja jesu: **leksika** (engleski i francuski), **fonetsko-ortografski elementi** (engleski i francuski), **jezičke aktivnosti** (engleski i nemački), **tekstovi** (nemački i ruski), **teme iz ostalih nastavnih predmeta** (engleski i francuski). U tri kompleta (engleski, francuski i ruski) klasifikacijom su obuhvaćeni i metodološki aspekti nastave: **projekti** kao vrsta nastavne aktivnosti i **strategije ili tehnike učenja**.

U udžbeničkim kompletima stranih izdavača zastupljeni su tipovi sadržaja navedeni u Programu. Međutim, u odnosu na domaće udžbeničke komplete, izraženije su terminološke razlike, sadržaji su razuđeniji i delimično se ukrštaju. Stoga zaključujemo da je, u skladu sa iznetom pretpostavkom, korelacija sa Programom manja nego u domaćim udžbeničkim kompletima.

b. Obim sadržaja. Ni u jednom kompletu nisu zastupljene sve **teme i situacije** iz Programa, s tim što je nivo korelacije najviši u kompletu za engleski jezik, a najniži u kompletu za nemački jezik. Među jezicima postoje i terminološke razlike: za engleski i francuski navode se teme, za ruski teme i situacije, a za nemački situacije. U stranim udžbenicima postoje stavke koje se mogu podvesti pod opštu temu *zajedničke aktivnosti i interesovanja u školi i van nje*. Civilizacijski elementi, koji specifikuju temu *znamenitosti u kulturama zemalja čiji se jezik uči*, navode se u posebnoj rubrici (engleski, francuski) ili su dati u zaključnom delu udžbenika (nemački). Naslovi nastavnih segmenata i globalnih tekstova najčešće su na figurativan način povezani sa programskim temama. Ni u jednom udžbeničkom kompletu nisu zastupljene sve **komunikativne funkcije** iz Programa. Nivo korelacije najviši je u kompletu za ruski, a najmanji u kompletu za nemački. Mada u svim udžbenicima postoje **gramatički**

elementi navedeni u Programu, nivo korelacije načelno je veoma nizak. U udžbeničkom kompletu za ruski jezik nije izdvojeni **fonetsko-ortografski elementi**, mada se oni navode u Programu.

Smatramo da je pretpostavka u vezi sa korelacijom po obimu sadržaja u stranim udžbenicima potvrđena, ali ne u potpunosti. S jedne strane, u svim kompletima postoje pojedini elementi programskih sadržaja. S druge strane, stepen usaglašenost bitno je niži nego u domaćim udžbenicima kada se upoređuju i kompleti za pojedinačne jezike i pojedinačne vrste sadržaja.

VII.14.2. Gradacija

Tabela 87. – Gradacija sadržaja u stranim udžbenicima iz drugog perioda

	Broj segmenata	Sadržaji obuhvaćeni nastavnim segmentom (horiz. raspoređivanje)	Redosled elemenata (vert. raspoređivanje)
E	Uvodna NC 6 modula, 24 NC	Modul: od 1 do 5 tema, od 1 do 4 leksička polja i 1 civilizacijski element; 1 ili 2 komunikativne funkcije; od 2 do 4 gramatička elementa	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
F	Uvodna NC, 3 modula, 9 NC	Modul: 1 opšta tema i od 2 do 4 specifične teme; od 4 do 8 komunikativnih funkcija; od 5 do 7 gramatičkih elemenata	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
N	2 modula, 6 NC	Modul: 1 opšta tema ili situaciju i 3 specifične teme ili situacije; 6 ili 7 stavki od kojih samo neke odgovaraju komunikativnim funkcijama; 6 gramatičkih elemenata	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa
R	Uvodni M, 5 modula, 15 NC	Modul : 1 opšta tema i 3 specif. teme; od 1 do 3 komunikativne funkcije; 2 gramatička elementa	U okviru svakog tipa sadržaja redosled uvođenja elemenata razlikuje se od Programa

U svim udžbeničkim kompletima zastupljen je modul kao širi nastavni segment koji obuhvata po nekoliko nastavnih celina i, osim u udžbeniku za ruski jezik, zaključni deo. Broj nastavnih segmenata znatno se razlikuje: najveći je u kompletu za engleski jezik, a najmanji u kompletu za nemački jezik. U udžbenicima za engleski, francuski i ruski jezik postoji i uvodni segment, sa strukturom drugačijom od modula i nastavnih celina obuhvaćenih modulom. Navedeni podaci ukazuju na činjenicu da je, za razliku od domaćih udžbeničkih kompleta, vrlo neujednačen broj nastavnih segmenata koji predstavljaju okvir za raspoređivanje sadržaja.

Nastavni segmenti u svim kompletima obuhvataju sadržaje iz svih silabusa koji, kao što smo naveli, po obimu nisu potpuno usaglašeni sa Programom. Ukoliko se posmatraju pojedinačni udžbenički kompleti, u okviru svakog tipa sadržaja uočava se neujednačen broj elemenata po nastavnom segmentu. Kada se posmatra isti tip sadržaja u različitim udžbenicima, takođe se vidi da broj elemenata u nastavnom segmentu varira. Redosled uvođenja pojedinačnih elemenata u okviru svakog tipa sadržaja razlikuje se od Programa.

Kao i u domaćim udžbeničkim kompletima, ustanovljena je potpuna neusaglašenost u gradaciji sadržaja, što potvrđuje postavku o transverzalnemu odnosu između sadržaja navedenih u Programu i sadržaja raspoređenih u udžbeničkim kompletima.

VII.14.3. Egzemplifikacija

a. Globalni tekstovi. Ukupan broj tekstova varira u mnogo većem rasponu nego u prethodnoj grupi: u kompletima za engleski i ruski ima preko tri puta više tekstova nego u kompletu za francuski jezik i preko dva puta više nego u kompletu za nemački jezik. Dakle, prema broju globalnih tekstova udžbenici se veoma razlikuju, a korelacija sa Programom ne može se razmatrati.

Čitanje i slušanje su spojeni u različitom stepenu. U kompletu za engleski jezik oko polovine tekstova su i snimljeni i štampani, ali postoje i tekstovi koje učenici mogu samo da čitaju ili samo da slušaju. U kompletu za francuski jezik svi tekstovi odštampani u središnjem korpusu udžbenika ujedno su i snimljeni, bez obzira na pripadnost jezičkoj formi; pisana i usmena recepcija razdvojene su u testovima u priručniku za nastavnika. U kompletu za nemački jezik većina tekstova u nastavnim celinama je i snimljena i odštampana; pisana i usmena jezička forma razdvojene su u delu modula posvećenom jezičkim veštinama. U udžbeniku za ruski jezik čitanje i slušanje su razdvojeni, jer je većina tekstova učenicima dostupna samo u pisanoj ili samo u usmenoj formi. Dakle, korelacija sa Programom, gde su razumevanje govora i pisanog teksta razdvojeni, različita je u svakom udžbeničkom kompletu.

U kompletima stranih izdavača postoji takođe velik broj tekstova koji prevazilaze dužinu predviđenu Programom. U kompletima za francuski i nemački jezik ima oko polovine dugačkih snimljenih i štampanih tekstova; dugački štampani tekstovi brojni su u kompletu za engleski jezik, a dugački snimljeni tekstovi u kompletu za ruski jezik.

Odlika svih kompleta jeste to što su zastupljeni tekstovi koji pripadaju i usmenoj i pisanoj jezičkoj formi. Osnovne razlike sastoje se u sledećem: a) u kompletima za engleski i francuski jezik preovlađuju dijalozi, dok su u kompletima za nemački i ruski brojni i monolozi; b) osim ustaljenog razgovora uživo, u pojedinim udžbenicima postoje radio ili televizijska emisija, anketa, intervju ili javno obaveštenje na razglasu; c) u kompletima za engleski i ruski jezik, među pisanim tekstovima naročito su brojni novinski članci; d) u kompletima za francuski i ruski jezik zastupljena je i pisana interakcija (razmena elektronske pošte ili poruka preko mobilnog telefona). I u kompletima stranih izdavača postoje vrste tekstova navedene u Programu, ali i one koje nisu pomenute. Stoga se može reći da postoji samo uopštena i delimična korelacija.

Ni u jednom kompletu stranih izdavača ne navodi se izvor tekstova, a izuzetak čini nekoliko autentičnih pesama. Zbog te činjenice može se pretpostaviti, mada ne i pouzdano tvrditi, da su autori samostalno izradili tekstove. Naime, ne treba isključiti mogućnost da su preuzimani i adaptirani tekstovi iz drugih izvora; tu mogućnost potvrđuje napomena u udžbeniku za nemački jezik: izdavač nije uspeo da utvrdi sve vlasnike autorskih prava za fotografije i tekstove. U ovom aspektu egzemplifikacije ne postoji korelacija sa Programom, gde se ne precizira poreklo usmenih i pisanih tekstova.

U vezi sa stranim udžbeničkim kompletima može se takođe zaključiti da se oni međusobno znatno razlikuju prema broju i dužini tekstova i prema zastupljenosti žanrova. Time se potvrđuje pretpostavka da se u ovom aspektu ne može govoriti o korelaciji između Programa i udžbenika.

b. Analitički tekstovi. U svim kompletima **gramatički sadržaji** predstavljeni su u izdvojenim segmentima, čije mesto može biti: a) u završnom delu udžbenika (francuski i ruski); b) u završnom delu radne sveske (engleski i ruski); c) u zaključnom delu modula u udžbeniku (nemački). U kompletima za engleski i nemački jezik sadržaji su predstavljeni prema redosledu uvođenja u nastavnim segmentima, a u kompletima za francuski i ruski jezik redosled je drugačiji. U svim kompletima koriste se izolovani primeri gramatičkog elementa, verbalna i neverbalna objašnjenja i primeri u širem kontekstu. Osnovne razlike se sastoje u sledećem: a) u udžbenicima za francuski i ruski jezik za izdvojeno predstavljanje najčešće se koriste tabele sa paradigmom, a u udžbeniku za engleski strukturalne tabele; b) u kompletima za engleski i francuski jezik verbalna objašnjenja daju se samo na ciljnom jeziku, u kompletu za nemački na ciljnom

i na maternjem jeziku, a u kompletu za ruski samo na maternjem jeziku učenika; c) za kontekstualizovan prikaz koriste se uglavnom rečenice sa grafičkim isticanjem elementa, ali u kompletu za nemački postoje i monološki ili dijaloški tekstovi.

Na osnovu prethodnih podataka može se zaključiti da je u svim stranim udžbeničkim kompletima primenjeno načelo da se gramatička pravila prikazuju na shematizovan način i da se primeri daju u kontekstu. Takođe, učenici se podstiču na otkrivanje gramatičkih pravila, ali se to čini na različite načine: a) u nekim udžbenicima koriste se samo grafička sredstva; b) objašnjenja se mogu davati samo na stranom, ali i na maternjem jeziku učenika; c) u nekim udžbenicima postoje i nastavne aktivnosti sa precizno formulisanim nalogom. Dakle, kao i u udžbenicima domaćih izdavača, može se konstatovati načelna usaglašenost sa Programom, ali i raznovrsnost u konkretizaciji navedenih preporuka. Analitički tekstovi postoje i na CD-u, ali su znatno brojniji u kompletima za engleski i francuski jezik nego u kompletima za nemački i ruski.

U komplete stranih izdavača takođe su uključeni analitički tekstovi za sadržaje koji u Programu nisu posebno izdvojeni: zbirni rečnici u svim kompletima, tekstovi funkcionalno-diskurzivnog tipa u kompletima za francuski i ruski jezik. Analitički tekstovi fonetsko-ortografskog tipa praktično ne postoje ni u jednom kompletu. Dakle, postoje vrste sadržaja koje se egzemplifikuju u svim ili pojedinim kompletima, iako nisu navedeni u Programu.

c. Instruktivni tekstovi. Tekstovi instruktivnog tipa postoje u tri kompleta: u zaključnom delu modula u udžbeniku (engleski), u zaključnom delu modula u radnoj svesci (francuski) ili u dodatku u udžbeniku (ruski). Preporuke i saveti usmereni su na različite aspekte učenja i komunikacije: u engleskom za pisanje, planiranje rada, obnavljanje i učenje leksike; u francuskom za memorisanje leksike i za pisanu recepciju i produkciju; u ruskom za sve jezičke aktivnosti uključujući i medijaciju. U ovim kompletima postoje komponente koje okvirno odgovaraju operativnim zadacima navedenim u odeljku *znanja o jeziku*. Instruktivni tekstovi nisu zastupljeni u svim udžbeničkim kompletima stranih izdavača, ali su brojniji nego u domaćim kompletima.

VII.14.4. Didaktizacija

a. Nastavni postupak. Kao sredstva za signaliziranje strukture u udžbenicima se koriste nazivi rubrika koji označavaju vrstu građe (engleski i francuski) ili numerisane

aktivnosti (nemački i ruski). U radnoj svesci struktura se obeležava nazivima rubrika drugačijim od udžbenika ili numerisanjem aktivnosti. U priručniku za nastavnika načelno se primenjuje isto segmentiranje kao u udžbeniku. U kompletima za engleski i francuski jezik rubrike se, uz neznatna odstupanja, smenjuju ustaljenim redosledom. Funkcija rubrika objašnjena je u priručniku za engleski jezik i u udžbeniku i priručniku za francuski jezik. U priručniku za nemački jezik postoji kratka napomena o podrubrikama. Za razliku od prva dva kompleta, u kompletima za nemački i ruski jezik zaključci o strukturisanju nastavnog segmenta mogu se izvesti samo na osnovu detaljne analize zastupljenih predložaka i aktivnosti.

Uvodna faza rada za modul postoji u tri udžbenika: za francuski i nemački najavljuju se ciljevi ili sadržaji, a za ruski jezik predviđene su aktivnosti za uvođenje teme ili komunikativne situacije. Nastavna celina u svim kompletima počinje recepcijom usmenih i/ili pisanih tekstova; u udžbeniku za engleski jezik pre toga se uvodi nova leksika, a u udžbeniku za nemački jezik učenici se prethodno upoznaju sa komunikativnom situacijom. Posle početne faze nastavni postupak znatno varira: u kompletu za francuski jezik sledi uvežbavanje jezičkih kompetencija i produktivnih jezičkih aktivnosti, dok se u ostalim kompletima smenjuje uvežbavanje jezičkih kompetencija i receptivnih i produktivnih jezičkih veština. Funkcija zaključnog dela modula takođe varira: u kompletima za engleski i francuski jezik obrađuju se civilizacijski sadržaji i izrađuje se projekat, a u kompletu za nemački zasebno se uvežbavaju četiri jezičke aktivnosti. U sva tri kompleta na kraju modula se obavlja evaluacija i/ili autoevaluacija.

U skladu sa iznetom pretpostavkom, zaključujemo da se i u kompletima stranih izdavača artikulisanje nastavnog postupka realizuje na različite načine i da korelacija sa Programom ne postoji.

b. Nastavne aktivnosti. Ukupan broj aktivnosti najmanji je u kompletima za francuski i nemački jezik, dok u kompletu za engleski jezik ima daleko više vežbanja nego u kompletu za ruski (koji je predviđen za korišćenje u 7. i 8. razredu). U svim kompletima ima više aktivnosti u udžbeniku nego u radnoj svesci, a u priručnicima su zastupljene uglavnom aktivnosti za evaluaciju.

U kompletima za sve jezike zastupljene su raznovrsne tehnike navedene u Programu. Odlika svih udžbenika jeste upotreba pojedinih tehnika u određenim fazama

rada: a) za razumevanje pisanih i usmenih tekstova ustaljeno se koriste odgovaranje na pitanja, višestruki izbor ili tačno/netačno; b) za uvežbavanje gramatičke i leksičke kompetencije najčešće se koriste dopunjavanje (uz izbor i transformaciju ponuđenih elemenata), povezivanje komplementarnih elemenata i transformacija; c) za produktivne aktivnosti koriste se pisanje vođenih sastava, mini-dijalozi i monološka izlaganja. Navedene tehnike imaju ujedno i najviše varijanti. U udžbenicima za engleski i francuski jezik predviđena je izrada projekta, što odgovara tehnicima *zajednička izrada ilustrovanih i pisanih materijala*. U svim radnim sveskama najraznovrsnija i najčešće korišćena tehnika jeste dopunjavanje na nivou rečenice ili teksta. Dok je u radnim sveskama za engleski i francuski jezik predviđena pisana izrada vežbi, za nemački i ruski postoje i aktivnosti koje se obavljaju u usmenoj formi.

Zaključujemo da i u udžbeničkim kompletima stranih izdavača postoji načelna usaglašenost jer su zastupljene raznovrsne tehnike navedene u Programu. Međutim o punoj korelaciji ne može se govoriti jer aktivnosti imaju sledeće odlike: a) pojedine tehnike posebno su razrađene i mnogo zastupljenije od ostalih; b) pojedine aktivnosti mogu se povezati sa nekoliko nastavnih tehnika navedenih u Programu; c) razne varijante istih tehnika koriste se za razumevanje usmene i pisane jezičke forme, koje su u Programu razdvojene; d) razlika u korišćenim tehnikama uočava se uglavnom prema fazama rada; e) postoji velik broj aktivnosti za uvežbavanje gramatičkih sadržaja, što se u Programu ne izdvaja kao posebna vrsta tehnika. Najzad, u svim kompletima zastupljene su i tehnike koje se u Programu ne navode: transformacija (najčešća u radnoj svesci za nemački jezik) i prevođenje sa maternjeg na strani jezik ili sa stranog na maternji.

d. Evaluacija. U sva četiri kompleta postoje strukturalno-funkcionalne komponente namenjene nekom vidu evaluacije. U kompletu za ruski jezik sve komponente dostupne su učeniku, a u kompletima za ostale jezike postoje i komponente dostupne samo nastavniku.

Najzastupljenija je etapna evaluacija (na kraju nastavne celine i/ili modula), kao i završna evaluacija ili autoevaluacija. U komplete za francuski i ruski jezik uključen je portfolio za samostalnu slobodnu procenu postignuća, a u udžbeniku za ruski jezik postoje i aktivnosti za objektivnu procenu rezultata. U svim kompletima postoje testovi sa navedenim brojem bodova, što može da olakša brojčano ocenjivanje.

Najčešći predmet evaluacije je poznavanje gramatičkih i leksičkih sadržaja. Vladanje receptivnim i produktivnim jezičkim aktivnostima procenjuje se u kompletima za francuski i engleski jezik i, u manjoj meri, u kompletu za ruski jezik. Testovi na kraju modula u kompletu za nemački jezik mogu se shvatiti i kao sumativna evaluacija, budući da njihova izrada može da se obavlja na kraju I i II polugodišta. Ukoliko se protumači da etapna evaluacija ima formativni karakter, može se zaključiti da je ona najzastupljenija od svih vidova procene pomenutih u Programu. U svim kompletima predviđena je i samostalna procena ili autoevaluacija; u Programu se autoevaluacija ne preporučuje eksplicitno, ali se ipak može govoriti o korelaciji, jer je među operativnim zadacima navedeno da učenik treba da prepozna šta je novo naučio.

I u ovoj grupi udžbeničkih kompleta potvrđena je izneta pretpostavka o neujednačenoj korelaciji, ali je nivo usaglašenosti viši nego u udžbeničkim kompletima domaćih izdavača.

c. Ciljevi. Udžbenički kompleti potencijalno doprinose ostvarivanju operativnih zadataka iz Programa, ali među jezicima postoje značajne razlike u vezi između pojedinačnih komponenti i operativnih zadataka po jezičkim veštinama. U udžbeničkim kompletima za engleski, francuski i nemački, jezičkim veštinama posvećene su rubrike sa odgovarajućim nazivima. Pojedinačni kompleti imaju ipak različite odlike:

Engleski. Skoro svi tekstovi su i odštampani i snimljeni, što znači da doprinose i razumevanju govora i razumevanju pisanog teksta; postoje rubrike koje u svom nazivu objedinjuju dve jezičke veštine; na razumevanje su usmereni i štampani i snimljeni tekstovi u ostalim rubrikama.

Francuski. Razumevanje govora i pisanog teksta u udžbeniku nisu razdvojeni što, osim naziva rubrike, potvrđuje činjenica da su svi tekstovi i snimljeni i odštampani i da neki tekstovi obuhvataju i pisanu i usmenu formu.

Nemački. Uvežbavanju jezičkih aktivnosti posvećen je zaseban deo modula iza nastavnih celina. U nastavnim celinama situacija je drugačija: većina tekstova je i snimljena i štampana te doprinosi razumevanju i govora i pisanog teksta, ali postoje i samo štampani i samo snimljeni tekstovi; nastavne aktivnosti koje podrazumevaju usmenu i pisanu produkciju uglavnom predstavljaju strukturalne vežbe i usmerene su na uvežbavanje gramatike.

U kompletu za ruski jezik ne postoje izdvojene rubrike za pojedinačne jezičke aktivnosti, a odlike korelacije su sledeće: a) razumevanje govora i pisanog teksta su razdvojeni jer je većina tekstova samo štampana ili samo snimljena; b) produktivne jezičke aktivnosti razvijaju se pojedinim nastavnim aktivnostima, s tim što je usmena produkcija zastupljenija u udžbeniku, a pisana produkcija u radnoj svesci.

U udžbeničkom kompletu za engleski kao prvi strani jezik ne postoje aktivnosti za *medijaciju* i *razumevanje književnog teksta*. Medijacija je zastupljena u kompletu za ruski kao drugi strani jezik, gde je medijacija u Programu predviđena tek u 8. razredu.

Svi udžbenički kompleti, mada u različitim vidovima, doprinose realizaciji operativnih zadataka koji su u Programu grupisani u rubrici *znanja o jeziku*. U kompletima za engleski, francuski i nemački jezik postoje nastavne aktivnosti usmerene na operativne zadatke u kojima se navode kompetencije: *učenik treba da razgovetno izgovara glasove* i *učenik treba dalje da upoznaje pravila grafije i ortografije*.

U svim udžbeničkim kompletima (naročito u radnim sveskama) najbrojnije su vežbe koje se izrađuju u pisanoj formi, ali one samo posredno doprinose razvoju pismenog izražavanja, jer su neposredno usmerene na razvoj gramatičke ili leksičke kompetencije.

Saglasno iznetoj pretpostavci, i strani udžbenički kompleti načelno doprinose ostvarivanju operativnih zadataka po jezičkim veštinama; pri tome, pojedinačni kompleti na različite načine spajaju ili razdvajaju pojedinačne veštine. Znatna odstupanja od Programa ustanovili smo jedino u medijaciji i razumevanju književnog teksta.

VIII. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PEDAGOŠKE IMPLIKACIJE

Polazište za rad predstavlja postavka da u institucionalizovanoj nastavi stranih jezika, kao i u nastavi ostalih školskih predmeta, korišćeni didaktički materijal treba da bude usaglašen sa važećim nastavnim programima. Istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se utvrdi u kojim vidovima i u kom stepenu su udžbenici za različite strane jezike usaglašeni sa postavkama iz odgovarajućih programa. Da bi se taj cilj postigao, u teorijskom delu rada program i udžbenik raščlanjeni su na komponente koje predstavljaju parametre za analizu korelacije, dok je u empirijskom istraživanju model analize primenjen na uzorku nastavnog materijala korišćenog u osnovnim školama u Srbiji u poslednje dve decenije.

U **drugom poglavlju** razmotren je koncept programa za strani jezik i predstavljeni su njegovi sastavni delovi. Bez obzira na konkretan naziv, takav dokument sadrži sledeće delove: ciljeve, sadržaje, metodološka uputstva i naznake o evaluaciji. Mada se u konkretnim dokumentima komponente mogu kombinovati na različite načine, one su predstavljene izdvojeno da bi se uspostavili kriterijumi za analizu korelacije sa udžbenikom.

Predmet **trećeg poglavlja** je udžbenik za strani jezik. Kao nužne operacije u njegovoj izradi izdvojene su a) selekcija (utvrđivanje obima sadržaja i njegova klasifikacija); b) gradacija (raspoređivanje sadržaja po nastavnim segmentima); c) egzemplifikacija (izbor tekstualnih jedinica koje predstavljaju primere za uvrštene sadržaje); d) didaktizacija (određivanje faza rada u okviru nastavnih segmenata i izrada nastavnih aktivnosti). Rezultat navedenih operacija jeste udžbenik, čije se komponente mogu analizirati u više dimenzija: 1. elementi udžbeničkog kompleta (udžbenik, radna sveska, zvučni materijal i priručnik za nastavnika); 2. makrostruktura udžbenika (uvodni, središnji i završni deo; rubrike ili etape rada u nastavnom segmentu); nelinearno raspoređene strukturno-funkcionalne komponente (tekstovi, nastavne aktivnosti, ilustracije i aparatura orijentacije); 3. na iste elemente raščlanjeni su radna sveska, zvučni materijal i priručnik za nastavnika.

U **četvrtom poglavlju** predstavljeni su referentni dokumenti: *Pragov znanja i Zajednički evropski okvir za žive jezike*. Sredinom 70-tih godina prošlog veka objavljena je publikacija *Threshold Level*, u kojoj je predstavljen model za definisanje

ciljeva na osnovu funkcionalno-pojmovnih kategorija. Model je naknadno proširen uključivanjem diskurzivne kompetencije, sociokulturnih elemenata, kompenzacione strategije i sposobnosti učenja. Najzad, u *Evropskom okviru* kategorije su uobličene u celovit model jezičke komunikacije, koji u horizontalnoj dimenziji čine jezičke aktivnosti, opšte kompetencije i jezičko-komunikativne kompetencije, a u vertikalnoj dimenziji šest nivoa (od A1 do C2).

U drugom delu rada, izložene teorijske postavke primenjene su u analizi uzorka sastavljenog od 4 nastavna programa i 14 udžbeničkih kompleta koji su u našoj zemlji korišćeni u poslednje dve decenije u višim razredima osnovne škole. Osnovna podela u okviru korpusa izvršena je prema važenju programa: od 1990. do 2007. godine (**šesto poglavlje**) i od 2007. do 2013. godine (**sedmo poglavlje**). U prvom periodu analizirani su program za 7. razred i udžbenici za engleski, francuski, nemački i ruski jezik koje je objavila domaća izdavačka kuća. U drugom periodu predstavljeni su novi programi za 7. razred i zasebno su ispitani a) udžbenici domaćeg izdavača za engleski, francuski, italijanski, nemački, ruski i španski jezik i b) odobreni udžbenici stranih izdavača za engleski, francuski, nemački i ruski jezik.

Na tako ustanovljenom korpusu želeli smo da ispitamo ustaljene vidove korelacije, na koje ne utiču pretpostavljene promene u koncepciji pojedinačnih programa i udžbenika. Hipoteze su iskazane prema četiri osnovne delatnosti u izradi udžbenika. U *selekciji* građe očekivali smo visok stepen usaglašenosti sa programskim sadržajima, naročito u udžbeničkim kompletima domaćih izdavača. U *gradaciji* sadržaja pretpostavili smo transverzalni odnos sa programskim sadržajima, koji podrazumeva da u nastavnu sekvencu ulaze elementi iz više tipova sadržaja i da se elementi iz svakog tipa programskih sadržaja uvode drugačijim redosledom. U *egzemplifikaciji* udžbeničkih sadržaja pretpostavili smo nizak stepen usaglašenosti, jer autori samostalno biraju i izrađuju tekstualne jedinice, čak i kada se u programu pominju određene vrste tekstova. Što se tiče *didaktizacije*, pretpostavili smo veoma nizak stupanj usaglašenosti ili odsustvo korelacije, i to iz sledećih razloga: a) u programu se ne daju precizne naznake o nastavnom postupku, te su autori udžbenika autonomni u određivanju *etapa rada*; b) iako se u programu navode nastavne tehnike, izbor i razrada udžbeničkih *vežbanja* umnogome zavisi od faze rada u nastavnom postupku; c) u programu se daju naznake o *evaluaciji* koje su obavezujuće za nastavnika, dok izbor postupaka za

vrednovanje nije nužna operacija u stvaranju udžbenika; d) usaglašenost *ciljeva* moguće je razmatrati na eksplicitnom i implicitnom nivou, između kojih se može ispostaviti manja ili veća neusaglašenost.

U skladu sa iznetom pretpostavkom, u analiziranom didaktičkom materijalu uočene su brojne razlike u 1. sinhronijskoj ravni i 2. dijahronijskoj ravni.

1. U sinhronijskoj ravni bitna je činjenica da su u oba razdoblja razmotreni programi i udžbenici za sve strane jezike koji su se izučavali u osnovnoj školi. **a)** Kada je reč o programima, ustanovili smo delimične razlike u uobličavanju sadržaja, što proističe iz osobenosti pojedinačnih jezičkih sistema i od pristupa u njegovom opisu (tradicionalni, strukturalistički, semantički, funkcionalni). **b)** Što se tiče koncepcije udžbenika, na razlike utiču metodike nastave pojedinačnih stranih jezika, kao i opredeljenja samih autora. Za strane udžbenike osnovano je pretpostaviti i uticaj pedagoško-didaktičke tradicije u zemlji u kojoj su nastali.

2. Kada se posmatra vremenska ravan, postepen razvoj se takođe može uočiti i u uobličavanju programa i u uobličavanju udžbenika. **a)** Promene u programima zahvataju, u različitom stepenu, sve četiri komponente. Ciljevi ili operativni zadaci u prvom razdoblju se iskazuju sa stanovišta nastavnika i u njima su istaknuta jezička znanja; u drugom periodu prelazi se na performativne ciljeve izražene kroz jezičke aktivnosti ili veštine, pri čemu se uočava neposredni uticaj *Evropskog okvira* kao referentnog dokumenta. Promene u sadržajima nisu izrazite, osim što se u drugom periodu teme i situacije razvrstavaju po domenima upotrebe (takođe pod uticanem *Evropskog okvira*) i što se gramatički sadržaji za francuski jezik klasifikuju prema semantičkim kriterijumima. Uputstva za sprovođenje programa u prvom razdoblju podrazumevaju primenu audiooralne metode; za razliku od toga, u drugom periodu izričito se preporučuje primena komunikativnog pristupa. U prvom periodu razrađeni su kriterijumi za brojčano ocenjivanje kao obavezan vid procene znanja; u drugom periodu navode se tipovi evaluacije (sumativna i formativna), kao i elementi za proveru i ocenjivanje. **b)** Udžbenički kompleti u drugom razdoblju strukturno su složeniji nego u prvom periodu. Priručnik za nastavnika postaje obavezan deo kompleta, a uz udžbenike domaćeg izdavača prilaže se CD, koji tako biva dostupan i učeniku. Za prikaz sadržaja sve više se koristi sinoptička tabela sa ustaljenim rubrikama, što bitno olakšava uvid u selekciju i gradaciju sadržaja. U prvom periodu, sadržaji i aktivnosti grupišu se u

nastavne celine i, eventualno, u odeljke namenjene obnavljanju; u drugom razdoblju zastupljen je i modul, koji objedinjuje nekoliko nastavnih celina i sadrži uvodni i zaključni deo. U udžbenicima iz drugog perioda, nastavni segment počinje anonsom, tj. najavom ciljeva i sadržaja ili aktivnostima za uvođenje teme i komunikativne situacije. Autentični tekstovi u prvom periodu uglavnom se preuzimaju iz književnih dela, a u drugom periodu sa interneta ili iz omladinskih časopisa; zbog rasprostranjene upotrebe interneta, u novijim udžbenicima nije uvek moguće pouzdano utvrditi da li su autori pojedine tekstove preuzeli bez navođenja izvora i u kojoj meri su ih preuredili. Mada su i u udžbeničkim kompletima iz prvog razdoblja zastupljene raznovrsne nastavne tehnike, u drugom razdoblju one postaju još raznovrsnije, a uključuju se i zadaci, tj. složene aktivnosti u kojima se angažuju i nejezičke kompetencije. U novije udžbeničke komplete (naročito stranih izdavača) uključuju se instruktivni tekstovi, kojima se podstiče razvoj strategija komunikacije i učenja. Skoro svi noviji udžbenički kompleti sadrže odeljke namenjene evaluaciji i autoevaluaciji, u čemu se može prepoznati neposredni ili posredni uticaj *Evropskog okvira* i pratećih dokumenata.

Osim navedenih razlika, u ispitanom korpusu uočeni su nepromenjivi odnosi između programa i udžbenika, što nam je omogućilo da proverimo iznete pretpostavke.

Obim građe. Pretpostavka u vezi sa obimom građe delimično je potvrđena, jer dimenzije udžbenika i radne sveske znatno variraju među jezicima, uprkos istovetnom fondu časova. U sve tri podgrupe korpusa najmanje građe sadrže kompleti za francuski jezik, a najviše kompleti za ruski jezik. Obim priručnika takođe je različit: uputstva nastavniku najrazrađenija su u domaćim i stranim kompletima za engleski i francuski jezik, a najmanje su razrađena u domaćem kompletu za ruski jezik.

Selekcija. Pretpostavka o ovom vidu korelacije je potvrđena, ali uz razlike u tri podgrupe korpusa. **a. Klasifikacija sadržaja.** U prvom razdoblju obavezno su zastupljene gramatika i teme, dok je uključivanje ostalih vrsta sadržaja fakultativno. U drugom periodu, u kompletima domaćih izdavača primetan je visok stepen usaglašenosti uz delimična odstupanja u svakom kompletu. U kompletima stranih izdavača zastupljeni su tipovi sadržaja navedeni u Programu, ali su, zbog razuđenih i ukrštenih sadržaja, terminološke razlike izraženije. **b. Obim sadržaja.** U prvom razdoblju udžbenici su potpuno usaglašeni sa Programom po obimu gramatičkih sadržaja, dok u ostalim vrstama sadržaja postoje znatna odstupanja i velike razlike među

udžbenicima. U domaćim kompletima iz drugog perioda postoji načelna usaglašenost, ali uz sledeća odstupanja: a) ni u jednom kompletu nisu zastupljeni svi elementi navedeni u Programu; b) pojedinačni kompleti razlikuju se po obimu sadržaja; c) u istom kompletu usaglašenost po obimu varira u pojedinačnim silabusima. U svim stranim kompletima postoje pojedini elementi programskih sadržaja, ali je stepen usaglašenost znatno niži kada se upoređuju različiti jezici i pojedinačne vrste sadržaja.

Gradacija. U vezi sa horizontalnim i vertikalnim raspoređivanjem sadržaja, očekivanja su se obistinila u potpunosti: u sve tri podgrupe korpusa postoji transverzalni odnos između sadržaja navedenih u Programu i sadržaja raspoređenih u udžbeničkim kompletima.

Egzemplifikacija. Pretpostavka o izradi globalnih tekstova potvrđena u tom smislu što među udžbenicima postoje značajne razlike prema broju i dužini tekstova, zastupljenosti žanrova i poreklu tekstova. Takođe, postoje raznovrsni analitički tekstovi kojima se realizuju preporuke o tretmanu gramatičkih sadržaja. Instruktiivni tekstovi nisu zastupljeni u svim udžbeničkim kompletima, a najbrojniji su u novijim udžbenicima stranih izdavača.

Didaktizacija. Predviđanja u vezi sa svim aspektima didaktizacije načelno su se ispostavila tačnim. **a. Nastavni postupak.** U skladu sa iznetom pretpostavkom, ustanovili smo da ne postoji korelacija sa Programom: u udžbeničkim kompletima iz sve tri podgrupe korpusa artikulisanje nastavnog postupka sprovodi se na različite načine. **b. Nastavne aktivnosti.** U kompletima iz sve tri podgrupe korpusa postoji načelna usaglašenost, jer su zastupljene raznovrsne tehnike navedene u Programu. S druge strane, primetna su sledeća odstupanja: a) u različitim kompletima pojedine tehnike posebno su razrađene i zastupljenije su od ostalih; b) ni u jednom kompletu nisu zastupljene sve tehnike iz Programa; c) postoje aktivnosti koje se mogu povezati sa nekoliko nastavnih tehnika u Programu; d) razlika u korišćenim tehnikama uočava se uglavnom prema fazama rada; e) postoji velik broj aktivnosti za uvežbavanje gramatičkih sadržaja, što se u Programu ne izdvaja kao posebna vrsta tehnika. **c. Evaluacija.** U kompletima iz prvog razdoblja nisu sprovedene naznake iz Programa o vrednovanju i ocenjivanju, osim što radna sveska za nemački jezik sadrži odeljak namenjen testiranju. U domaćim kompletima iz drugog perioda različito se realizuju napomene o evaluaciji, s tim što se najčešće testira usvojenost gramatičkih struktura i

leksičkih sadržaja. U sva četiri kompleta stranih izdavača postoje strukturne komponente namenjene nekom vidu evaluacije, a u nekim kompletima postoji i portfolio. **d. Ciljevi.** Uopšteno posmatrano, svi udžbenici doprinose ostvarivanju operativnih zadataka iz Programa, ali se vidovi korelacije razlikuju zbog različitih formulacija u dva perioda. U prvom periodu udžbenici mnogo više doprinose ostvarivanju operativnih zadataka izraženih u vidu jezičkih kompetencija nego zadataka izraženih kroz jezičke aktivnosti. U drugom periodu, među kompletima postoje znatne razlike u spajanju i razdvajanju jezičkih formi i pojedinačnih jezičkih aktivnosti. Izrazito odstupanja od Programa za prvi strani jezik ustanovili smo u medijaciji i razumevanju književnog teksta.

Rezultati istraživanja potvrđuju stav da korelacija između programa i udžbenika za strane jezike ima posebna obeležja u odnosu na druge nastavne predmete. Kako se ističe u opštedidaktičkoj literaturi (Kocić 2001: 137–141), program daje smernice za izbor i raspoređivanje građe u udžbeniku, i to tako što određuje nastavne teme i celine, kao i nastavne jedinice koje odgovaraju udžbeničkim lekcijama. U programu se ponekad navodi i okvirni broj časova potreban za obradu svake teme i, u okviru teme, broj časova koji treba posvetiti obradi i utvrđivanju. Prema navedenom autoru (Isto: 137), takve napomene namenjene su pre svega nastavniku, ali predstavljaju instrukciju i za autore udžbenika. Za razliku od toga, naša analiza pokazuje da se oblikovanje nastavne sekvence, kao najvažnija delatnost u izradi udžbenika, obavlja transverzalnim izborom programskih sadržaja. Nastavne sekvence u pojedinačnim udžbenicima mogu se znatno razlikovati po obimu i rasporedu građe i po didaktičkom postupku. U tom smislu, korelacija je suštinski drugačija jer program bez udžbenika ne može da posluži kao smernica za sprovođenje nastave.

Rezultati istraživanja ukazuju, najzad, na potrebu da se u okviru školskog sistema uvažava bitna obeležja stranog jezika kao nastavnog predmeta. Sledeće oblasti smatramo posebno značajnim: 1. izrada udžbenika, 2. odobravanje, recenziranje i vrednovanje udžbenika, 3. izbor udžbenika, 4. planiranje i realizacija nastave.

1. Stvaranje udžbenika za strane jezike trebalo bi da bude regulisano podzakonskim aktom, a kao polazište za njegovu izradu mogao bi da posluži dokument objavljen pre skoro tri decenije. Naime, na osnovu *Opšte koncepcije udžbenika za osnovnu školu*, 1986. godine izrađena je *Posebna koncepcija udžbenika stranih jezika*, kojom su bile

utvrđene: 1) idejno-vaspitne osnove, 2) naučno-stručne osnove, 3) pedagoško-didaktičke i metodičke osnove, 4) psihološke osnove, 5) jezički, likovni i grafički standardi i 6) grafički standardi. Za našu temu posebno su važne odredbe koje se odnose na: a) operacije u izradi udžbenika i b) strukturno-funkcionalne komponente udžbenika.

a) Prema navedenom dokumentu, pedagoško-didaktičke i metodičke osnove udžbenika čine principi selekcije, gradiranje, prezentiranje i utvrđivanje nastavnih sadržaja. Obim i klasifikacija sadržaja određuje se na osnovu nastavnog programa, tj. u skladu sa fonetskim, ortografskim, leksičkim i gramatičkim minimumom za dati razred. Odabrana građa uključuje i elemente kulture naroda čiji se jezik uči. Gradacija obuhvata redosled kojim se izabrani materijal uvodi i u celom udžbeniku i u okviru svake methodske jedinice. Pisac udžbenika treba i da didaktizuje sadržaje, tj. dužan je da izradom adekvatnih vežbanja obezbedi materijal za utvrđivanje predstavljenih sadržaja.

b) Zbog kompleksnosti sadržaja, didaktički komplet treba da sadrži: udžbenik za svaki razred pojedinačno, usaglašen sa programskim sadržajima, kao i gramatički priručnik i rečnik za višegodišnji nastavni ciklus. Smatralo se da je izdavanje priručnika nepohodno kako bi se nastavnik uputio u način korišćenja udžbenika. Jezgro u strukturi udžbenika predstavljaju nastavne jedinice (lekcije), pomoću kojih se realizuje izabran i gradiran materijal. U udžbeniku treba da budu zastupljeni raznovrsni tekstovi: dijaloški, narativni i deskriptivni, prozni i u stihu, pesme, ukrštenice, rezime i sl. Štiva i dijalozi treba da prikazuju realan život zemalja i naroda čiji se jezik uči, ali i domaću stvarnost. U dokumentu se navodi da uputstva, objašnjenja i komentare gramatičkog, leksičkog i lingvokulturološkog tipa treba davati na maternjem jeziku. Ilustracije treba da budu jednostavne, jasne i funkcionalne, a osim crteža treba da postoje i fotografije koje prikazuju stvarnost zemlje čiji se jezik uči. Napominje se da je poželjno koristiti i raznobojni slog u funkciji isticanja određenih elemenata značajnih za učenje stranog jezika. Nastavne aktivnosti ili vežbanja treba da budu raznovrsne i prilagođene uzrastu, a neke od njih neophodno je nameniti individualizovanoj nastavi i obnavljanju građiva.

Primetno je da se u ovom dokumentu, uz neznatne terminološke razlike, pominju sve operacije i komponente udžbenika razmotrene i u našem radu. Smatramo da dokument predstavlja solidnu osnovu za izradu savremene koncepcije udžbenika za strane jezike. U novoj verziji trebalo bi uzeti u obzir izmenjene društvene okolnosti (npr. preformulisati idejno-vaspitne zahteve), tehnološki napredak (npr. navesti zvučni

materijal kao obavezni deo udžbeničkog kompleta) i evoluciju glotodidaktičke teorije i prakse (npr. preporučiti selekciju i gradaciju sadržaja u skladu sa postavkama komunikativnog ili akcionog pristupa).

2. Zvanična akreditacija udžbenika od 2010. godine obavlja se na osnovu podzakonskog akta pod nazivom *Pravilnik o standardima kvaliteta udžbenika i uputstvo o njihovoj upotrebi*. U ovom dokumentu standardi su podeljeni na sledećih sedam oblasti: 1) sadržaj udžbenika, 2) pedagoško-psihološki zahtevi, 3) didaktičko-metodički zahtevi, 4, jezički zahtevi, 5) etički i vaspitni zahtevi, 6) grafičko-likovni zahtevi i 7) tehnička opremljenost. Ispunjenost standarda procenjuje se na osnovu konkretnih pokazatelja razrađenih u okviru svake oblasti. Po našem svatanju, pojedini standardi i pokazatelji, naročito u oblasti didaktičko-metodičkih zahteva, neprimereni su udžbenicima za strane jezike. Posebnu pažnju trebalo bi posvetiti sledećim stavkama: sadržaj udžbenika treba da reprezentuje prirodu znanja određene nauke/discipline; lekcija sadrži osnovni tekst i didaktičku aparaturu (izdvojene ključne reči, primere, naloge, rezime lekcije, ilustracije – slike, sheme, mape, grafikone i sl.); na kraju tematske celine nalaze se strukturalne komponente: integracija znanja, pojmovna mapa (ključni pojmovi i njihov međusobni odnos); nepoznate reči su u udžbeniku jasno istaknute i objašnjene na istoj stranici gde se uvode; strani izrazi koriste se samo kada je to neophodno. Navedene standarde i pokazatelje trebalo bi preformulisati i prilagoditi odlikama strukturno-funkcionalnih komponenti u udžbeniku za strani jezik, koji su detaljno razmotreni u ovom radu.

Akreditacija *stranih* udžbenika zahteva da se razmotri još nekoliko spornih pitanja. Najpre, vreme koje autori predviđaju za rad sa udžbenikom može se manje ili više razlikovati od fonda časova navedenog u nastavnom planu, a u nekim udžbenicima se i ne navodi predviđeni broj sati. U takvim okolnostima neophodna je iscrpna analiza svih delova udžbeničkog kompleta kako bi se odlučilo da li je primerenije koristiti udžbenik tokom jedne ili dve školske godine. Većina stranih udžbenika izdatih posle 2001. godine deklarativno se pozivaju na neki od nivoa iz *Zajedničkog evropskog okvira*. S jedne strane, to ne mora da znači i realnu usaglašenost sa deskriptorima iz referentnog dokumenta, a sa druge strane, u domaćim programima nisu navedeni deskriptori iz *Evropskog okvira* u izvornom obliku. Ovo je još jedan razlog da se strani udžbenici ispitaju detaljno i uporede sa programom.

Pri odobravanju, recenziranju i vrednovanju udžbenika, dragocenu pomoć može da pruži *Vodič za dobar udžbenik* (Ivić i dr. 2008). U ovoj publikaciji, često citiranoj i u našem radu, autori su predstavili i obrazložili 43 standarda kvaliteta, podeljena u sledeće oblasti: a) udžbenički komplet, b) knjiga za učenika, c) lekcija, d) sadržaj udžbenika, e) didaktičko oblikovanje udžbenika, f) jezik udžbenika, g) elektronska izdanja. Kako i sami autori navode (Isto: 29), standardi se nužno moraju prilagođavati prirodi nastavog predmeta, uzrastu učenika i ciljevima nastave i učenja. U skladu sa takvim stavom, ukazaćemo na nekoliko pokazatelja kvaliteta koje bi trebalo preformulisati zbog posebnih odlika stranog jezika kao nastavnog predmeta:

- Standard B1 nalaže da pregled sadržaja bude organizovan po hijerarhijskom, hronološkom, problemskom, logičkom ili sličnom principu; zbog razloga koje smo naveli u radu, smatramo da bi u udžbeniku za strani jezik morala da postoji i sinoptička tabela, a ne samo sadržaj u užem smislu sa nazivima nastavnih celina i/ili početnih tekstova.

U standardu V1 navodi se da svaka lekcija u udžbeniku mora da doprinosi ostvarivanju opštih ciljeva zbog kojih je uneta u program datog predmeta; u radu smo obrazložili stav da funkcionalne celine u udžbeniku nemaju jednostruk i linearni odnos sa programskim sadržajima, i da nastavni segmenti obuhvataju elemente iz više tipova sadržaja predstavljenih u globalnim i analitičkim tekstovima.

- Standard G4 nalaže da sadržaji u udžbeniku reprezentuju prirodu znanja, metodologiju i način mišljenja u datoj disciplini; kako smo napomenuli, strani jezik kao nastavni predmet ne nastaje didaktičkom transpozicijom određene referentne discipline, te je navedeni standard neprimeren u vrednovanju udžbenika za strane jezike.

3. Ponuda udžbenika za strane jezike značajno se proširila u nekoliko proteklih godina i sasvim je izvesno da će se u narednom periodu neprestano pojavljivati novi udžbenici. U takvim okolnostima, parametri za analizu udžbenika izdvojeni u trećem poglavlju mogli bi da pomognu nastavnicima da izbor udžbenika utemelje na precizno određenim kriterijumima. Najprimereniji postupak bio bi da nastavnici, na osnovu strukturno-funkcionalnih komponenti, najpre uporede odobrene udžbenike za dati nivo školovanja. Zatim bi trebalo da izaberu udžbenik koji je najpodesniji za korišćenje u konkretnoj situaciji, koju čine karakteristike školske sredine, odlike učenika, ali i sklonosti samog nastavnika. U svakom slučaju, izbor udžbenika predstavlja složen

zadatak koji iziskuje obuku nastanika, kako na osnovnim studijama, tako i tokom profesionalnog usavršavanja.

4. Rezultati našeg istraživanja ukazuju na potrebu da se i u planiranju nastave stranih jezika unekoliko odstupi od opštedidaktičkih postavki i da se zvanični propisi primenjuju krajnje fleksibilno. Nastavnici imaju obavezu da pišu operativne planove čije su rubrike usaglašene sa tradicionalnim shvatanjem programa. Pomenućemo nekoliko stavki posebno spornih u nastavi stranih jezika: nastavne teme, nastavne jedinice, tip časa, metode. Okvire ovog rada prevazilazi pitanje u kojoj meri su takvi planovi svrsishodni i primereni savremenoj nastavi, ali je naš stav da su u nastavi stranih jezika suštinski neupotrebljivi. U radu smo istakli činjenicu da sadržaji u programu za strani jezik ne predstavljaju nastavne teme, celine i jedinice kao u programima za (sve) druge predmete. Nastava stranih jezika praktično se ne može izvoditi bez pomenutog transverzalnog grupisanja sadržaja, ciljeva i aktivnosti – što čini suštinu didaktičkog oblikovanja udžbenika. Zbog tog razloga mnogo je podesnije planiranje po nastavnim celinama ili modulima (up. Mikić 2012) za koje se određuju: očekivani ishodi izraženi kroz jezičke aktivnosti, a kojima se mogu dodavati i procesualni ciljevi (up. potpoglavlje II.2); jezičko-komunikativne i opšte kompetencije koje učenik treba da razvija; korišćeni nastavni materijal; nastavne aktivnosti raspoređene prema fazama rada; aktivnosti za evaluaciju očekivanih ishoda i za autoevaluaciju; zapažanja tokom rada, na osnovu kojih se organizuju korektivne aktivnosti na kraju nastavne celine i usmerava rad u narednim segmentima nastave. Takav plan omogućuje pre svega svrsishodno i efikasno korišćenje udžbenika, ali je istovremeno upotrebljiv i kada nastavnik, u saglasnosti sa odredbama iz odgovarajućeg programa, koristi dodatni materijal i autentične dokumente da bi samostalno razradio nastavnu sekvencu.

Navedeni način planiranja nastave bitno je usmeren na ishode, i time doprinosi delotvornosti nastave. Još veće odstupanje od postojećih planova, ali ujedno i dodatnu obuku nastavnika, zahtevalo bi organizovanje nastave prema realnim i pedagoškim zadacima, za koje smatramo da predstavlja jedan od poželjnih pravaca u razvoju glotodidaktike.

Ovaj rad bi, najzad, ostvario svoj cilj ukoliko bi pomogao svim učesnicima u procesu donošenja odluka: od onih koji koncipiraju programe, preko autora udžbenika,

do nastavnika koji treba da ih biraju i koriste kritički, imajući u vidu krajnje, ali najvažnije korisnike: učenike.

IX. LITERATURA

- Ansary, H. & Babaii, E. (2002). Universal Characteristics of EFL/ESL Textbooks: A Step Towards Systematic Textbook Evaluation. Preuzeto sa: <http://iteslj.org/Articles/Ansary-Textbooks/> Konsultovano 5.3.2010.
- Balboni, P. (1999). *Dizionario di glottodidattica*. Perugia: Guerra/Welland: Soleil.
- Balboni, P. (2002). *Le sfide di Babele. Insegnare le lingue nelle società complesse*. Torino: UTET.
- Beacco, J.-C. (2004). Influence du Cadre sur les programmes et les dispositifs d'évaluation. *Le français dans le monde*. 336. Preuzeto sa [http://www.ph-
karlsruhe.de/fileadmin/user_upload/dozenten/schlemminger/evaluation/03_ART_beacco_Cadre.pdf](http://www.ph-karlsruhe.de/fileadmin/user_upload/dozenten/schlemminger/evaluation/03_ART_beacco_Cadre.pdf) Konsultovano 15.6.2010.
- Beacco, J.-C. (2007). *L'approche par compétences dans l'enseignement des langues. Enseigner à partir du Cadre européen commun de référence pour les langues*. Paris: Didier.
- Beacco, J.-C. & Byram, M. (2002). *Guide for the Development of Language Education Policies in Europe. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education. Executive Version*. Strasbourg: Council of Europe.
- Beacco, J.-C. & Porquier, R. (2007). *Niveau A 1 pour le français (utilisateur/apprenant élémentaire). Un référentiel*. Paris: Didier.
- Bérard, É. (1991). *L'approche communicative. Théories et pratiques*. Paris: CLE International.
- Bertoletti, M. C. & Dahlet, P. (1984). Manuels et matériels scolaires pour l'apprentissage du F.L.E. Ébauche d'une grille d'analyse. *Le français dans le monde*. 186, 55–63.
- Besse, H. (1985). *Méthodes et pratiques des manuels de langue*. Paris: Didier/Crédif.
- Besse, H. (1989). De la relative rationalité des discours sur l'enseignement / apprentissage des langues. *Langue française*. 82, 28–43.
- Besse, H. (1995, janvier). Méthodes, méthodologie, pédagogie. Petit dictionnaire des méthodes. *Le français dans le monde. Recherches et application*. 96–108.

- Bim, I. L. (1981). Ключевые проблемы теории учебника: структура и содержание. In Л. Б. Трушина (Сост). *Содержание и структура учебника русского языка как иностранного*. Москва: Издательство „Русский язык“.
- Biral, M. (2000). Indicazioni per l'analisi di manuali per l'insegnamento dell'italiano LS. In R. Dolci & P. Celentin (A cura di), *La formazione di base del docente di italiano a stranieri* (pp 257–265). Roma: Bonacci.
- Bloom, B. (1981). *Taksonomija ili klasifikacija obrazovnih i odgojnih ciljeva. Knjiga I: Kognitivno područje*. (I. Furlan, prev. sa engleskog) Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
- Byram M. (Ed.). (2004). *Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning*. London: Routledge.
- Chauvet, A. (2008). *Référentiel des contenus d'apprentissage du FLE en rapport avec les six niveaux du Conseil de l'Europe, à l'usage des enseignants de FLE*. Paris: Alliance française/CLE International.
- Chopin, A. (1992). *Les manuels scolaires: Histoire et actualité*. Paris: Hachette.
- Ciliberti, A. (1994). *Manuale di glottodidattica. Per una cultura dell'insegnamento linguistico*. Firenze: La Nuova Italia.
- Conseil de l'Europe (2001). *Un cadre européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer*. Paris: Didier.
- Cordier-Gauthier, C. (1999). *Essai de caractérisation du discours du manuel de français langue seconde et étrangère. Parcours à travers les manuels utilisés au Canada (1970–1975). Repérage et description de leurs éléments constitutifs* (thèse de doctorat). Montpellier: Université Paul Valéry.
- Cordier-Gauthier, C. (2002). Les éléments constitutifs du discours du manuel. *Klincksieck. Revue de didactologie des langues-cultures*. 125, 5–36. Preuzeto sa <http://www.google.com/webhp?tab=mw#hl=fr&q=cordier+constitutifs&lr=&aq=&oq=cordier+constitutifs&fp=907415177421b86d>. Konsultovano 15.4.2009.
- Coste, D. (1995, janvier). Langue et curriculum. *Le français dans le monde. Recherches et application*. 79–93.
- Coste, D., Courtillon, J., Ferenczi, V., Martins-Baltar, M. & Papo, E. (1976). *Un niveau-seuil*. Paris: Hatier/Didier.

- Council of Europe (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Council of Europe (2002). *Quadro comune europeo di riferimento per le lingue: apprendimento, insegnamento, valutazione*. Firenze: La Nuova Italia Oxford.
- Council of Europe (2003). *Zajednički evropski okvir za žive jezike: učenje, nastava, ocjenjivanje*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore.
- Cuq, J.-P. (Dir.). (2003). *Dictionnaire de didactique du français langue étrangère et seconde*. Paris: CLE International/S.E.J.E.R.
- Cuq, J.-P. & Gruca, I. (2003). *Cours de didactique du français langue étrangère et seconde*. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.
- Cyr, P. (1998). *Les stratégies d'apprentissage*. Paris: CLE International.
- Damljanović, D. (2000). *Ruski jezik u Srbiji. Udžbenici do 1941. godine*. Beograd: Filozofski fakultet.
- De Ketele J.-M., Chastrette, M., Cros, D., Mettelin, P., & Thomas, J. (1989). *Guide du formateur*. Bruxelles: De Boeck.
- Demeuse, M & Strauven, C. (2006). *Développer un curriculum d'enseignement ou de la formation. Des options politiques au pilotage*. Bruxelles: De Boeck.
- Dimitrijević, N. (1967). *O savremenom udžbeniku stranog jezika za osnovnu školu*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.
- Dimitrijević, N. (1999). *Testiranje u nastavi stranih jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Dimitrijević, N. (2001). Metodika nastave stranih jezika na kraju XX veka. In J. Vučo (Prir.), *Savremene tendencije u učenju i nastavi stranih jezika. Zbornik radova* (pp 13–53). Nikšić: Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore.
- Domenichini, M. G. (2006). Quale libro di testo? Indicazioni per la valutazione di manuali e materiali didattici. *Metodički obzori*. 1 (1), 125–34. Preuzeto sa http://www.francparler.org/dossiers/cecr_enseigner.htm. Konsultovano 20.5.2009.
- Dubin, F & Olshtain, E. (1986). *Course Design. Developing programs and materials for language learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Durbaba, O. (2007). O mogućim perspektivama razvoja komunikativno orijentisanih udžbenika stranih jezika i ulogi audio-zapisa kao integralnog dela udžbenika. In B.

- Marković (Prir.), *Udžbenik i savremena nastava. Zbornik povodom 50 godina Zavoda za udžbenike* (pp 111–118). Beograd: Zavod za udžbenike.
- Durbaba, O. (2011). *Teorija i praksa učenja i nastave stranih jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Đolić, S. (1990). *Analiza zastupljenosti književnih tekstova, njihove uloge i mesta u udžbenicima engleskog jezika za srednje škole objavljenim na hrvatskosrpskom jezičkom području od 1945. do 1985. godine* (doktorska disertacija). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Dorđević, J. (1997). *Nastava i učenje u savremenoj školi*. Beograd: Učiteljski fakultet u Beogradu.
- Đurić, Lj. (1999). Usporedna analiza programa stranog jezika u našoj osnovnoj školi i u francuskom koležu. *Nastava i vaspitanje*. 5, 664–677.
- Đurić, Lj. (2000). U prilog raznovrsnim modelima nastavnih planova i programa stranih jezika. In M. Jovanović (Prir.), *Primenjena lingvistika br. 1. Aktuelni problemi u nastavi i učenju stranih jezika. Zbornik radova sa Skupa održanog 14. i 15. aprila 2000. u Novom Sadu* (pp. 31–40). Novi Sad: Jugoslovensko društvo za primenjenu lingvistiku/Filozofski fakultet u Novom Sadu.
- Đurić, Lj. (2001). Zajednički evropski okvir o živim jezicima: kako ih učiti, predavati i vrednovati – i njegov moguć uticaj na nastavu stranih jezika kod nas. In Z. Đurić, (Ur.), *Strani jezici ka Evropi bez granica. Zbornik* (pp 55–62). Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije.
- Filipović, J. (2007). Ideološki aspekti politike i planiranja nastave jezika. In J. Vučo (Prir.), *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti. Zbornik radova* (375–384). Beograd: Filološki fakultet.
- Finney, D. (2002). The ELT Curriculum: A Flexible Model for a Changing World. In J. Richards & W. Renandya (Eds.), *Methodology in Language Teaching. An Anthology of Current Practice* (pp 69–79). Cambridge: Cambridge University Press.
- Freddi, G. (1994). *Glottodidattica. Fondamenti, metodi, tecniche*. Torino: UTET.
- Gašić-Pavišić, S. (2001). Likovno-grafička oprema udžbenika. In B. Trebješanin & D. Lazarević (Prir.), *Savremeni osnovnoškolski udžbenik. Teorijsko-metodološke osnove* (pp 171–185). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Gerard, F.-M. & Roegiers, X. (2003). *Des manuels scolaires pour apprendre. Concevoir, évaluer, utiliser*. Bruxelles: De Boeck.
- Germain, C. (1993). *Evolution de l'enseignement des langues: 5 000 ans d'histoire*. Paris: CLE International.
- Gougenheim, G. (1958). *Dictionnaire fondamental de la langue française*. Paris: Didier.
- Goullier, F. (2006). *Les outils du Conseil de l'Europe en classe de langue. Cadre européen commun et Portfolios*. Paris: Didier.
- Hopkins, A. (2002). Guide à l'usage des auteurs de matériel pédagogique et des manuels. In J. L. Trim (Dir.), *Cadre européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer. Guide pour les utilisateurs* (pp 233–271). Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- Hrkalović, R. (1974). *Didaktičko-leksička analiza udžbenika engleskog jezika za početnu godinu učenja stranog jezika*. Beograd: Naučna knjiga/Institut za pedagoška istraživanja.
- Hrkalović, R. (1988). *Komparativna analiza nastavnih programa u oblasti maternjeg jezika*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja/Prosveta.
- Ignjačević, A. (2006). *Engleski jezik u Srbiji*. Beograd: Filološki fakultet.
- Ivić, I. (1996). A draft of a necessary curriculum theory. In G. Zindović-Vukadinović & S. Krnjajić (Eds.), *Towards a modern learner-centred curriculum* (pp 24–46). Belgrade: Institute for Educational research/UNESCO.
- Ivić, I., Pešikan, A. & Antić, S. (2008). *Vodič za dobar udžbenik. Opšti standardi kvaliteta udžbenika*. Novi Sad: Platoneum.
- Jakšić, A. (Ur.). (1996). *Pedagoški leksikon*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Jeftić, D. (2000). *Theoretical basis for the writing of an EFL Textbook at the Elementary School level* (Doctoral Dissertation). Belgrade: University of Belgrade – Philology Faculty.
- Jeftić, D. (2003). Foreign language textbook writing. In J. Vučo (Prir.), *Udžbenik u nastavi stranih jezika. Zbornik radova* (pp 47–56). Nikšić: Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore.
- Johnson, K. (Ed.). (1989). *The Second Language Curriculum*. Cambridge: Cambridge University press.

- Johnson, K & Morrow, K. (Eds.). (1981). *Communication in the Classroom. Applications and Methods for a Communicative Approach*. Essex: Longman.
- Jolly, D. & Bolitho R. (1998). A framework for material writing. In B. Tomlinson (Ed.), *Materials Development in Language Teaching* (pp 90–115). Cambridge: Cambridge University Press.
- Karlavaris, B. (1984). Likovno-grafička oprema udžbenika. In M. Cvijović (Ur.), *Prilozi teoriji udžbenika* (pp 153–194). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kocić, Lj. (2001). Didaktičko-metodički zahtevi u oblikovanju strukture udžbenika. In B. Trebješanin & D. Lazarević (Prir.), *Savremeni osnovnoškolski udžbenik. Teorijsko-metodološke osnove* (pp 131–156). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Končarević, K. (2002). *Savremeni udžbenik stranog – ruskog jezika. Struktura i sadržaj*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Končarević, K. (2003). Metakognitivna funkcija savremenog udžbenika ruskog jezika u inoslovenskoj sredini: problemi i rešenja. In J. Vučo (Prir.), *Udžbenik u nastavi stranih jezika. Zbornik radova* (pp 75–94). Nikšić: Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore.
- Končarević, K. (2007). O nekim strukturno-sadržinskim i funkcionalnim parametrima savremenog udžbenika ruskog jezika u inoslovenskoj (srpskoj) govornoj i sociokulturnoj sredini. In B. Marković (2007a), *Udžbenik i savremena nastava. Zbornik povodom 50 godina Zavoda za udžbenike* (pp 101–109). Beograd: Zavod za udžbenike.
- Krnjajić, Z. (2007). Psihološko-pedagoška procena kvaliteta udžbenika stranog – engleskog jezika za mlađe osnovce. In D. Plut (Ur.), *Kvalitet udžbenika za mlađi školski uzrast*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Lado, R. (1973). *Testovi u nastavi stranih jezika*. (M. Mihajlović, prev. sa engleskog). Beograd: Naučna knjiga.
- Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

- Levkov Lj. (2010). *Razvojno psihološki aspekti savremenih obrazovnih programa za osnovnu školu* (doktorska disertacija). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.
- Lewy, A. (1978). *La planification du programme scolaire* (IPE, prev. sa engleskog). Paris: Unesco.
- Little, D. & Perclová, R. (2001). *Le portfolio européen des langues: guide à l'attention des enseignants et des formateurs d'enseignants*. Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- Littlejohn, A. (1992). *Why are English Language Teaching materials the way they are?* (Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy). Lancaster University. Preuzeto sa <http://www.andrewlittlejohn.net/website/books/phd.html>. Konsultovano 8.3.2010.
- Littlejohn, A. (1998). The analysis of language teaching materials: inside the Trojan Horse. In B. Tomlinson (Ed.), *Materials development in language teaching* (pp 190–216). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lo Duca, M. (2006). *Sillabo di italiano L2 per studenti universitari in scambio*. Roma: Carocci.
- Mackey, W. F. (1972). *Principes de didactique analytique. Analyse scientifique de l'enseignement des langues*. (L. Laforge, prev. sa engleskog). Paris: Didier.
- Mager, R. (2005). *Comment définir les objectifs pédagogiques*. (G. Décote, prev. sa engleskog). Paris: Dunod.
- Makević, S. (2001). *Pedagoško-didaktički principi i kriteriji u izradi nastavnih planova i programa*. Šabac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Makosch, M. (2002). Organisation et diffusion du curriculum. In J. L. Trim (Dir.), *Cadre européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer. Guide pour les utilisateurs* (pp 195–208). Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- Marsh, C. (1994). *Kurikulum. Temeljni pojmovi*. (M. Varlandy Supek, prev. sa engleskog). Zagreb: Educa.
- McGrath, I. (2002). *Materials Evaluation and Design for Language Teaching*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mezzadri, M. (2003). *I ferri del mestiere. (Auto)formazione per l'insegnante di lingue*. Perugia: Guerra/Welland: Soleil.

- Mezzadri, M. (2004). *Il Quadro comune europeo a disposizione della classe. Un percorso verso l'eccellenza*. Perugia: Guerra.
- Mikić, J. (2008). *Nastavna celina u komunikativnom pristupu*. Beograd: Data Status.
- Mikić, J. (2010). Specifičnost udžbenika za strane jezike. Analiza strukturno-funkcionalnih komponenti. *Inovacije u nastavi*. 23, 87–96.
- Mikić, J. (2012). Pripremanje i planiranje nastave stranog jezika. *Inovacije u nastavi*. 25, 127–137.
- Milanovic, M. (Dir.) (2002). *Cadre européen commun de référence pour les langues: Apprendre, Enseigner, Evaluer. Evaluation de compétences en langues et conception de tests*. Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- Milanović-Nahod, S. & Šaranović-Božanović, N. (1996). The definition of educational objectives. In G. Zindović-Vukadinović, & S. Krnjajić (Eds.), *Towards a modern learner-centred curriculum* (pp 78–92). Belgrade: Institute for Educational research/UNESCO.
- Milićević, M. (2012). *Nastavni plan i program za španski jezik u osnovnom obrazovanju Republike Srbije* (master rad). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- Nunan, D. (1988a). *Syllabus Design*. Oxford: Oxford University Press.
- Nunan, D. (1988b). *The Learner-Centred Curriculum. A Study in second language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nunan, D. (1989). *Designing Tasks for the Communicative classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nunan, D. (1992). *Research Methods in Language Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nunan, D. (2004). *Task-Based Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ornstein, A. & Hunkins, F. (2004). *Curriculum: Foundations, Principles, and Issues*. Boston [etc.]: Pearsons.
- Pendanx, M. (1998). *Les activités d'apprentissage en classe de langue*. Paris: Hachette.
- Pešić, J. (1998). *Novi pristup strukturi udžbenika. Teorijski principi i konstrukcijska rešenja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Plut, D. (2003). *Udžbenik kao kulturno-potporni sistem*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva/Institut za psihologiju, Filozofski fakultet.
- Plut, D. (Ur.). (2007). *Kvalitet udžbenika za mlađi školski uzrast*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Polovina P. (1964). *Udžbenici francuskog jezika kod Srba do 1914. godine* (doktorska disertacija). Beograd: Filozofsko-istorijski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Poljak, V. (1980). *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Poljak, V. (1988). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Porcelli, G. (1994). *Principi di glottodidattica*. s.l.: La Scuola.
- Porcher, L. (1980). *Petit Guide d'Emploi pour l'adaptation de "UN NIVEAU SEUIL" pour les contextes scolaires*. Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- Prica-Soretić, M. (1974). *Metodski osnovi jezičkih vežbi u postojećim udžbenicima engleskog jezika za osnovnu školu na srpskohrvatskom jezičkom području*. Beograd: Naučna knjiga/Institut za pedagoška istraživanja.
- Radošević, N. (1970). *Funkcija školskog udžbenika u svetlu savremene nastave. Udžbenik ruskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Raičević, V. (1995). *Tematska uslovljenost leksike u udžbenicima ruskog jezika i njena semantizacija u nastavnoj praksi (teorijske osnove)* (doktorska disertacija). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- Raičević, V. (2007). *Opšta metodika nastave slovenskih jezika u inoslovenskoj sredini*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Raičević, V. (2011). *Rečnik lingvodidaktičke terminologije*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Raynal, F. & Rieunier, A. (1997). *Pédagogie: dictionnaire des concepts clés. Apprentissages, formations, psychologie cognitive*. Paris: ESF.
- Richards, J. (2001). *Curriculum Development in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, J., Platt, J. & Platt, H. (1996). *Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. Burnt Mill: Longman.
- Richards, J. & Rodgers, T. (1986). *Approaches and Methods in Language Teaching. A description and analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Richaudeau, F. (1979). *Conception et production des manuels scolaires. Guide pratique*. Paris: Unesco.
- Robert, J.-P. (2008). *Dictionnaire pratique de didactique du FLE*. Paris: Orphis.
- Rodgers, T. (1989). Syllabus design, curriculum development and polity determination. In K. Johnson (Ed.), *The Second Language Curriculum* (pp 24–34). Cambridge: Cambridge University press.
- Rosen, É. (2007). *Le point sur le Cadre européen commun de référence pour les langues*. Paris: CLE International.
- Semplici, S. (2001). Modelli operativi di analisi di materiali didattici. In P. Diadori (A cura di), *Insegnare italiano a stranieri* (pp 201–209). Firenze: Le Monnier.
- Semplici, S. (2007). Libro di testo e materiali didattici mirati a diversi profili di apprendimenti: dall'analisi alla riflessione su caratteristiche e aspetti specifici e peculiari. In E. Janfrancesco (A cura di), *La formazione degli insegnanti di italiano L2: Ruolo e competenze nella classe di lingua. Atti del XV Convegno nazionale ILSA. Firenze, 10–11 novembre 2006* (132–163). Roma: Edilingua.
- Serra Borneto, C. (A cura di). (1998). *C'era una volta il metodo. Tendenze attuali nella didattica delle lingue straniere*. Roma: Carocci.
- Skierso, A. (1991). Textbook Selection and Evaluation. In M. Celce Murcia (Ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language* (pp. 432–453). Boston: Heinle and Heinle.
- Skljarov, M. (1987). *Jezik i govor u nastavi stranih jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Smith, M. K. (2000). Curriculum theory and practice. In *The Encyclopedia of informal education*. Preuzeto sa <http://www.infed.org/biblio/b-curric.htm>. Konsultovano 3.3.2010.
- Stern, H. H. (1992). *Issues and Options in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Stević, S. (1995). *Sociokulturna obeležja udžbenika italijanskog jezika u različitim društvenim sredinama*. Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.
- Stojnić, M. (1987). Nastavni programi za strani jezik u našem školskom sistemu. *Živi jezici*. XXIX (1–4), 33–42.

- Stoks, G. (1996). *Les Langues vivantes: apprendre, enseigner, évaluer. Un Cadre européen commun de référence. Guide à l'usage des Concepteurs de Programmes*. Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- Stoks, G. (2002). Conception et révision des programmes scolaires. In J. L. Trim (Dir.), *Cadre européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer. Guide pour les utilisateurs* (pp 179–194). Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- Šafran, J. (2006). *Analiza diskursa udžbenika engleskog jezika*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Šimleša, P. & Potkonjak, N. (Ur.). (1989). *Pedagoška enciklopedija* (Vols. 1–2). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tagliante, C. (2005). *L'évaluation et le Cadre européen commun*. Paris: CLE International.
- Točanac, D. (1990). Učenje jezika u SFRJ Jugoslaviji. In Bekić, T, Matijašević, J., Momčilović, B. & Točanac, D. (Ur.), *Živi jezici. Zbornik radova. 1. konferencija ŽIVI JEZICI. UČENJE JEZIKA – KOMUNIKATIVNI PRISTUP I OBRAZOVANJE NASTAVNIKA. Novi Sad, 28. juni – 1. juli 1989* (pp 5–16). Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
- Točanac-Milivojev, D. (1997). *Metode u učenju i nastavi stranog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Točanac, D. (2003). Primenljivost teorija u udžbenicima stranog jezika. In J. Vučo (Pri.), *Udžbenik u nastavi stranih jezika. Zbornik radova* (pp 11–20). Nikšić: Univerzitet Crne Gore.
- Točanac, D. (2007). Od jezičkih teorija do udžbenika – naučna utemeljenost nastave stranih jezika. In B. Marković (Pri.), *Udžbenik i savremena nastava. Zbornik povodom 50 godina Zavoda za udžbenike* (pp 83–90). Beograd: Zavod za udžbenike.
- Toma, S. (2001). Strani jezici i udžbenička literatura. Kriterijumi za analizu udžbenika stranih jezika. In Z. Đurić, (Ur.), *Strani jezici ka Evropi bez granica. Zbornik* (pp 139–162). Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije.
- Tomlinson, B. (Ed.). (1998). *Materials development in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Trebješanin, B. (2007). Priručnici uz udžbenike Matematike: mogućnosti i realizacija. In D. Plut (Ur.), *Kvalitet udžbenika za mlađi školski uzrast* (pp 333–346). Beograd: Instiutut za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Trebješanin, B & Lazarević, D. (Prir.). (2001). *Savremeni osnovnoškolski udžbenik. Teorijsko-metodološke osnove*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Trnavac, N. & Đorđević, J. (2010). *Pedagogija*. Beograd: Naučna knjiga.
- Tyler, R. (1949). *Basic Principles of Curriculum and Instruction*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Valette, R. & Disick, R. (1972). *Modern Language Performance Objectives and Individualisation. A Handbook*. New York [etc.]: Harcourt Brace Jovanovich.
- Van Ek, J. A. (1976). *The Threshold Level for modern Language Learning in Schools*. Strasbourg: Council of Europe.
- Van Ek, J. & Alexander, L. G. (1975). *Threshold Level English in a European unit/credit system for modern language learning by adults*. Oxford [etc.]: Pergamon Press.
- Van Ek, J. & Trim, J. L. (1991a). *The Threshold Level 1990*. Strasbourg: Council of Europe.
- Van Ek, J. & Trim, J. L. (1991b). *Waystage 1990*. Strasbourg: Council of Europe.
- Vedovelli, M. (2002). *Guida all'italiano per stranieri. La prospettiva del Quadro comune europeo per le lingue*. Roma: Carocci.
- Vilotijević, M. (1999). *Didaktika 1. Predmet didaktike*. Beograd: Naučna knjiga/ Učiteljski fakultet.
- Vilotijević, M. (2000). *Didaktika 3. Organizacija nastave*. Beograd: Naučna knjiga/ Učiteljski fakultet.
- Vučo, J. (1998). *Leksika udžbenika stranog jezika*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore/Cetinje: Štamparija Obod.
- Vučo, J. (2003). *Ogledi iz lingvistike*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore.
- Vučo, J. (2008). L'italiano tra le altre lingue in Serbia. In V. Kilibarda & J. Vučo (A cura di), *Contesti adriatici. Studi di italianistica comparata* (pp 209–253). Roma: Aracne.
- Vujović, A. (2004). *Francuska civilizacija u udžbenicima francuskog jezika*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

Willis, J. (1996). *A Framework for Task-Based Learning*. Harlow: Longman.

Zujev, D. D. (1988). *Školski udžbenik*. (M. Radić-Dugonjić, prev. sa ruskog). Beograd:
Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Analizirani programi

Правилник о наставном плану и програму основног образовања и васпитања, *Службени гласник Социјалистичке Републике Србије – Просветни гласник, бр. 4/1990.*

Правилник о изменама и допунама правилника о наставном плану и програму основног образовања и васпитања, *Службени гласник СР Србије – Просветни гласник, бр. 2/1991.*

Посебне основе школског програма. Седми разред основног образовања и васпитања. Радни нацрт, *Просветни преглед, с.д.*

Правилник о наставном програму за седми разред основног образовања и васпитања, *Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 6/2009.*

Analizirani udžbenički kompleti

Amici 3

Блатешић, А., Стојковић, Ј. & Завишин, К. (2009). *Amici 3. Италијански језик за седми разред основне школе. Трећа година учења*. Београд: Завод за уџбенике.

Блатешић, А., Стојковић, Ј. & Завишин, К. (2009). *Amici 3. Италијански језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења. Радна свеска*. Београд: Завод за уџбенике.

Блатешић, А., Стојковић, Ј. & Завишин, К. (2009). *Amici 3. Италијански језик за седми разред основне школе. Аудио CD*. Београд: Завод за уџбенике.

Стојковић, Ј. & Завишин, К. (2009). *Amici 3. Италијански језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења. Приручник за наставнике*. Београд: Завод за уџбенике.

Bonjour la France! 3

Фила, В. (1996). *Bonjour la France! 3. Француски језик за 7. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Фила, В. (2003). *Bonjour la France! 3. Француски језик за 7. разред основне школе. Радна свеска*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Фила, В. (1996). *Bonjour la France! 3. Француски језик за 7. разред основне школе. Озвучени текстови и вежбања из уџбеника француског језика за седми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Давајте дружит! 3

Пипер, П., Петковић, М. & Мирковић, С. (1995). *Давајте дружит! 3. Уџбеник руског језика за 7. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Пипер, П., Петковић, М. & Мирковић, С. (2004). *Давајте дружит! 3. Руски језик за 7. разред основне школе. Радна свеска*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Диалог 3

- Бер, У., Брајтшпрехер, Р., Бикова, К., Грундман, А., Мешке, А., Сефелт, Х., Шнајдер, М., Сајдел, А. & Вапенханс, Х. (2012). *Диалог 3. Руски језик за 7. и 8. разред основне школе. Уџбеник. Ниво А2+ према Заједничком европском оквиру за живе језике*. Београд: Data Status.
- Бер, У., Брајтшпрехер, Р., Бикова, К., Грундман, А., Мешке, А., Сефелт, Х., Шнајдер, М., Сајдел, А. & Вапенханс, Х. (2012). *Диалог 3. Руски језик за 7. и 8. разред основне школе. Радна свеска [са CD-ом]*. Београд: Data Status.
- Бер, У., Брајтшпрехер, Р., Бикова, К., Грундман, А., Мешке, А., Сефелт, Х., Шнајдер, М., Сајдел, А. & Вапенханс, Х. (2012). *Диалог 3. Руски језик за 7. и 8. разред основне школе. CD*. Београд: Data Status.
- Хенак, А., Колодци, Е., Потапов, У., Бер, У. & Вапенханс, Х. (2013). *Диалог 3. Приручник за наставу. Са додатним материјалом*. Београд: Data Status.

Enjoy English 7

- Ковачевић, К. & Pendlebury, J. (2009). *Enjoy English 7. Енглески језик за седми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић, К. & Pendlebury, J. (2009). *Enjoy English 7. Енглески језик за седми разред основне школе. Радна свеска*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић, К. & Pendlebury, J. (2009). *Enjoy English 7. Енглески језик за седми разред основне школе. Аудио CD*. Београд: Завод за уџбенике.
- Pendlebury, J. & Ковачевић, К. (2009). *Enjoy English 7. Енглески језик за седми разред основне школе. Приручник за наставнике*. Београд: Завод за уџбенике.

¿Hablamos? 3

- Пејовић, А. & Андријевић, М. (2011). *¿Hablamos? 3. Шпански језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења*. Београд: Завод за уџбенике.
- Пејовић, А. & Андријевић, М. (2011). *¿Hablamos? 3. Шпански језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења. Радна свеска*. Београд: Завод за уџбенике.
- Пејовић, А. & Андријевић, М. (2011). *¿Hablamos? 3. Шпански језик за 7. разред основне школе. Аудио CD*. Београд: Завод за уџбенике.

Пејовић, А. & Андријевић, М. (2009). *¿Hablamos? 3. Шпански језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења. Приручник за наставнике*. Београд: Завод за уџбенике.

Hurra, wir lernen Deutsch! 3

Врачарић, И., Бабић, А., Шмит, Ц. & Фајфер-Чагоровић, И. (2010). *Hurra, wir lernen Deutsch! 3. Немачки језик за седми разред основне школе. Трећа година учења*. Београд: Завод за уџбенике.

Врачарић, И., Бабић, А., Шмит, Ц. & Фајфер-Чагоровић, И. (2010). *Hurra, wir lernen Deutsch! 3. Немачки језик за седми разред основне школе. Трећа година учења. Радна свеска*. Београд: Завод за уџбенике.

Врачарић, И., Бабић, А., Шмит, Ц. & Фајфер-Чагоровић, И. (2010). *Hurra, wir lernen Deutsch! 3. Немачки језик за седми разред основне школе. Аудио CD*. Београд: Завод за уџбенике.

Врачарић, И., Бабић, А., Шмит, Ц. & Фајфер-Чагоровић, И. (2009). *Hurra, wir lernen Deutsch! 3. Немачки језик за седми разред основне школе. Трећа година учења. Приручник за наставнике*. Београд: Завод за уџбенике.

Le français pour nous 3

Точанац Миливојев, Д. (2009). *Le français pour nous 3. Француски језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења*. Београд: Завод за уџбенике.

Точанац Миливојев, Д. (2009). *Le français pour nous 3. Француски језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења. Радна свеска*. Београд: Завод за уџбенике.

Точанац Миливојев, Д. (2009). *Le français pour nous 3. Француски језик за седми разред основне школе. Аудио CD*. Београд: Завод за уџбенике.

Точанац Миливојев, Д. (2009). *Le français pour nous 3. Француски језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења. Приручник за наставнике*. Београд: Завод за уџбенике.

Oh là là! Collège 3

Favret, C., Gallego, I., Mariage, A. & Muguruza E. (2006). *Oh là là! Collège 3. Méthode de français*. Paris: CLE International/SEJER.

Bourdeau, M., Favret, C. & Gal, I. (2006). *Oh là là! Collège 3. 2 CD audio collectifs*. Paris: CLE International/SEJER.

Favret, C., Gallego, I., Mariage, A. & Muguruza, E. (2006). *Oh là là! Collège 3. Guide pédagogique*. Paris: CLE International/SEJER.

Орбита 3

Пипер, П., Петковић, М. & Мирковић, С. (2009). *Орбита 3. Руски језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења*. Београд: Завод за уџбенике.

Пипер, П., Петковић, М. & Мирковић, С. (2010). *Орбита 3. Руски језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења. Радна свеска*. Београд: Завод за уџбенике.

Пипер, П., Петковић, М. & Мирковић, С. (2009). *Орбита 3. Руски језик за 7. разред основне школе. Аудио CD*. Београд: Завод за уџбенике.

Пипер, П., Петковић, М. & Мирковић, С. (2005). *Орбита 3. Руски језик за 7. разред основне школе. Приручник за наставнике*. Београд: Завод за уџбенике.

Project 4

Hutchinson, T. (2009). *Project 4. Students Book*. Oxford: Oxford University Press.

Hutchinson, T. & Edwards, L. (2009). *Project 4. Workbook with CD-ROM*. Oxford: Oxford University Press.

Hutchinson, T. (2009). *Project 4. Audio Class CDs*. Oxford: Oxford University Press.

Hutchinson, T. & Gault, J. (2009). *Project 4. Teacher's Book*. Oxford: Oxford University Press.

Ready for English 3

Димитријевић, Н. & Радовановић, К. (2001). *Ready for English 3. Енглески језик за 7. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Димитријевић, Н. & Радовановић, К. (2004). *Ready for English 3. Енглески језик за 7. разред основне школе. Радна свеска / Practice book*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Viel Erfolg! 3

Мразовић, П. (1994). *Viel Erfolg! 3. Немачки језик за 7. разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Мразовић, П. (1999). *Viel Erfolg! 3. Немачки језик за 7. разред основне школе. Радна свеска / Arbeitsheft*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Wir 3

Мота, Ђ. & Боос, Д. (2011). *Wir 3. Немачки језик за 7. разред основне школе. Уџбеник за трећу годину учења*. Београд: Klett.

Мота, Ђ. & Боос, Д. (2011). *Wir 3. Немачки језик за 7. разред основне школе. Радна свеска за трећу годину учења*. Београд: Klett.

Мота, Ђ. & Боос, Д. (2011). *Wir 3. Немачки језик за 7. разред основне школе. Трећа година учења. Аудио компакт диск уз Уџбеник и Радну свеску*. Београд: Klett.

Мота, Ђ. (2011). *Wir 3. Немачки језик за 7. разред основне школе. Приручник за наставнике*. Београд: Klett.

Normativni dokumenti

- Општа концепција уџбеника за основну школу, *Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник*, бр. 8/1986.
- Концепција уџбеника страних језика за основну школу, *Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник*, бр. 8/1986.
- Комисија за развој школског програма, (2003). *Реформа образовања у Републици Србији. Школски програм – концепција, стратегија, имплементација*. Београд: Министарство просвете и спорта Републике Србије.
- Правилник о стандардима квалитета уџбеника и упутство о њиховој употреби, *Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник*, бр. 1/2010.
- Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 62/2003.
- Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник РС*, бр. 72/2009.
- Закон о основној школи, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 50/1992.
- Закон о уџбеницима и другим наставним средствима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 29/1993.
- Закон о уџбеницима и другим наставним средствима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 72/2009.

PRILOZI

PRILOG 1: Upitnik za autore udžbenika

Duška Točanac, autorka udžbeničkog kompleta *Le français pour nous 3*

1. Da li pre pisanja udžbenika konsultujete važeći program?
- *Obavezno, i pri tom razmišljam o realizaciji programa. Nekada nailazim na neusaglašenosti, na primer u osmom razredu nema plus-que-parfait a ima izražavanje hipotetičnosti u jezičkim funkcijama. Unapred odlučujem kako ću da rešim takve probleme.*

2. Da li se promene u programu odražavaju na koncepciju vaših udžbenika?
- *Do sada ne na koncepciju, ali na sadržinu da. Uvedene su ili suspendovane gramatičke partije pa shodno tome moram da usaglašavam sadržinu.*

3. Koji delovi programa najviše utiču na koncepciju vaših udžbenika: ciljevi, ishodi, operativni zadaci po jezičkim aktivnostima; situacije; komunikativne funkcije; gramatički, leksički, fonetski, civilizacijski sadržaji; metodološka uputstva...?
- *Ciljevi i ishodi se već dugo ne menjaju, a ne vidim ni mogućnosti da se promene. Ono što se menja to su gramatičke odredbe, verovatno zato što su povezane sa jezičkim funkcijama i aktivnostima uopšte. Čini mi se da je ceo program postavljen u zavisnosti sa gramatikom. Teme menjam uvek kada nađem bolji tekst usaglašen sa onim što hoću da postignem, bilo da je u pitanju jezička aktivnost ili civilizacijski argumenat. O civilizaciji u programu nema reči, to biram prema svom opredeljenju.*

4. Da li se u izradi udžbenika rukovodite dokumentima kao što su *Le Français fondamental, Un niveau seuil, Cadre européen...*?
- *Svakim od njih u pojedinim periodima. Na primer izuzetno sam vodila računa o osnovnom rečniku kada sam pisala prva dva udžbenika, za treći i četvrti razred 1982 i 1983. godine. Tako da u prvom udžbeniku nisam dala treće lice množine glagola aller, jer ga nije bilo u Gugenhajmovom popisu. Bilo je to preterano, pogotovo sada kada sam rekapitulirala prisustvo osnovnog rečnika u poslednjoj seriji. Moram da kažem da o tome nisam uopšte vodila računa, ali kada sam svela račune ispalo je da je FF prisutan u celini u mojim udžbenicima. Normalno, jer on je zasnovan na govornom, upotrebnom jeziku, i prisutan je u autentičnim tekstovima koje sam upotrebljavala za nastavu. Niveau seuil mi je bio odličan vodič u radu, naročito za izbor jezičkih funkcija i potreba učenja opšteg jezika. A Cadre je stigao malo kasnije od početka mog rada. I to je u semantičkom smislu vrlo prirodan predlog. Upoređivala sam ono što se u njemu predlaže sa onim što sam uradila. Mislim da ga nisam mnogo zaobišla.*

5. Da li nalazite ideje u ranije izdatim udžbenicima?
- *Svakako, ali ih upotrebljavam u izmenjenom kontekstu.*

6. Kako birate i izrađujete tekstove koji egzemplifikuju sadržaje iz programa?
- *To je težak posao. Ništa ne radim na silu. Čitam i prevrćem po raznim časopisima ili knjigama za decu. Ponekad to dugo traje, pa ostavim deo posla za momenat kada se odlučim za odgovarajući tekst. Najteže je kada program odredi teme o kojima ne može*

da se govori na nivou osnovnog poznavanja materije. Na primer o ekologiji. To mi je bila najteža lekcija. Ima i drugih, kao na primer pravo čoveka. Tada postavim temu tako što nađem tekstove koji obuhvataju široko problem i provučem kroz njih zadatu temu. Inače, ja ne obrađujem temu kroz jednu lekciju, provlačim je kroz više lekcija, više tekstova, jer to je način da se znanje dozira polako i da se leksika obnavlja. Pomalo to je sistem koncentričnih krugova. Pretpostavljam da nastavnici prepoznaju taj sistem, ali zato je neophodno da obrađuju sve tekstove kako bi imali kontinuitet. Za moje udžbenike veoma je bitno da nastavnici ne preskaču ponuđene tekstove.

7. Kako strukturirate faze rada u jednoj nastavnoj celini (dossier, unité, leçon...)?

- S jedne strane to mi određuje program i plan, posebno tematika. Najlakše je odbiti udžbenik na osnovu propuštenih tema. Ali ja nikada ne naslovljavam teme u naslovu. Dam jedan naslov koji će moći da pokrije i temu, ali i sve drugo što mora da se prikaže, jezičke funkcije, gramatika, leksika itd. Povežem više odgovarajućih tekstova, dijaloga, monologa, i svakom od tih delova pripišem odgovarajuću funkciju. Zato su dosjei u mojim udžbenicima vrlo razučeni, ali svaki deo je maksimalno iskorišćen.

8. Kako se opredeljujete za nastavne aktivnosti? Ima li pravilnosti u tipovima vežbanja u zavisnosti od predložka/teksta, etape u nastavnoj celini...?

- Opredeljujem se na osnovu delova od kojih sam sastavila dosje, jer svaki od tih delova ima svoju funkciju u nastavi. Pravilnosti ima, i čini mi se da je ta pravilnost prenaplašena. Vežbe vezane za govorne aktivnosti, gramatičke vežbe. U poslednjem udžbeniku sam ih segmentirala po nivou znanja učenika.

9. Po kom kriterijumu raspoređujete sadržaje i didaktičke aktivnosti na udžbenik, radnu svesku, zvučni materijal, priručnik za nastavnika?

- Udžbenik je osnov za sve ono što je u programu i mojoj zamisli, sveska je rezervisana samo za vežbe koje su sastavni deo udžbenika, jedno bez drugog ne može. Zvučni materijal je vremenski ograničen na jedan sat, pa vodim računa da tu prikazem tekstove koje je lakše savladati uz snimak, ili tekstove namenjene izgovoru i razumevanju bez oslonca na tekst. Priručnik za nastavnika je po mom shvatanju najodgovorniji tekst koji pišem. On je i priručnik, ali i metodička realizacija jednog nastavnog materijala. Kada to pišem, u neku ruku, ja držim čas. Ocenjujem šta će proći sta neće, koliko pažnje i vremena treba posvetiti ovom ili onom tekstu. Jednostavno, spuštam se na nivo uzrasta učenika, postajem virtualni nastavnik.

10. Imate li mogućnosti da u praksi isprobate udžbenik ili neki njegov deo pre objavljivanja konačne verzije?

- Da. Prvi udžbenici, oni iz osamdesetih godina, su testirani u celosti u jednoj školi, a to je činila koleginica koja je bila član ekipe. U njima je sve predviđeno i odmereno, i mislim da su nastavnici zato voleli da rade po njima. Ali to je bila AVGS metoda i tako se moglo. Sada je drugačije. Doduše, nisam pustila, i pored velikog osećaja i iskustva koje imam za nastavu i posebno za uzrast učenika, da udžbenik ode tek tako u štampu. Redovno ih testira i procenjuje jedna od mojih saradnica. Posebno testira Priručnik da bi odredila mogućnost realizacije.

11. Imate li informacije od nastavnika o upotrebi vaših udžbenika?

- Imam. Oni koji mi govore o njima, kažu sve najbolje, a oni drugi se ne javljaju. Ja ne očekujem da se oni svima dopadnu, raditi po udžbenicima ove vrste, tj. pisane po metodi koja se danas zahteva, nije lako. Potrebno je da se nastavnik nauči da tako radi, a potrebno je i veliko znanje i veština nastavnika koji radi po njemu. Oni koji su se navikli nemaju problema. Da, imala sam poruke od mojih bivših studena koji su sada nastavnici. Oni su vrlo dobro prihvatili taj način rada. Ali, to su moji studenti, oni su slušali tokom studija o potrebi ovakvog načina nastave francuskog jezika, i teoriju, i nije im teško da prepoznaju moja predavanja iz metodike u realizaciji.

12. Kada ste pisali udžbenik sa saradnicama, kako su bile rasporedne uloge u autorskom timu?

- To mi nije najbolje iskustvo u radu. Ja sam radila na nastavnom materijalu, jedna od njih je radila na vežbama a druga na priručniku. Moje saradnice su bile odlični poznavaooci materije, ali svaka je imala svoje viđenje stvari, tako da sam na kraju morala da ujednačavam celinu. Na primer, napravim tekst i osmislim kako ga treba uvežbavati. Ali koleginica koja treba to da razradi ima drugi pogled na stvari, njoj smeta tekst. Muka je to raditi u grupi.

Katarina Zavišin, koautorka udžbeničkog kompleta *Amici 3*

1. Da li pre pisanja udžbenika konsultujete važeći program?
- *Svakako, i to veoma detaljno sa kolegicom, nakon čega pravimo opštu strukturu udžbenika.*
2. Da li se promene u programu odražavaju na koncepciju vaših udžbenika?
- *S obzirom da sam jedna od autorki dva udžbenika koja su pisana prema najnovijem programu, nisam imala prilike da se sretnem sa izmenama programa.*
3. Koji delovi programa najviše utiču na koncepciju vaših udžbenika: ciljevi, ishodi, operativni zadaci po jezičkim aktivnostima; teme i situacije; komunikativne funkcije; gramatički, leksički, fonetski, civilizacijski sadržaji; metodološka uputstva...?
- *Ciljevi, ishodi i metodološka uputstva.*
4. Da li se u izradi udžbenika rukovodite dokumentima kao što su *Livello soglia, Quadro comune europeo*...?
- *Svakako. U njima nalazim mnoge korisne informacije, kako na teorijskom, tako i na praktičnom planu.*
5. Da li nalazite ideje u ranije izdatim udžbenicima?
- *Da. Uglavnom u stranim aktuelnim udžbenicima.*
6. Kako birate i izrađujete tekstove koji egzemplifikuju sadržaje iz programa?
- *Uglavnom je reč o adaptiranim autentičnim tekstovima iz različitih izvora (časopisa, književnosti, interneta...), ali i originalnim tekstovima koje sama napišem u skladu sa zadatom temom.*
7. Kako strukturirate faze rada u jednoj nastavnoj celini?
- *U skladu sa komunikativnom metodom: 1. Motivacija, 2. Globalna, 3. Analiza, 4. Promišljanje, 5. Sinteza, 6. Provera, 7. Utvrđivanje/dopuna.*
8. Kako se opredeljujete za nastavne aktivnosti? Ima li pravilnosti u tipovima vežbanja u zavisnosti od predloška/teksta, etape u nastavnoj celini...?
- *Nastavne aktivnosti zavise od faze nastavne jedinice, ali i od dogovora sa kolegicom kako bi vežbanja bila raznovrsna i zanimljiva.*
9. Po kom kriterijumu raspoređujete sadržaje i didaktičke aktivnosti na udžbenik, radnu svesku, zvučni materijal, priručnik za nastavnika?
- *U skladu sa postupnim prezentovanjem teže gramatičke sadržine (prva lekcija obično sadrži više vežbi za obnavljanje i obradu lakše gramatičke sadržine za naše govornike), središnji deo udžbenika sadrži teže gramatičke elemente i zahtevnije tematske tj. leksičke celine, završni deo udžbenika sadrži više vežbi obnavljanja i utvrđivanja novih sadržaja i gramatike.*
10. Imate li mogućnosti da u praksi isprobate udžbenik ili neki njegov deo pre objavljivanja konačne verzije?

- *Samo određene delove u radu sa svojim učenicima čije znanje odgovara jezičkom nivou udžbenika.*

11. Imate li informacije od nastavnika o upotrebi vaših udžbenika?

- *Nažalost, samo prilikom susreta na nekom od seminara. U priručniku za nastavnike uvek molimo nastavnike da nas kontaktiraju sa predlozima i zapažanjima, ali se dosad niko nije odazvao.*

12. Kada pišete udžbenik sa saradnicama, kako su raspoređene uloge u autorskom timu?

- *Uglavnom po fazama nastavne jedinice i jezičkim veštinama.*

Svetlana Mirković, koautorka udžbeničkih kompleta *Давајте дружит!* 3 i *Орбита* 3

1. Da li pre pisanja udžbenika konsultujete važeći program?

- *Da, svakako. Seriju udžbenika ruskog jezika za osnovnu školu "Orbita" (i prethodne serije) ovaj autorski tim je pisao poštujući propisani program Ministarstva prosvete Republike Srbije.*

2. Da li se promene u programu odražavaju na koncepciju vaših udžbenika?

- *Ne.*

3. Koji delovi programa najviše utiču na koncepciju vaših udžbenika: ciljevi, ishodi, operativni zadaci; teme i situacije; komunikativne funkcije; gramatički, leksički, fonetski, civilizacijski sadržaji; metodološka uputstva...?

- *To zavisi od nivoa znanja korisnika. Koncepcija udžbeničkog sklopa, knjiga za učenika, radna sveska, zvučni zapis, knjiga za nastavnika, za početnike (početni – u našem slučaju za 5. razred osnovne škole) razlikuje se od istih za naredne razrede.*

4. Da li se u izradi udžbenika rukovodite referentnim dokumentima kao što je, na primer, *Zajednički evropski okvir*?

- *Ako je isti prihvaćen i ugrađen u Program nastave stranog/ruskog jezika Republike Srbije.*

5. Da li nalazite ideje u ranije izdatim udžbenicima?

- *Ponekad, ako su prihvatljive, ili se mogu prilagoditi danas u nastavi.*

6. Kako birate i izrađujete tekstove koji egzemplifikuju sadržaje iz programa?

- *U seriji "Orbita" u najvećem broju slučajeva (za 5. i 6. razred u potpunosti) autori su sami kreirali sve tekstove. Izuzetak čine, svakako, pesmice za pevanje ili recitovanje, kao i jedna ruska bajka, koju su autori adaptirali.*

U udžbenicima za 7. i 8. razred pored tekstova autora nalaze se i adaptirani tekstovi ruskih pisaca za decu i odrasle, tekstovi iz dečijih i omladinskih časopisa.

7. Kako strukturirate faze rada u jednoj nastavnoj celini?

- *Postoje određene razlike u strukturi faza nastavnih jedinica, njihovom broju i rasporedu u udžbeniku, zavisno od namenjenosti istog, nivou znanja učenika.*

U osnovi, najgrublja podela je sledeća:

Početna faza je uvek uvodni tekst u temu, dijaloga (ili razgovor nekoliko lica) gde se uvode ili obnavljaju/ili i jedno i drugo, jedinice komunikativnih funkcija važne za odabranu temu.

Sledi uvođenje/obnavljanje, pravila izgovora i pravopisa na delovima rečenica iz uvodnog teksta.

Glavni tekst izabrane teme.

Deo predviđen za gramatička pravila (obradu, obnavljanje, sistematizaciju). Primeri se uvek nalaze u tekstu.

Svaki od pomenutih delova snabdeven je raznovrsnim zadacima u udžbeniku i uputstvima da se isti potraže u radnoj svesci, zvučnom zapisu.

Na završetku je deo koji, opet, zavisno od nivoa, ima cilj da na zabavan način pruži

informaciju o tradiciji i običajima, istoriji, kulturi, neverbalnoj komunikaciji i sl. Izbor je u skladu sa temom odeljka.

Svaki od četiri udžbeničkih sklopova (od 5. do 8. razreda) imaju više materijala i za obradu, i za proveru usvojenosti, i uvežbavanje. Nastavnik ima mogućnost da odabere ono što će po njegovoj proceni biti najprikladnije za ostvarenje ciljeva nastave prema postojećem programu u konkretnom odeljenju.

Tako, svaki nastavnik ima mogućnost da upotrebi svoju kreativnost, ne gubeći vreme u potrazi za dodatnim materijalom.

8. Kako se opredeljujete za nastavne aktivnosti? Ima li pravilnosti u tipovima vežbanja u zavisnosti od predložka/teksta, etape u nastavnoj celini...?

- Svakako da ima.

9. Po kom kriterijumu raspoređujete sadržaje i didaktičke aktivnosti na udžbenik, radnu svesku, zvučni materijal, priručnik za nastavnika?

- U radnoj svesci su dati zadaci za pretežno samostalni rad učenika na času ili kod kuće. Postoje i zahtevi koje učenici rade na času u paru.

Kreiranje sadržaja zvučnog zapisa je za ove autore uvek bio "problem", jer je njegov kapacitet bio za nas previše mali. Može se koristiti i za rad u odeljenju i individualno.

10. Imate li mogućnosti da u praksi isprobate udžbenik ili neki njegov deo pre objavljivanja konačne verzije?

- Ranije, dok sam bila u nastavi u osnovnoj školi, i bila član autorskog tima za prethodna izdanja, imala sam mogućnost da proveravam neke delove udžbenika u rukopisu.

11. Imate li informacije od nastavnika o upotrebi vaših udžbenika?

- Da.

12. Kada pišete udžbenik sa saradnicama, kako su raspoređene uloge u autorskom timu?

- Seriju "Orbita" pisala su tri autora, dva su pisala sve delove udžbenika, radne sveske i zvučni materijal zajedno, a jedan autor je napisao priručnik za nastavnika.

Andelka Pejović, koautorka udžbeničkog kompleta *¿Hablamos?* 3

1. Da li pre pisanja udžbenika konsultujete važeći program?

- *Da.*

2. Da li se promene u programu odražavaju na koncepciju vaših udžbenika?

- *Nije nam ukazano na bilo kakve promene u programu.*

3. Koji delovi programa najviše utiču na koncepciju vaših udžbenika: ciljevi, ishodi, operativni zadaci; teme i situacije; komunikativne funkcije; gramatički, leksički, fonetski, civilizacijski sadržaji; metodološka uputstva...?

- *Trudile smo se da ispoštujemo i ispunimo sve delove programa. Prilikom izrade svake lekcije i svake aktivnosti imale smo na umu koja je svrha, kakav treba da bude ishod, koji gramatički, leksički, kulturni elementi su sadržani itd.*

4. Da li se u izradi udžbenika rukovodite dokumentima kao što su *Un Nivel Umbral* ili *Zajednički evropski okvir*?

- *Delimično smo se rukovodile Zajedničkim evropskim okvirom za žive jezike, jer smo se prevashodno rukovodile propisanim programom (koji bi trebalo da je zasnovan za Zajedničkom evropskom okviru).*

5. Da li nalazite ideje u ranije izdatim udžbenicima?

- *Delimično, da.*

6. Kako birate i izrađujete tekstove koji egzemplifikuju sadržaje iz programa?

- *Uvek smo polazile od teme, da bismo kroz određenu (komunikativnu) situaciju predstavile određene sadržaje. Ukoliko smo samostalno izrađivale tekst, imale smo donekle veću slobodu, uvek misleći na to da tema i situacija odgovaraju određenom uzrastu. Kod autentičnih materijala, tražile smo tekstove (i slike) na Internetu, ali i u časopisima, književnosti, itd., i pravile selekciju. Takođe, kako u slučaju samostalno izrađenih tako i u slučaju autentičnih materijala, često smo konsultovali decu uzrasta za koji pišemo udžbenik, kako bismo videli koliko su im teme i situacije zanimljive.*

7. Kako strukturirate faze rada u jednoj nastavnoj celini?

- *Trudile smo se da, u skladu sa programom i predloženim (grubim) temama odmah odredimo približne teme (a donekle i situacije) za ceo udžbenik. Potom smo tražile materijale, a zatim ih sortirale prema osmišljenim lekcijama. Tako je moglo da se desi i da se prvobitni plan donekle izmeni. Pošto bi lekcije bile tematski postavljene, radile bismo lekciju po lekciju, prema komunikativnim situacijama, nastojeći da vodimo računa o logičnom redosledu gramatičkih sadržaja (npr. redosled u usvajanju glagolskih vremena, nepravilnih glagola, itd.) i vodeći računa o leksici zastupljenoj u svakom materijalu. Kod kulturnih sadržaja se takođe vodilo računa o tome da maksimalno budu gramatički i leksički primereni uzrastu. Uz tekstove i komunikativne situacije su išle i prpratne vežbe, a dešavalo se i da se kasnije setimo dobrih vežbi za određene gramatičke, leksičke i kulturne sadržaje, pa da ih uvrstimo, zamenjujući ili doradujući prethodno urađene. Na kraju je rađena konačna revizija celog udžbenika i vršene su neophodne izmene i dopune, pošto se stekla kompletna slika udžbenika i*

ustanovilo da li su zastupljeni svi sadržaji predviđeni programom ili ne, u kojoj meri, i da li je neke od njih potrebno pojačati i na koji način.

8. Kako se opredeljujete za nastavne aktivnosti? Ima li pravilnosti u tipovima vežbanja u zavisnosti od predložka/teksta, etape u nastavnoj celini...?

- *Aktivnosti nikada nisu bile jednoobrazne, s jedne strane stoga što smo htele da deci bude zanimljivije, a sa druge, iz razloga što smo se trudile da vežbe odnosno aktivnosti uradimo u skladu sa određenim tekstom, kako bi se on što bolje obradio / usvojio / razumeo itd.*

9. Po kom kriterijumu raspoređujete sadržaje i didaktičke aktivnosti na udžbenik, radnu svesku, zvučni materijal, priručnik za nastavnika?

- *Nastojale smo da udžbenik prevashodno sadrži AKTIVNOSTI (interaktivne – rad u paru ili manjoj grupi, ređe samostalno, u zavisnosti od svrhe), a radna sveska VEŽBE (koje učenici samostalno rade kod kuće, u cilju utvrđivanja obrađenih sadržaja). Zvučni materijal je obuhvatao sve tekstove iz udžbenika, kao i materijal za vežbe slušanja. Smatrale smo da je bolje da učenici imaju više tekstova, kako bi sa nastavnikom imali mogućnost izbora. Takođe, dešava se da je broj aktivnosti i veći od onoga koji bi mogao da se obradi, ponovo iz razloga da bi nastavnici i đaci imali mogućnost izbora, prema uslovima, trenutnom stanju na času itd. Priručnik za nastavnike sadrži osnovne smernice, koje nastavnika treba da bodre i motivišu, inspirišu, posluže za nove ideje, a nikako da ga ograniče u njegovom radu sa učenicima.*

10. Imate li mogućnosti da u praksi isprobate udžbenik ili neki njegov deo pre objavljivanja konačne verzije?

- *Ne.*

11. Imate li informacije od nastavnika o upotrebi vaših udžbenika?

- *Iako je to zatraženo od njih (na početku udžbenika), u cilju ažuriranja i unapređivanja udžbenika, gotovo da nema povratnih informacija.*

12. Kada pišete udžbenik sa saradnicama, kako su raspoređene uloge u autorskom timu?

- *U našem slučaju, autorke su svaki udžbenik radile ZAJEDNO, takoreći u svakom trenutku. Jedino se prilikom pretrage za tekstovima (na internetu, po časopisima, štampi i sl.) dešavalo da radimo samostalno (kako bismo našle što više i raznovrsnog materijala), a u svim ostalim situacijama (osmišljavanju, pisanju itd.) rađeno je zajedno. Naravno, između zajedničkog rada su se rađale nove ideje i zamisli, ali su i one zajedno razmotrene i do kraja osmišljene.*

PRILOG 2: Strukturno-funkcionalne komponente u udžbenicima

Amici 3 – Priručnik, str. 4–5

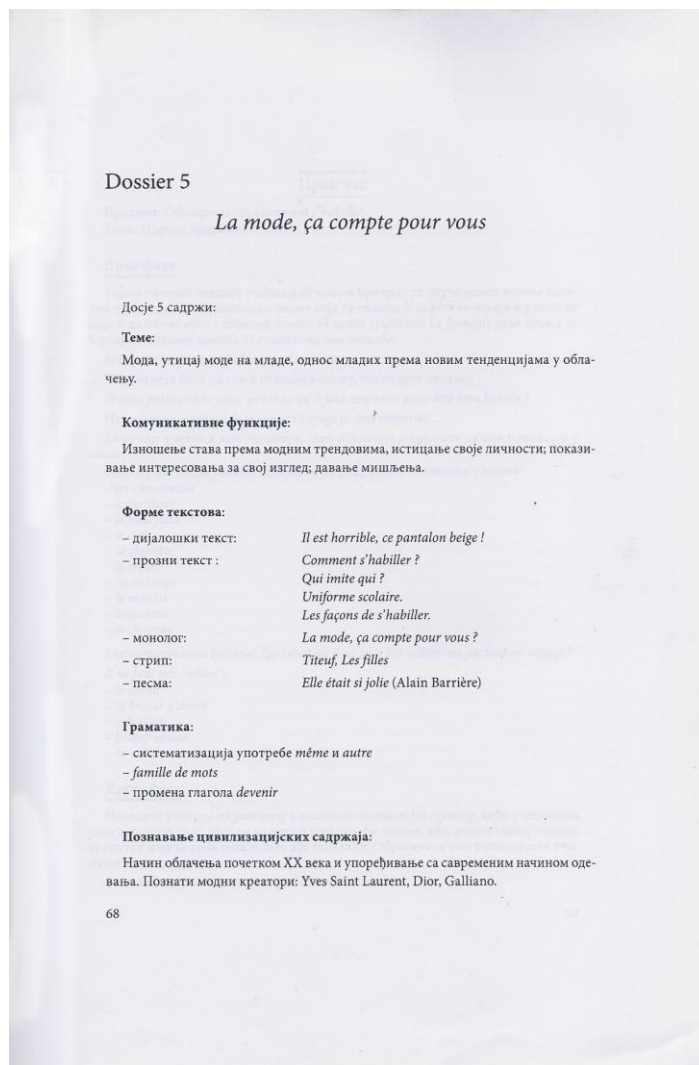
Табеларни приказ садржаја по наставним јединицама

Наставна јединица	Prima Unità Siamo tornati dalle vacanze?	Seconda Unità Voglio andare a vivere in campagna!	Terza Unità E tu, cosa farai da grande?	Quarta Unità Feste, feste...ma anche solidarietà!	Quinta Unità Viva lo sport e la vita sana!	Sesta Unità Che fame, ragazzi!	Settima Unità Tutti in viaggio!
Теме и лексика	- одмор - спорт - сеоски туризам - забавни парк „Гардиана“ - околне туристичке дестинације Италијана	- сеоска средина - градска средина - становање - развијање позитивног односа према животној средини	- значајне италијанске личности из Тоскане (Данте, Микеланџело, Бенини и други) - њихови животи и изуми - професије - писање дневника - стрип	- италијански празници - заједничке активности и интересовања у школи и ван ње - хуманитарне акције - волонтерски рад	- здравствена заштита - физичке тегобе, - описи ауди (карактера и физичког изгледа) - здрав живот - спортски дани - славни спортисти из Тоскане	- италијанска кулина и култура исхране - здрава исхрана - заједничке активности и интересовања у школи и ван ње - покрет за здраву исхрану Slow Food	- превозна средства - text: <i>Che tipo di viaggiatore sei?</i> - организовање ситуационих путovanja и упознавање различитих култура
Комуникативне функције	- описивање места - постављање питања и одговарање на питања - тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања - давање и тражење информација о себи и другима PC - писање: опис излета	- изражавање допадања/недопадања - исказивање просторних односа и величина - тражење и давање мишљења - прикључивање и давање позива за учешће у групи - изражавање жеља и молиба на учтив начин - пословице са животињама PC - писање: опис идеалног села/града	- давање и тражење информација о себи и другима - тражење и давање мишљења - постављање питања и одговарање на питања PC - писање: план за путовање	- тражење и давање информација - изражавање мишљења - постављање питања и одговарање на питања PC - писање: саопштење о волонтерској друштва	- изражавање физичких сензација и потреба - вођење телефонског разговора на формалан и неформалан начин - давање упутстава и команди - поздрављање, скретање пажње - тражење и давање мишљења PC - писање: тел. разговор пацијент-доктор	- изражавање молиби и изрази захвалности - учtivo обраћање - тражење и давање обавештења, мишљења - изручивање у ресторану - изражавање слагања, несагања - исказивање оправдања PC - писање: дијалог у ресторану	- тражење и давање обавештења - давање упутстава - изражавање мишљења - постављање питања и одговарање на питања PC - писање: планови за путовања

Језичке структуре	- прошло време <i>il passato prossimo</i> - правилни и неправилни проšli партиципи (двоцифрени, троцифрени и преко 1.000) - изрази - стеници PC - Ripassiamo un po': садашње време, модални глаголи, лексика, перфект (<i>il passato prossimo</i>)	- кондиционал презента глагола <i>volere</i> и <i>potere</i> - поређење именица, глагола, придева и прилога - редни бројеви - глагол <i>risceve</i>	- будуће време правилних и неправилних глагола - некатегорисане личне заменице у служби датива <i>pronomi indiretti</i> PC - Ripassiamo un po': одређени члан, члан спојен са предлозима, кондиционал презента, футур, присвојни придеви	- датуми и године - партиципна заменица <i>le</i> - пословице у вези са празницима и пријатељством	- императив, без облика за 3. лице множине - реална погодбена реченица - употреба предлога: <i>a, da, di</i> PC - Ripassiamo un po': акузативне и дативне заменице, садашње време	- употреба предлога: <i>con, in, per, tra/fra, in</i> - императив, без облика за 3. лице множине - изрази у вези са храном	- употреба одређеног члана уз имена држава, присвојне придеве, даље у недељи PC - Ripassiamo un po': одређени члан, члан спојен са предлозима, перфект
Цивилизација и култура	- општи гео-политички подаци о Италији - пошта и италијанска летовалишта	- Тоскана: природне лепоте, карактеристичне производње	- Ирене Грандини: пош певачица из Тоскане - стрип: детектив Данте	- Фиренца: славни Фирентинци, уметничке и културне знаменитости града	- славни спортисти из Тоскане (Буфон и Роси) - стрип: Алан Форд	- Сијена и њене знаменитости, традиционалне прираславе и обичаји - актуелне физичке замишљености у вези са Сијеном	- Град Пиза, културне и историјске знаменитости, знаменитости из света физика

Sinoptička tabela, u ovom udžbeničkom kompletu priložena u priručniku za nastavnika, predstavlja rezultat horizontalnog i vertikalnog raspoređivanja građe. U svakoj nastavnoj celini zastupljeni su elementi iz četiri vrste sadržaja, što ukazuje na transversalno razvrstavanje programskih sadržaja. U okviru svakog tipa sadržaja, redosled uvođenja pojedinačnih elemenata razlikuje se u odnosu na program.

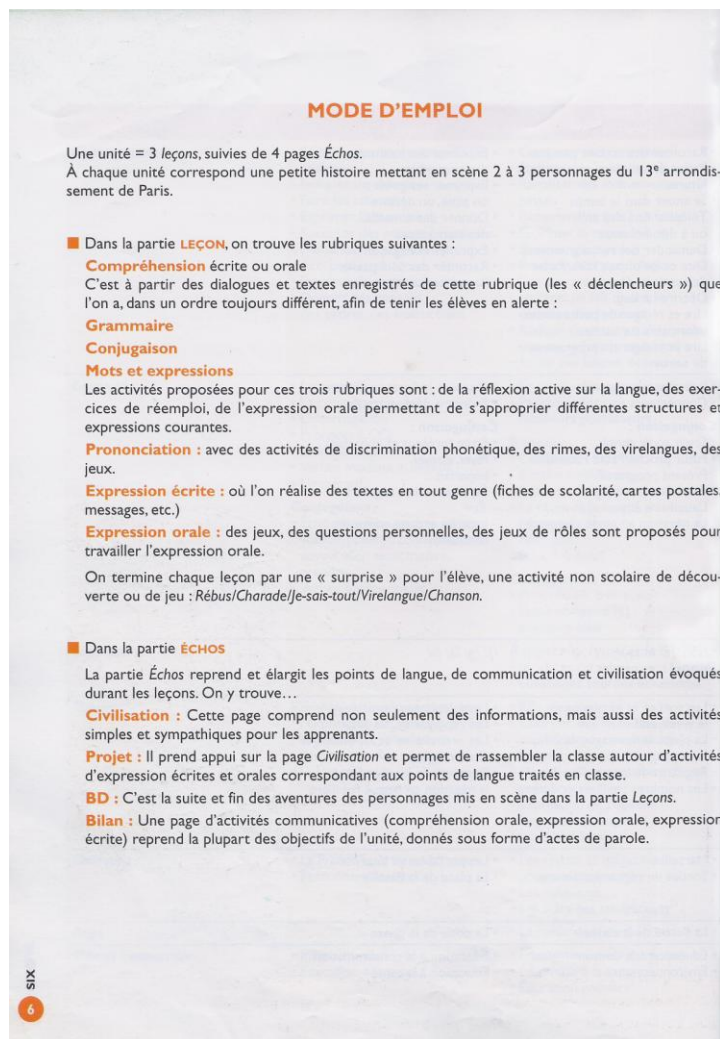
U ovom udžbeničkom kompletu učenici nemaju uvid u način klasifikacije i raspoređivanja sadržaja, jer su u udžbeniku i radnoj svesci navedeni samo naslovi nastavnih celina, koji imaju metonimijski odnos sa zastupljenim temama.

U ovom udžbeničkom kompletu, uvid u selekciju i gradaciju sadržaja može se dobiti na osnovu uvodnog dela nastavne celine u priručniku za nastavnika. Ustaljene rubrike ukazuju na transversalni odnos sa sadržajima u nastavnom programu. Kada se razmotri uvodni deo u svim nastavnim celinama, takođe se dolazi do zaključka da sadržaji nisu uvedeni istim redosledom kao u odgovarajućem programu.

Način klasifikacije građe u ovom priručniku delimično se razlikuje u odnosu na prethodno prikazanu sinoptičku tabelu, iako su oba udžbenička kompleta izrađena, načelno, prema istom nastavnom programu.

I u ovom udžbeničkom kompletu učenici imaju uvid samo u nazive nastavnih celina, ali ne i u klasifikaciju i raspoređivanje uključenih sadržaja.

Na ovoj strani predstavljene su delovi nastavnog segmenta i objašnjena je funkcija pojedinačnih rubrika. Širi nastavni segment, modul, sastoji se od tri nastavne celine i zaključnog dela. U okviru nastavne celine, svaka rubrika označava izdvojenu fazu rada, s tim što ustaljeno mesto ima samo prva rubrika. Zaključni deo modula (*Échos*) ima drugačije rubrike i drugačiju funkciju u odnosu na nastavne celine: namenjen je predavljanju civilizacijskih sadržaja, izradi projekta, čitanju dodatnog teksta (stripa) i proceni usvojenosti gradiva.

Prikazana strukturno-funkcionalna komponenta nastala je uobličavanjem nastavnog postupka, što predstavlja jedan vid didaktizacije sadržaja.

UNITÉ 3 SUS AUX PORTABLES !!!

→ Objectifs :

LEÇON 7 Tu découvres le fonctionnement d'un appareil, tu donnes des instructions, des conseils.

LEÇON 8 Tu racontes une histoire, un événement, tu parles du temps passé, tu supposes.

LEÇON 9 Tu lis un fait divers, tu rellies des histoires entre elles, tu racontes au passé.

U anonsu modula ciljevi su predstavljani zasebno za tri nastavne celine. Ciljevi su izraženi kroz jezičke aktivnosti i komunikativne funkcije, koje odgovaraju pojedinim stavkama iz rubrike *Communication* u sinoptičkoj tabeli. U anonsu se autori obraćaju pojedinačnom učeniku, koristeći glagol u 1. licu jednine prezenta (*upoznaješ, prepričavaš, govoriš, čitaš*). Naslov modula i priložena ilustracija metonimijski su povezani sa zastupljenom tematikom (savremena sredstva komuniciranja).

U ovoj strukturno-funkcionalnoj komponenti prikazani su etapni ciljevi, čije određivanje predstavlja jedan vid didaktizacije sadržaja.

Unit 15

Step 2

safe and sound / 'seɪf and 'saʊnd/ zdrav и читав
 on weekends / ɒn wɪ'kɛndz/ за време викенда,
 преко викенда
 climb a tree / 'klaɪm ə 'tri/ попети се на дрво
 climb down / 'klaɪm daʊn/ спустити се
 fire brigade / 'faɪə brɪ'geɪd/ ватрогасна чета,
 ватрогасци

fireman / 'faɪəmən/ ватрогасац
 ladder / 'lædə/ лестве, мердевине
 ground / 'graʊnd/ земља, тло
 John fell to the ground. Џон је пао на
 земљу.
 climb up and up пењати се све више и више

COMPARISON OF ADJECTIVES

adjective + er = comparative → small smaller
 the + adjective + est = superlative → small the smallest

positive	comparative	superlative
1. old tall rich	older taller richer	the oldest the tallest the richest
2. big + g + er thin + n + er	bigger thinner	the biggest the thinnest
3. dirty → dirti + er easy → easi + er	dirtier easier	the dirtiest the easiest
4. good bad	better worse	the best the worst

Who is your best friend? Tom is my best friend.
 Who is the best pupil in your class? Tom is the best pupil in my class.

A. Practice:

A car is faster *than* a bicycle.
 A plane is the fastest.
 Which is faster – a bicycle or a car?
 A car, of course.

67

Na ovoj strani uočljiva je razlika između prostornog i funkcionalnog grupisanja komponenti. Iako je cela strana označena kao zaseban momenat rada u nastavnoj celini (Step 2), na njoj postoje tri funkcionalno različita dela: a) reči i izrazi izdvojeni iz globalnog teksta na prethodnoj strani (Step 1); b) prikaz gramatičkog elementa u kojem se ne daju verbalna objašnjenja; c) prva nastavna aktivnost (ostale aktivnosti date su na naredne dve strane, obeležene kao Step 3 i Step 4).

Prikazane komponente nastale su egzemplifikacijom (izrdom analitičkih tekstova) i didaktizacijom (izrdom vežbanja).

48 UNIT 3 B

6 Say what these people have done and when they did it.

Christian Bale	appear as Batman	in 2005 and 2008	Example: Christian Bale has appeared as Batman. He appeared as Batman in 2005 and 2008.
Neil Armstrong	walk on the Moon	in 1969	
Ana Ivanović	play tennis at Wimbledon	when she was 20	
David Beckham	live in Spain	from 2003 to 2007	
Rihanna	visit Belgrade	in 2007	

7 Complete this dialogue by putting the verbs in brackets into the present perfect or past simple.

M: _____ (you, ever, be) to the new shopping centre?
 D: Yes, I _____
 M: When _____ (you, go)?
 D: When they _____ (open) it – the first day. I think it _____ (be) Saturday.
 M: I _____ (not be, yet). What _____ (you buy)?
 D: My sister _____ (buy) a lot of clothes, but I _____ (not buy) anything.

Track 16 Listening

KEEPING FIT

Discuss

- Do you prefer homemade food or food from a restaurant?
- Are you a good cook?
- Have you taken up any new hobbies recently?
- What's the best way to keep fit?

Listen to Marcia and Michael talking.

A Which questions do they talk about?

B Listen again. Are the sentences true or false?

1. Michael is hungry.
2. Michael goes dancing every day.
3. They dance to CDs at the classes.
4. There are boys and girls at the classes.
5. Michael is thinner.
6. Michael thinks it is a good way to exercise.
7. Marcia is a good dancer.
8. Everyone tries to be the best at the classes.
9. Marcia agrees to go dancing.

WORD BANK

- home-made /'həʊm meɪd/ adj – домашни
- take up – започети (неки спорт)
- keep fit – одржавати кондицију
- once in a while /wʌns ɪn ə'waɪl/ – повременo
- once /wʌns/ adv – једанпут
- twice /twɑːs/ adv – двапут
- all ages /ɔːl 'eɪdʒz/ – свих узраста
- live music /laɪv/ – музика уживо
- lose weight – смршати
- do ... good – пријати
- body /'bɒdi/ n – тело
- relax /rɪ'læks/ v – опустити се
- rhythm /'rɪðəm/ n – ритам

Na ovoj strani zastupljene su raznovrsne strukturno-funkcionalne komponente.

Nalog u vežbi br. 6 uobličen je tako što su dati primeri glagolskih oblika, pri čemu se ne koristi gramatička terminologija. Korpus vežbe je grafički osavremenjena strukturalna tabela. U primeru/modelu izvršena je operacija koja se nalaže učenicima. Na ilustracijama su prikazane ličnosti pomenute u korpusu vežbanja. U izradi vežbanja učenici aktiviraju gramatičku kompetenciju, što znači da je reč o vežbi strukturalnog tipa.

U vežbi br. 7, u nalogu se navodi tip aktivnosti (dopunjavanje), korpus (nepotpuni dijalog) i jezički sadržaj (glagolska vremena). U korpusu su dati glagol i odgovarajuće lice u zagrada. Nalog i korpus ukazuju na vežbu transformacije u kojoj učenici angažuju gramatičku kompetenciju.

U narednom segmentu, naziv rubrike (*Listening*) i piktogram označavaju upotrebu zvučnog materijala, a navedena je i tema teksta. Pre slušanja data je aktivnost u kojoj učenici odgovaraju na pitanja i iznose svoje iskustvo i stavove o temi. Nalog upućuje na dijaloški ili grupni oblik rada, što znači da je reč o aktivnosti interakcije. U aktivnosti A, pominju se ličnosti u snimljenom dijalogu, a učenicima se nalaže da prepoznaju temu razgovora. Time se proverava globalno razumevanje teksta. U aktivnosti B nalog i korpus ukazuju na to da je reč o vežbi dvostukog izbora (tačno/netačno), koja se izrađuje da bi se proverilo detaljno razumevanje teksta. Aktivnosti su usmerene

isključivo na slušanje ili usmeno razumevanje jer snimljeni tekst nije odštampan na istoj strani.

U podrubrici *Word Bank* data je analitička tekstualna jedinica leksičkog tipa. Semantizacija je izvršena prevodom, a za neke reči i izraze priložena je fonetska transkripcija. Prateća ilustracija metonimijski je povezana sa temom teksta i izdvojenom leksikom.

Komponente na ovoj strani nastale su didaktizacijom (izrdom vežbanja) i egzemplifikacijom (izrdom analitičkog teksta).

Les vacances, c'est la forme ! | 7

 Pendant les vacances ...

Lisez. Discutez.

Laissez les livres à la maison et partez à la rencontre de jeunes français. C'est une très bonne façon d'apprendre à parler leur langue et de connaître leur culture. Même si vous suivez quelques heures de cours, faites autre chose pendant vos vacances : sport ou musique, peinture ou découvertes. Vous avez le choix entre mille activités ! Les sportifs peuvent faire du ski en hiver dans les Alpes ou les Pyrénées et pendant les vacances d'été il y a beaucoup de stages de tennis ou de natation. Avec les jeunes français promenez-vous à pied, à cheval, en vélo. Dansez ! Chantez ! Faites du théâtre ou de la photo. Vous pouvez même étudier les volcans ou les rivières de France, apprendre à préparer un bon petit plat français ou à tisser la laine comme autrefois. Quand vous serez de retour à l'école vous serez en pleine forme.

Plongée sous-marine

Planche à voile

Bateau à voiles

Ski nautique

LEXIQUE :

rencontre f. – сусрет; façon f. – начин; suivre – пратити; même si – чак и ако; peinture f. – сликарство; découverte f. – откриће; choix m. – избор; stage m. – курс; natation f. – пливање; plat m. – jelo; tisser la laine f. – прести вуну; autrefois – некада; être de retour – пратити се

Dossier 1

Piktogram slušalica označava korišćenje CD-a i ujedno ima vrednost neverbalnog naloga (*slušajte*). Verbalni nalozi, dati u 2. licu množine imperativa, ukazuju na opšte jezičke aktivnosti (*slušajte* i *razgovarajte*). Uz nalog je dat i naslov teksta. Pošto je tekst i odštampan i snimljen, predviđene su obe receptivne aktivnosti: slušanje i čitanje. Reč je o globalnom pisanom tekstu u kojem su zastupljeni elementi informativnog i regulativnog tipa (na šta ukazuje upotreba imperativa).

Izdvojena leksika predstavlja analitičku tekstualnu jedinicu. Semantizacija je izvršena na dva načina: a) ilustracijama koje imaju ekvivalentan odnos sa izrazima (sportovi na vodi) i b) prevodom na maternji jezik (u podrubrici *Lexique*).

Korpus nastavne aktivnosti u udžbeniku ne postoji, već su u priručniku za nastavnika data pitanja za proveru razumevanja.

Prikazane komponente predstavljaju rezultat egzemplifikacije sadržaja (izrade globalnih i analitičkih tekstova).

SETTIMA UNITÀ

 Osserviamo un po'... l'articolo

Fra poco finisce la scuola e iniziano le vacanze. Ma dove andare questa volta?

Paolo: A me piace *il* Portogallo, ma vorrei andare anche *in* Spagna, *in* Francia, mah, dappertutto!

Carlo: Io invece vorrei andare *in* America! Con l'aereo!

Grazia: Ed io potrei fare un bel giro per le isole. Sarebbe interessante vedere *l'*Elba, ma anche *la* Sicilia o *la* Sardegna. Lì si va con la nave e a me piace navigare!

Loretta: Io potrei rimanere *in* Italia e conoscere meglio Roma e i suoi monumenti.

Fabio: Oh, non so. Mi piacciono tutti *i* paesi del mondo, vorrei conoscere tutti *i* popoli: *gli* inglesi, *gli* spagnoli, *i* portoghesi, *i* francesi, ...

Serena: E noi faremo le vacanze con *i* Ferri. *La* loro figlia Giulia e io siamo molto amiche. Tutto *il* tempo saremo insieme. Partiamo *il* 15 giugno alle 11.00.

Anna: Ma io ... io parto domani!!! Andiamo a trovare i nonni che vivono in un paese *sulle* Alpi. Non ho ancora fatto la valigia! Ciao, ragazzi! Ci sentiamo!

- In quali paesi vorreste andare voi? Usate il globo o la mappa del mondo per scegliere le destinazioni top della vostra classe!

82

Naslov rubrike, koja predstavlja zasebnu fazu rada u nastavnoj celini, dat je u vidu naloga sa glagolom u 1. licu množine imperativa (*Osserviamo un po'...*). Podsticanjem na zajedničku delatnost autorke su pokušale da ublaže preskriptivni karakter nastavne aktivnosti. Drugi deo naloga (*l'articolo*) pokazuje da je funkcija rubrike uočavanje gramatičke pravilnosti.

Gramatički elementi predstavljeni su u okviru dužeg dijaloga, a grafički su istaknuti upotrebom kurziva. Budući da se dijalogom dočarava realna komunikativna situacija, on se može smatrati globalnim tekstom; s druge strane, zbog učestale upotrebe i grafičkog isticanja gramatičkih elemenata, dijalog ima i odlike analitičkog teksta.

U nastavnoj celini zastupljen je samo kontekstualizovani prikaz jezičkog elementa, dok su izdvojeni prikaz paradigme i objašnjenja o građenju i upotrebi dati u gramatičkom dodatku na kraju udžbenika.

Crtež ima komplementarni odnos sa tekstom jer na njemu prikazana komunikativna situacije (ličnosti, mesto, predmeti, radnje).

Ispod teksta data je nastavna aktivnost bez grafički izdvojenog naloga. Reč je o aktivnosti sa odlikama zadatka, u čijoj izradi učenici angažuju jezičke i nejezičke aktivnosti i koja bi mogla da ima konkretan materijalan rezultat (izrađen poster ili tabelu).

Prikazana strana predstavlja rezultat egzemplifikacije (izrade globalnog/analitičkog teksta) i didaktizacije (određivanja faza rada i izrade nastavnih aktivnosti).

SESTA UNITÀ

In questa unità conosciamo le abitudini alimentari degli italiani. Quali piatti italiani conoscete già? Secondo voi cosa mangiano gli italiani a colazione, a pranzo e a cena? Fate una breve discussione in classe e dopo cercate le risposte in questa unità.

la cotoletta alla milanese

gli spaghetti al pomodoro

i tramezzini

Individuate il menù del giorno di Caterina.

- 1. Colazione:**
 - a) pane, burro e marmellata
 - b) biscotti e latte
 - c) cornetti alla crema e spremuta d'arancia
- 2. Pranzo:**
 - a) bruschette
 - b) bistecca
 - c) spaghetti con il sugo di pomodoro
- 3. Merenda:**
 - a) panino
 - b) frutta
 - c) tramezzino
- 4. Cena:**
 - a) pesce con le patate
 - b) cotoletta alla milanese e le patatine fritte
 - c) lasagne

le bruschette

gli affettati misti

il pesce

la bistecca

i tortellini in brodo

la pizza al taglio

66

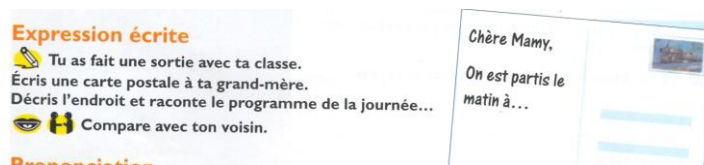
Na slici je prikazana prva strana u nastavnoj celini br. 6, čiji je naslov *Che fame, ragazzi!*.

Na početku strane najavljena je tema nastavne celine, a zatim je dat složen nalog za aktivnost pomoću koje učenici angažuju postojeća znanja o navedenoj temi. Glagoli imaju oblik 2. lica množine imperativa, što se može tumačiti na sledeći način: najpre nekoliko učenika treba da iznesu pojedinačno iskustvo, a zatim treba organizovati kratak razgovor u odeljenju.

Piktogram zvučnika upućuje na korišćenje CD-a i ujedno ima vrednost neverbalnog naloga (*slušajte*). Verbalni nalog takođe je dat u 2. licu množine imperativa, mada je na osnovu korpusa vežbe izvesno da učenici treba da je izrade pojedinačno. U nalogu je naveden i tip predložka, koji nije odštampan da bi se učenici usredsredili isključivo na slušanje. Korpus ukazuje na to da je reč o vežbi višestrukog izbora, usmerenoj na selektivno razumevanje teksta. Na istoj strani dati su nazivi nekoliko tipičnih italijanskih jela, od kojih je većina navedena i u korpusu nastavne aktivnosti. Izdvojena leksika predstavlja analitičku tekstualnu jedinicu; prateće ilustracije služe za semantizaciju i imaju ekvivalentan odnos sa rečima i izrazima.

Prikazane komponente nastale su didaktizacijom (izradom nastavnih aktivnosti) i egzemplifikacijom sadržaja (izradom analitičkih tekstova).

Oh là là! Collège 3 – Udžbenik, str. 36

Naziv rubrike (*Expression écrite*) i piktogram olovke ukazuju na funkciju rubrike i tip nastavne aktivnosti (pisano izražavanje). U nalogu se navode parametri komunikativne situacije (tip i sadržaj teksta, mesto, osoba kojoj je tekst namenjen). Korpus nastavne aktivnosti predstavlja razglednica na kojoj je napisan početak teksta; time se usmerava izbor gramatičkih elemenata (glagoli u prošlom vremenu), ali se daje sloboda u izboru ostalih jezičkih sredstava. Učenici treba da se oslone na sopstveno iskustvo ili maštu, da zbirno primene kompetencije (gramatičku, leksičku, morfosintaksičku, funkcionalnu, ortografsku), da isplaniraju, uobliče i ispišu tekst.

Drugi deo nastavne aktivnosti sadrži samo nalog. Piktogrami označavaju usmeno monološko i dijaloško izražavanje, a verbalni nalog (*uporedi sa svojim drugom*) uopšteno upućuje na razgovor. U udžbeniku ne postoji korpus vežbanja, pa se aktivnost može obavljati na različite načine. U priručniku za nastavnika, kao ciljevi aktivnosti navedeni su čitanje, usmeno izražavanje i upotreba negacije u perfektu. Navedena su dva postupka u pregledanju tekstova i dati su primeri za usmene komentare učenika.

Predstavljena komponenta nastala je didaktizacijom sadržaja (izradom vežbanja).

Feste, feste ... ma anche solidarietà!

**10. a) Cosa hanno fatto i ragazzi dopo la festa del 31 dicembre?
Trasforma i verbi al passato prossimo e lo saprai!**

Grazia: (dormire) fino alle 11. A mezzogiorno (fare) colazione, ma non (mangiare) molto. Dopo la colazione lei e suo fratello (guardare) un po' la TV, (loro/mandare) qualche SMS agli amici e poi alle quattro (venire) Caterina con le foto della serata di ieri sera. (essere) molto divertente rivedere le situazioni più ridicole della festa. Alle cinque (loro/andare) in Piazza dove (incontrare) altri ragazzi. (loro/passeggiare) e (loro/parlare) dei progetti per l'anno nuovo.

**b) I ragazzi hanno cominciato a fare una lista di progetti per l'anno nuovo.
Completala con i verbi al futuro.**

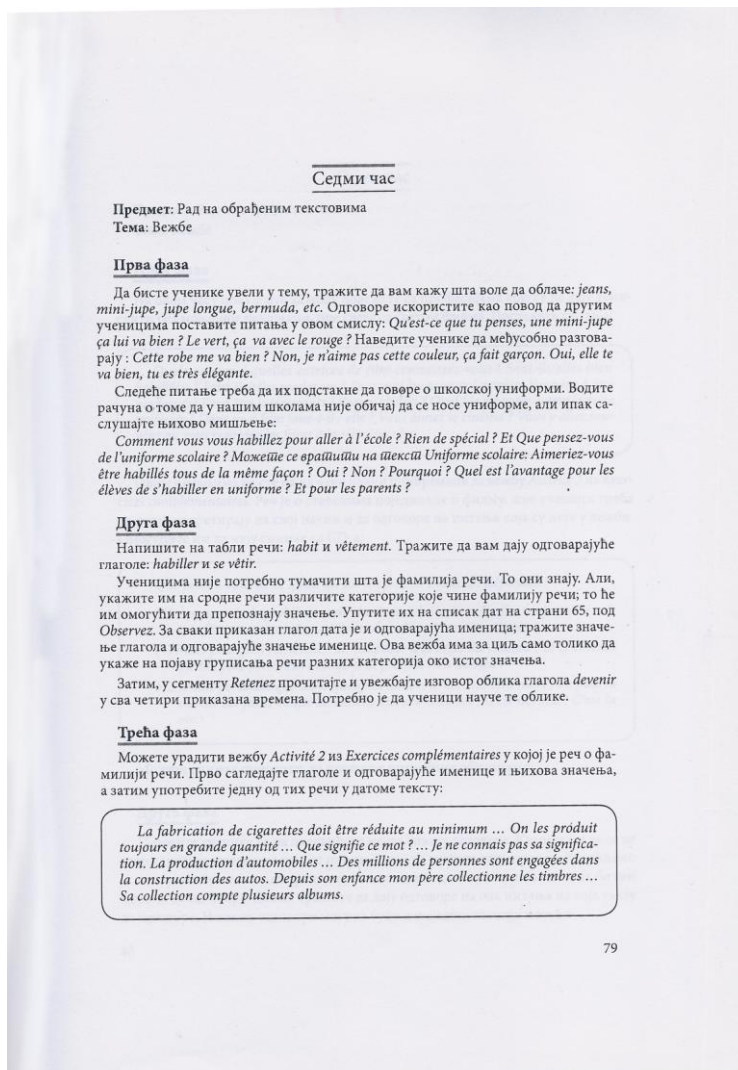
Loretta: (io/studiare) di più e i miei mi (portare) al mare quest'estate.
Fabio: (io/vincere) il torneo di tennis anche quest'anno. Spero che non (essere) troppo difficile.
Grazia: I miei nonni mi (dare) il loro pappagallo che mi piace tanto. E io lo (insegnare) a parlare!
Roberto: I miei cugini e io (andare) in Spagna e li (passare) le vacanze. (noi/fare) una gita anche a Barcellona.
Paolo: Spero che i genitori mi (comprare) un computer molto forte. Così (io/potere) giocare con tutti i videogiochi.
Caterina: Ed io non (mangiare) più tanti dolci!

39

Dve nastavne aktivnosti povezane su tematski (početak nove godijne), a zajednički su im i forma i cilj. Kontekstualizacija je postignuta sledećim sredstvima: a) u rečenici ispred naloga navedena je tema ili zamišljena komunikativna namera; b) po obavljenoj aktivnosti dobija se celovit tekst (ispisani monolog ili dijalog). Glagoli u 2. licu jednine imperativa ukazuju na individualnu izradu. Reč je o vežbama dopunjavanja uz transformaciju ponuđenih elemenata. U njihovoj izradi učenici angažuju gramatičku kompetenciju: u nalogima se navodi da tekst treba dopuniti glagolima u perfektu i futuru, a u zagradama iza praznina dati su glagol u infinitivu i odgovarajuće lice¹⁹.

Prikazane komponente predstavljaju rezultat didaktizacije sadržaja.

¹⁹ U vezi sa takvim kontekstualizovanim vežbanjima iznećemo zapažanje proisteklo iz nastavne prakse. Učenici ponekad pravilno popunjavaju praznine u tekstu i bez uvida u celinu, oslanjajući se na razumevanje neposrednog konteksta (npr. infinitiv i lična zamenica). S druge strane, uzrok neuspeha u izvršavanju naloga ne mora da bude nepoznavanje gramatičkog pravila (koje je u središtu pažnje), već nerazumevanje teksta.

U ovom priručniku, nastavna celina je podeljena na časove, u kojima se izdvajaju tri faze. Na prikazanom času, u okviru prve faze kurzivom su odštampana pitanja koja nastavnik postavlja učenicima; ta pitanja su korpus nastavne aktivnosti, za koju se u udžbeniku daje samo uopšteni nalog (*Discutez*). Zbog navedene činjenice, udžbenik sam po sebi ne daje jasne smernice za obavljanje nastavnog postupka i za razvijanje autonomije u učenju.

Prikazana komponenta udžbeničkog kompleta nastala je didaktizacijom sadržaja.

¿Hablamos? 3 – Priručnik za nastavnika, str. 10

Аудио материјал (CD) садржи снимке одабраних текстова из уџбеника и активности за развој језичке вештине разумевања слушања. Поред сваког снимљеног текста налази се иконица са слушалицама и бројем индекса. Аудио материјал је важан ослонац у процесу учења / усвајања страног језика у комуникативном приступу настави, јер омогућава ученицима да осим наставниковог чују и упознају и друге различите изговоре, што је нарочито изражено у случају шпанског језика, због његове велике распрострањености у свету. Наставник би требало да ученике подстиче да аудио материјал код куће слушају редовно и вежбају читање наглас.

U uvodnom delu priručnika za nastavnika predstavljaju se sve komponente udžbeničkog kompleta. U vezi sa zvučnim materijalom navedeni su sadržaj, veza sa udžbenikom, funkcija u nastavnom procesu i mogućnost samostalnog korišćenja.

Tina hat sich weh getan **Модул 7, Лекција 3**

Herr Weigel hat abgenommen.

Herr Weigel hat eine Schlankheitskur gemacht und er hat 10 Kilo abgenommen. Er hat jeden Tag eine halbe Stunde Gymnastik gemacht. Zum Frühstück hat er nur Obst gegessen oder einen Saft getrunken. Er hat nicht mehr geraucht und nur ab und zu Kaffee getrunken. In der Bank hat er weniger gearbeitet, d.h. er hat keine Überstunden mehr gemacht. Jetzt fühlt er sich besser. „Die Mühe hat sich gelohnt“, sagt er zufrieden.

Was stimmt?

1. Herr Weigel hat 5 Kilo abgenommen.
2. Er hat nur Fleisch zum Frühstück gegessen.
3. Herr Weigel hat nicht mehr geraucht.
4. In der Bank hat er noch mehr gearbeitet.
5. Herr Weigel hat keine Überstunden gemacht.
6. Seine Mühe hat sich nicht gelohnt.

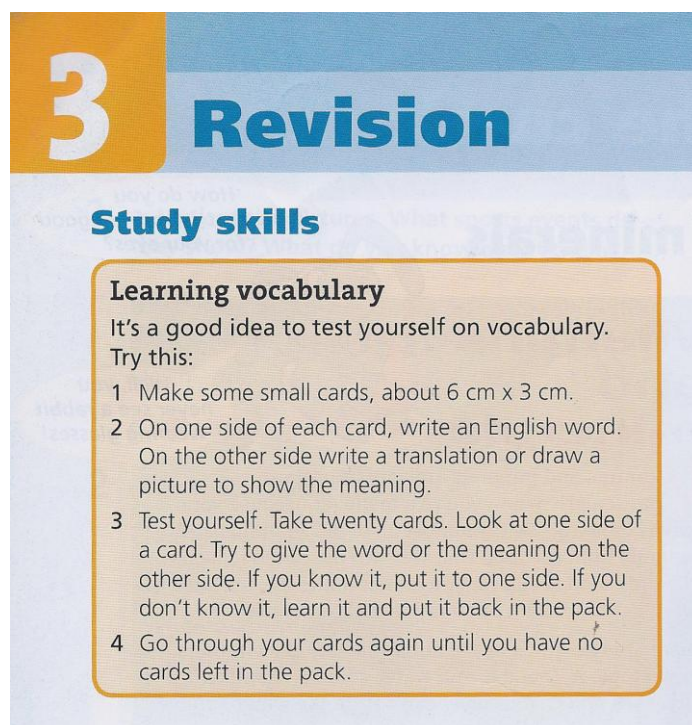

Struktura nastavne celine u udžbeniku označena je numerisanjem vežbi. U ovoj nastavnoj aktivnosti, predložak je globalni pisani tekst srednje dužine, praćen ilustracijom na kojoj su prikazani ličnost, radnja i mesto.

Umesto naloga sa glagolom u imperativu, ispred nastavne aktivnosti dato je pitanje (*Was stimmt?*), a korpus čini 6 izjavnih rečenica. Tip vežbe je izbor tačnog odgovora.

Didaktička funkcija ove aktivnosti može se tumačiti na dva načina: a) pošto se korpus vežbanja odnosi na tekstualni predložak, cilj je provera razumevanja; b) budući da sve rečenice u tekstu i u korpusu vežbanja sadrže isti jezički element (perfekt), cilj je uvežbavanje gramatike.

Navedena strukturno-funkcionalna komponenta nastala je egzemplifikacijom i didaktizacijom sadržaja (izradom teksta i nastavne aktivnosti)

3 Revision

Study skills

Learning vocabulary

It's a good idea to test yourself on vocabulary.
Try this:

- 1 Make some small cards, about 6 cm x 3 cm.
- 2 On one side of each card, write an English word. On the other side write a translation or draw a picture to show the meaning.
- 3 Test yourself. Take twenty cards. Look at one side of a card. Try to give the word or the meaning on the other side. If you know it, put it to one side. If you don't know it, learn it and put it back in the pack.
- 4 Go through your cards again until you have no cards left in the pack.

U odeljak namenjen obnavljanju (*Revision*) uključena je rubrika čija je funkcija razvijanje sposobnosti učenja (*Study skills*). U 3. modulu daju se saveti i preporuke za učenje reči (*Learning vocabulary*).

Ova komponenta predstavlja rezultat izrade instruktivnog teksta kao jednog vida egzemplifikacije.

Орбита 3 – радна свеска, стр. 38

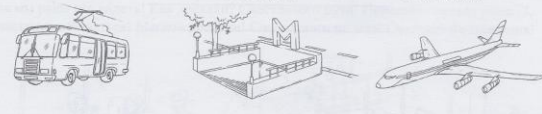
4 РАЗДЕЛ | МОЛОДОСТЬ ВСЕГДА В ПУТИ

7. а) Посмотри, как называются места, где останавливаются виды транспорта.
(Погледай како се на руском језику зову места где се заустављају превозна средства.)

ВОКЗАЛ ПОРТ СТОЯНКА

ОСТАНОВКА СТАНЦИЯ АЭРОПОРТ

б) Напиши, если знаешь, где кто ожидает свой транспорт.
(Напиши, ако знаш, где ко чека на своје превозно средство.)

Мы ждём автобус №23 на _____ у театра.
Это новая _____ метро.
Мила и Майя едут в _____. Их рейс на Санкт-Петербург
через два часа.
Около нашего дома есть _____ такси.
Едем в _____! Наш пароход уже там.
Ваня на _____, Он пришёл встретить родственников.
Их поезд опаздывает уже на час.

Prikazana vežba sastoji se od dva komplementarna dela. Prvi deo služi za predstavljanje leksike: u nalogu se navodi leksičko polje (mesta gde se zaustavljaju prevozna sredstva), a korpus čini 6 reči semantizovanih crtežima. U drugom delu učenici treba da napišu prikazane reči; tip vežbe je dopunjavanje rečenica, a ono se obavlja uz izbor i transformaciju elemenata datih u prvom delu.

Svi nalozi u ovoj radnoj svesci dati su i na ruskom i na srpskom jeziku, što učenicima treba da olakšava razumevanje pri samostalnoj izradi.

Prikazana komponenta nastala je egzemplifikacijom sadržaja (niz reči iz istog leksičkog polja može se smatrati analitičkim tekstom) i didaktizacijom (izradom nastavne aktivnosti).

Hurra, wir lernen Deutsch! 3 – udžbenik, str. 107

Lektion 5

Präteritum von haben und sein
Wenn man etwas Vergangenes erzählt, verwendet man das Präteritum von haben und sein. In geschriebenen Texten / Zeitungsreportagen, Märchen / verwendet man häufig das Präteritum.
Die Verben haben, sein, wissen und die Modalverben verwendet man fast immer im Präteritum.
Претерит помоћних глагола haben i sein.
За казивање прошлих догађаја у писаним текстовима, новинским извештајима, бајкама користимо претерит.
Код помоћних, модалних глагола и глагола wissen претерит се користи како у говорном тако и у писаном језику.

ich hatte	wir hatten	ich war	wir waren
du hattest	ihr hattet	du warst	ihr wart
er } er hatte	sie hatten	er } war	sie waren
sie } er hatte		sie } war	
es } er hatte		es } war	

Die erste und die dritte Person im Singular sind gleich.
Es war einmal ein Mädchen. Das hieß Rotkäppchen.
Es hatte eine Großmutter. Die Großmutter war alt.
Wie hatte dir der Film gefallen? Das Buch war besser.

U gramatičkom pregledu (*Grammatik im Überblick*), priloženom u završnom delu udžbenika, sadržaji su raspoređeni prema nastavnim celinama. Za predstavljanje gramatičkog elementa koriste se tri tekstualne jedinice: a) objašnjenja o upotrebi data na ciljnom jeziku i na maternjem jeziku učenika; b) tabelarni prikaz eksponenata (uz upotrebu matematičkog simbola); c) dodatno objašnjenje i primeri u rečenicama.

Prikazana komponenta udžbenika nastala je egzemplifikacijom sadržaja, tj. izradom analitičkih tekstova.

BIOGRAFIJA AUTORA

Jovica Mikić rođen je 3.2.1960. godine u Smederevu. Diplomirao je na Filološkom fakultetu u Beogradu, na dvopredmetnoj grupi za francuski i italijanski jezik. U junu 2003. godine stekao je stručno zvanje: formater nastavnika francuskog jezika. U martu 2008. godine, na Katedri za romanistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, odbranio je magistarski rad čija je tema *Nastavna celina u komunikativnom pristupu*.

Od 1986. do 2004. godine radio je kao nastavnik francuskog jezika u nekoliko osnovnih škola u Smederevu. Od 2004. godine radi kao nastavnik-dokumentalista u OOŠ „Vladislav Ribnikar“ u Beogradu. Pohađao je kurseve za usavršavanje nastavnika francuskog jezika u Srbiji i u Francuskoj.

Tokom reforme školskog sistema u Srbiji, od 2002. do 2004. godine, bio je član oblasnog tima *Jezik, književnost i komunikacija*. Od 2004. do 2006. godine bio je koordinator u izradi programa za francuski jezik u OOŠ „Vladislav Ribnikar“ u Beogradu. Autor je i realizator akreditovanih seminara za stručno usavršavanje nastavnika francuskog jezika. Autor je nekoliko stručnih članaka iz oblasti didaktike stranih jezika. Preveo je četiri knjige sa italijanskog i francuskog jezika.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Јовица Икић

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

КОРЕЛАЦИЈА УЧБЕНИКА И ПРОГРАМА У НАСТАВИ СТРАНИХ
ЈЕЗИКА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА СРБИЈЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 21. 10. 2013.

Јовица Икић

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Јовица Микетић

Број уписа _____

Студијски програм _____

Наслов рада КОРЕЛАЦИЈА УЧЕБНИКА И ПРОГРАМА У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА СРБИЈЕ

Ментор ПРОФ. ДР ЈУЛИЈАНА ВУЧО

Потписани Јовица Микетић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 21.10.2013.

Јовица Микетић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

КОРЕЛАЦИЈА УЧБЕНИКА И ПРОГРАМА У НАСТАВИ СТРАНИХ
ЈЕЗИКА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА СРБИЈЕ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 21.10. 2013.

Потпис докторанда

Јелена Милић